
Череп А.В., Андросова О.Ф.

БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ

Навчальний посібник

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*

Київ
КОНДОР

2007

ББК
Б

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для вищих навчальних закладів
(Лист № від 20 червня 200... р.)*

*Рекомендовано Вченою радою Запорізького національного
технічного університету (протокол № 10 від 27.06.2006 р.)*

Рецензенти:

Ю.М. Краснов, доктор економічних наук, професор, професор науково-дослідного інституту Міністерства економіки України

О.М. Поляков, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту Національного університету харчових технологій

Д.С. Жеребцов, Управляючий Центральний-міським відділом філіалу банку «Фінанси і кредит» м. Кривий Ріг у Дніпропетровській області

Р.Б. Тян, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Придніпровської державної академії будівництва та архітектури, м. Дніпропетровськ

Череп А.В., Андросова О.Ф.

Б **Банківські операції**. Навч. посібник. — К.: Кондор, 2007. — 410 с.

ISBN

Розглянуто методику здійснення банківських операцій, пов'язаних із становленням світової банківської системи, іноземних банків та банків України: формуванням ресурсів, готівковими й безготівковими розрахунками, кредитними та іпотечними операціями з цінними паперами, інвестиційною діяльністю, валютними операціями, нетрадиційними банківськими операціями.

Для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів.

ББК

ISBN

© Череп А.В., Андросова О.Ф., 2007.

© “Кондор”, 2007.

ЗМІСТ

Вступ.....	6
Розділ 1 Виникнення й розвиток банківських операцій.....	8
1.1 Історія розвитку банківської справи.....	8
1.2 Еволюція банківської справи в Україні.....	9
1.3. Особливості банківської діяльності у розвинутих країнах...	19
1.3.1. Досвід банківської системи Сполучених Штатів Америки....	19
1.3.2. Банківська система Німеччини.....	25
1.3.3. Банківська система Японії.....	28
1.3.4. Сучасна банківська система Франції.....	32
1.3.5. Банківська система Китаю.....	
1.5. Організація банківської діяльності.....	47
1.5.1. Створення та реєстрація банків різних форм власності....	47
1.5.2. Ліцензування банківської діяльності.....	59
Розділ 2 Формування ресурсної бази комерційного банку.....	68
2.1. Загальна характеристика банківських ресурсів.....	68
2.2. Загальна характеристика активних і пасивних операцій комерційного банку.....	85
2.3. Депозитні операції комерційних банків.....	90
2.3.1. Сутність та класи фінансів депозитних операцій.....	90
2.3.2. Умови депозитного договору.....	94
2.3.3. Депозитна політика банку.....	101
2.3.4. Стимули залучення депозитів.....	107
2.4. Формування зобов'язань банку.....	113
2.5. Міжбанківський ринок та залучення ресурсів на ньому.....	123
2.6. Зв'язок інвестиційних операцій з позиковими операціями...	135
Розділ 3 Платіжний оборот та операції комерційних банків з його обслуговування.....	142
3.1. Відкриття та ведення банками рахунків у національній валюті.....	142
3.2. Класифікація безготівкових розрахунків, їх сутність, принципи організації.....	150
3.3. Розрахункові документи та порядок їх оформлення.....	152
3.4. Безготівкові міжгосподарські розрахунки та їх характеристика.....	154
3.5. Міжбанківські розрахунки та механізм їх здійснення.....	175

Розділ 4 Емісійно-касова робота в установах банків.....	195
4.1. Організація емісійно-касової роботи в установах банків України.....	195
4.2. Порядок здійснення операцій в приходних касах комерційних банків.....	200
4.2.1. Порядок приймання установами комерційних банків <i>платежів від фізичних осіб готівкою</i>	203
4.2.2. Правила здійснення переказів готівки та виплати їх сум у <i>готівковій формі</i>	210
4.3. Порядок здійснення операцій в вечірніх касах.....	212
4.4. Організація і порядок роботи каси перерахування.....	219
4.5. Порядок роботи кас банків при підприємствах і організаціях.....	223
4.6. Організація і порядок роботи з банкоматами.....	226
Розділ 5 Кредитні операції та порядок їх здійснення в комерційному банку.....	234
5.1. Загальні положення про кредитування та основні принципи кредитної політики.....	234
5.2. Види кредитів та їх класифікація.....	239
5.3. Порядок надання кредиту.....	249
5.4. Основні умови кредитного договору та процес його оформлення.....	258
5.5. Порядок супроводження кредиту.....	264
5.6. Порядок пролонгації кредитів.....	272
5.7. Погашення заборгованості за кредитним договором.....	275
5.8. Іпотечне кредитування та методика його здійснення.....	278
Розділ 6 Валютні операції комерційних банків.....	304
6.1. Загальна характеристика валютних операцій.....	304
6.2. Ліцензування валютних операцій комерційних банків.....	306
6.3. Відкриття та ведення валютних рахунків.....	307
6.4. Порядок купівлі та продажу банками валюти. Методи мінімізації валютного ризику.....	312
Розділ 7 Операції банків з цінними паперами.....	325
7.1. Сутність банківських інвестицій.....	325
7.2. Операції комерційних банків з цінними паперами та їх класифікація.....	327
7.3. Випуск цінних паперів комерційними банками.....	336
7.4. Депозитарії комерційних банків.....	337
7.5. Формування резервів для покриття збитків від операцій з цінними паперами.....	339

Розділ 8 Зовнішньоекономічна діяльність комерційних банків.....	344
8.1. Кореспондентські відносини з іноземними банками та їх організація.....	344
8.2. Основні форми міжнародних розрахунків та їх характеристика.....	345
8.2.1. Документарні форми розрахунків	345
8.2.2. Інкасо, види та фази, узгодження умов застосування.....	382
8.3. Кредитування експортно-імпортних операцій. Робота банків з іноземними інвесторами.....	389
8.4. Ризики у зовнішньоекономічній діяльності, способи їх усунення.....	392
Розділ 9 Нетрадиційні банківські операції та послуги.....	405
9.1. Характеристика й види нетрадиційних банківських операцій та послуг.....	405
9.2. Лізингові операції.....	407
9.3. Банківські гарантії та поручительства, механізм їх застосування.....	421
9.4. Посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги..	425
9.5. Трстові послуги та їх надання комерційними банками.....	430
9.6. Факторингові та форфейтингові послуги.....	437
9.7. Операції з дорогоцінними металами.....	445
9.8. Фінансовий інжиніринг.....	451
Додатки.....	460

ВСТУП

Основою сучасної економіки є банківська система. Міцні і фінансово стійкі банки означають стабільну економіку і, навпаки, банкрутство банків, неповернені кредити, неоплачені проценти — все це ослаблює банківську систему і говорить про хворобу економіки.

Організація фінансово-кредитного обслуговування підприємств, організацій і населення, функціонування кредитної системи відіграють виключно важливу роль в розвитку господарських структур. Від ефективності і безперервності функціонування кредитно-фінансового механізму залежить не тільки сучасне одержання грошей окремими суб'єктами господарювання, але й темпи економічного розвитку держави в цілому. Разом з тим, еволюція кредитної системи і кредитної справи в повній мірі визначається економічною ситуацією в країні, формами і механізмом господарювання. Кожному етапу історико-економічного розвитку народного господарства відповідає свій тип організацій банківської справи, своя структура банківської системи, що відповідають відповідним вимогам до кредитно-фінансового обслуговування окремих складових економіки.

Розвиток банківської системи, як головного складника фінансового сектора покликаний прискорити трансформацію суспільства загалом і розвиток бізнесу зокрема, оскільки значний вплив банків на українське середовище очевидним.

Успішна діяльність будь-якого банку великою мірою визначається колом операцій і послуг, які він пропонує своїм клієнтам. Стимулюючими факторами, що сприяють розширенню спектра послуг є, по-перше, зростання конкуренції у банківській сфері, по-друге, зниження прибутковості традиційних операцій, по-третє, прагнення банків мати прибуток, по-четверте, відносна свобода, надана законами, які регулюють банківську сферу.

Нині у вітчизняній банківській системі, як і в інших сферах національної економіки відбувається становлення ринкових, насамперед, конкретних засад. Рівновага на банківському ринку безпосередньо залежать від стану конкуренції.

У найближчі декілька років на українському ринку банківських послуг відбудуться істотні зміни. Ці зміни відбудуться через те, що в Україні з'явилися іноземні банки.

Західні банки, що прийшли в Україну, в першу чергу займатимуться покращанням технологій роздрібних операцій – іпотечного та автокредитування, кредитних карт, кредитування малого бізнесу. Перші два з цих напрямків мають величезний потенціал росту та значний незадоволений попит.

Розвиток банківських послуг сприяє диверсифікації ризиків, отриманню прибутку з нових джерел, поліпшує структуру балансу банку, його ліквідність, але при надмірному розширенні їх кількості може призвести до послаблення менеджменту, зростання собівартості послуг, певного зниження прибутковості банківської діяльності.

Сьогодні комерційні банки змушені концентрувати зусилля на розробці й упровадженні нових банківських продуктів і послуг у рамках цілісної інноваційної системи. Процес розробки та впровадження нових банківських продуктів – одна з головних складових інноваційної політики комерційного банку. Тому у навчальному посібнику приділено увагу як розгляду технології нетрадиційних банківських послуг, так і питанням формування ресурсних бази платіжного обороту комерційних банків, кредитним, валютним операціям, зовнішньоекономічній діяльності та операціям з цінними паперами.

Навчальний посібник рекомендовано для студентів, викладачів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів та слухачів післядипломної освіти, економістів, фінансистів, банкірів та інших спеціалістів.

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ

1.1. Історія розвитку банківської справи

Історія банківської справи сягає прадавніх часів. Кредит існував ще у Вавілоні, про що згадується у кодексі законів вавілонського царя Хаммурапі (XVIII століття до н. е.), яким передбачено умови надання та повернення позик. Але виникнення власне банківництва пов'язане зі Стародавньою Грецією, де перші фінансисти почали розпоряджатися залученими коштами.

За свідченням істориків, установами, що більш-менш нагадують банки, були окремі церковні храми, в яких концентрувалася значна частина грошових коштів. Храми були надійним місцем для збереження цінностей. Злодії боялися Бога і, з поваги до вівтаря, не грабували. Вклади, недоторканність яких гарантувалася шанобливим ставленням до релігії, перетворили знамениті грецькі храми (Дельфійський, Делоський, Самоський, Ефеський) у своєрідні банківські установи. У храмі Артеміди в Ефесі накопичувалися вклади з малоазійського узбережжя, а в храмі Аполлона в Дельфах концентрувались вільні грошові кошти всієї європейської Греції.

Перші «банкіри» зрозуміли, що накопичені грошові багатства лежать без руху, без діла, тоді як від них можна отримувати значну користь, віддавши в тимчасове користування або самостійно відкривши торговельні та ремісничі підприємства. Вони почали видавати кредити під заставу. Заставою при цьому були кораблі, товари, а в деяких випадках — будинки, дорогоцінні речі і навіть люди (раби). Отже, почали здійснюватися перші операції із залучення капіталу а потім і розміщення його з певною вигодою.

Слово «банк» походить від італійського «Вансо», що означає «лавка». Попередниками банків в Італії були середньовічні міняйли — представ-

ники грошового капіталу; вони приймали грошові вклади купців і спеціалізувались на обміні грошей різних міст і країн. З часом міняйли стали використовувати ці вклади, а також власні гроші для надання кредитів та отримання процентів, що означало перетворення міняйлів у банкірів.

У XVI – XVII століттях купецькі гільдії деяких міст (Венеції, Генуї, Мілана, Амстердама, Гамбурга, Нюрнберга) створили спеціальні жиро-банки для здійснення безготівкових розрахунків між своїми клієнтами – купцями. Жиробанки вели розрахунки між клієнтами в спеціальних грошових одиницях, виражених у певних вагових кількостях благородних металів. Свої вільні грошові кошти жиробанки надавали в кредит державі, містам і привілейованим зовнішньоторговельним компаніям.

В Англії банківська система виникла в XVI столітті, причому перші банкіри вийшли із майстрів-золотарів чи купців.

За часів Ярослава Мудрого в Київській Русі також існували установи, що надавали кредити і залучали кошти.

1.2. Еволюція банківської справи в Україні

В українських землях банківництво починалося з обміну валют у містах-по-лісах Північного Причорномор'я. Підтвердженням цього є декрет про регулювання обміну золотих і срібних монет на теренах Ольвії, знайдений археологами на берегах Босфору. Вчені датують документ першою половиною IV століття до н. е., коли населення полісу становило 25 тисяч осіб, а місто переживало епоху найвищого розквіту. Статі декрету були витесані на мармурових стелах поряд із подібними документами інших грецьких міст.

Ольвія, що розміщувалася у районі сучасного села Парутине Миколаївської області, була заснована на зламі VII–VI століть до н. е. вихідцями з давньогрецького полісу Мілета. На зміну мідним “стрілам” і “дельфінам”, що використовувалися у місті як грошові знаки, у V–IV століттях до н. е. прийшли бронзові, золоті та срібні монети. На територію полісу можна було ввозити будь-які золоті й срібні монети, що підлягали обов'язковому продажу за ольвійські срібні та мідні гроші. При цьому курс обміну встановлювався угодою. Тісний зв'язок міст Північного Причорномор'я із давньогрецькими полісами, у кожному з яких карбувалися свої монети, оскільки обіг іноземних було заборонено, пояснює статті декрету, які узаконують обіг в Ольвії тільки місцевих грошей.

Операції купівлі-продажу іноземних валют здійснювалися на спеціальному місці, де відбувалися народні збори (“на камені в еклесіастерії”).

Така практика обміну грошей на горі також походить зі Стародавньої Греції. Саме там розмішувалися міняйли, (трапезити), які зналися на всіх грошових знаках, змісті металу в них та на їхніх курсах у інших полісах. Ольвійські міняйли, як і їхні грецькі колеги, суворо стежили за правдивістю іноземних монет. Для припинення обігу фальшивих грошей використовувалися пробірні камені, що давали змогу перевірити якість коштовних металів, із яких були зроблені монети. Порівнюючи сліди на камені, що залишалися від еталону міняйла, та монети, які перевірялися, можна було переконатися, правдивий чи фальшивий іноземний або ольвійський грошовий знак.

Згадки про окремі операції, що нині виконуються банками, сягають часів Київської Русі. І хоча-централізованих банківських установ тоді не було, розвій торгівлі сприяв популяризації кредиту. Умови його видачі й повернення суворо регламентувалися Руською Правдою. На початку X століття у Києві існувала єврейська община, яка, крім торговельних операцій, лихварювала. Гроші позичалися під дуже великі проценти, що спричинило міське повстання 1113 року. Його наслідком стало виселення іудеїв за межі Київської Русі та законодавче обмеження процентних норм. Дослідження статей 43-51 Розширеної Руської Правди у редакції другої половини XIV століття дає можливість зробити певні висновки про тогочасні торгівлю і кредит.

Позика на суму понад три гривні надавалася при свідках (послухах), яких за необхідності приводили до присяги. Це є свідченням того, що угоди укладалися в усній формі. Якщо боржник тривалий час не повертав грошей, він платив штраф – три гривні.

Процент за наданим кредитом називався “резь”. Місячний процент платився при короткострокових позиках. Якщо ж борг не повертався протягом року, місячні проценти скасовувалися і стягувалися з боржника “в треть”, тобто у розмірі 50% (наприклад, крім двох гривень, виданих у кредит, треба було повернути третю).

Якщо кредитор надавав позику на суму, не більшу за три гривні, присутність свідків не вимагалася. У разі неповернення позики до присяги йшов сам позикодавець. Якщо ж він позичив більше, ніж три гривні, і не взяв при цьому свідків, вважалося, що він винен сам.

З метою обмеження розміру процентів було введено статтю, що реалізувала результати наради Володимира Мономаха з князівською дружиною, яка відбулася у Берестові. Вони ухвалили, що у разі надання кредиту під 50% річних плату можна стягувати два роки, а після цього мав повертатися лише капітал. Якщо кредитор брав під 50% три роки, тоді не

поверталися й надані у борг гроші. При довгостроковій позиції дозволялося брати 20% річних.

Руська Правда опікувалася купцями-банкрутами, які втратили своє майно через нещасний випадок на морі, військові дії чи пожежу. Кредитори не мали права продати їх у рабство чи насильно забрати гроші, але надавали їм час для повернення кредитів. Якщо ж купець пропив свої гроші чи майно або неправильно ними розпоряджався, кредитори самі вирішували, подовжити йому термін кредиту чи продати його у рабство.

Якщо іноземний купець не знав про важке фінансове становище давньоруського позичальника і надав йому кредит, то після розпродажу майна останнього у першу чергу погашалася його заборгованість перед скарбницею, потім—перед іноземцем, а решту ділили між вітчизняними кредиторами. До розподілу майна не допускалися ті кредитори, які брали з боржника великі проценти.

Після занепаду Київської Русі та Галицько-Волинського князівства українські землі були поділені між Литвою та Польщею, які у 1569 році об'єдналися в Польсько-Литовську державу.

У XIV—XV столітті кредит на території Польщі був децентралізований, але й далі відігравав важливу роль в економічному житті країни. На селах заставою були земля, ліси, сади, а в містах — будинки, незабудовані ділянки, коштовності, товари.

Для захисту від здириства євреїв 1568 року у Львові при церкві Успіння було створено братство, що мало надавати безпроцентні позики для братчиків, які потребують допомоги. Але з часом гроші стали позичати і стороннім людям, у тому числі євреям.

Такий звичай — створювати при храмах братства для допомоги бідним вірянам — з'явився в італійських містах. Першу таку установу було засновано у XV столітті ченцями. Вони назвали її латиною *monte di pieta*, що означає “гора побожності”. У 70-х роках XVI століття такі банки були вже у кожному італійському місті, зокрема у Пармі, Люсії, Генуї, Вероні, Болоньї та ін.

У 1599 році виникла ідея створити у Львові при латинському соборі свій побожний банк (*mons pius*). Був і стартовий капітал — 1000 злотих, які залишив після своєї смерті Павло Кампіан. У заповіті він написав позичати гроші бідним львів'янам під заставу до року без жодних процентів. А для переховування предметів застави (фантів) і грошей призначив ту каплицю, у якій його мали поховати.

Батькову справу продовжив Мартин Кампіан, який намагався збільшити капітал. Але лише архієпископ Ян Тарнавський зміг довести почате до

кінця і 12 листопада 1665 року затвердив статут побожного банку з капіталом у 7000 польських злотих. Позики мали надаватися тільки бідним християнам. Якщо сума становила 50 злотих, проценти не стягувалися, а за кредитами на суму 100 злотих бралися 4%. Отримані доходи мали йти на допомогу бідним дівчатам і вдовам.

У 1703 році під наступом шведських військ банк виїхав зі Львова і повернувся аж 1709 року. Аналіз банківських книг засвідчив, що у цей період основними клієнтами були духовенська верхівка, шляхта і багаті міщани. Цей побожний банк проіснував до 1772 року, коли Львів перейшов під владу Австрійської імперії.

Більшого успіху в організації братств досягли львівські вірмени, які за період від 1640 до 1728 року створили при своїй церкві чотири побожних банки (і це попри те, що у середині XVII століття у Львові було лише 147 вірменських родин).

Такі братства, які ще називалися конфрастернями, створюються з метою пропаганди культу якоїсь чудотворної ікони. Вірянин, котрий зазнав божої ласки, засновував грошовий фонд і залучав до цієї справи ще кількох людей. Укупі вони складали засновницький акт, у якому зазначалися умови надання і повернення позик. Цей документ підлягав затвердженню церковною владою. У такий спосіб у 1640 році було створено братство Муки Господньої під патронатом Св. Григорія при чудотворному образі Патріарха Вірменії, у 1654 році – братство при образі Непорочного Зачаття Марії-Диви, у 1740 році братство при образі Матері Божої Язловецької та у 1728 році – братство Трійці Найсвятішої при стародавньому образі Св. Трійці.

Після того, як Львів увійшов до складу Австрійської імперії, нова влада високо оцінила діяльність вірменських братств і здійснила їхню реорганізацію 28 грудня 1788 року усі чотири побожних банки міста об'єднали в один, до скарбниці якого передали усі гроші та невикуплені предмети застави. Так був створений капітал у сумі 180191 польського золотого. Банк мав сплачувати податки до австрійського бюджету.

Першими банківськими установами, що виникли після переходу Східної Галичини під владу Австрійської імперії, були 18 ощадних кас, створених 1783 року з метою залучення вільних коштів середнього класу. Ці фінансові установи не прагнули отримання прибутків, коли вкладали кошти у ризиковані проекти. Передусім тут цінували безпечність вкладів. Найвідомішими були Галицька ощадна каса, створена 1844 року для польської спільноти, та Українська шадниця, яка з 1906 року залучала кошти українського населення. У 1912 році, крім названих установ, у Га-

личині діяло 27 повітових і 24 міських кас. Вони працювали і під час Першої світової війни, хоч і не дуже жваво. Але жодна з них не занепала, бо їх підтримував Крайовий банк і створений у 1902 році Союз ощадних кас Галичини, який наприкінці 30-х років ХХ століття об'єднав 97 кас.

У 1841 році з'явився перший заклад іпотечного кредитування для Галичини і Буковини – Земельне (Крайове) кредитне товариство. Надалі іпотечні банки зажили популярності: Галицький іпотечний (1867), Селянський (Рустикальний) (1868), Буковинський кредитний земельний (1882) банки.

Філія Австрійського національного банку відкрилася у Львові 1853 року, а у Чернівцях – 1874 року. Так почалася експансія австрійських банків на Галичині. Австрійський кредитний (1862) та Англо-австрійський (1865) банки відкривають свої філії у Львові. Крім того, тут діяли філії польських, чеських, італійських і російських банків.

Австрійське право, на відміну від російського, дозволяло поєднувати іпотечний кредит із дисконтним в одному банку. Це спричинило низький рівень безпеки галицьких банків, які були надто чутливими до криз 1873, 1886, 1890 і 1899 років. Для підтримки акціонерних банків Галичини у 1881 році за рішенням крайового сейму створюється міцний Крайовий банк для Королівства Галичини і Ладомерії з Великим князівством Краківським. У 1913 році частка Крайового банку становила 60% іпотечних і 33% короткострокових кредитів усього галицького банківництва.

У 1910 році українська спільнота у Львові заснувала Земельний іпотечний банк, основним завданням якого було надання іпотечних кредитів українським селянам на 10,5-50 років. Банк здійснював і інші операції: надавав короткострокові кредити, приймав вклади на поточний рахунок, виконував операції з векселями.

Після Першої світової війни та розпаду Австро-Угорської імперії банківська справа Галичини формувалася під впливом Другої Речі Посполитої. Банківське законодавство, що набуло чинності у 1924 році, обмежувало розмір мінімального акціонерного капіталу для приватних банків. Ця сума залежала від того, в якому місті знаходився центральний офіс банку. Так, для Львова вона становила 1,5 млн. злотих. Приватні банки мали займатися короткостроковим кредитуванням.

Аналіз банківської системи Галичини до 1939 року був би неповним без аналізу популярних на той час кредитних спілок. Першою з них було започатковане 1864 року міське позичкове товариство у Бережанах. Відомою українською спілкою у 1873–1883 роках був Спільний кредитний заклад для Галичини та Буковини. У 1894 році було створено Товариство

взаємного кредиту “Віра” у Гисмениці під Станіславом. Його організація була характерною для більшості українських містечкових кредитних спілок, так званих “спілок Шульца”. Товариство вирізнялося досить високими членськими внесками та обмеженою відповідальністю членів, що залежало від розміру внеску. Наступною відомою українською спілкою було створене у 1895 році Львівське товариство взаємного кредиту “Дністер”, що діяло як кооперативний банк.

Ще одним видом кредитних спілок, які діяли у селах, були “каси Шевчика”, названі так на честь їхнього популяризатора Францішка Шевчика. Члени спілки платили невеликі внески, але не були обмежені у відповідальності. Ці каси почали діяти з 90-х років XIX століття. У 1899 році для їхньої організації та нагляду при Крайовому відділі Галицького сейму було створено Бюро патронату, а в 1909 році – фінансовий центр – Центральну касу сільськогосподарських спілок у Львові.

У 1898 році українські спілки створили ревізійний Крайовий кредитний союз у Львові, на зміну якому у 1904 році прийшов Ревізійний союз українських спілок (РСУС). У 1899 році було утворено фінансовий центр українських кредитних спілок (Центральний крайовий кооперативний банк, який у народі називався Центробанком), що увійшов до РСУС. У 1929 році Ревізійний союз об’єднав 231 кредитну спілку з капіталом у 3,2 млн. злотих.

Доповнювали банківську систему Галичини банкірські доми (Натансона і Калліра у Бродях, Хоровіца, Грюса, Шутца і Хаєса, Улямса, Гельмана, Германа і Грюендлінгера у Львові). Крім кредитно-депозитних операцій, банкірські доми займалися інкасацією, купівлею-продажем іноземних валют і цінних паперів. Більшість цих фінансових інститутів існувала до кінця 30-х років XX століття.

До приходу в Галичину Радянської Армії у 1939 році тут також діяли відділення різних польських і закордонних банків, каси безпроцентного кредиту (Центральний порятунковий комітет – для допомоги євреям) та ломбарди.

Банківська справа в українських землях, які залишалися під владою Російської імперії, починається із державних банків. У 1860 році було відкрито контори Державного банку Російської імперії у Києві, Харкові, Одесі та відділення у Полтаві. Згодом створювалися іпотечні банки: Земський банк Херсонської губернії в Одесі (1864), Харківським (1871). Київський (1872), Бессарабсько-Таврійський в Одесі та Полтавський земельний банки. Були створені також відділення російських державних іпотечних банків (Селянського поземельного та Державного дворянського

земельного). Як зазначають дослідники, “до 1917 року в Україні налічувалося лише 5 місцевих комерційних акціонерних банків: Київський приватний комерційний банк, Одеський купецький банк, Одеський дисконтний банк (із філіями у Миколаєві та Кишиневі), Київський торговельний промислово-позиковий і Київський єпархіяльний банки”.

Кредитні спілки мали популярність не лише на західних українських землях, а й на українських землях, що входили до складу Російської імперії. У 1869 році у Гадячі на Полтавщині було створено перше ощадно-позичкове товариство. У 1895 році після набуття чинності законом “Про установи дрібного кредиту” з’являються кредитні спілки, що, як і на Західній Україні, називали “касами Шевчика”. Першу з них було створено у селі Іванківці на Полтавщині.

На 1 січня 1914 року в українських землях у складі Росії діяло 2181 кредитних та 911 ощадно-позичкових товариств. Вони намагались об’єднуватися у союзи з метою акумуляції фінансових коштів та допомоги окремим кооперативам. Російська влада ставилася до цього не дуже прихильно. Так, створений у 1905 році Київський союз кредитних кооперативів “Союзбанк” отримав право на здійснення банківських операцій аж у 1911 році.

20 березня 1917 року Тимчасовий уряд прийняв “Закон про кооперативні товариства та їхні союзи”, який значно спрощував реєстрацію і діяльність кредитних кооперативів. Це привело до значного зростання кількості таких фінансових інститутів.

Вагомим кроком в організації та фінансовому забезпеченні українських кредитних спілок на території Російської імперії було створення у 1917 році Південно-Руського кооперативного народного банку, який після проголошення незалежності Української Народної Республіки став називатися Українським народним кооперативним банком, або Українбанком. Основним завданням цього акціонерного товариства було регулювання фінансів української кооперації, залучення коштів із вітчизняного й іноземних грошових ринків, Державної скарбниці України, які спрямовувалися на допомогу кооперативним спілкам, а також громадська діяльність. На 1 жовтня 1919 року баланс Українбанку становив 286 млн. крб. Але ідеологічні протиріччя між українською кооперацією та політичними ідеями радянської влади призвели до ліквідації у 1920 році Українбанку, кредитних, ощадно-позичкових та інших товариств, їхні капітали перейшли до державного бюджету і споживчих організацій даної місцевості.

Через кілька років радянські вожді змінили своє ставлення до кооперації. Українбанк був відновлений у 1922 році і разом зі створеним 1923 року Українським сільськогосподарським банком (Укрсільбанком) фінансував український кооперативний рух. Але він перестав існувати, коли на зміну непу прийшли колективні господарства.

Певні спроби створити самостійну банківську систему робилися за часів незалежності України. У січні 1918 року Київську контору Державного банку Російської імперії та його місцеві установи було перетворено в Український державний банк та його відділення. Майно ліквідованих українських представництв Дворянського земельного і Селянського поземельного банків було передане створеному 23 серпня 1918 року Державному земельному банку.

Функціонували також відділення державних ощадних кас. Але непевна політична ситуація та військові дії не сприяли активній діяльності фінансових інститутів.

За часів перебування України у складі Радянського Союзу банківська система складалася із Державного банку СРСР і галузевих банків, які повністю належали державі. У 30-х роках ХХ століття довгостроковим кредитуванням займалися спеціалізовані банки: Банк довгострокового кредитування промисловості й електрогосподарства. Центральний банк комунального господарства і житлового будівництва. Центральний сільськогосподарський банк та інші. Державний банк здійснював короткострокове кредитування й міжнародні розрахунки, обслуговував державний бюджет, складав план кредитування господарства, організовував грошовий обіг і розрахунки.

Під час Другої світової війни українські землі знову були розділені, Випуск грошей для Галичини, яка належала до Польського генерал-губернаторства, здійснювався створеним німецьким урядом Емісійним банком у Кракові. На території Рейхскомісаріату України, тобто на радянських землях, для емісійної діяльності у 1942 році в Рівному був створений Центральний емісійний банк.

Отже, аналіз еволюції окремих банківських операцій і банківської справи загалом в українських землях дає змогу зробити висновок, що вони розвивалися під впливом права та звичаїв інших країн. Така залежність не завжди сприяла вітчизняному банківництву, але здобутий досвід і ділові якості українського народу стали основою формування сучасної банківської системи ринкового типу.

1.3. Особливості банківської діяльності у розвинутих країнах

1.3.1. Досвід банківської системи Сполучених Штатів Америки

Становлення банківської системи США в сучасному вигляді пов'язане з проведенням реформи 1913 р., у результаті якої було створено урядову систему управління монетарною й банківською діяльністю — Федеральний резерв, або Федеральна резервна система США (ФРС).

Основними завданнями цієї системи на початковому етапі її існування були: виконання функцій центрального банку країни; емісія грошей; нагляд за випуском банкнот і монет та деякі інші функції контролю над банківською системою й Казначейством. Одна з головних функцій ФРС — «кредитора на чорний день» — не втратила свого значення і в наш час. З розвитком економіки США і змінами в умовах діяльності банків та інших суб'єктів фінансового ринку повноваження ФРС поступово розширювалися. Але навіть наявність дуже широких повноважень не завжди давала змогу запобігти й компенсувати втрати від криз у національній фінансовій системі. Однією з таких була велика біржова й банківська паніка 1933 р. у період Великої депресії. Причиною паніки стало масове непогашення кредитів і позичок, що вважалися цілком надійними за нормативами ФРС у 20-х роках. Ресурсів ФРС виявилось недостатньо для підтримки довіри до стійкості банківської системи США, а масове вилучення вкладів стало причиною неплатоспроможності банків і призвело до їх масового банкрутства.

З урахуванням досвіду, отриманого в період Великої депресії, у банківській системі США було створено згадану вище Федеральну корпорацію страхування депозитів (ФКСД), а згодом — Федеральну корпорацію позичково-ощадного страхування (ФКПОС).

ФКСД було започатковано відповідно до закону Гласса-Стагалла (закону 1933 р. про банківську діяльність) як один із засобів упорядкування банківської системи. Основна мета її створення — відновлення й зміцнення довіри вкладників до банків, втраченої в роки Великої депресії. Спочатку ФКСД гарантувала повернення внесків, які не перевищували 100 тис. дол., у разі банкрутства застрахованого банку. Це дало змогу запобігти втратам американської банківської системи від сплесків недовіри вклад-

ників банків і відповідно масового вилучення вкладів за перших ознак кризових явищ.

Створення державної системи, страхування вкладів значно підвищило довіру вкладників до фінансових установ, що мали ліцензії на роботу від федеральної влади. Стабілізуюча функція ФКСД і ФКПОС дала змогу фінансовій системі США порівняно безболісно пережити період серйозних криз у 70-х і на початку 80-х років ХХ ст., але певною мірою сприяла масовому банкрутству американських банків і ощадних асоціацій у ході реформи банківської системи США наприкінці 80-х.

Нині ФРС, створена свого часу як незалежне агентство федерального уряду з управління монетарною й банківською діяльністю, належить до системи ЦБ США і формально підпорядкована Конгресу. Проте Конгрес не має права втручатися в її повсякденну діяльність, а обсяг повноважень і рівень відповідальності за реалізацію грошово-фінансової політики, покладені на ФРС, ставлять її на один шабель з Конгресом США і виконавчою владою.

Основними функціями ФРС є:

- виконання ролі центрального банку країни;
- емісія грошей;
- нагляд за випуском банкнот і монет.

Крім того, Федеральний резерв служить кліринговою палатою в разі грошових переказів усередині банківської системи і стежить за дотриманням правил роботи банків.

Клірингова палата — місце, де представники банків певного регіону щоденно зустрічаються у визначений час для взаєморозрахунків чеків, складаючи за операціями клірингу результуючі баланси.

Спочатку ФРС створювали як агентство, незалежне від Казначейства США і здатне здійснювати контроль за його діяльністю, для обмеження можливостей використання фінансової системи США в інтересах Казначейства. За сучасних умов ФРС тісно співпрацює з Казначейством США й органами федеральної влади на різних рівнях. Голова Ради керуючих ФРС взаємодіє із секретарем Казначейства, главою Ради економічних консультантів при Президенті США, директором Федерального відомства управління й бюджету.

Відповідно до закону ФРС двічі на рік звітує перед Конгресом про результати своєї діяльності й відповідність її економічним умовам і цілям державної адміністрації й Конгресу.

У США в грошовому обігу перебувають ліквідні активи, що випускаються такими емітентами, як федеральний уряд, взаємні фонди грошового ринку, комерційні та депозитні банки.

Існують чотири типи депозитних установ:

- комерційні банки,
- позичково-ощадні асоціації (ПОА),
- ощадні банки;
- кредитні спілки.

Розбіжності між американськими депозитними установами полягають переважно в залученні різних видів депозитів і специфічних їх умов використання за надання позичок і кредитів.

Найбільшу групу депозитних установ США становлять *комерційні банки*. Головна їх відмінність як депозитних установ – переважне використання депозитів на ринку кредитів для розвитку бізнесу, де на даний час переважають короткотермінові комерційні кредити. Крім того, комерційні банки практикують надання споживчих кредитів (під майбутні доходи) і кредитів під нерухомість (заставні кредити). До початку реформування законодавства про банківську систему наприкінці 70-х – початку 80-х років комерційні банки США були монополістами в багатьох сегментах фінансового ринку. Дотепер вони залишаються основними тримацями вкладів до запитання й інших чекових депозитів у вигляді ощадних і термінових вкладів, внесків у цінних паперах на умовах договорів про зворотний викуп та ін.

Позичково-ощадні асоціації (ПОА) в США спеціалізуються здебільшого на наданні кредитів під нерухомість, позичок під будівництво житла та іншої нерухомості, споживчих кредитів та інших порівняно невеликих комерційних позичок. Основними джерелами грошових ресурсів ПОА є ощадні та термінові вклади, чекові депозити тощо. Особливість цих американських асоціацій – те, що більшість таких установ юридичне є не банками, а асоціаціями вкладників, тобто умови їх діяльності можуть істотно відрізнитися від умов діяльності комерційних банків під юрисдикцією федеральної чи муніципальної влади.

Система ощадних банків у США розвивається з ХІХ ст. і спочатку була орієнтована на використання нагромаджень дрібних і особливо дрібних вкладників, у перспективі – як система «Dime Savings Bank» («Банк дрібних заощаджень»). У системі ощадних банків США акумулювалися здебільшого заощадження й нагромадження сімейних (домашніх) і одноособових господарств. У сучасних умовах можливості ощадних банків США багато в чому наблизилися до рівня й номенклатури сервісу комерційних банків.

Кредитні спілки на ринку депозитів США представлені дрібними фінансовими посередниками – кооперативними організаціями у вигляді кас кредитної взаємодопомоги й асоціацій дрібних вкладників. Кредитні спілки оперують на ринку дрібних споживчих, іпотечних позичок тощо.

У другій половині 70-х років ХХ ст. у ході реформування банківської системи США розбіжності між фінансовими установами і традиційне розмежування сфер їх діяльності стали поступово нівелюватися. В сучасних умовах практично всі депозитні й комерційні установи США мають можливість діяти в єдиному федеральному правовому полі як універсальні банки, за винятком деяких спеціально обумовлених випадків і з урахуванням обмежень, прийнятих владою окремих штатів.

У другій половині ХХ ст. банківська система США загалом уникла втрат, подібних тим, яких зазнала в період Великої депресії 30-х років. Але у 80-х роках в економічній і фінансовій системах стали виявлятися наслідки змін законодавства, що регламентує банківську діяльність. Протягом декількох попередніх десятиліть у країні діяв твердий законодавчий поділ установ фінансового ринку на комерційні й інвестиційні з чітким розмежуванням повноважень. У результаті спеціалізації, властивої різним сегментам внутрішнього фінансового ринку, банківські установи США функціонували в суттєво різних умовах, з використанням різних методів оцінки ризику, визначення відсоткових ставок за кредитами, депозитами тощо.

Зміни в законодавстві про банківську діяльність у США значно диференціювали умови діяльності суб'єктів фінансового ринку. Менеджери позичково-ощадних кас, наприклад, одержали можливість надавати кредити не тільки під заставу нерухомості, а й на інших умовах. Можливість швидкого виходу на ширший ринок виявилася занадто привабливою для менеджерів, які не мали достатнього досвіду роботи в нових умовах. Внаслідок змін, що відбулися, конкуренція на фінансовому ринку різко зростає, деякі позичково-ощадні асоціації стали серйозними конкурентами комерційних банків, але більшість інших збанкрутіла через неповернення кредитів та інші негативні явища, пов'язані із нестачею досвіду для оцінки ризику фінансових операцій у нових умовах.

Криза позичково-ощадних асоціацій стала наслідком об'єктивних чинників, що не дали змоги ефективно впливати на розвиток ситуації на грошовому ринку. Найсуттєвішими з них є:

— складність реальної оцінки ризику операцій у разі федеральних банківських ревізій;

- недостатнє забезпечення власного капіталу фінансових установ для операцій на нових сегментах фінансового ринку;
- неможливість компенсувати негативні наслідки дій менеджерів, недостатньо компетентних для роботи на нових сегментах фінансового ринку;
- швидке вичерпання ресурсів федеральної системи, орієнтованої на захист фінансової системи від тимчасових труднощів і втрат при ефективному менеджменті, але не на компенсацію втрат від неефективного управління.

В той же час на розвиток деяких негативних процесів у банківській системі США істотно вплинула система державного страхування вкладів у банківських установах, зареєстрованих ФРС. Практика страхування банківських вкладів і розрахунків на гарантоване відшкодування можливих втрат клієнтів з ресурсів ФКСД призвели до масового поширення практики надання занадто ризикованих позичок і кредитів. У сформованих умовах свідоме перевищення рівня припустимого ризику при кредитуванні давало можливість збільшити дохід кредитора в разі успішної діяльності позичальника і водночас розраховувати на компенсацію можливих втрат з федеральних резервів. Таким чином, обережні кредитори були змушені частково оплачувати втрати від дій своїх ризикуючих конкурентів, не отримуючи ніякого прибутку в разі їх одноосібного виграшу.

На сучасному міжнародному фінансовому ринку американські банки приділяють особливу увагу операціям на ринку цінних паперів, особливо високоприбутковому ринку оновлених європейських держав, що прагнуть до розвитку національної економіки. Істотним стримуючим чинником для американських банків на європейському ринку цінних паперів є відчутна відмінність у культурі ділових та інших відносин між американською й європейською цивілізаціями. Ці розбіжності, що найсильніше виявляються в країнах на території колишнього Радянського Союзу, істотно позначаються на настроях сучасних американських інвесторів, які мають негативний досвід господарської діяльності часів перебудови в СРСР і перших років спільного співробітництва з підприємцями нових незалежних держав.

Банки США, пройшовши початковий етап процесу реорганізації національної фінансової системи, постійно вдосконалюють і розширюють свої можливості як на національному, так і на міжнародному ринку. Американські банки, вийшовши з кризи національної фінансової системи, розширюють власні можливості, поширюючи свій вплив на нові галузі діяльності. Комерційні банки США інтенсивно працюють на внутрішнь-

ому ринку капіталу і виявляють підвищений інтерес до цінних паперів корпорацій, особливо на ринку облігацій.

1.3.2. Банківська система Німеччини

Серед економічних систем держав сучасної Європи на особливу увагу заслуговує фінансова система Федеративної Республіки Німеччини (ФРН). За роки після закінчення Другої світової війни банківська система Німеччини (за вагомої підтримки США і міжнародних фінансових організацій) набула здатності не просто конкурувати з банківською системою Великобританії, а й стала визнаним європейським фінансовим лідером, однією з основних опор економічної системи Європейського Союзу.

Значний інтерес на сучасному етапі розвитку міжнародного фінансового ринку становить безпрецедентний процес інтеграції високорозвинутої ринкової економіки Західної Німеччини з порівняно високо розвинутою економікою колишньої Східної Німеччини, що була однією з найефективніших моделей адміністративної економіки.

Розвиток німецької економіки і банківської системи становить найбільший інтерес за аналізу способів запобігання кризам і шляхів виходу з кризи економіки в новітній історії.

Принципи розвитку і функціонування банківської системи, стабільність економіки Німеччини й чинники, що сприяють її швидкому відновленню після руйнівних поразок у Першій і Другій світових війнах, привертають увагу економістів багатьох країн, що йдуть шляхом створення дієвої ринкової економіки сучасної Держави.

Система емісійних банків Німецької імперії — один із найцікавіших прикладів розвитку системи емісійних банків кінця XIX — початку XX ст. За Німецьким банківським законом від 14 березня 1875 р. емісійний банк повинен був забезпечувати третину вартості своїх цінних паперів в обігу в дорогоцінних металах, дзвінкій монеті та державних цінних паперах, інше забезпечення емісії — вексялами в портфелі банку. Емісія підлягала оподаткуванню, банк був зобов'язаний публікувати щотижневі банківські звіти про обсяг емісії та наявні ресурси банку; на підставі цих даних розраховували суму банкнот, випущених в обіг без покриття, і з цієї суми стягували податок, еквівалентний 5% річних. Акціонери банку отримували дивіденд у розмірі 3,5% річних. З прибутку, що залишався, з 1 січня 1911 р. на користь держави відраховувалося 10%. Із залишку прибутку 25% надходило в розпорядження акціонерів, 75% — імперській скарбниці.

Емісійний банк міг діяти за законами і правилами, що відрізнялися від норм торгового укладення й законодавства у сфері фінансової діяльності.

Вищий нагляд за його діяльністю здійснювався на рівні уряду. Баланс емісійного банку в Німеччині свого часу затверджувався Імперським канцлером (дирекція складала баланс, центральний комітет давав свій висновок).

Крім Німецького Імперського банку, емісію могли здійснювати ще чотири банки в окремих державах, що входили до складу Німецької імперії. Система емісійних банків Німеччини свого часу вважалася найбільш ефективною й життєздатною. У період Першої світової війни німецька банківська система виявилася однією з найстабільніших фінансових систем.

До банківської системи сучасної Німеччини належать система Центрального і мережа комерційних банків, а також правові установи, що здійснюють нагляд за кредитною діяльністю банків і виконанням Закону про кредитну систему.

Основне завдання Центрального банку – забезпечення зовнішньої конвертованості та внутрішньої стабільності національної валюти. До найважливіших його завдань також належать:

- регулювання грошового обігу;
- емісія грошей;
- регулювання обсягу кредитування в національній економіці;
- забезпечення виконання правил платіжного обороту в державі;
- забезпечення розрахунків з іноземними державами. Для реалізації фінансової політики держави Центральний банк має в своєму розпорядженні такі інструменти:

- ліквідно-політичні засоби регулювання грошового обігу в тому числі: політика забезпечення мінімального рівня банківського резерву, дисконтна політика, політика відкритого ринку і ломбардна політика;

- управління рівнем відсоткових ставок;
- торгівля державними цінними паперами: векселя ми, казначейськими зобов'язаннями тощо.

Крім загальних норм приватного і цивільного права, діяльність окремих груп німецьких банків регламентована спеціальними законами, основний з яких – „Закон про кредитну систему”, що є правовою базою Федерального відомства з нагляду за кредитними установами – федерального органу, який діє під юрисдикцією Міністерства фінансів ФРН. Серед основних завдань цього відомства – профілактика порушень фінансового законодавства; контроль за обсягами і видами комерційної діяльності банків за допомогою системи звітів; нагляд за системою інформаційного забезпечення банків і фінансових установ; інформаційне обслуговування, оповіщення й контроль.

Положення Закону про кредитну систему визначає перелік документів і нормативних актів Федерального відомства з контролю за кредитною діяльністю, що регламентує умови функціонування кредитних установ у Німеччині. Воно вправі змінювати зміст окремих нормативних актів за узгодженням із Центральним банком. Для здійснення кредитно-фінансової діяльності на території Німеччини комерційні банки повинні мати ліцензію від Федерального відомства з контролю за кредитною діяльністю, яка може бути анульована, якщо дії кредитно-фінансової установи не відповідають нормативним актам чи законодавству про фінансову діяльність.

У Німеччині діє до 4000 комерційних банків, серед яких розрізняють універсальні й спеціалізовані. За існуючою класифікацією, з погляду правового статусу, комерційні банки Німеччини розподіляють на приватні, кооперативні та цивільно-правові. Розбіжності в правовому статусі кредитних установ на даний час поступово нівелюються, проте приватні банки, як і раніше, виділяють в окрему групу через їх специфіку — агресивну маркетингову стратегією, орієнтовану винятково на отримання прибутку від виробничо-господарської діяльності.

Приватні комерційні банки Німеччини представлені приблизно 350 універсальними установами з 7000 філій; їх система створює до 200 тис. робочих місць. Серед приватних банків виділяють приблизно 200 регіональних, до 80 банків-банкірів, тобто банків, що діють на основі одноособового приватного капіталу, і 60 філій іноземних банків. Комерційні банки Німеччини існують у трьох організаційних формах:

- акціонерне товариство;
- акціонерне командитне товариство;
- товариство з обмеженою відповідальністю.

Більшість німецьких регіональних комерційних банків не обмежують коло своїх клієнтів і сферу ділової активності певним регіоном і здатні надавати повний комплекс сучасних банківських послуг. Німецькі банки мають високу репутацію на світовому фінансовому ринку. Основу системи спеціалізованих комерційних банків Німеччини становлять приблизно 30 приватних іпотечних та спеціалізованих банків, що надають позички й кредити під заставу земельних ділянок, а також банків, що спеціалізуються на наданні комунальних кредитів. Основна сфера діяльності цієї системи кредитних установ — фінансування житлового будівництва й реконструкції житла.

1.3.3. Банківська система Японії

Японська банківська система стала новим лідером повоєнного фінансового світу. Для неї характерна суттєва залежність кредитної діяльності банків від державної економічної та господарської політики: японські банки здійснюють інвестування за кордоном тільки під гарантії урядів у країнах зі стабільним законодавством і стійкою внутрішньополітичною ситуацією. «Японське економічне диво» в повоєнні роки можна пояснити суворим державним контролем, а також прямим і непрямим впливом держави на фінансовий сектор національної економіки. Водночас піднесенню сприяла й одна з особливостей японської національної культури — вміння оперативного сприймати нові корисні ідеї та перетворювати їх на національне надбання. Японські підприємці негайно оцінюють переваги нововведень і застосовують у виробництві й фінансовій практиці те, що в багатьох інших країнах може не використовуватися протягом десятиліть. Успішному становленню і розвитку повоєнної фінансової системи Японії, наприклад, значно сприяло використання досвіду розвитку фінансової системи Німеччини: створюючи нове законодавство про фінансову й банківську діяльність, Японія фактично скопіювала німецький господарський кодекс, відкоригувавши зміст окремих статей відповідно до особливостей своєї національної культури. Загальна структура сучасної банківської системи Японії наведена на рис. 1.1.

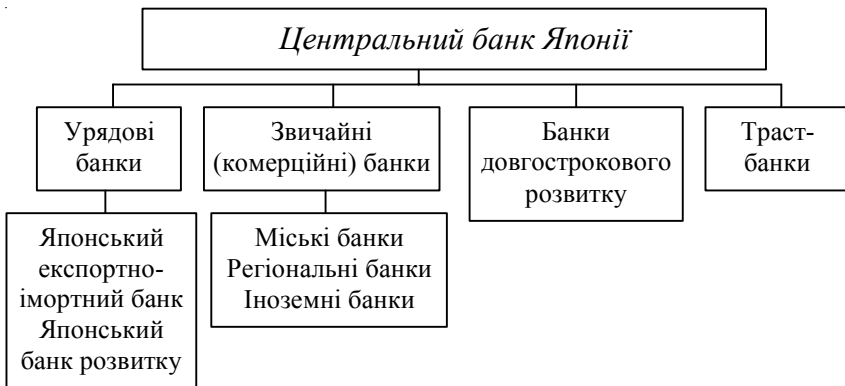

Рис. 1.1. Узагальнена структура банківської системи Японії

Державне управління кредитною політикою японських банків після Другої світової війни проводилося здебільшого у непрямій формі й обме-

жувалося рекомендаціями з кредитування певних галузей і підприємств. В окремих випадках держава прямо й активно впливала на банківську систему в інтересах розвитку національної промисловості. Своєрідним індикатором доцільної кредитної діяльності для комерційних банків Японії служила кредитна діяльність японського Банку розвитку.

У першій половині 90-х років у банківській системі Японії виникли серйозні проблеми. Патронаж держави, зокрема державні гарантії повернення позичок і кредитів, у сучасних умовах обернулися негативною стороною — більшість японських банків не мала необхідного досвіду з оцінки ризику кредитних операцій, роботи з інвестиційними проектами на основі бізнес-планів та інших навичок, необхідних для функціонування на сучасному фінансовому ринку. За офіційними даними, обсяги проблемних кредитів японських банків на початку 90-х років досягли 500 млрд дол. Іншою серйозною проблемою була психологічна неготовність вкладників до необхідності класифікувати банки за рівнем надійності, оскільки японські банки не зобов'язані публікувати звіти про свою діяльність, а вклади населення в банках гарантовані державою.

У фінансовій системі Японії в останнє десятиліття виникла парадоксальна ситуація — з появою ознак кризи, що насувається, жоден з японських комерційних банків практично не міг збанкрутувати. Така ситуація викликала занепокоєння, і наприкінці 1995 р. Міністерство фінансів Японії оголосило про плани радикального перегляду системи контролю за діяльністю банків у складі національної банківської системи. Серед першочергових заходів запланованої реформи — розширення відділу інспекції банків у структурі Міністерства фінансів; жорстка система аудиторського контролю; введення в практику наочних і діючих критеріїв оцінки фінансового стану банків; повернення банків з-під контролю місцевої влади під юрисдикцію держави; підвищення вимог до обсягу й змісту звітності банків перед Міністерством фінансів тощо. Міністерство фінансів Японії одержало значні повноваження з контролю й впливу на банки, які мають незадовільні фінансові показники. Причиною для занепокоєння і проведення перевірки діяльності японських банків та їх філій у Нью-Йорку, Лондоні й Гонконгу (Сянгане) стали фінансові скандали останніх років і, у першу чергу, випадок із відділенням Daiwa Bank у Нью-Йорку, сума збитків якого за останні 11 років перевищила 1 млрд 100 млн дол.

Відповідно до нового фінансового законодавства, зокрема нової редакції Закону про Банк Японії, що вступила в силу в квітні 1998 р., японські банківські установи зобов'язані створити власні підрозділи й

структури, відповідальні за управління ризиками інвестицій, формування портфелів цінних паперів, і розробити системи внутрішнього контролю за ефективністю кредитних операцій. Особлива увага приділяється жорсткості контролю за діяльністю закордонних представництв японських банків.

Заходи, вжиті Міністерством фінансів Японії за нинішнього реформування національної банківської системи, багато із зарубіжних експертів класифікують як «косметичний ремонт» у період підготовки істотних реформ. Розвиток фінансової системи і становище лідера на світовому фінансовому ринку надають Японії можливість знайти й реалізувати найефективніші способи вирішення кризових проблем:

- підвищити ступінь відкритості й рівень наявності інформації про фінансовий стан банків у національній фінансовій системі;
- сформуванню правову основу для здійснення процедури оголошення банку банкрутом;
- забезпечити вільне визначення умов злиття банків, у тому числі поглинання банків-банкрутів успішно працюючими банками;
- реформувати існуючу систему державних гарантій збереження вкладів населення в комерційних банках;
- змінити уявлення нації про роль держави в розвитку економіки і, зокрема, у забезпеченні функціонування банківської системи та ін.

Аналіз процесів, що відбуваються в сучасному фінансовому світі як в окремих державах, так і на міжнародному рівні, свідчить про істотні зміни в умовах економічної діяльності. Однією з основних причин цього явища є зміни характеру економічного й політичного протистояння держав, їх блоків і коаліцій. Ці зміни зумовлюють відповідне коригування макроекономічних пріоритетів урядових і міжнародних органів, здатних впливати на умови економічної діяльності на різних рівнях. У свою чергу, це призводить до змін в умовах діяльності на глобальному і регіональних фінансових ринках, що спричиняє зміни в маркетинговій політиці усіх без винятку суб'єктів фінансового ринку.

1.3.4. Сучасна банківська система Франції

Банківська система Франції — одна з найстаріших у світі. Вона вплинула на розвиток банківської системи Великобританії, на формування оригінальної банківської системи США, на розвиток банківських систем у багатьох європейських країнах. Французька банківська система є важливою складовою частиною фінансової системи Європейського Союзу. Банки Франції активно виходять і на ринки країн Східної та Центральної Європи, СНД, у тому числі й України.

Як фінансовий інститут, банки у Франції з'явилися в середні віки у період розпаду Римської імперії. Спочатку вони виконували роль міняльних контор у портових містах. Цікаво, що першими банкірами-мінялами, що обмінювали гроші заморським купцям, мандрівникам і місцевим покупцям, були переважно греки. У Давній Греції банківська справа не прижилася, тому давні греки-міняли розповсюдили свою професію на інші країни.

Банківська діяльність у Франції постійно перебувала під пильним оком традиційно сильного державного апарату. Тому між французькою історією і банками існує дуже тісний зв'язок, оскільки королі, імператори, президенти Франції завжди використовували банки як важливе знаряддя для зміцнення позицій своєї держави у світі. У цьому плані історія банківської справи у Франції дуже схожа на розвиток бухгалтерського обліку, що, за влучним зауваженням Коллінса і Пама, «виникає з тривалої дихотомії країни, що розвивається між еволюцією і революцією». Згадаємо головні події цієї історії.

За часів одного з найбільш відомих королів Франції Людовіка XIV великий міністр Кольбер у Комерційному кодексі (1673) уперше запровадив регламент для банківських операцій. Подальший розвиток упорядкування банківської справи отримало в знаменитому Кодексі Наполеона, причому вплив його сягнув далеко за межі країни. Загальною особливістю згаданих документів є чітка спрямованість на розвиток конкуренції між французькими банками. Завдяки цій обставині і сьогодні французькі банки на міжнародних ринках є одними з найбільш конкурентоспроможних.

Епоха президента де Голля в післявоєнний період є важливим етапом у розвитку банківської системи Франції. Де Голль відводив банкам одну з ключових ролей у створенні загальнонаціональної системи планування. У процесі планування прийнято виділяти три основні етапи:

Етап ресурсного планування (1945-1960), коли банки виконували важливу роль у раціональному використанні фінансових ресурсів.

Етап індикативного планування (1961-1980), на якому банки виконували функцію координування діяльності державного й приватного секторів»

Етап стратегічного планування (після 1981 р.), протягом якого банки забезпечували реалізацію таких загальнодержавних пріоритетів, як зміцнення національної валюти, розвиток освіти, досягнення зайнятості, соціального захисту, упорядкування територій, зміцнення зв'язків між центрами й регіонами.

Усе це сприяло зростанню надійності французької банківської системи. Серед 100 найкрупніших банків ряду країн на початку 90-х рр. найвищий рейтинг мали банки Швейцарії та Японії (понад 94 бали). Рейтинг

банків Франції становив 87,2 бала, що перевищує відповідні показники банків Італії (80), Австрії (85), Канади (86,7), Швеції (81,3) та ін.

Французька банківська система є дворівневою. У Франції функціонують Національний банк і мережа комерційних банків.

Свою економічну функцію Центральний банк Франції виконує досить явно, особливо в кризові періоди. Так, повоєнне відновлення господарства Франції фінансувалося шляхом поєднання середньострокових кредитів з кількома «поверхами», що слідували один за одним, та доручень обов'язкових взаємозаліків, на вершині яких обов'язково стояло рефінансування з боку Центрального банку. У наш час Центральний банк Франції виділяє кошти для надання пільгових кредитів на розвиток економіки. Ці кредити складають основну частину активів балансу Центрального банку.

Їх питома вага у Франції (як і в Німеччині та Японії) сягає 30-40%.

Керування Центральним банком Франції є досить жорстким. На чолі Банку стоїть керуючий, якого обирає Національна кредитна рада Франції на 5 років. Саме Рада, яку очолює міністр фінансів, визначає грошову політику країни.

Найважливішою функцією Центрального банку є емісія банкнот. Монополія на емісію походить від стародавнього «права карбування монети», яку за давніх часів поступово привласнили собі монархи, у тому числі й у Франції, відібравши його у феодалних сеньйорів (іноді у жорстокій боротьбі). Така монополія стала однією з основних ознак структури сучасної держави. У XVII ст. в умовах дефіциту дорогоцінних металів, що з часом все більше загострювався, унаслідок зростання обміну і виробництва, спочатку ремісничого, а потім і промислового, деякі банки почали випускати «білети», тобто банківські акцепти, або депозитні сертифікати на пред'явника, які пізніше отримали законну силу. Так народився банківський білет, або банкнота.

Як відомо, уперше справжні банківські білети з'явилися в 1656 р. у Швеції. Особам, що робили внески в монетах, банк видавав білети, що не приносили відсотків, але були придатні для використання як платіжні кошти. Пізніше такі білети набули платіжної сили, як і монети. Перевищення меж емісії в 1776р. призвело цей перший емісійний банк до банкрутства. Однак нововведення в системі платежів дістали поштовх для подальшого розвитку. У 1697 р. Англійський банк одержав монопольне право на емісію в межах Лондона, а з 1844 — і по всій країні (Закон Піляючи). У другій половині XIX сторіччя Центральний банк Франції також здійснював емісію на золотозлитковому стандарті, від якого незабаром, однак,

довелося відмовитися. Характерним для Франції є те, що в умовах девальвації національної валюти золотий запас ніколи не використовувався. Таким чином, виразно проявляється «фетишизм» стосовно золота, що вважається гарним «засобом залякування» на додаток до ядерної зброї.

Специфічними інструментами формується у Франції обмінний курс національної валюти. Так, у 1936 р. було створено Фонд обмінного регулювання, який є, по суті, спеціальним рахунком Казначейства, через котрий здійснюється облік усіх валютних операцій. Французький Банк не передав своє золото в цей фонд. У залежності від ситуації Фонд звертається до Центрального банку з проханням надати йому або золото, або валюту. В активі Французького банку відображається тільки сальдо по цих операціях (воно не публікується з метою запобігти спекуляції) під рубрикою «авансів» у Фонд обмінного регулювання.

З жовтня 1985 р. діє угода між 7 провідними промислово розвиненими країнами про недопущення вільних коливань обмінних курсів, особливо стосовно долара. Ця угода є більш-менш дієвою. Протягом кількох останніх років французька влада пропонує встановити таємні «цільові області» для різних країн, в яких допускатимуться вільні коливання обмінних курсів, причому усередині таких областей країни повинні намагатися підтримувати паритет курсів. Така позиція, у цілому, не відрізняється від позиції офіційної влади, однак зустрічає опір з боку лібералів з англосаксонських країн.

Центральний банк Франції виконує функції головного банку країни. По-перше, кожен банк другого рівня має у своєму розпорядженні рахунок у Центральному банку. По-друге, при таких взаєморозрахунках деякі банки відчують потребу в рефінансуванні, і Центральний банк може за певних умов надати їм необхідні ресурси, тобто поповнити грошовий ринок, якщо виникає така потреба. І навпаки, Центральний банк може знизити ліквідність цього ринку, якщо коштів на ньому занадто багато. І, нарешті, по-третє, Центральний банк здійснює таку інтервенцію на ринку для контролю над грошовою масою і відсотковими ставками.

На даний момент 15 французьких банків мають у США 37 своїх відділень, їх активи зросли за 1986 – 1990 рр. з 20,2 до 33,2 млрд. дол. Іншим важливим показником активності французьких банків на світовому фінансовому ринку є *обсяг* міжнародних банківських вимог (наданих кредитів). У 90-ті роки для французьких банків цей показник становив 11% і за цим показником вони посідали 2-4 місце нарівні з банками Німеччини і США після японських банків (28%). Зважену політику проводять французькі банки й у сфері регіональних ризиків.

У зв'язку з цим дуже показовим є відкриття в Україні відділень провідних французьких банків зі 100%-им власним капіталом. 2 французьких банки мають в Україні свої відділення: «Креди Ліоні» і «Сосьєте Жернераль». Важливим й те, що «Креди Ліоні» став першим іноземним банком, який відкрив у нашій країні своє відділення 19 травня 1993 р.

1.3.5. Банківська система Китаю

Крім аналізу особливостей розвитку банківських систем високорозвинених індустріальних держав, практичний інтерес становить вивчення досвіду побудови кредитно-фінансової системи в Китаї. Це зумовлено насамперед тим, що Китай – практично єдина країна, де інтенсивне економічне зростання супроводжується найсильнішим партійно-політичним впливом на економіку.

Нині в країні функціонує дворівнева банківська система (рис. 1.2), яка була створена в 1983 р. і має вичерпне й систематичне банківське регулювання:

- позиції й цілі центрального банку, спеціалізованих банків та інших фінансових інститутів;
- управління грошовим обігом, кредитами, заощадженнями, відсотковими ставками.

Першим рівнем банківської системи є Народний банк Китаю (НБК), заснований 1 грудня 1948 р. як головний інститут, відповідальний за здійснення грошово-кредитної політики.

Після 1949 р. було засновано численні спеціальні банки, що стали згодом банками другого рівня і сприяли соціалізації економіки, її відновленню й розвитку, у тому числі через націоналізацію приватних банків і створення окремої частки державно-приватної власності. Ці банки згодом то ставали частиною Народного банку Китаю, то відновлювалися як незалежні кредитні інститути. Сам же Народний банк Китаю за період свого існування неодноразово входив до складу Міністерства фінансів, втрачаючи свою незалежність. У 1983 р. після прийняття Закону про НБК він остаточно перетворився на єдиний центральний банк із доданням регулюючих функцій, притаманних центральному банку розвинутих країн. Зі структури НБК було виведено спеціалізовані банки, що ознаменувало собою повне формування дворівневої банківської системи.

Рис. 1.2. Банківська система КНР

Сучасна банківська система Китаю характеризується наявністю центрального банку з його державними функціями (НБК) і п'яти спеціалізованих банків, до яких належать:

- Торгово-промисловий банк;
- Сільськогосподарський банк;
- Китайський інвестиційний банк;
- Народний будівельний банк;
- Банк Китаю.

Останній є основним для операцій у зовнішньоекономічній сфері. Крім цих спеціалізованих банків, діють інші важливі фінансові інститути: Комунікаційний банк, кредитні кооперативи і поштові відділення, а також безліч дрібних, певною мірою незалежних фінансових інститутів, які також відіграли важливу роль у підвищенні ефективності проведення економічних реформ у Китаї.

Водночас сучасна китайська кредитно-фінансова система має низку суттєвих недоліків. Це пов'язано з тим, що за активізації економічних реформ система стає нестабільною. Зокрема, процес реформ супроводжується децентралізацією й передачею влади в прийнятті економічних рішень на місця, тоді як основні параметри грошово-кредитної політики закладаються в централізовані плани, які затверджуються в адміністративному порядку. В той же час вплив НБК як центрального банку обме-

жується на національному рівні недостатньою адміністративною незалежністю від Державної Ради, а на місцевому рівні – системою подвійного управління, за якої місцеві Філії НБК залежать від місцевих органів влади і практично не захищені від політичних втручань. Ці фактори, а також практична відсутність великого приватного капіталу в китайських банках значно знижують ступінь впливу банківської системи на проведення економічних реформ загалом.

Аналіз становлення і розвитку банківських систем різних країн свідчить, що найдоцільнішою і сприятливою для ефективного розвитку ринку фінансово-кредитних послуг організаційною структурою є дворівнева банківська система, до якої належать: 1-й рівень – Центральний банк; 2-й рівень – комерційні (державні та приватні) банки.

Ефективність діяльності банку 1-го рівня визначається ступенем незалежності у здійсненні покладених на нього функцій та її відповідності рівню відповідальності за здійснювану грошово-кредитну політику.

Не менш суттєвим є те, що динаміка розвитку банків 2-го рівня прямо залежить від фінансово-економічного стану як держави загалом, так і окремих суб'єктів господарювання. Неможливо домогтися високої надійності й достатньої капіталізації банківської системи в умовах глибокої фінансово-промислової кризи за відсутності реальних тенденцій економічного зростання.

Саме під таким кутом зору і треба розглядати особливості формування й розвитку банківської системи України.

1.4. Банківська система України та її становлення

У перші роки державної незалежності бюджетна система України, успадкована від бюджетної системи СРСР, базувалася на банківській системі касового поповнення (виконання) бюджету. В межах цієї системи на галузеві спеціалізовані банки було покладено виконання всіх облікових і контрольних функцій, тому що саме Міністерство фінансів, цілком покладаючись на банки, обліком державних витрат не займалося. Спочатку на базі відділень державних банків почали виникати комерційні банки, що продовжували здійснювати функції контролю за виконанням державного бюджету, хоча це суперечило їх завданням і принципам роботи. Аналогічна система банківського контролю за виконанням бюджету діяла у всіх постсоціалістичних державах на території колишнього СРСР.

Безготівкові гроші у фінансовій системі тих років уже перестали бути умовною обліковою одиницею, а схема руху, що діяла (Міністерство фінансів – галузеві міністерства – державний банк – рахунки бюджетних організацій у комерційних банках), не давала змоги контролювати реальне перебування і використання коштів.

У 1992 р. в Україні було створено бюджетне управління Міністерства фінансів, а з червня 1993 р. введено в дію нову систему фінансування витрат бюджету в межах доходів, що надійшли. Практику обліку витрат бюджетних організацій комерційними банками було ліквідовано, ним почали займатися структури Міністерства фінансів, а Національний банк України (НБУ) став єдиним емісійним центром. У жовтні 1993 р. в Україні на рівні обласних фінансових управлінь було створено систему секторів з виконання державного бюджету.

Створення і розвиток банківської системи України відбувалися поетапно:

- 1) 1988-1990 рр. – створення, прототипу системи українських комерційних банків у складі банківської системи СРСР;
- 2) 1991 р. – перше півріччя 1992 р. – перереєстрація українських комерційних банків і початок формування банківської системи України як незалежної держави;
- 3) друге півріччя 1992 р. – 1993 р. – розвиток банківської системи України на етапі становлення економічного й політичного суверенітету держави;
- 4) 1994 – 1996 рр. – розвиток банківської системи України на першому етапі реалізації курсу радикальних економічних реформ монетарними методами в період зміцнення економічного суверенітету держави;
- 5) з 1997 р. – розвиток банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи, поступовий перехід до поєднання монетарних методів управління економікою з її структурним реформуванням.

Перший етап в історії створення українських комерційних банків пов'язаний зі спробою державного (директивного) реформування банківської системи колишнього СРСР за здійснення курсу на перебудову економіки, проголошеного урядом Радянського Союзу. На цьому українські комерційні банки реєструвалися в Москві як:

– комерційні банки, створені на основі установ державного банку СРСР, що продовжували діяти зі статусом державних банків («Промінвестбанк», «Україна», «Укрсоцбанк», Ощадбанк і «Укркрексімбанк»);

– галузеві й відомчі комерційні банки чи банки міністерств («Монтажспецбанк» – Мінмонтаж УРСР, «Укрпостачбанк» – Держпостач УРСР, «Трансбанк» – Мінтрансбуд та ін., усього – понад 15 банків);

— філії великих російських комерційних банків («Інкомбанк», «Столичний» та ін.);

— державні й кооперативні комерційні установи, що мали право здійснювати банківську діяльність (понад 20 установ і організацій).

Другий етап почався у 1991 р., незабаром після проголошення незалежності України, — перереєстрація комерційних банків в Українській книзі реєстрації банків. При цьому в більшості комерційних банків відбулися істотні зміни складу їх засновників. Державні комерційні банки (у тому числі «Промінвестбанк», АКБ «Україна», «Укрсоцбанк» та ін.) були акціоновані їх персоналом і окремими клієнтами.

Третій етап пов'язаний зі створенням нових банків, що залучають значний приватний капітал, капітал спільних і малих підприємств, акціонерних товариств тощо. Цей період в історії України як незалежної держави пов'язаний з появою і подоланням об'єктивних економічних труднощів перших кроків на шляху до створення ринкової економіки в умовах несприятливої зовнішньої економіко-політичної ситуації, крім того, із затримками на рівні уряду в прийнятті рішень і втіленні непопулярних макроекономічних рішень, непослідовністю в проведенні економічних реформ та ін. У цей час на тлі розвитку жорстокої інфляції з ознаками гіперінфляції та обвального скорочення обсягів виробництва в Україні було створено значну кількість дрібних комерційних банків, орієнтованих на обслуговування попиту на короткотермінові кредити для торгівлі та здатних отримувати прибуток від гри на інфляційних процесах в економіці. Протягом 1993 р. в Україні було створено до сотні дрібних, так званих «кишенькових» комерційних банків такого типу.

На *четвертому етапі* формування банківської системи значною мірою був використаний досвід перших трьох років розвитку економіки незалежної України. Початок цього етапу — проголошення курсу на радикалізацію і прискорення проведення економічних реформ адміністрацією знов обраного Президента України. Початковий період проведення радикальної економічної реформи був пов'язаний із застосуванням монетарних методів управління економікою і зумовив злам у розвитку найнебезпечніших негативних явищ національної економіки. Протягом 1994-1996 рр. НБУ встановив і ввів у практику єдині правила діяльності комерційних банків країни.

Завдяки діям НБУ й уряду вдалося призупинити інфляцію, неприйнятне швидке зростання цін і обвальне падіння виробництва. Факт фінансової стабілізації в економіці України в другій половині 1996 р. визнаний і зарубіжними експертами. Підтвердженням стабілізації є грошова рефор-

ма, успішно проведена в Україні восени 1996 р. Іншою позитивною ознакою стало підвищення інтересу до української економіки з боку зарубіжних фінансових організацій. У період з 1994 по 1996 р. в Україні було зареєстровано 14 представництв іноземних банків і банків за участю іноземного капіталу. За цей же час іноземні інвестиції в економіку України зросли майже в чотири рази – з 366,9 млн. дол. США до 1 млрд. 223 млн.

Проте результати, досягнуті у фінансовій сфері монетарними методами, не були підкріплені стабілізацією виробництва і супроводжувалися нагромадженням істотних проблем в інфраструктурі:

1) усіченою і непослідовною виявилася реформа системи державного управління;

2) із запізненням було започатковано і недостатньо ефективно здійснено реформу податкової системи, що є однією з основних передумов економічних реформ;

3) запізніле затвердження державного бюджету. Прорахунки у формуванні держбюджету на 1996 р. призвели до нагромадження неприйнятно високої бюджетної заборгованості. Затримка із затвердженням його на 1997 р. зумовила багато негативних процесів у бюджетній сфері;

4) уряд не зміг достатньою мірою використати можливості фіскальної політики і результатів фінансової стабілізації для припинення триваючого спаду виробництва;

5) темпи розвитку ринку цінних паперів значно нижчі, ніж у країнах ближнього зарубіжжя, насамперед у Росії. Причинами цього є відсутність національного досвіду (культури) роботи на ринку цінних паперів, зневага інтересів пересічних вкладників з боку системи державного банку СРСР протягом життя декількох поколінь, низька інвестиційна культура більшості громадян України та ін. Але найбільше значення у формуванні українського вторинного ринку цінних паперів мали незадовільне національне фінансове законодавство й відсутність дієвого державного контролю за його виконанням;

6) не вдалося у визначений термін не тільки провести сертифікатну приватизацію, а й організувати одержання приватизаційних сертифікатів громадянами України. Недовіра більшості населення до програм приватизації, пасивність і небажання визнати економічну доцільність і перспективність участі в приватизаційних заходах пригальмували економічні реформи в Україні;

7) рівень інфляції в Україні в 1994-1996 рр. виявився вищим від розрахункового, що негативно позначилося на ефективності програм відновлення довіри до кредитних і депозитних інститутів і, відповідно, на перс-

пективах відновлення кредитного потоку й забезпечення розрахункового зростання інвестицій резидентів у реальний виробничий сектор національної економіки.

На першому етапі економічної реформи за підвищення рівня вимог з боку НБУ до діяльності комерційних банків виявилася одна з основних проблем українських комерційних банків – низький професійний рівень банківського менеджменту. Помилки менеджерів комерційних банків спричиняли банківські кризи і банкрутства: 12 комерційних банків у 1994 р., 20 – у 1995 р. і понад 100 – у 1996 р, (у тому числі 45 комерційних банків було визнано прямими банкрутами, а до 60 – прихованими). Серед основних прорахунків менеджерів, що призвели до кризи банківських установ, – недостатньо професійний підхід до аналізу кредитного ризику й прорахунки у створенні філій банків.

На межі 1996 – 1997 рр. в Україні розпочався другий етап економічної реформи, на якому до пріоритетного завдання забезпечення фінансової стабілізації в державі додалося проведення структурної реформи й реформи відносин власності. Правове підґрунтя цього етапу було закладене найважливішими юридичними актами, прийнятими в 1991-996 рр., у тому числі прийняттям Конституції України й визнанням рівноправності різних форм власності, з урахуванням власності на землю. Основною метою на цьому етапі було проголошено проведення структурної перебудови державної економіки, спрямованої на відродження повнокровного інвестиційного процесу на основі зниження податкового тиску на виробника товарів і послуг, звільнення державного бюджету від невиправданих витрат.

Перехід до нової системи економічних відносин, заснованої на принципах ринкової економіки, зумовив докорінну перебудову банківської системи.

Банківська система в сучасній Україні є дворівневою структурою управління фінансовими ресурсами, представленою 1) НБУ і його структурами, 2) комерційними банками різних форм власності, спеціалізації й територіального рівня.

Національний банк України (НБУ). Дворівнева структура банківської системи України визначена чинним фінансовим законодавством 1999 – 2000 рр. Національний банк у банківській системі належить до верхнього рівня і здійснює функції, типові для центрального державного банку розвинутих європейських держав, є емісійним і розрахунковим органом державної влади, банком банків і банкіром уряду України.

НБУ регулює діяльність банківської системи в межах законодавчої й нормативної баз, несе відповідальність перед суспільством за функціонування банківської системи загалом.

За НБУ закріплено виконання низки функцій (згідно Законом «Про Національний банк України» – 19 функцій), ключовими з яких є:

- функція центрального банку країни;
- функція емісійного центру;
- функція валютного органу;
- функція органу банківського нагляду;
- функція банку банків;
- функція банку уряду;
- функція організатора міжбанківських розрахунків;
- функція центру грошово-кредитного регулювання економіки.

Основною функцією НБУ є забезпечення стабільності національної грошової одиниці.

Для реалізації своїх функцій НБУ здійснює такі види операцій:

- надання кредитів комерційним банкам для підтримки їх ліквідності;
- дисконтні операції з векселями й чеками;
- купівля-продаж на вторинному ринку цінних паперів;
- відкриття власних кореспондентських рахунків у зарубіжних банках і ведення рахунків іноземних банків-кореспондентів;
- ведення рахунків українських комерційних банків;
- купівля-продаж валютних цінностей з метою монетарного регулювання;
- збереження, а також купівля-продаж банківських металів, дорогоцінних каменів та інших цінностей без ліцензування й квотування;
- розміщення золотовалютних резервів країни;
- прийняття на збереження й в управління державних цінних паперів та інших цінностей;
- надання гарантій і поручительств у встановленому порядку;
- ведення рахунків Державного казначейства;
- операції з обслуговування державного боргу, пов'язані з розміщенням державних цінних паперів, їх погашенням і виплатою доходу по них;
- ведення рахунків міжнародних організацій;
- інші операції, необхідні для виконання покладених функцій.

Комерційні банки є основною ланкою фінансової системи України.

Класифікація комерційних банків. У сучасній банківській практиці виділяють значну кількість різноманітних ознак, за якими класифікують банки. Відповідно до умов розвитку вітчизняної економічної системи банки можуть бути класифіковані:

1) за формою власності: в Україні банки створюються і функціонують у статусі державних установ (Ощадбанк, «Укресімбанк»), акціонер-

них товариств (переважна більшість банків), товариств з обмеженою відповідальністю, спільних підприємств (ПУМБ, «Інвест-Банк-Україна» та ін.). Виключається перебування будь-якого банку у власності однієї особи (юридичної або фізичної), оскільки за чинним законодавством комерційний банк може бути створений за участю не менш трьох засновників;

2) за територіальним характером діяльності: регіональні – банки, що діють на окремій території; республіканські – банки, що здійснюють операції в багатьох регіонах через мережу філій; міжнародні – банки, що активно працюють на світових ринках і мають філії та представництва за кордоном;

3) за розміром: найбільші, великі, середні та малі банки. До групи, найбільших належать банки, сукупні активи від яких перевищують 1 млрд. грн., великі – банки з активами понад 10 млн. грн., середні – банки з активами понад 50 млн. грн., малі – до 50 млн грн.;

4) за наявністю мережі філій: банки, що відкрили філії та територіальне відокремлені підрозділи; безфіліальні банки;

5) за сферою діяльності: універсальні – банки, що здійснюють різноманітні операції та надають комплексні послуги; спеціалізовані – банки, що виконують певні специфічні операції та обслуговують окремі галузі економіки, функціонуючи в означеному сегменті ринку. На сучасному етапі найпоширенішими є такі види спеціалізованих банків: іпотечні, інвестиційні, ощадні, зовнішньоекономічні, клірингові.

Спеціалізованими в Україні є два банки – Державний експортно-імпортний банк України та Державний спеціалізований комерційний ощадний банк України. Чітка спеціалізація цих банків, тобто здійснення операцій у вузьких секторах ринку, пов'язана зі слабкою диверсифікацією їх діяльності, а відтак зі збільшенням відповідних ризиків, вірогідність яких зростає, особливо в умовах нестабільної економіки. Тому державний статус дає змогу цим банкам зберігати свою спеціалізацію в кризових умовах, оскільки держава виступає своєрідним гарантом їх стабільності та фінансової стійкості.

1.5. Організація банківської діяльності

1.5.1. Створення та реєстрація банків різних форм власності

Реєстрація банків здійснюється Національним банком шляхом унесення відповідного запису до Державного реєстру банків, після чого банк набуває статусу юридичної особи.

Банки створюються у формі акціонерного товариства з обмеженою відповідальністю або кооперативного банку.

Банки можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані. За спеціалізацією банки можуть бути: ощадними; інвестиційними; іпотечними; розрахунковими (кліринговими).

Банк набуває статусу спеціалізованого банку (крім ощадного) у разі, якщо понад 50% його активів є активами одного типу:

- ◆ для інвестиційного банку – емісія та розміщення цінних паперів, що здійснюються за рахунок грошових коштів приватних інвесторів;
- ◆ для іпотечного банку – активи, розміщені під заставу землі чи нерухомого майна;
- ◆ для розрахункового (клірингового) банку – активи, що розміщуються на клірингових рахунках.

Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку в разі, якщо понад 50% його пасивів є вкладками фізичних осіб.

Державний банк засновується за рішенням Кабінету Міністрів України після отримання позитивного висновку Національного банку про намір заснування державного банку, який надається на підставі отриманої інформації про:

- розмір статутного капіталу державного банку на час його реєстрації, терміни та джерела формування, що підтверджуються и тому числі Законом України „Про Державний бюджет України” відповідною статтею витрат;
- перелік банківських та інших операцій;
- бізнес-план, що визначає види діяльності, які державний банк планує здійснювати в поточному році з обґрунтуванням їх економічного ефекту;
- стратегію банку на наступні три роки.

Учасниками банку можуть бути юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів.

Власники істотної участі в банку повинні мати бездоганну репутацію та задовільний фінансовий стан.

Учасниками банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк має істотну участь (об’єднання громадян, релігійні та благодійні організації).

Учасниками банку не можуть бути юридичні особи, щодо яких неможливо встановити їх учасників і джерела коштів, за рахунок яких такі юридичні особи здійснюють внески до статутного капіталу або купують акції банків.

Клієнтами кооперативного банку можуть бути тільки його учасники.

Мінімальний розмір статутного капіталу (повністю сплачений та за-реєстрований підписний капітал) на момент реєстрації банку не може бути менше:

- ◆ для місцевих кооперативних банків, що діють у межах однієї області, – 1 млн. євро;
- ◆ для банків, що здійснюють свою діяльність на території однієї області (далі – регіональні), у т.ч. спеціалізованих ощадних та іпотечних банків, – 3 млн. євро;
- ◆ для банків, що здійснюють свою діяльність па території всієї України (далі – міжрегіональні), у т.ч. спеціалізованих інвестиційних розрахункових (клірингових), ощадних та іпотечних центрального кооперативного, – 5 млн. євро.

Національний банк встановлює вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу банку тільки на час створення і реєстрації банків для забезпечення стабільної діяльності банку та виконання ним банківських операцій.

Кошти для формування статутного капіталу новостворюваного банку в розмірі, передбаченому чинним законодавством України та установчими документами, акумулюються учасниками банку (резидентами) на накопичувальному рахунку, що відривається в територіальному управлінні Національного банку за місцем створення банку відповідно до вимог нормативно-правових актів Національного банку. Для цього в тижневий термін з дати подання документів для державної реєстрації банку уповноважена засновниками особа подає до територіального управління Національного банку заяву про відкриття накопичувального рахунку для формування статутного капіталу. На підставі цих документів та заяви територіальне управління Національного банку відкриває накопичувальний рахунок, на якому акумулюються кошти статутного капіталу банку.

Для державної реєстрації банку уповноважена засновниками особа або голова спостережної ради подає до територіального управління Національного банку за місцем створення банку такі документи:

- заяву про реєстрацію банку за підписом уповноваженої особи або голови спостережної ради;
- установчий договір, підписаний засновниками (учасниками) банку та засвідчений відбитком їх печатки. Підписи фізичних осіб-засновників (учасників) засвідчуються в нотаріальному порядку. Для реєстрації державного та кооперативного банків установчий договір не подається;
- статут банку, затверджений установчими зборами (зборами учасників) і підписаний головою правління банку. Статут державного банку

затверджується постановою Кабінету Міністрів України і має відповідати вимогам Законів України „Про банки і банківську діяльність”, „Про господарські товариства” та інших законодавчих актів;

- бізнес-план, що визначає види діяльності, які банк планує здійснювати, на поточний рік і стратегію діяльності на наступні три роки (на кожен рік окремо), що засвідчений підписами засновників банку та/або головою спостережної ради;
- відомості про склад спостережної ради, правління (ради директорів), ревізійної комісії;
- документи, що дають можливість зробити висновок про бездоганну ділову репутацію голови, його заступників та членів спостережної ради банку;
- копію звіту про наслідки підписки на акції (для банку, що створюється у формі відкритого акціонерного товариства), зареєстрованого Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку з доданням переліку акціонерів банку. У переліку зазначаються повне найменування акціонера, його місцезнаходження, платіжні реквізити, паспортні дані (для фізичних осіб) та кількість акцій, на які він підписався, їх загальна вартість і частка у статутному капіталі банку;
- угоду про передавання приміщення у власність (шляхом дарування, продажу тощо) для розміщення банку за підписом уповноваженої за установчим договором особи або договір оренди приміщення на термін не менше ніж п'ять років у разі його укладення;
- документи, що дають можливість зробити висновок про професійну придатність і бездоганну ділову репутацію голови та його заступників, членів виконавчого органу (правління або ради директорів) і головного бухгалтера, його заступників, кандидатури яких відповідають таким вимогам;
- копії платіжних документів про здійснення юридичними та фізичними особами — учасниками банку сплати внесків до статутного капіталу (подаються не пізніше ніж за 15 робочих днів до закінчення терміну, встановленого законом для розгляду документів (визначених цим пунктом) та державної реєстрації банку);
- висновок аудиторської фірми (аудитора), складений за підсумками проведеної за станом на конкретну дату перевірки фінансової звітності юридичних осіб — учасників банку, незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, які зобов'язані вести бухгалтерський облік і подавати фінансову звітність згідно з чинним законодавством України;

Інформація, викладена у висновку аудиторської фірми (аудитора), що складений за підсумками проведеної перевірки звітності юридичних осіб — учасників банку, може перевірятися підрозділами Національного банку на підставі даних звітності, за останні чотири звітних періоди (квартали). Разом із зазначеним висновком подаються копії сертифіката аудитора, який підписав висновок;

- фізичні особи — учасники банку, які вносять кошти до статутного капіталу банку в розмірі, що перевищує 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, установлених на день сплати коштів, для підтвердження наявності в них доходів, яких достатньо для внесення коштів до статутного капіталу банку, подають довідки Державної податкової адміністрації України про доходи за останній звітний період (рік);

- бухгалтерську і фінансову звітності юридичних осіб — учасників банку, які матимуть істотну участь у банку, за останні чотири звітних періоди (квартали), засвідчені підписами керівника та головного бухгалтера;

- установчі документи учасників банку (нотаріально засвідчені копії);

- копію свідоцтва про державну реєстрацію учасників, засвідчену в нотаріальному порядку;

- копію ліцензії Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку на здійснення діяльності зберігача або торговця цінними паперами засновників (акціонерів), учасників банку (якщо вони здійснюють таку діяльність);

- копію рішення органів Антимонопольного комітету України про надання згоди на створення відповідного банку у випадках, передбачених чинним законодавством України;

- документи, які підтверджують ділову репутацію юридичних осіб — учасників банку (крім місцевого кооперативного банку), які мають істотну участь у банку;

- копії установчих документів власників істотної участі в юридичній особі-учаснику, який матиме істотну участь у банку, засвідчені в нотаріальному порядку, висновок аудиторської фірми (аудитора) про його фінансовий стан, бухгалтерська і фінансова звітності за останні чотири звітних періоди (квартали);

- документи, що підтверджують ділову репутацію фізичних осіб — учасників банку (крім місцевого кооперативного банку), які матимуть істотну участь у банку;

- копію платіжного документа про внесення плати за державну реєстрацію банку.

Територіальне управління Національного банку за місцезнаходженням банку в місячний термін з дати отримання від банку повного пакета документів готує висновок про:

- загальну оцінку фінансового стану, платоспроможність учасників банку і ділову репутацію учасників банку, які матимуть істотну участь у банку, наявність власних коштів для внесення до статутного капіталу банку і підтвердження внесення на накопичувальний рахунок банку коштів до статутного капіталу кожним учасником у передбачених законом розмірах;
- наявність приміщення, придатного для розміщення банку та будівництва касового вузла (перевіряється на місці);
- ділову репутацію голови, його заступників та членів спостережної ради банку; голови, його заступників та членів правління (ради директорів) банку і головного бухгалтера та його заступників;
- професійну придатність голови, його заступників та членів правління (ради директорів) банку і головного бухгалтера та його заступників;
- відповідність установчих документів банку вимогам чинного законодавства України. Документи для реєстрації банку розглядаються Генеральним департаментом банківського нагляду та в разі потреби іншими департаментами і подаються до Комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків Національного банку (далі — Комісія Національного банку).

Реєстрація банку здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків. Рішення про реєстрацію банку надсилається листом уповноваженій особі банку та територіальному управлінню Національного банку за місцезнаходженням банку за підписом директора Генерального департаменту банківського нагляду з доданням статуту зареєстрованого банку, титульна сторінка якого засвідчена підписом заступника Голови і відбитком печатки Національного банку (статут банку повинен бути прошитим і засвідченим на звороті відбитком печатки Управління справами Національного банку).

Після реєстрації банку в територіальному управлінні Національного банку за його місцезнаходженням відкривається кореспондентський рахунок, на який не пізніше наступного дня після його відкриття з накопичувального рахунку перераховуються зібрані кошти, що утворюють статутний капітал банку.

Національний банк може відмовити в державній реєстрації банку в разі:

- ♦ порушення порядку створення банку; -невідповідності установчих документів, потрібних для реєстрації банку, чинному законодавству України;

- ◆ подання неповного пакета документів або невідповідності поданого пакета вимогам чинного законодавства України, в т. ч. нормативно-правовим актам Національного банку;
- ◆ незадовільного фінансового стану принаймні одного із засновників, які мають істотну участь у банку;
- ◆ відсутності бездоганної ділової репутації принаймні одного із власників істотної участі в банку;
- ◆ професійної непридатності чи відсутності бездоганної ділової репутації голови та/або членів правління (ради директорів), головного бухгалтера банку.

Банки можуть також створювати банківські об'єднання за таких умов:

а) мінімальний розмір статутного капіталу для материнського банку банківської холдингової групи – 5 млн. євро, за офіційним курсом грошової одиниці, визначеним Національним банком на день подання документів на отримання згоди Національного банку;

б) термін роботи материнського банку холдингової групи – не менше ніж один рік;

в) дотримання банками – учасниками об'єднання (далі – банк-учасник) економічних нормативів і вимог щодо формування резервів на покриття можливих збитків від активних операцій та інших обов'язкових резервів протягом року, що передує їх зверненню до Національного банку про створення об'єднання;

г) стабільна беззбиткова діяльність банків-учасників протягом року, що передує їх зверненню до Національного банку.

Рівень регулятивного капіталу банків-учасників має відповідати вимогам, визначеним нормативно-правовими актами Національного банку.

Для отримання попередньої згоди на створення об'єднання його уповноважена особа подає до Національного банку такі документи:

- ▣ заяву-клопотання про отримання згоди на створення об'єднання;
- ▣ рішення про створення об'єднання, оформлене протоколом загальних зборів учасників об'єднання;
- ▣ перелік засновників, акціонерів об'єднання та основні засади його створення і діяльності;
- ▣ перелік централізованих функцій, що планує виконувати об'єднання;
- ▣ бізнес-план, що має містити перелік операцій, які планує здійснювати об'єднання в поточному році, та стратегію діяльності на наступні три роки, економічне обґрунтування і мету його створення, дані про управлінську та організаційну структуру;

- ⌘ інформацію про розмір статутного капіталу об'єднання, джерела та терміни його формування;
- ⌘ інформацію про голову правління (ради директорів) та головного бухгалтера об'єднання;
- ⌘ письмове підтвердження територіального управління, структурних підрозділів Національного банку про відсутність
- ⌘ порушень банками-учасниками вимог чинного законодавства України та його погодження на участь цих банків у створенні об'єднання;
- ⌘ відповідні документи Антимонопольного комітету України у випадках, передбачених законодавством, про згоду на створення об'єднання.

При створенні об'єднання з іноземним капіталом уповноважена особа має подати такі документи:

- а) клопотання від імені юридичної особи банку-нерезидента або правління банку (ради директорів), оформлене на фірмовому бланку;
- б) витяг з торговельного (банківського) реєстру країни, в якій офіційно зареєстрований головний офіс іноземного учасника;
- в) повідомлення керівництва Центрального банку іноземної держави або уповноваженого органу про здійснення достатнього контролю за діяльністю свого банку-учасника та його згоду на участь цього банку-учасника в створенні об'єднання на території України;
- г) фінансову звітність (баланс, звіт про фінансові результати) іноземного учасника за останній звітний період (рік);
- д) висновок аудиторської фірми (аудитора) про фінансовий стан банку-учасника та його можливість здійснення заявленого внеску до статутного капіталу об'єднання за рахунок власного капіталу. Мінімальний розмір статутного капіталу (сплачений та зареєстрований капітал на час реєстрації банківської корпорації) не може бути менше ніж 5 млн. євро. Формування і збільшення статутного капіталу об'єднання може здійснюватися виключно шляхом грошових внесків його учасників.

Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу об'єднання резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти – в іноземній вільно конвертованій валюті або в гривнях.

При створенні банківської корпорації за участю банку-нерезидента визначена установчим договором частка статутного капіталу в іноземній валюті вноситься учасником-нерезидентом на кореспондентський рахунок Національного банку повністю. Якщо на тимчасовому рахунку відповідно до установчого договору зібрано потрібну суму коштів, для державної реєстрації банківської корпорації (далі – корпорація) уповноважена

особа у двотижневий термін подає до територіального управління Національного банку за місцем створення корпорації такі документи:

- заяву на реєстрацію корпорації за підписом уповноваженої особи та згоду Національного банку на її створення;
- установчий договір, засвідчений підписами засновників корпорації та відбитками їх печаток. В установчому договорі визначаються тип банківського об'єднання та вид товариства;
- статут корпорації, затверджений установчими зборами (зборами засновників) і засвідчений підписом голови правління корпорації, має відповідати вимогам Законів України “Про банки і банківську діяльність”, “Про господарські товариства” та інших законодавчих актів.

Статут корпорації, заснованої як акціонерне товариство, має містити відомості про види акцій, що випускаються, їх номінальну вартість, форми випуску, кількість акцій (часток), термін і порядок виплати частки прибутку (дивідендів), яка проводиться один раз на рік за підсумками року;

- протокол установчих зборів (зборів засновників), засвідчений підписами голови та секретаря зборів, в якому зазначаються місце і дата проведення зборів, їх правочинність, порядок денний, порядок голосування. Установчі документи (установчий договір, статут) корпорації погоджуються з Антимонопольним комітетом України у випадках, передбачених чинним законодавством України;
- бізнес-план, що визначає види діяльності, які корпорація планує здійснювати в поточному році, та стратегію діяльності на наступні три роки (на кожен рік окремо).

Бізнес-план має бути підготований корпорацією з урахуванням випадків сприятливого та несприятливого розвитку ринку операцій, які корпорація планує здійснювати, стану ринків, що обслуговуватимуться корпорацією, обґрунтування припущень, на підставі яких побудовано бізнес-план, відповідності операцій, які здійснюватиме корпорація, загальним інтересам;

- відомості про кількісний склад спостережної ради, правління (ради директорів), ревізійної комісії;
- документи, що підтверджують бездоганну ділову репутацію голови та членів спостережної ради корпорації;
- копію звіту про наслідки підписки на акції (для корпорації, що створюється у формі відкритого акціонерного товариства), зареєстрованого Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку з доданням переліку акціонерів банківської корпорації. У переліку зазначаються по-

вне найменування акціонера, його місцезнаходження, платіжні реквізити та кількість акцій, на які він підписався, їх загальна вартість і частка в статутному капіталі корпорації;

- угоду про надання приміщення для розміщення корпорації, засвідчену підписом уповноваженої за установчим договором особи, або договір оренди приміщення на термін не менше ніж п'ять років у разі його укладення;

- документи про професійну придатність та ділову репутацію голови та членів виконавчого органу (правління або ради директорів) і головного "бухгалтера";

- фінансову звітність засновників корпорації, яка підтверджується висновком аудиторської фірми (аудитора), що складений за підсумками проведеної за станом на конкретну дату перевірки фінансової звітності засновників.

Інформація, яка викладена у висновку аудиторської фірми (аудитора), що складений за підсумками проведеної перевірки фінансової звітності засновників корпорації, може перевірятися підрозділами Національного банку;

- копію ліцензії Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку на здійснення діяльності зберігача або торговця цінними паперами засновників корпорації (якщо вони здійснюють таку діяльність);

- копію рішення Антимонопольного комітету України про надання згоди на створення корпорації з метою обмеження проявів монополізму та сприяння захисту економічної конкуренції в банківській сфері у випадках, передбачених чинним законодавством України.

Засновники зобов'язані сплатити статутний капітал до реєстрації корпорації Національним банком.

Реєстрація корпорації здійснюється шляхом унесення відповідного запису до Державного реєстру банків. Рішення про реєстрацію корпорації доводиться до відома уповноваженої особи корпорації територіального управління Національного банку за місцезнаходженням корпорації листом за підписом директора Генерального департаменту банківського нагляду з доданням статуту зареєстрованої корпорації, титульна сторінка якого має бути засвідчена підписом заступника Голови та відбитком печатки Національного банку. Статут корпорації прошивається і засвідчується на звороті відбитком печатки Управління справами Національного банку.

Для реєстрації банківської холдингової групи (далі холдингова група) уповноважена особа банків – учасників холдингової групи (далі – банки-учасники), що отримали попередню згоду Національного банку на ство-

рення холдингової групи, подає до територіального управління Національного банку за місцезнаходженням материнського банку холдингової групи такі документи:

- а) заяву про реєстрацію холдингової групи;
- б) згоду учасників холдингової групи на створення холдингової групи;
- в) договір про заснування та діяльність холдингової групи. Договір про заснування і діяльність холдингової групи має включати положення про забезпечення виконання учасниками холдингової групи своїх фінансових зобов'язань і відповідальність за результати спільної діяльності з метою забезпечення інтересів кредиторів та вкладників. У випадках, передбачених чинним законодавством України, створення холдингової групи має бути узгоджено з Антимонопольним комітетом України;
- г) бізнес-план, що визначає види діяльності, які холдингова група планує здійснювати у поточному році, та стратегію діяльності на наступні три роки;
- д) фінансову звітність банків-учасників за останні чотири звітних періоди (квартали);
- е) позитивні звіти аудиторських фірм (аудиторів) щодо перевірки фінансової звітності банків-учасників за останній звітний період (рік);
- є) нотаріально засвідчену копію установчих документів материнського банку та його дочірніх банків. Національний банк приймає рішення про реєстрацію холдингової групи не пізніше ніж за три місяці з часу подання повного пакета документів та набуття банками-учасниками відповідного статусу (материнський банк, дочірні банки).

Реєстрація холдингової групи здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків. Рішення про реєстрацію холдингової групи доводиться до відома уповноваженої особи банків-учасників і територіальних управлінь Національного банку за місцезнаходженням материнського банку та дочірніх банків холдингової групи листом за підписом директора Генерального департаменту банківського нагляду.

Національний банк може відмовити в реєстрації холдингової групи в разі порушення порядку створення холдингової групи, подання неповного пакета документів, їх невідповідності чинному законодавству України, незадовільного фінансового стану банків-учасників, якщо дочірній банк володіє акціями материнського банку більше ніж один місяць та в інших випадках, передбачених чинним законодавством України.

При відмові в державній реєстрації холдингової групи Національний банк приймає щодо цього мотивоване рішення. У разі прийняття такого

рішення Національний банк у тижневий термін повідомляє про це уповноважену особу банків-учасників рекомендованим листом за підписом заступника Голови Національного банку.

1.5.2. Ліцензування банківської діяльності

Ліцензування – порядок видачі комерційним банкам, які з часу реєстрації Національним банком України набули статусу юридичної особи, дозволу на здійснення окремих чи всіх банківських операцій, якщо умови діяльності комерційних банків відповідають чинному законодавству України та нормативним актам Національного банку України, а також діяльність яких не загрожує інтересам їх клієнтів.

Національний банк України видає банкам ліцензію на здійснення таких банківських операцій:

- приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб;
- відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у т. ч. переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;
- розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик;
- надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі;
- придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, беручи на себе ризик виконання таких вимог та приймання платежів (факторинг);
- лізинг;
- послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей і документів;
- випуск, купівля, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів;
- випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток;
- надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій.

Операції, які мають право здійснювати банки за умови отримання письмового дозволу Національного банку України:

Операції з валютними цінностями:

1. Неторговельні операції з валютними цінностями.
2. Ведення рахунків клієнтів (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України.

3. Ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті.

4. Ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України.

5. Відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними.

6. Відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними.

7. Залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України.

8. Залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках.

9. Операції з банківськими металами на валютному ринку України.

10. Операції з банківськими металами на міжнародних ринках.

11. Інші операції з валютними цінностями на міжнародних ринках.

12. Емісія власних цінних паперів.

13. Організація купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів.

14. Здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андеррайтинг).

15. Здійснення інвестицій у статутні фонди та акції інших юридичних осіб.

16. Здійснення випуску, обігу, погашення (розповсюдження) державної та іншої грошової лотереї.

17. Перевезення валютних цінностей та інкасація коштів.

Операції за дорученням клієнтів або від свого імені:

18. З інструментами грошового ринку.

19. З інструментами, що базуються на обмінних курсах та відсотках.

20. З фінансовими ф'ючерсами та опціонами.

21. Довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами.

Депозитарна діяльність і діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів:

22. Депозитарна діяльність зберігача цінних паперів.

23. Діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Національний банк України видає новоствореному банку ліцензію на здійснення банківських операцій у разі дотримання ним таких обов'язкових умов:

– на час прийняття рішення про видачу ліцензії на здійснення банківських операцій зареєстрований статутний капітал банку повинен бути повністю сплачений;

– наявність керівних осіб банку високого професійного рівня (Голова Правління, його заступники, головний бухгалтер та його заступник, члени Правління) та керівників структурних підрозділів, кандидатури яких відповідають кваліфікаційним вимогам;

– наявність підрозділів, які виконуватимуть відповідні банківські операції, та підрозділу внутрішнього аудиту;

– забезпеченість необхідним банківським обладнанням, комп'ютерною технікою та комунікаційними засобами, що відповідають вимогам Національного банку України, для здійснення і обліку банківських операцій та складання щоденного балансового звіту банку;

– відповідність приміщення банку вимогам Національного банку України, наявність документа на право власності та приміщення або угоди на оренду приміщення з його власником на термін не менше 5 років, а також інші документи.

У разі створення нового комерційного банку внаслідок реорганізації банку, що мав ліцензію на здійснення певних банківських операцій, Правління Національного банку України, враховуючи досвід роботи, наявність спеціалістів відповідної кваліфікації, технічні умови для здійснення банківських операцій, може прийняти рішення про видачу такому банку ліцензії на здійснення банківських операцій у національній та іноземній валютах у межах ліцензії банку, що реорганізувався, не враховуючи при цьому вимоги щодо терміну функціонування банку.

У разі створення комерційного банку із стовідсотковою участю іноземного капіталу Правління Національного банку України, враховуючи досвід роботи, наявність спеціалістів відповідної кваліфікації, технічні умови для здійснення банківських операцій, може прийняти рішення щодо видачі такому банку ліцензії на здійснення банківських операцій у національній та іноземній валютах, не враховуючи при цьому вимоги щодо терміну функціонування банку.

Національний банк України приймає рішення про розширення ліцензії на здійснення банківських операцій діючому банку в разі дотримання ним обов'язкових умов:

– статутний капітал діючого банку повинен бути зареєстрований і фактично сплачений у розмірі, не меншому за встановлений Національним банком України. Розмір капіталу діючого банку повинен бути не меншим за встановлений Національним банком України і повинен перевищувати розмір зареєстрованого фактично сплаченого статутного капіталу банку;

– безперервне формування резервного фонду банку: в міру витрачання коштів резервного фонду відрахування до нього поновлюються до досягнення розміру, встановленого статутом банку;

— дотримання банком економічних нормативів та мінімальних обов'язкових резервів протягом півріччя, що передує його зверненню до Національного банку України щодо розширення ліцензії;

— стабільна беззбиткова діяльність банку протягом півріччя, що передує його зверненню до Національного банку України;

— стан кредитного портфеля банку не повинен загрожувати інтересам його кредиторів та вкладників (сума сумнівних та безнадійних щодо повернення кредитів не повинна перевищувати розмір фактично сформованого резерву на покриття можливих втрат за позиками банку);

— наявність позитивного висновку зовнішнього аудитора про діяльність банку за звітний рік, що передує зверненню банку до Національного банку України;

— відсутність письмово підтверджених порушень банком вимог чинного законодавства, нормативних актів Національного банку України і внутрішніх документів банку протягом півріччя, що передує зверненню банку до Національного банку України з клопотанням про розширення ліцензії.

Філії комерційних банків мають право здійснювати банківські операції згідно з Положенням про філію та за умови видачі комерційним банком — юридичною особою дозволу на здійснення визначених банківських операцій.

Філії комерційних банків здійснюють банківські операції відповідно до вимог чинного законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України.

Філія комерційного банку має право почати здійснення банківських операцій з дати погодження територіальним управлінням Національного банку України за місцезнаходженням філії дозволу на здійснення банківських операцій, виданого їй комерційним банком — юридичною особою.

Тести

1. Клірингова палата — місце, де представник банків певного регіону зустрічаються щоденно для взаєморозрахунків:

- а) векселів;
- б) акредитивів;
- в) чеків;
- г) кредитних угод.

2. Основними джерелами грошових ресурсів Позичково-ощадних асоціацій в США є:

- а) ощадні термінові вклади, чекові депозити;
- б) векселі, депозитні сертифікати, кредитні ресурси;
- в) іпотечні внески, комісійні проценти, проценти за кредити.

3. До основних завдань Центрального банку Німеччини належать:

- а) регулювання грошового обігу;
- б) емісія грошей;
- в) регулювання обсягу кредитування в національній економіці;
- г) забезпечення виконання правил платіжного обороту в державі;
- д) всі ці ствердження вірні;
- ж) все вищесказане невірно.

4. В процесі планування сучасної банківської системи Франції виділяють такі етапи:

- а) етап ресурсного планування;
- б) етап індикативного планування;
- в) етап планування бізнесу;
- г) етап стратегічного планування;
- д) етап тактичного планування.

5. Створення і розвиток банківської системи України відбувалася по-етапно:

- а) з першого по третій;
- б) з перший по п'ятий;
- в) з першого по сьомий;
- г) з першого по четвертий.

б. Банківська система України представлена:

- а) трьохрівневою структурою;
- б) має п'ятирівневу структуру;
- в) дворівневою структурою.

7. Банк набуває статусу спеціального банку у разі:

- а) якщо понад 50% його активів є активами одного типу;
- б) якщо понад 35% його активів є активами різних типів;
- в) якщо всі його активи однорідні.

8. НБУ може відмовити у державній реєстрації банку в разі:

- а) порушення порядку створення банку;
- б) подання неповного пакету документів;
- в) відсутності бездоганної ділової репутації;
- г) всі ствердження вірні;
- д) жодне зі стверджень невірне.

9. Рівень регулятивного капіталу банків-учасників має відповідати вимогам, визначеним:

- а) нормативними актами податкової адміністрації;
- б) нормативними актами страхової компанії;
- в) нормативно-правовими актами Національного банку.

10. Засновники комерційного банку зобов'язані сплатити статутний капітал:

- а) до реєстрації корпорації Національним банком;
- б) після реєстрації корпорації Національним банком;
- в) після трьох місяців з дня заснування банківської корпорації.

Запитання до самоконтролю

1. Як зароджувалася банківська справа в Київській Русі?
2. Як проходило становлення і розвиток банківської діяльності в Україні?
3. Який досвід становлення банківської системи США?
4. В чому полягає особливість американських позиково-ощадних асоціацій США?
5. Які організаційні форми комерційних банків Німеччини Ви знаєте?
6. Дайте характеристику структури банківської системи Японії?
7. Які функції виконує Центральний банк Франції?
8. Назвіть основні види операцій, що здійснює НБУ для реалізації своїх функцій.

9. Приведіть класифікацію комерційних банків за основними ознаками.
10. Які документи необхідно надати для реєстрації банків?
11. В якому випадку НБУ відмовляє в державній реєстрації банку?
12. Що таке ліцензування банківської діяльності?
13. На здійснення яких банківських операцій НБУ видає ліцензію банкам?

Література:

1. Банківські операції: Курс лекцій: У 8 ч. — Ч.1: Економічні основи банківської справи / Уклад. Н.Г. Слав'янська. — Суми: Ініціатива, 1999. — 60 с.; Ч.2: Операції комерційних банків з організації розрахунків і обслуговування платіжного обороту підприємств і організацій / Уклад. Н.Г. Слав'янська. — Суми: Ініціатива, 2000. — 90 с.; Ч.3: Пасивні операції комерційних банків / Уклад. Н.Г. Слав'янська. — Суми: Ініціатива, 2000. — 60 с.
2. Банківські операції: Підручник / Ред. А.М. Мороз. — К., 2000. — 384 с.
3. Банковские операции: Учеб. пособие / Под ред. О.И. Лаврушина. — М.: ЮНИТИ, 1997. — 471 с.
4. Банковское дело: Учебник / Под ред. В.И. Колесникова. — М.: Финансы и статистика, 1996. — 480 с.

ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОЇ БАЗИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

2.1. Загальна характеристика банківських ресурсів

В умовах переходу економіки нашої країни до ринкових відносин вирішальне значення має розвиток удосконалення діяльності комерційних банків, формування й використання інших ресурсів.

Банківські ресурси — це основа діяльності будь-якого банку, оскільки процеси утворення ресурсів і надання позик перебувають у тісному взаємозв'язку. Тому розуміння економічного змісту банківських ресурсів, значення проблем пов'язаних з їх ефективним формуванням і доцільним використанням, надзвичайно важливе, особливо для українських комерційних банків. Саме нашим, вітчизняним, комерційним банкам надзвичайно важко вирішувати це питання — формування ресурсів банків, тому що українська банківська система ще дуже молода, вони тільки на початковому етапі свого розвитку. За часів Радянського союзу перед банками не існувало такої проблеми як формування своїх ресурсів, все робилося централізовано. Тому не було необхідності досліджувати цю тему, яка на сьогоднішній день є дуже актуальною, так як при створенні комерційного банку це перше питання яке постає перед його засновниками.

Оскільки перед кожним комерційним банком на протязі його діяльності зустрічаються такі питання як: “Які краще залучити кошти? Як оптимально їх сформувати? Яку депозитну політику вигідніше застосовувати?” та інші не менше важливі питання. Комерційний банк може не здійснювати операції з векселями, не надавати лізинговий кредит, не здійснювати міжнародні розрахунки за дорученням своїх клієнтів — ці операції не суттєво вплинуть на подальшу діяльність комерційного банку, на його надійність, ліквідність. Банк не повинен обмежити або не

звертати уваги на інші банківські операції та послуги, навпаки він має розширювати спектр своїх банківських послуг для зміцнення своєї конкурентної здатності і розширення клієнтської бази. Але все ж таки відповідною точкою для здійснення різноманітних банківських операцій і надання послуг є ресурси цього банку, які він повинен розміщувати з найефективнішим результатом. Очевидно, під впливом змін у регулюванні банківської діяльності зрушень у макроекономічній мікроекономічній динаміці, ситуації на грошово-кредитному ринку, структурних коливань у доходах юридичних та фізичних осіб тощо, можливості формування ресурсної бази комерційного банку не залишаються стабільними. Враховуючи це актуальним є моделювання кожним окремо комерційним банком шляхів і джерел ресурсного забезпечення його діяльності.

Капітал банку

Для здійснення господарської і комерційної діяльності банки повинні мати у своєму розпорядженні певні суми грошових коштів-ресурсів.

Ресурси комерційного банку – це сукупність грошових коштів, що перебувають у його розпорядженні з виконання активних операцій. Операції, за допомогою яких комерційні банки формують свої ресурси, називаються пасивними. Весь банківський капітал можна розділити на три основні частини (рис. 2.1).

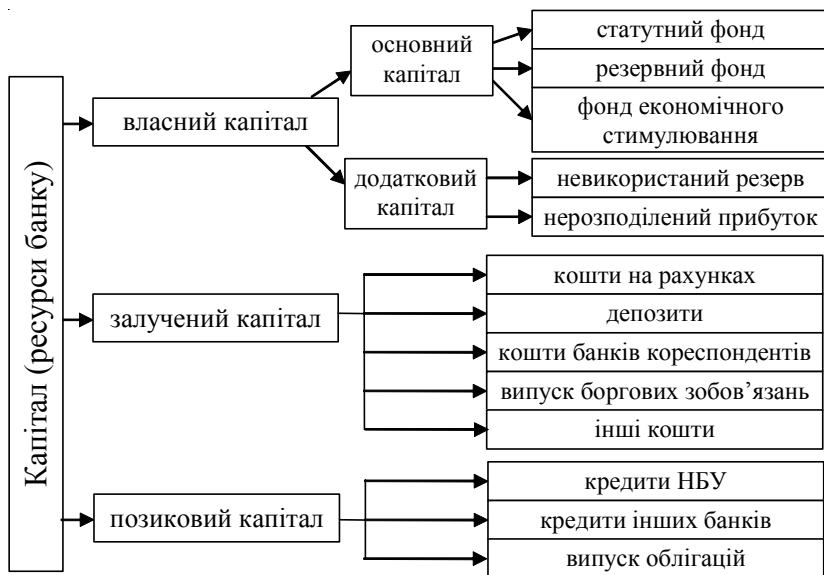

Рис. 2.1 Складові банківського капіталу

Національний банк України регламентує можливості комерційних банків у залученні коштів, тому нормативне значення показника залучених та позичених коштів на повинно перевищувати розмір власного капіталу більше ніж у 12 разів. Основні типи залучення коштів комерційними банками показано на рис. 2.2.

Рис. 2.2 Типи залучення коштів комерційними банками

Термін *капітал* (фр., англ. *capital*, лат. *capitalis* – головний означає багатство (цінні папери, грошові кошти, майно), яке використовується для власного збільшення. Звідси можна надати таке визначення капіталу банку:

Капітал банку – це сукупність внесених власниками – учасниками капіталу – власних коштів, які зростають у результаті ефективної банківської діяльності у процесі капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових надходжень з боку учасників.

Сутність банківського капіталу виявляється через його функції (рис. 2.3).

Отже, капітал банку в процесі організації банківської діяльності одночасно виконує кілька функцій, що забезпечує найвищий ефект від проведення банківських операцій, тобто максимізацію прибутку.

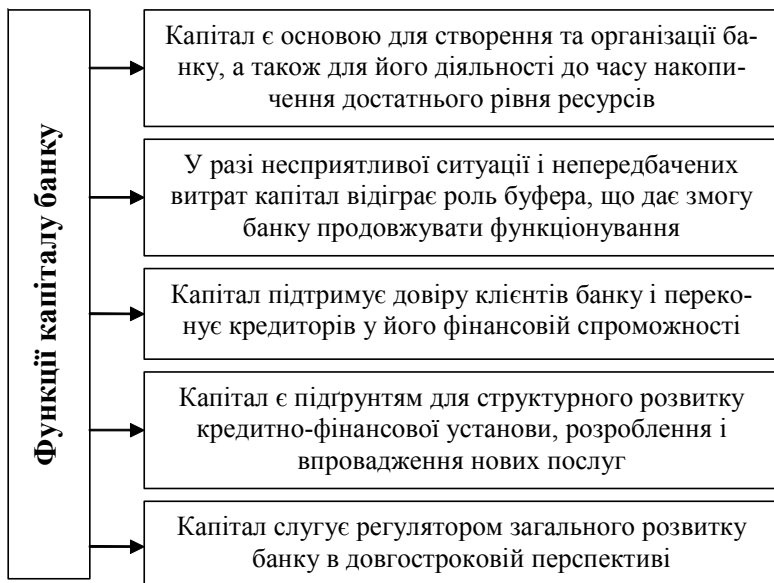

Рис. 2.3. Основні функції, що виконує капітал банку

Якщо в інших сферах підприємницької діяльності капітал забезпечує платоспроможність і виконує більшість оперативних функцій підприємства, то комерційному банку капітал потрібен насамперед для страхування інтересів вкладників. Тобто першочергове призначення капіталу банку – це виконання ним захисної функції. У цьому зв'язку розмір капіталу є важливим фактором надійності функціонування банку і повинен перебувати під пильним контролем Національного банку України, що регулює діяльність комерційних банків.

Математичною формулою капіталу в обліку відповідно до міжнародних стандартів є:

$$\text{Капітал} = \text{Активи} - \text{Зобов'язання}.$$

Регулятивний капітал є одним з найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які беруть банки на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості й стабільної діяльності банків.

Регулятивний капітал банку складається з основного (1-го рівня) капіталу та додаткового (2-го рівня) капіталу.

Основний капітал вважається незмінним і таким, що не підлягає перепродажу, перерозподілу та повинен повністю покривати поточні збитки. Додатковий капітал має менш постійний характер і його величина піддається змінам.

Основний капітал складається з таких елементів:

- фактично сплачений зареєстрований статутний капітал;
- дивіденди, спрямовані на збільшення статутного капіталу;
- емісійні різниці (емісійний дохід);
- резервні фонди, які створюються згідно із законами України;
- загальні резерви, що створюються під невизначений ризик під час проведення банківських операцій;
- прибуток минулих років;
- прибуток минулих років, що очікує затвердження.

Загальна величина основного капіталу визначається з урахуванням величини очікуваних (можливих) збитків за невиконаними зобов'язаннями контрагентів та зменшується на суму:

- недосформованих резервів під можливі збитки за кредитними операціями, операціями з цінними паперами, дебіторською заборгованістю, простроченими понад 30 днів та сумнівними щодо отримання нарахованими доходами за активними операціями;
- коштів, розміщених на кореспондентських рахунках у банках (резидентах і нерезидентах), які визнані банкрутами або ліквідуються за рішенням уповноважених органів, або які зареєстровані в офшорних зонах;
- нематеріальних активів за мінусом суми зносу;
- капітальних вкладень у нематеріальні активи;
- збитків минулих років збитків минулих років, що очікують затвердження;
- збитків поточного року.

Додатковий капітал складається з таких елементів:

- резерви під стандартну заборгованість інших банків;
- резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків;
- результат переоцінки статутного капіталу з урахуванням індексу девальвації чи ревальвації гривні;
- результат переоцінки основних засобів;
- прибуток поточного року;
- субординований борг, що враховується до капіталу (субординований капітал).

Під час розрахунку суми капіталу сума додаткового капіталу не повинна перевищувати суму основного капіталу.

Субординований борг — це звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти (складові капіталу), які відповідно до угоди не можна взяти з банку раніше як через п'ять років, а в разі банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій усіх інших кредиторів. При цьому сума таких коштів, уключених до капіталу, не може перевищувати 50% розміру основного капіталу з щорічним зменшенням на 20% від його первинної вартості протягом п'яти останніх років дії угоди.

Розмір субординованого капіталу не може перевищувати 50% розміру основного капіталу.

Для визначення *розміру регулятивного капіталу* банку загальний розмір капіталу 1 і 2-го рівнів додатково *зменшується* на балансову вартість таких активів:

- акції та інші цінні папери, з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж та інвестиції, випущені банком;
- інвестиції в капітал (що не консолідуються) інших банків та фінансових установ у розмірі не менше 10% їх статутного капіталу та в дочірні установи;
- кошти, що вкладені банком в інші банки на умовах субординованого боргу.

Сума регулятивного капіталу (капіталу «нетто») показує реальну суму капіталу, яку комерційний банк використовує в господарському обороті і яка визначає його фінансовий стан.

Капітал банку допомагає:

- ◆ забезпечувати довіру суспільства до стабільності окремої і індивідуальної банківської установи та до системи комерційних банків;
- ◆ підтримувати обсяги, типи та характер операцій, що проводяться;
- ◆ забезпечувати можливість покриття збитків;
- ◆ давати змогу банку і надалі задовольняти законні кредитні потреби банківського товариства.

Достатність капіталу — це здатність банку захистити інтереси своїх кредиторів та власників від незапланованих збитків розмір яких залежить від обсягу ризиків, що виникають у результаті виконання банком активних операцій.

Для оцінки достатності капіталу банку Національним банком затверджені відповідні *нормативи капіталу комерційного банку*.

Відповідно до Інструкції НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» № 368 від 28.08.2001 р. мінімальний розмір **регулятивного капіталу банку (Н1)** для діючих банків має становити:

а) для місцевих кооперативних банків:

на 17 січня 2003 р. — не менше ніж 1 000 000 євро;

на 1 січня 2004 р. — не менше ніж 1 150 000 євро;

на 1 січня 2005 р. — не менше ніж 1 300 000 євро;

на 1 січня 2006 р. — не менше ніж 1 400 000 євро;

на 1 січня 2007 р. — не менше ніж 1 500 000 євро;

б) для банків, які здійснюють свою діяльність на території однієї області (регіональних), у тому числі спеціалізованих ощадних та іпотечних:

до 17 січня 2003 р. — не менше ніж 3 000 000 євро;

на 1 січня 2004 р. — не менше ніж 3 500 000 євро;

на 1 січня 2005 р. — не менше ніж 4 000 000 євро;

на 1 січня 2006 р. — не менше ніж 4 500 000 євро;

на 1 січня 2007 р. — не менше ніж 5 000 000 євро;

в) для банків, які здійснюють свою діяльність на території всієї України (міжрегіональних), у тому числі спеціалізованих інвестиційних і розрахункових (клірингових), центрального кооперативного банку:

до 17 січня 2003 р. — не менше ніж 5 000 000 євро;

на 1 січня 2004 р. — не менше ніж 5 500 000 євро;

на 1 січня 2005 р. — не менше ніж 6 000 000 євро;

на 1 січня 2006 р. — не менше ніж 7 000 000 євро;

на 1 січня 2007 р. — не менше ніж 8 000 000 євро.

Мінімальний розмір регулятивного капіталу (НІ) новостворених банків має становити:

а) для місцевих кооперативних банків:

до одного року діяльності — 1 000 000 євро;

до двох років діяльності — 1 100 000 євро;

до трьох років діяльності — 1 200 000 євро;

до чотирьох років діяльності — 1 350 000 євро;

починаючи з п'ятого року діяльності — 1 500 000 євро;

б) для банків, які здійснюють свою діяльність на території однієї області (регіональних), у тому числі спеціалізованих ощадних та іпотечних:

до одного року діяльності — 3 000 000 євро;

до двох років діяльності — 3 500 000 євро;

до трьох років діяльності — 4 000 000 євро;

до чотирьох років діяльності — 4 500 000 євро;

починаючи з п'ятого року діяльності — 5 000 000 євро;

в) для банків, які здійснюють свою діяльність на території всієї України (міжрегіональних), у тому числі спеціалізованих інвестиційних і розрахункових (клірингових), центрального кооперативного банку:

до одного року діяльності — 5 000 000 євро;
до двох років діяльності — 5 500 000 євро;
до трьох років діяльності — 6 000 000 євро;
до чотирьох років діяльності — 7 000 000 євро;
починаючи з п'ятого року діяльності — 8 000 000 євро.

Національний банк залежно від економічного становища країни, стану світових фінансово-кредитних і валютних ринків та відповідно до змін курсу національної валюти може переглядати мінімальний розмір регулятивного капіталу. У разі значного підвищення значення нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу для банків встановлюється перехідний період для нарощування капіталу згідно з розробленими банками програмами капіталізації.

Другим нормативним показником є норматив адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності (Н2).

Норматив адекватності регулятивного капіталу (норматив платоспроможності) відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її беруть на себе власники банку; і навпаки — чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її беруть на себе кредитори/вкладники банку.

Норматив адекватності регулятивного капіталу встановлюється для запобігання надмірному перекладанню банком кредитного ризику та ризику неповернення банківських активів на кредиторів/вкладників банку.

Значення показника адекватності регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу банку до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику та зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями.

Для розрахунку адекватності регулятивного капіталу банку його активи поділяються на п'ять груп за ступенем ризику та підсумовуються з урахуванням відповідних коефіцієнтів зважування:

а) **I група активів зі ступенем ризику 0%**: готівкові кошти банківські метали; кошти в Національному банку; боргові цінні папери центральних органів виконавчої влади, що рефінансуються, та емітовані Національним банком; нараховані доходи за борговими цінними паперами, що рефінансуються та емітовані Національним банком; боргові цінні папери центральних органів виконавчої влади у портфелі банку на продаж і на інвестиції;

б) II група активів зі ступенем ризику 10%: короткострокові та довгострокові кредити, надані центральним органам виконавчої влади; нараховані доходи за кредитами, що надані центральним органам виконавчої влади;

в) III група активів н ступенем ризику 20%: боргові цінні папери місцевих органів виконавчої влади, що рефінансуються, та емітовані Національним банком; боргові цінні папери місцевих органів виконавчої влади в портфелі банку на продаж та на інвестиції; кошти до запитання, розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас; нараховані доходи за коштами до запитання, розміщені в банку, що має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас; інші короткострокові депозити, розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас; нараховані доходи за депозитами овернайт, гарантійними депозитами, іншими короткостроковими депозитами, що розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас; кредити овердрафт, овернайт та інші короткострокові кредити, розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас; нараховані доходи за кредитами овердрафт, овернайт та іншими короткостроковими кредитами, розміщеними в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж інвестиційний клас;

г) IV група активів зі ступенем ризику 50%: кошти до запитання в інших банках, які не належать до інвестиційного класу; нараховані доходи за коштами до запитання в інших банках, що не належать до інвестиційного класу; депозити овернайт, які розміщені в інших банках, що не належать до інвестиційного класу; короткострокові та довгострокові кредити, надані місцевим органам виконавчої влади; нараховані доходи за кредитами, що надані місцевим органам виконавчої влади; гарантійні депозити в інших банках (покриті); зобов'язання з кредитування, які надані банкам та інші зобов'язання, надані клієнтам; валюта та банківські метали, які куплені, але не одержані; активи до одержання;

д) V група активів зі ступенем ризику 100%: прострочені нараховані доходи за коштами до запитання в інших банках; прострочені нараховані доходи за кредитами, наданими центральним і місцевим органам виконавчої влади; короткострокові депозити, розміщені в інших банках, що не належать до інвестиційного класу; нараховані доходи за строковими депозитами, розміщеними в інших банках, що не належать до інвестиційного класу; довгострокові депозити, розміщені в інших банках; гарантійні депозити в інших банках (непокриті); прострочена заборгованість і про-

стrochenі нараховані доходи за строковими депозитами, розміщеними в інших банках; кредити овердрафт, овернайт, кошти за операціями репо та інші короткострокові кредити, які надані іншим банкам, що не належать до інвестиційного класу; довгострокові кредити, надані іншим банкам; нараховані доходи зі кредитами, наданими іншим банкам, що не належать до інвестиційного класу; фінансовий лізинг (оренда), наданий іншим банкам; пролонгована заборгованість за кредитами, наданими іншими банками; прострочена заборгованість і прострочені нараховані доходи за кредитами, що надані іншим банкам; кредити, надані суб'єктам господарської діяльності; нараховані доходи за кредитами, наданими суб'єктам господарської діяльності; прострочена заборгованість і прострочені нараховані доходи за кредитами, що надані суб'єктам господарської діяльності; пролонгована заборгованість за кредитами, наданими суб'єктам господарської діяльності, сумнівна заборгованість інших банків і за кредитами, наданими суб'єктам господарської діяльності; сумнівна заборгованість за нарахованими доходами за міжбанківськими операціями; дебіторська заборгованість за операціями з банками та за операціями з клієнтами банків; сумнівна дебіторська заборгованість за операціями з банками та за операціями з клієнтами банків; транзитний рахунок за операціями, здійсненими платіжними картками через банкомат; пролонгована, прострочена та сумнівна заборгованість за кредитами, наданими центральним та місцевим органам виконавчої влади; кредити, надані фізичним особам; пролонгована заборгованість за кредитами, що надані фізичним особам; нараховані доходи за кредитами, наданими фізичним особам; прострочена заборгованість та прострочені нараховані доходи за кредитами, що надані фізичним особам; сумнівна заборгованість за кредитами, наданими фізичним особам; сумнівна заборгованість за нарахованими доходами за операціями з клієнтами; акції та цінні папери з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж та інвестиції; боргові цінні папери, випущені фінансовими (небанківськими) установами та нефінансовими підприємствами, у портфелі банку на продаж та інвестиції; нараховані доходи за акціями та борговими цінними паперами в портфелі банку на продаж та інвестиції; прострочені нараховані доходи за борговими цінними паперами в портфелі банку на продаж та інвестиції; товарно-матеріальні цінності; основні засоби; інші активи банку; зобов'язання за всіма видами гарантій (акцептами, авальями); непокріті акредитиви; сумнівні вимоги за операціями з валютою та банківськими металами; цінні папери до одержання за операціями андеррайтингу; сумнівні вимоги за операціями з фінансовими інструментами, крім інструментів валютного обміну.

Нормативне значення нормативу для діючих банків не може бути меншим ніж 8%.

Для банків, що розпочинають операційну діяльність, цей норматив має становити:

протягом перших 12-ти місяців діяльності (з дня отримання ліцензії) – не менше 15%;

протягом наступних 12-ти місяців – не менше 12%;

надалі – не менше 8%.

Норматив адекватності основного капіталу (НЗ) установлюється з метою визначення спроможності банку захистити кредиторів і вкладників, від непередбачуваних збитків, яких може зазнати банк у процесі своєї діяльності залежно від розміру різних ризиків.

Показник адекватності основного капіталу банку розраховується як відношення основного капіталу до загальних активів банку, зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями банків.

Для розрахунку нормативу адекватності основного капіталу загальний розмір основного капіталу коригується (зменшується) на суму:

1) недосформованих резервів під можливі збитки за активними операціями банків, нематеріальних активів за мінусом суми зносу;

2) капітальних вкладень у нематеріальні активи;

3) збитків минулих років і збитків минулих років, що очікують затвердження;

4) збитків поточного року.

Загальні активи банку для розрахунку адекватності основного капіталу включають: готівкові кошти; банківські метали; кошти в Національному банку; казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються та емітовані Національним банком; кошти в інших банках; сумнівну заборгованість за нарахованими доходами за міжбанківськими операціями; дебіторську заборгованість за операціями з банками; кредити, що надані центральним і місцевим органам виконавчої влади, суб'єктам господарської діяльності, фізичним особам; дебіторську заборгованість за операціями з клієнтами; транзитний рахунок за операціями з клієнтами; цінні папери в портфелі банку на продаж та на інвестиції; товарно-матеріальні цінності; інші активи банку; суми до з'ясування та транзитні рахунки; операційні та неопераційні основні засоби.

Під час розрахунку нормативу адекватності основного капіталу сума загальних активів відповідно зменшується на розрахункову суму резервів за всіма активними операціями банку, на суму неамортизованого дисконту за цінними паперами та зносу основних засобів.

Нормативне значення нормативу НЗ має бути не меншим ніж 4 %.

Під час аналізу достатності капіталу насамперед визначається виконання економічних нормативів за трьома показниками, встановленими НБУ.

Додатковими показниками достатності капіталу можуть бути:

К1 – визначає рівень капіталу в структурі загальних пасивів. Рекомендовані значення – у межах 0,15-0,20.

$$K1 = \frac{\text{Капітал}}{\text{Пасиви всього}} ;$$

К2 – співвідношення чистого капіталу і загальних активів:

$$K2 = \frac{\text{Чистий капітал}}{\text{Загальні активи}} .$$

Значення цього показника має бути не меншим 0,04.

К3 – *коефіцієнт достатності капіталу* – показує максимальну суму збитків, за яких капіталу, що залишився (чистий нетто-капітал), вистачить для забезпечення надійності коштів вкладників та інших кредиторів банку. Передбачається, що капітал банку повинен на 25–30 % покривати його зобов'язання.

$$K3 = \frac{\text{Чистий капітал}}{\text{Зобов'язання}} .$$

К4 – *коефіцієнт маневрування* – дає змогу зробити якісну; оцінку власного капіталу. Брутто-капітал містить як відвернені (імобілізовані) власні кошти, так і фактичні залишки нетто-капіталу, які можна використати для кредитування. Якщо значення К4 від'ємне, це свідчить не лише про відсутність власних ресурсів, вкладення яких дає дохід, а й про використання депозитів не за призначенням, оскільки останні покривають власні витрати банку.

$$K4 = \frac{\text{Нетто-капітал}}{\text{Брутто-капітал}} .$$

Оптимальне значення цього показника – від 0,5 до 1,0.

К5 – *коефіцієнт достатності капіталу* – характеризує залежність банку від його засновників. Сума коштів, які інвестуються в розвиток установи, повинна удвічі перевищувати внески засновників.

$$K5 = \frac{\text{Статутний капітал}}{\text{Брутто-капітал}}$$

Мінімальне значення цього показника – 0,35, максимальне – 0,5.

K6 – коефіцієнт захищеності капіталу розраховується за формулою:

$$K6 = \frac{\text{Основні засоби}}{\text{Власний капітал банку}}$$

Коефіцієнт K6 характеризує захищеність власного капіталу від інфляції вкладенням коштів у нерухомість, обладнання та інші матеріальні активи. Однак таке одностороннє використання капітальних ресурсів може призвести до погіршення ліквідності та платоспроможності банку. Слід ураховувати існуючі законодавчі обмеження. Зокрема, банки можуть мати у власності нерухоме майно загальною вартістю не більше 10% власного статутного капіталу (це обмеження не поширюється на приміщення, в яких розміщуються підрозділи банку, що виконують банківські операції).

Однією з головних проблем планування капіталу банку є вибір значення співвідношення між власним капіталом та зобов'язаннями. З одного боку, чим більше це співвідношення, тим вищий рівень надійності банку. З іншого боку, чим більша частка зобов'язань у загальній сумі ресурсів банку, тим (за інших рівних умов) буде вищою прибутковість капіталу. У теорії фінансового аналізу такий ефект називається ефектом фінансового важеля. Це пов'язано з тим, що прибуток, зароблений завдяки використанню всіх ресурсів банку (як власних так і залучених), буде відноситись на суму капіталу.

Отже, під час визначення необхідного розміру капіталу банку, Доводиться йти на компроміс, вибираючи між ступенем його надійності з погляду можливості протистояти непередбаченим фінансовим ускладненням і прибутковістю капіталу. Крім того, треба також ураховувати припущений обсяг активів і вимог до розміру капіталу, тобто дотримання нормативу НІ.

Найбільшу частку в сумі капіталу комерційного банку становить статутний капітал. Показник статутного капіталу – один із основних показників розвитку банку.

Статутний капітал являє собою вартість вкладів акціонерів (засновників, учасників) банку, внесених з метою формування його активів для початку чи подальшої банківської діяльності, а також гарантування інтересів вкладників банку.

Статутний капітал формується під час створення комерційного банку за рахунок внесків засновників банку і випуску акцій. Розмір статутного капіталу комерційного банку визначається його засновниками, але він не може бути меншим установленого рівня Національним банком України.

Формування та збільшення статутного капіталу банку може здійснюватися виключно шляхом грошових внесків учасників.

Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти – юридичні особи, фізичні особи-іноземці – в іноземній вільно конвертованій валюті або в гривнях.

Перерахування сум з іноземної вільно конвертованої валюти, унесені нерезидентами, у національну валюту України здійснюється за офіційним курсом гривні до іноземних валют установленим Національним банком на дату підписання установчого договору про створення банку, а в разі збільшення статутного капіталу банку – на дату прийняття рішення про збільшення статутного капіталу або на дату прийняття рішення про перетворення банку в банк з іноземним капіталом (якщо набуття банком статусу банку з іноземним капіталом проводиться без збільшення статутного капіталу банку). Кошти можуть перераховуватися лише з власних поточних рахунків юридичними та фізичними особами у безготівковій формі та вноситися фізичними особами в готівковій формі.

Статутний капітал банку не повинен формуватися за рахунок коштів, джерела походження яких не підтверджені.

Забороняється використовувати для формування статутного капіталу банку бюджетні кошти, якщо такі кошти мають інше цільове призначення, а також банківські метали.

Розподіл прибутку з метою збільшення статутного капіталу може здійснюватися шляхом нарахування дивідендів учасникам банку та прийняття ними рішень про їх направлення до статутного капіталу.

Банкам забороняються зустрічні інвестиції у статутні капітали один одного та зустрічні інвестиції в статутні капітали їх учасників.

В процесі аналізу формування статутного капіталу визначається структура акціонерного капіталу, і передусім склад акціонерів банку. Для цього використовуються дані аналітичного обліку. При цьому необхідно зауважити, що частка одного акціонера в загальній сумі статутного капіталу не повинна перевищувати 35%. Цей аналіз дає можливість визначити, яким фізичним та юридичним особам належить більшість голосів на загальних зборах акціонерів. Крім того, на початковому етапі аналізу діяльності банку аналізується оплата статутного капіталу і виявляється ще неоплачена його частина.

Внески до статутних капіталів банків роблять юридичні особи — акціонери банків тільки за рахунок наявних вільних власних коштів у грошовій формі.

Резервний капітал банку — це грошові ресурси, що резервуються банком для забезпечення непередбачених витрат, спеціальних потреб та покриття збитків.

Резервний капітал на відміну від статутного капіталу, формується в процесі подальшої діяльності комерційного банку. Він призначений для:

- покриття збитків комерційного банку за операціями, які він проводить;
- виплати дивідендів за привілейованими акціями, коли для цього недостатньо прибутку.

Наявність резервного капіталу забезпечує фінансову стійкість комерційного банку, що, у свою чергу, позитивно впливає на підвищення його платоспроможності і зменшення вірогідності банкрутства. Резервний капітал формується в порядку, установленому зборами учасників, засновників (акціонерів). Мінімальне розмір резервного капіталу не може бути меншим 25% статутного капіталу, а розмір відрахувань — меншим 5% чистого прибутку. Коли резервний капітал досягає встановленого розміру, тоді відрахування до нього припиняються. У разі використання коштів з резервного капіталу відрахування від чистого прибутку на його формування поновлюються.

2.2. Загальна характеристика активних і пасивних операцій комерційного банку

Усі комерційні банки незалежно від форми власності, величини капіталу та спеціалізації виконують операції із залучення тимчасово вільних грошових коштів у депозити (депозитні операції); операції, пов'язані із розрахунково-касовим обслуговуванням клієнтури (розрахункові та касові операції) й операції з кредитного обслуговування клієнтів (кредитні операції). Звичайно, коло операцій, що їх виконують банки, значно ширше, але саме ці операції є обов'язковими і належать до суто банківських операцій. Згідно зі ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» здійснювати їх у сукупності мають право тільки юридичні особи, які мають банківську ліцензію. Саме тому їх називають базовими операціями комерційних банків.

Банківські операції відображаються окремими статтями в балансі комерційного банку. Залежно від того, в якій частині балансу вони обліковуються, їх поділяють на *пасивні* й *активні* (рис. 2.4, 2.5).

Рис. 2.4 Склад та структура активних операцій комерційного банку

Пасивні операції – це операції з мобілізації ресурсів комерційного банку. За видом банківських ресурсів розрізняють пасивні операції з формування власних, залучених (деPOSITНИХ) та позичених (не депозитних) ресурсів.

Операції з формування власних ресурсів охоплюють:

- операції з формування статутного капіталу банку;
- операції з формування резервного фонду банку;
- операції з формування страхових фондів банку;
- операції з формування інших фондів банку спеціального призначення, які створюються за рахунок прибутку банку і використовуються відповідно до рішення, прийнятого вищою управлінською ланкою комерційного банку;
- операції, пов'язані з формуванням і розподілом банківського прибутку.

Рис. 2.5 Структура пасивних операцій комерційного банку

Операції з формування залучених ресурсів називають *пасивними депозитними операціями*. Вони відображають процес залучення й обліку в банківському балансі тимчасово вільних коштів юридичних, фізичних осіб, банків, які зберігаються на різноманітних рахунках (строкових і до запитання). Вкладниками можуть бути як юридичні та фізичні особи, що постійно обслуговуються в даному банку (клієнти банку), так і юридичні і фізичні особи, що не належать до постійних клієнтів цього банку, а обслуговуються в іншому банку.

У банківській практиці України передбачена можливість вибору банку для постійного обслуговування і для проведення окремих депозитних операцій на вигідних умовах в інших банках. З цією метою банки відкривають рахунки до запитання (поточні, бюджетні) та на строк (депозитні). Наявність залишку грошових коштів на цих рахунках дає можливість банку, що обслуговує власників рахунків, використовувати ці залишки як ресурси для здійснення активних операцій з метою отримання доходу. Пасивні депозитні операції створюють можливість користування тимчасово вільними грошовими коштами інших банків, які зберігаються на кореспондентських рахунках (кошти до запитання) та строкових депозитах (кошти на строк).

Отже, пасивні депозитні операції можна класифікувати:
за категорією вкладника:

- ◆ операції із залучення тимчасово вільних коштів юридичних осіб – на поточні, бюджетні, депозитні рахунки;
- ◆ операції із залучення тимчасово вільних коштів фізичних осіб – на поточні, депозитні рахунки;
- ◆ операції із залучення тимчасово вільних коштів банків-кореспондентів – на кореспондентські та депозитні рахунки;

за строком:

- ◆ операції із залучення тимчасово вільних коштів – на рахунки до запитання (поточні, бюджетні, кореспондентські) з метою подальшого використання для поточних розрахунків;
- ◆ операції із залучення тимчасово вільних коштів – на строкові депозитні рахунки для зберігання протягом обумовленого договором періоду.

Крім мобілізації власних та залучених ресурсів, комерційні банки можуть використовувати можливості міжбанківського ринку капіталів, а також залучати кошти інвесторів через емісію та розміщення власних незабезпечених боргових зобов'язань. Мобілізовані у такий спосіб ресурси являють собою позичені ресурси банку або ресурси не депозитного характеру. Ця частина банківських ресурсів є найоперативнішою щодо залучення. Позичені ресурси комерційного банку мобілізуються через здійснення *пасивних кредитних та пасивних інвестиційних операцій*.

Пасивні кредитні операції – це операції комерційного банку, пов'язані з отриманням кредитів на міжбанківському ринку (в інших комерційних банків та в НБУ). Комерційні банки в Україні можуть отримувати кредит в інших банків на визначених договорами умовах строком від одного дня (кредити овернайт) до кількох місяців. Крім власне міжбанківських кредитів, комерційні банки можуть звертатись за кредитом до кредитора останньої інстанції – Національного банку України, який сьогодні надає кредити під заставу державних цінних паперів і комерційних векселів. Згідно з чинним законодавством НБУ може здійснювати продаж комерційним банкам кредитів через кредитні тендери, проводити операції з переобліку комерційних векселів, що раніше були обліковані комерційним банком, та видавати кредити овернайт через постійно діючу лінію рефінансування.

Пасивні інвестиційні операції – це операції комерційного банку, пов'язані з випуском і розміщенням власних незабезпечених боргових зобов'язань. Банки можуть емітувати облігації, які поповнюють банківські ресурси коштами інвесторів на строк обігу цих цінних паперів.

Мобілізовані через здійснення пасивних операцій грошові кошти засновників банку, акціонерів, учасників, вкладників, кредиторів та інвес-

торів акумулюються на кореспондентському рахунку банку (якщо вони надійшли в безготівковій формі) або в касі (якщо вони надійшли готівкою). Розмішують банки мобілізовані ресурси за різними напрямками через проведення активних операцій.

Активні операції – це операції з розміщення мобілізованих комерційним банком ресурсів у депозити, кредити, інвестиції, основні засоби й товарно-матеріальні цінності. Отже, до активних операцій банків належать:

- ◆ операції з вкладення банківських ресурсів у грошові кошти в готівковій і безготівковій формах з метою підтримання ліквідності банку;
- ◆ розрахункові операції, пов'язані з платежами клієнтів;
- ◆ касові операції з приймання і видавання готівки;
- ◆ кредитні операції, пов'язані з наданням кредитів різних форм юридичним, фізичним особам, банкам;
- ◆ інвестиційні операції і вкладення банківських ресурсів у цінні папери (акції, державні та корпоративні облігації) на тривалий строк;
- ◆ фондові операції з купівлі-продажу цінних паперів;
- ◆ валютні операції з купівлі-продажу іноземної валюти на внутрішньому та міжнародному валютних ринках;
- ◆ депозитні операції з розміщення тимчасово вільних ресурсів банку в депозити в НБУ та в інших комерційних банках;
- ◆ операції з купівлі-продажу банківських металів на внутрішньому і міжнародному валютних ринках;
- ◆ операції з придбання основних засобів, матеріальних та нематеріальних активів.

Активні операції комерційні банки здійснюють у межах наявних ресурсів, тобто у межах залишку грошових коштів на кореспондентському рахунку в НБУ (при проведенні операцій у безготівковому порядку) та в касі (при проведенні операцій з готівкою).

2.3. Депозитні операції комерційних банків

2.3.1. Сутність та класи фінансів депозитних операцій

Більша частина ресурсів КБ формується на рахунок залучених та запозичених коштів, а не власних. Залучені кошти банку – кошти, які банк залучає на вклади і депозити. Запозичені кошти – це кошти, які банк залучає шляхом випуску облігацій або одержанням міжбанківського кре-

диту. Можливості комерційного банку у залученні коштів регулюються НБУ. Так згідно з показником платоспроможності банку, нормативне значення якого встановлено НБУ, залучені та запозичені кошти не повинні перевищувати розмір власного капіталу більше ніж у 8 разів.

Банки залучають вільні грошові кошти юридичних та фізичних осіб шляхом виконання депозитних операцій у процесі яких використовують різні види банківських рахунків. Депозитні операції – це операції, що проводить банк, коли залучає кошти клієнтів Суб'єктами депозитних операцій є комерційні банки, які виступають як позичальники, так і кредитори – власники коштів. Об'єктами депозитних операцій є кошти, що передані банку на умовах, визначених двосторонньою угодою. Депозити поділяються на:

- до запитання;
- строкові депозити;
- іменні депозити;
- депозити на пред'явника.

Депозит – це грошові кошти в національній та іноземній валюті, що передані їх власникам або іншою особою за його дорученням в готіввій або безготівковій формах на рахунок власника для зберігання на певних умовах.

Практично усі клієнтські рахунки називають депозитними. Депозитним може бути будь-який відкритий клієнту у банку рахунок на якому зберігаються його грошові кошти.

Депозит до запитання – це кошти, що знаходяться на поточних бюджетних рахунках, на кореспондентських рахунках комерційних банків і використовуються власниками залежно від потреби в цих коштах. Умови сплати відсотків за залишками коштів за цими рахунками визначаються у двосторонніх угодах при відкритті цих рахунків. Вони (депозити до запитання) використовуються для здійснення поточних рахунків власника рахунку х його портфелями. За першою вимогою клієнта кошти з поточного рахунку у будь-який час можуть вилучатися шляхом видачі готівки, виконання платіжних доручень, сплати чеків або векселів.

Для відкриття поточних рахунків та поточних бюджетних рахунків суб'єкт господарської діяльності подає до банку такі документи:

- 1) заява на відкриття рахунку;
- 2) копію свідоцтва про державну реєстрацію в органі державної виконавчої влади;
- 3) копію належним чином зареєстрованого статуту (положення);
- 4) копію документа, що підтверджує взяття підприємства на податковий облік;

5) довідку про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України, в якій зазначена установа банку;

б) картку із зразками підписів і відбитком печатки.

При додаткових внесках, при видачі сум з вкладу, при закритті рахунку використовується ф № 51, 52.

До вкладів до запитання прирівнюються внески з попереднім повідомленням банку про намір зняти гроші з рахунку. Вклади до запитання є нестабільними, що обмежує можливість їх використання банком для позичкових та інвестиційних операцій, тому власникам поточних рахунків сплачується низький депозитний *відсоток* або не сплачується зовсім. В умовах відсутності плати за депозити до запитання банки намагаються залучати клієнтів стимулювати приріст поточних внесків за рахунок надання їм додаткових послуг та підвищення якості обслуговування. Це зокрема, кредитування з поточного рахунку, пільги вкладникам в одержанні кредиту, використання зручних для клієнта форм розрахунків застосування кредитних карток, чеків, розрахунково-консультативне обслуговування тощо.

Залучення депозитів юридичних і фізичних осіб оформляється банком шляхом:

— відкриття депозитного рахунку з укладанням договору банківського вкладу (видачею ошадної книжки);

— видачі ошадного (депозитного) сертифіката.

За договором банківського депозиту комерційний банк, який прийняв кошти від вкладника або кошти, що надійшли на рахунок вкладника від іншої сторони, зобов'язується виплатити вкладнику суму депозиту та нараховані відсотки на умовах та в порядок, *що* передбачені договором.

Для покриття операційних витрат пов'язаних з веденням поточних рахунків банк стягує з клієнта комісійну винагороду. Комісія може утримуватися з депозитного відсотка. Деякі банки не стягують комісії з безпроцентних рахунків за умови зберігання на них стабільного залишку не нижче встановленого рівня. До депозитів до запитання можна віднести і кредитові залишки на конкретних рахунках. На цьому рахунку знаходяться відображення усі операції банку з клієнтами, тобто видача позичок і проведення платежів за дорученням клієнта, а також надходження виручки від реалізації продукції та інших грошових переказів на користь клієнта і на погашення позичок, і тобто, контокорентний рахунок — це активно-пасивний рахунок, що поєднує в собі ознаки поточного і позичкового. Кредитове сальдо по контокорентному рахунку означає, що клієнт має у своєму розпорядженні власні кошти, дебетове — що у клієнта виникла заборгованість перед банком за позиками.

Формою залучення банком вкладів до запитання є також поточний рахунок з овердрафтом. Овердрафт — дебетове сальдо за контокорентним рахунком, з яким погодився і банк. За режимом функціонування цей рахунок подібний до контокорентного. Проте, якщо контокорентний відкривається надійним клієнтам, що активно кредитується, то за овердрафтом такі запозичення допускаються рідко. Для цього рахунку характерний кредитовий залишок. Особовий рахунок з овердрафтом може відкриватися юридичним і неюридичним особам, а також громадянам, у той час, як контокорентний рахунок відкривається тільки у відношеннях банку з юридичними особами. Отже, особовий рахунок з овердрафтом має більш широку форму застосування.

Одним із видів депозитів до запитання є залишок коштів на кореспондентських рахунках, відкритих у даному банку іншими банками. Кореспондентський рахунок — рахунок, який відкриває один банк у іншому для здійснення взаємних розрахунків.

Особливості залучення вкладів на строкові депозитні рахунки і випуску ощадних (депозитних) сертифікатів комерційних банків регулюються внутрішніми положеннями КБ.

Строкові депозити — це кошти, що розміщені у банку на певний строк і можуть бути знятими після закінчення цього терміну або після попереднього повідомлення банку за встановлений період (не менше 1 міс). Вилучення строкових вкладів відбувається шляхом переказу грошей на поточний рахунок або готівкою із каси банку. Строкові вклади є для банків кращім видом депозитів, оскільки вони стабільні і зручні у банківському плануванні. За ними сплачується високий депозитний відсоток, рівень якого диференціюється залежно від терміну, виду внеску, періоду повідомлення про вилучення, загальні динаміки ставок грошового ринку та інших умов.

Строковими депозитами є також кошти, що отримані від інших КБ як депозит на конкретний строк. Сума, строки та умови приймання строкових депозитів визначаються банком — позичальником відповідно до його фінансових можливостей за погодженням з вкладником.

Строкові вклади є джерелом одержання прибутків їх власниками. Вони оформлюються угодою між вкладником і банком. Банки самостійно розробляють форму депозитної угоди, яка укладається у письмовій формі. Депозитний договір засвідчує право КБ управляти залученими від юридичних і фізичних осіб коштами та право вкладників отримати в чітко визначений строк суму депозитного внеску і відсоток за його користування.

2.3.2. Умови депозитного договору

Основними реквізитами та умовами депозитного договору повинні бути:

- назва та адреса банку, який приймає депозит;
- назва та адреса власника коштів;
- дата внесення депозиту;
- дата вимоги вкладником своїх коштів;
- відсоткова ставка за користування депозитом;
- зобов'язання банку повернути суму, яка внесена на депозит;
- підписи сторін: керівника виконавчого органу банку або уповноваженої на це особи та вкладників.

Угода укладається у 2-ох примірниках, один із яких зберігається в клієнта, а інший у банку. Деякі банки встановлюють мінімальний розмір строкового вкладу, величина якого залежить від орієнтації банку на відповідного вкладника (дрібного, середнього, значного).

У свою чергу банк бере на себе зобов'язання своєчасно виконувати усі умови угоди і відповідати за їхнє порушення, що відображається у встановленні пені або штрафів за невчасну видачу коштів власнику депозитного рахунка або виплату відсотків. Суперечності що виникають між банком і вкладником вивішується у суровому порядку. Строкові вклади не використовуються для здійснення поточних платежів.

Якщо вкладник бажає змінити суму внеску – зменшити або збільшити, то він може розірвати депозитну угоду і переоформити свій строковий вклад на нових умовах. При достроковому вилученні коштів з строкового депозиту власник, як правило, позбавляється передбачених угодою відсотків. У цьому випадку відсоток знижуються до рівня, передбаченого по вкладах до запитання.

Однією із форм строкових вкладів є сертифікати. Ощадний (депозитний) сертифікат – це письмове свідоцтво банку про депонування коштів, яке засвідчує право вкладника або його правонаступника на отримання після закінчення встановленого строку суми депозиту (вкладу) та відсотка за ним. Сертифікат є ЦП. Депозитні сертифікати надаються юридичним, а ощадні – фізичним особам. Сертифікати можна класифікувати за такими ознаками:

- спосіб випуску:
  - одноразово;
  - серіями;
- спосіб оформлення:
  - іменні;
  - на пред'явника;

- термін обертання:
  - термінові;
  - до запитання;
- умови сплати відсотків:
  - регулярна сплата відсотків по закінченню визначеного розрахункового періоду;
  - виплата відсотків у день погашення сертифіката.

Строк дії сертифікату встановлюється від дати видачі сертифіката до дати, коли власник сертифіката отримує право вимоги депозиту за сертифікатом.

Сертифікати мають суттєву перевагу над строковими вкладками, що оформлені депозитними договорами. Завдяки ринку ЦП (фондовій біржі) сертифікат може бути достроково переданий власником іншій особі з одержанням деякого прибутку за час зберігання і без зміни при цьому обсягу ресурсів банку, у той час, як дострокове вилучення власником строкового вкладу означає для нього втрату прибутку, а для банку – втрату частини ресурсів. Сертифікати мають обов'язково містити такі реквізити:

- 1) назву – ощадний (депозитний) сертифікат;
- 2) порядковий номер сертифіката та його серію (якщо випуск серійний);
- 3) дату внесення депозиту (вкладу);
- 4) розмір депозиту (вкладу), який оформлений сертифікатом (літерами і цифрами);
- 5) зобов'язання банку повернути суму, яка внесена на депозит (вклад);
- 6) дату вимоги вкладником суми за сертифікатом;
- 7) відсоткову ставку за користування депозитом;
- 8) умови сплати відсоткової ставки – у разі вимоги вкладника про повернення вкладу до обумовленого терміну;
- 9) назву та адресу банку – емітента, а для іменного сертифіката – назву (ім'я) вкладника;
- 10) місце для підпису особи, яка уповноважена банком підписувати зобов'язання та місце для печатки банку.

Іменні сертифікати мають мати корінці. Банк заповнює всі реквізити корінця сертифіката, який підписується вкладником або уповноваженою ним особою, відривається від сертифіката, обліковується і зберігається у банку в окремій теці. Якщо до бланка сертифіката корінець не передбачений, то банк веде реєстраційний журнал випущених іменних сертифікатів, до якого заносяться реквізити, що відповідають реквізітам, передбаченим для корінця. Реєстраційний журнал може вмещувати й інші потрібні банку реквізити.

Розрахунки за придбання сертифікатів та виплати сум з ними для юридичних осіб здійснюються тільки в безготівковій формі — для фізичних осіб, як у готівковій так і безготівковій формі. Видача і погашення сертифікатів здійснюється лише емітентом. До погашення приймаються тільки оригінали сертифікатів.

У разі настання строку вимоги депозиту банк здійснює платіж проти пред'явлення сертифіката на підставі заяви власника, у якій зазначається рахунок, на який мають бути зараховані кошти. У реєстраційному журналі власників сертифікатів робиться позначка про погашення. Після цього випускається розпорядження для бухгалтерії про перерахування коштів на зазначений рахунок або про видачу готівки фізичним особам та здійснюється погашення сертифіката шляхом проставлення напису “погашено”.

Бланки сертифікатів зберігаються у грошових сховищах або у вогнетривких шафах Корінці сертифікатів після відображення операції за балансом вміщуються в окремі теки. Реєстраційні журнали та теки з корінцями сертифікатів зберігаються у грошових сховищах або вогнетривких шафах.

КБ ведуть журнал обліку бланків та розміщених сертифікатів, який має містити такі реквізити:

- 1) дату здійснення операції;
- 2) кількість бланків сертифікатів, що надійшли з друкарні;
- 3) кількість сертифікатів, наданих вкладникам (з перерахуванням від номера до номера включно);
- 4) кількість зіпсованих бланків сертифікатів (із зазначенням номерів);
- 5) залишок бланків сертифікатів на звітну дату з обов'язковою перевіркою їх наявності в касі.

КБ можуть залучати вільні кошти юридичних і фізичних осіб за допомогою банківського векселя. Це цінний папір, що містить безумовне грошове зобов'язання банку про сплату векселедержателю у конкретному місці та в указаний строк. Банківський вексель має депозитну природу і цим він схожий на сертифікат. Але, на відміну від сертифіката, банківський вексель може бути використаний його власником як платіжний засіб за товари і послуги, причому новий власник векселя може передавати його третій особі шляхом індосаменту. Це передатний напис на векселях, чеках та інших ЦП, що підтверджує перехід права за вказаними документами до іншої особи.

Ощадні вклади служать власникам для накопичення грошових заощаджень. Власнику ощадного вкладу видається іменне свідчення про вне-

сок у формі ощадної книжки, у якій відбиваються усі операції по рахунку. Зняття грошей з ощадного рахунку здійснюється за попереднім повідомленням власника внеску. Період завчасного попередження може бути закріплений законодавче (як засіб державного регулювання”) або встановлюватися за договором між банком і власником рахунку. Отже, ощадні вклади передбачають тривале існування на рахунках стабільних залишків коштів, що використовується в активних банківських операціях. По ощадних вкладах банки нараховують відсотки. Конкуренція на ринку позичкових капіталів змушує КБ шукати нові форми і способи залучення депозитів. Значне поширення в банківській практиці дістав депозит, що відкривається клієнту при оформленні ним поточного рахунку. Депозит має обов’язковий характер, а його величина і термін внеску коштів на рахунок визначається банком. Якщо клієнт не виконує умови деного депозиту, банк може припинити його обслуговування. За своїм характером цей депозит можна віднести до умовного, оскільки вилучення коштів з нього можливе лише у випадку закриття клієнтом поточного рахунку. Він вважається безстроковим, що дозволяє банку використовувати його в якості довгострокового кредитного ресурсу. За аналогією з вкладами до запитання, по даному депозиту нараховуються мінімальні відсотки або вони зовсім не нараховуються, якщо банк не бере з клієнта плату за ведення операцій по розрахунковому рахунку. Банки часто надають цьому депозиту характер заставного, тобто передбачають право вкладника на одержання кредиту в сумі депозиту без додаткового забезпечення, отже внесок у цьому випадку є гарантією повернення позички.

Для клієнта депозит на термін обслуговування є певною мірою примусовим, тому такі депозити можуть залучати тільки ті банки, що пропонують своїм вкладникам додаткові банківські послуги або зручне і пільгове розрахунково-касове обслуговування. У противному випадку банк не тільки втратить можливість залучати додаткову клієнтуру але й може позбутися вже існуючих. Комерційні банки використовують і такий метол залучення внесків, як встановлення залежності між кредитуванням клієнта і накопиченням коштів на його депозитному рахунку. У цьому випадку між банком і клієнтом підписується договір, відповідно до якого банк бере на себе зобов’язання надати клієнту кредит за умовою накопичення і зберігання останнім протягом встановленого терміну визначеної суми коштів. Формування коштів на депозитному рахунку може відбуватися по-різному або виходячи з можливостей клієнта, або на основі планових регулярних внесків. Вигода клієнта при такому депозиті полягає в тому, що він має можливість безперешкодно одержати в КБ кредит, при-

чому чим меншим буде розрив між сумою депозиту і сумою кредиту, тим менший буде встановлений *відсоток* за позичкою. У банку при такому кредитуванні значно меншим буде ризик неповернення позички, оскільки він має право спрямувати на погашення кредиту кошти, що зберігаються на депозитному рахунку. Проте успіх такого методу залучення внесків клієнтів багато в чому залежить від гнучкої відсоткової політики банку по кредитах. Якщо клієнт виявить, що за свій внесок у банку він одержує набагато менше, ніж сплачує банку за кредит (з урахуванням витрат по розрахунковому обслуговуванню), він відмовиться від такої угоди, що для банку стане втратою як потенційних так і наявних клієнтів. У роботі КБ по залученню вкладів (депозитів) важливу роль відіграє відсоткова політика, оскільки одержання прибутків від вкладених коштів служить для клієнтів суттєвим стимулом до активізації внесків. Розмір депозитного відсотка встановлює КБ самостійно, виходячи з облікової стави НБУ, стану грошового ринку і власної депозитної політики. Рівень прибутків за різноманітними видами депозитних рахунків різний. Найнижчі відсотки КБ сплачують по рахунках до запитання, оскільки вони характеризуються нестабільністю залишків. Відсутність або незначні прибутки стимулюють власників рахунків до запитання скорочувати до мінімуму залишки коштів на них і вкладати їх у більш прибуткові операції (термінові депозити, ЦП тощо), що для банків не вигідно. Тому деякі з них намагаються стимулювати клієнтів до підтримки стабільних залишків на рахунках до запитання. Це робиться шляхом встановлення підвищених відсотків або виплати клієнтам премій за значні залишки коштів. Хоча за розрахунками до запитання, відкритими для фізичних осіб, відсотки нараховуються в обов'язковому порядку, прибуток на них набагато нижчий, ніж по термінових депозитах.

При становленні розміру відсоткової ставки по термінових депозитах визначальним чинником є термін, на який розміщені кошти. Чим вищий термін, тим вищі відсоткові ставки. Процентна ставка за терміновим депозитом може залежати і від частоти виплати *прибутку*, чим ріже здійснюється виплата, тим вищий рівень відсоткової ставки. Банки можуть зацікавити вкладників шляхом нарахування і сплати простих і складних відсотків. Прості відсотки є традиційним видом обчислення прибутку по вкладах. Відповідно до встановленої періодичності відбуваються нарахування і виплата прибутку по внеску. Дохід за складними відсотками (нарахування відсотків на відсотки) визначається так: після закінчення розрахункового періоду на суму внеску нараховуються відсотки і отримана величина приєднується до суми внеску; у наступному розрахунку

ковому періоді відсоткова ставка застосовується до нової вже збільшеної суми. Складні відсотки доцільно використовувати в тому випадку, коли виплата доходу здійснюється по закінченні терміну *дії* внеску. Одним з способів стимулювання внесків є застосування відсоткової ставки, що прогресивно зростає залежно від часу фактичного перебування коштів на вкладі.

2.3.3. Депозитна політика банку

З метою компенсації інфляційних втрат КБ можуть пропонувати вкладнику виплату відсотків наперед. Якщо депозитна угода буде розірвана достроково, виплачені відсотки банк утримує із суми внеску.

Традиційний аспект діяльності банків від моменту їх заснування залучення коштів на депозит.

Депозитна політика – це комплекс заходів комерційного банку з формування портфеля депозитних послуг, різноманітних форм і методів здійснення цих заходів, визначення його конкурентних позицій по даному сегменті ринку та забезпечення стійкості й надійності ресурсної бази.

З метою ефективного здійснення депозитної політики комерційним банкам доцільно розробляти відповідній меморандум. У західних банках розробці меморандуму депозитної політики, якою відають служби стратегічного планування, казначейства та маркетингу, приділяють особливу увагу. Єдиної схеми меморандуму депозитної політики не існує, тому цей документ конфіденційний і щорічно затверджується радою банку.

Призначення меморандуму депозитної політики полягає у встановленні граничних розмірів депозитної бази, її місця в ресурсному потенціалі банку та засобах його реалізації. По суті, це визначення стратегії банку щодо цільових ринків та клієнтів, обсягів, структури депозитів юридичних і фізичних осіб, методів та пріоритетів депозитної діяльності

Меморандум закріплює напрямки депозитної політики, виходячи з цілей, завдань комерційного банку, визначених у його статуті: отримання максимального прибутку при збереженні банківської ліквідності.

При розробці меморандуму депозитної політики необхідно врахувати такі принципи;

- максимізація прибутку;
- забезпечення стійкості ресурсної бази та рівня ліквідності;
- гнучкість асортиментної і *цінової політики* та пристосування окремих параметрів збуту до вимог клієнтів.

Депозитна політика є важливою складовою стратегії банку в управлінні активами та пасивами, оскільки сприяє формуванню коштів для проведення активних операцій з метою отримання прибутку. Тому можна

стверджувати, що банківський прибуток починає формуватися на етапі реалізації депозитної політики комерційного банку. Досягнення мети отримання максимального прибутку залежить від обсягу та ціни залучення різноманітних видів депозитів від усіх категорій клієнтів.

Обов'язковою умовою проведення будь-яких банківських операцій, у тому числі депозитних, є принцип ліквідності. Гнучка депозитна політика, яка враховує терміни й умови залучення коштів, має ґрунтуватися на підтримці ліквідності. Зумовлено це тим, що розміри і структура пасивів банку визначають його можливості щодо проведення активних операцій як за ступенем ризику, так і терміном укладення коштів. У свою чергу, характер активних операцій, попит на них із боку клієнтів банку потребують формування адекватної ресурсної підтримки. При такому підході первинну роль відіграють структура й розміри ресурсів банку, в тому числі депозитних.

Принцип стійкості ресурсної бази потребує від банку більше уваги приділяти надійним ресурсним джерелам, до яких насамперед належать строкові депозити. Завдяки цим депозитам банки можуть вільно маневрувати залученими ресурсами у межах визначеного терміну за умови адекватного резервування. Світовий досвід переконує, що найстійкішим ресурсом для банку є депозити фізичних осіб, по яких спостерігається значно менший рух коштів, на відміну від депозитів юридичних осіб.

Якісно розроблена депозитна політика, що має максимально задовольняти різноманітні цільові потреби клієнтів шляхом розробки і впровадження модифікацій окремих депозитів, передбачає встановлення детально обміркованих параметрів депозитних продуктів. Це дасть змогу залучати більшу кількість клієнтів, завойовувати нові сегменти ринку й проводити успішну конкурентну боротьбу. У разі досягнення цієї мети можна зробити висновок про дотримання банком принципу гнучкої асортиментної політики.

Важливим чинником успішності депозитної політики банку вважають процентну політику. Об'єктами цінової політики у сфері депозитної діяльності є:

- розміри процентних ставок;
- умови нарахування і сплати процентів;
- мінімальна сума відкриття депозитного рахунка;
- можливості встановлення індивідуальних процентних ставок для окремих категорій клієнтів.

Від цінових параметрів депозитів конкурентне середовище потребує такої самої гнучкості, як і від асортименту послуг, тобто ціни на депозитні продукти мають постійно реагувати на ринкові зміни.

Розроблений із максимальним урахуванням ринкових вимог, депозитний продукт не може бути реалізований сам по собі. Для цього необхідно розробити зважену збутову політику, яка б передбачила можливості комплексного обслуговування клієнтури, пакетування банківських продуктів, спільний збут тощо.

Попереджувальними кроками до розробки меморандуму депозитної політики банку має бути:

- ♦ проведення маркетингових досліджень ринку депозитних послуг та оцінка впливу політики Національного банку України на його стан і тенденції розвитку;
- ♦ аналіз продуктової, цінової, збутової та комунікаційної політики банків конкурентів на депозитному ринку;
- ♦ здійснення SWOT – аналізу депозитної діяльності банку.

При цьому необхідно також урахувати вплив таких зовнішніх факторів, як економічна ситуація в країні, стан ринку кредитних ресурсів, інвестиційна привабливість інших секторів економіки, структура доходів та витрат населення тощо.

Загальну процедуру розробки меморандуму депозитної політики комерційного банку подано на рис. 2.6.

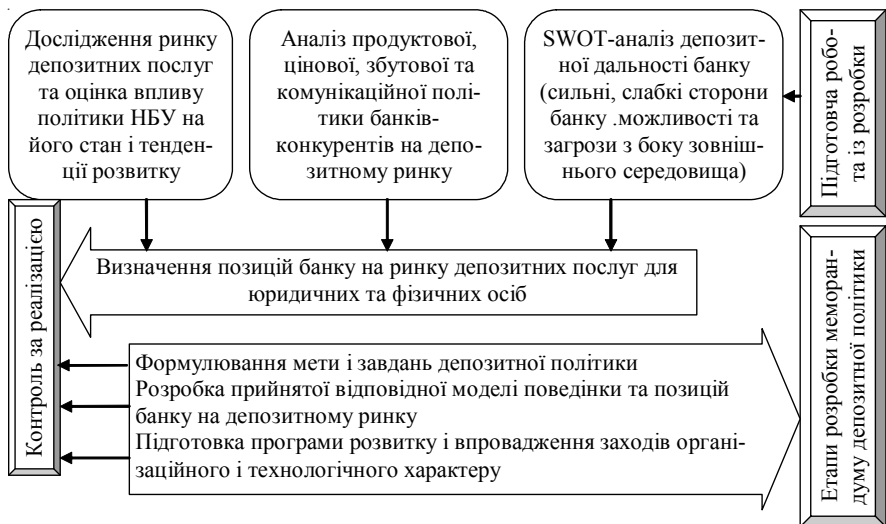

Рис. 2.6. Процедура розробки меморандуму депозитної політики комерційного банку.

У процесі підготовки меморандуму можна виділити чотири основних етапи:

- визначення позицій банку на депозитному ринку;
- формування мети і завдань депозитної політики;
- розробка моделі поведінки банку на депозитному ринку;
- підготовка програми розвитку банку.

Визначити поточний стан банку у залученні депозитів можна за допомогою структурного, операційного та фактичного аналізу. Ця процедура має бути обов'язковою при розробці меморандуму депозитної політики банку. Для успішної реалізації цього етапу необхідно розробити положення про маркетинговий звіт, яке б чітко встановлювало формати подання до служби маркетингу інформації про депозитний рахунок.

Моніторинг ринку депозитних послуг є ключовим у процесі розробки меморандуму депозитної політики.

Другий етап підготовки меморандуму депозитної політики — формування її мети і завдань. Мета депозитної політики єдина для всіх банків — це досягнення максимального прибутку при всебічному задоволенні потреб клієнтів у депозитних послугах. Для досягнення цієї мети банками можуть бути сформульовані різні завдання. Наприклад, диверсифікація депозитів за призначенням, сумою, терміном тощо.

Третій етап: розробка прийнятої моделі поведінки та позицій банку на депозитному ринку. Одним із елементів цієї моделі є визначення питомої ваги і структури цього джерела в ресурсному потенціалі банку. Збільшення довгострокових операцій інвестиційного характеру можливе тільки за умови залучення стабільних ресурсів на тривалий час.

Окрім того, при визначенні депозитної політики необхідно враховувати, вклади населення — найстійкіша частина залучених банком ресурсів. Як свідчить банківська практика, депозити населення у своїй масі невеликі за розмірами, але досить чисельні й менш рухливі, ніж відповідні вклади юридичних осіб.

Четвертий етап — заключний етап у розробці депозитного меморандуму — розробка програми розвитку. За своїм змістом це комплекс дій із досягнення бажаної позиції банку на депозитному ринку та встановленої частки депозитів у залучених ресурсах. Умовно всі заходи можна класифікувати як заходи організаційного і технологічного характеру. При детальному розгляді програми можна виходити з того, що банк намагається поліпшити свою ресурсну позицію за рахунок збільшення частки депозитів:

Заходи організаційного характеру передбачають наявність відповідної матеріально-технологічної бази для забезпечення приймання депозитів, а саме:

- спеціальних приміщень;

- зручного місцезнаходження;
- гнучкого графіка роботи банку;
- спеціально підготовленого персоналу;
- рекламно-інформаційних проспектів, буклетів для клієнтів;
- сформованої інформаційно-аналітичної бази для оцінки конкурентної позиції банку на ринку депозитних послуг;
- ефективних засобів прогнозування ресурсів комерційного банку.

Але значною мірою ці організаційні заходи – досить дорогі й стосуються переважно депозитного обслуговування фізичних осіб.

Заходи технологічного характеру передбачають упровадження політики асортиментної гнучкості, системи управління якістю депозитних послуг, зваженої цінової політики та ефективних методів стимулювання збуту.

Меморандум депозитної політики складається з семи самостійних розділів, тісно пов'язаних між собою.

Перший розділ “Мета і завдання депозитної політики” передбачає визначення мети і завдань банку. Метою депозитної політики банку є досягнення максимального прибутку банком при всебічному й комплексному задоволенні потреб клієнтів. Для реалізації цієї мети необхідно вирішити такі стратегічні завдання:

- встановлення оптимальних пропозицій між обсягом депозитів та іншим видами залучених банком ресурсів;
- визначення політики банку щодо завоювання конкурентних позицій на певних сегментах депозитного ринку.

Стратегічні завдання розробляються на 2-3 роки. У розрізі цих завдань банки можуть вирішувати ряд поточних завдань, до яких належить:

- розширення спектра депозитних послуг та їх диверсифікація за різними ознаками (сумою, термінами тощо);
- збільшення (зменшення) обсягу депозитних послуг;
- вибір цільових клієнтів і розробка пакета різних послуг, що реалізується клієнтами із премією (знижкою);
- проведення активної рекламної компанії з метою залучення нових клієнтів.

Другий розділ “Асортимент депозитних послуг” передбачає наведення переліку депозитних продуктів для корпоративних та фізичних осіб.

У третьому розділі “Цільове призначення депозитного продукту та його переваги для банку і клієнтів” констатується, на яких цільових клієнтів орієнтований той чи інший депозитний продукт, у чому полягають його позитивні сторони для банку та його клієнтів.

У четвертому розділі “Цінова політика” розкриваються принципи цінової політики й методологічні підходи щодо встановлення ціни на depo-

зитний продукт, а також тип стратегії, яку підтримує банк на депозитно-ринку (агресивна, помірно агресивна, зважена, пасивна).

П'ятий розділ “Канали, методи збуту продукту і засоби його стимулювання” передбачає визначення збутової політики щодо депозитних продуктів, можливості спільного їх збуту з іншими ринковими інститутами та методів мотивації потенціальних клієнтів.

У шостому розділі “Організаційно-управлінські заходи” мають бути висвітлені заходи з додаткового залучення персоналу, підвищення його кваліфікації, можливого створення спеціального підрозділу в банку або структурної реорганізації наявних підрозділів, які б займалися відповідним видом діяльності, встановлення сучасного обладнання

У сьомому розділі “Прибутковість” мають бути відображені доходи й витрати на депозитне обслуговування в розрізі окремих депозитних продуктів, цільових клієнтів та за підрозділами банку, що надають депозитні послуги.

Відповідно до меморандуму депозитної політики банкам рекомендується розробляти каталог депозитних операцій, які містять детальний опис депозитних вкладів і зразки відповідно оформлених юридичних документів.

2.3.4. Стимули залучення депозитів

У фінансових банківських рішеннях слід враховувати, що залежно від характеру рахунків, на якому зберігаються кошти клієнтів, можлива диференціація зазначених нижче стимулів (на прикладі найістотніших груп рахунків):

- кількість і якість банківських послуг;
- ціна послуг у цьому банку та інших фінансово-кредитних установах;
- швидкість проведення операцій;
- чи клієнт користувався послугами цього банку раніше?

Характер рахунка	Стимул для клієнта
Депозитні рахунки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Процентна ставка 2. Режим виплати процентів 3. Можливість капіталізації нарахованих процентів 4. Умови зміни процентної ставки
Поточні рахунки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Швидкість проходження платежів 2. Комісія за розрахунково-касове обслуговування 3. Вимоги банку до оформлення платіжних документів

Сучасна банківська практика в Україні свідчить, що можлива мотивація клієнтів банку не вичерпується наведеною вище системою і є можливості вдосконалення структури залучених коштів.

Виходячи з зазначеного, можна вважати, що у фінансовій стратегії комерційного банку, спрямованій на мотивацію суб'єктів ринку і збереження коштів у банку, слід застосовувати комплексний підхід. Тобто банк має створювати конкурентно здатні умови залучення коштів не лише для клієнта, а й забезпечити максимально можливий перелік послуг для тих суб'єктів ринку, з якими клієнт здійснює операції в процесі своєї діяльності. Акумуляція коштів кредиторів на строкових рахунках, яка зменшує частку грошових ресурсів, сконцентрованих на рахунках «до запитання» сприяє поліпшенню показників ліквідності та через них – фінансової стійкості банку.

Отже, потрібним є відповідне законодавче забезпечення нормального функціонування Фонду страхування вкладів населення, оскільки чинне законодавство не передбачає повернення вкладів клієнтам у разі банкрутства банку. Одним із інструментів, що застосовується для страхування вкладів клієнтів є використання обов'язкових резервних вимог. Ступінь впливу цього виду монетарних інструментів на стан і розвиток ринку зазвичай розглядається як слабкий і не значний, а от такі непрямі монетарні інструменти, як наприклад, операції на відкритому ринку, аукціони рефінансування, валютні свопи, вважаються такими, що мають значний ступень впливу. Тому в багатьох західних країнах резервні вимоги розглядаються частіше як пасивний інструмент.

Вимоги максимальних резервів використовуються практично в усіх промислово-розвинутих країнах. Проте в застосуванні цього методу регулювання у різних країнах спостерігаються істотні відмінності, пов'язані з національними особливостями економіки кожної країни, наприклад, найвищий рівень спостерігається в Італії, Австралії (25%) та Іспанії (17%). В Японії, навпаки, норма мінімальних резервів за останні роки становила від 2,5 до 0,125%. Банк Англії, що практично не використовує цього інструменту грошово-кредитної політики, встановлює норму на рівні 0,45% обсягу зобов'язань комерційних банків.

Слід зазначити, що чинне положення “Про порядок формування банківською системою України обов'язкових ресурсів” є, безумовно, прогресивним і відповідає меті банківського нагляду. Проте, розвиток банківської системи потребує вдосконалення й переоцінки системи економічних нормативів, що з часом приведе до подальшого зменшення резервних вимог узагалі.

НБУ, відповідно до Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України, використовує норматив обов'язкового резервування як один із інструментів реалізації грошово-кредитної політики з метою контролю за грошовими агрегатами шляхом зниження (збільшення) грошового мультиплікатора.

Зобов'язання виконувати резервні вимоги виникає у комерційного банку з моменту отримання ліцензії НБУ на право здійснення відповідних банківських операцій. Обов'язковому резервуванню підлягають усі залучені та обліковані на балансі комерційного банку кошти юридичних та фізичних осіб як у національній, так і в іноземній валюті, за винятком коштів, залучених від інших банків та іноземних інвестицій, отриманих від міжнародних фінансових установ.

НБУ встановлює для різних видів зобов'язань диференційовані нормативи обов'язкового резервування залежно від природи зобов'язань (депозити, ощадні вклади, поточні рахунки клієнтів та ін.), а також строку зобов'язань чи пасивів (короткострокові пасиви, довгострокові пасиви).

НБУ здійснює контроль за дотриманням комерційними банками нормативу обов'язкового резервування, порівнюючи суму, що визначена на підставі встановленого нормативу, з фактичною середньоарифметичною сумою залишків коштів на кореспондентському рахунку банку. За недотриманням комерційним банком нормативу резервування до комерційного банку можуть застосовуватися такі заходи впливу:

- за один випадок — письмове застереження щодо необхідності безумовного дотримання нормативу обов'язкового резервування;
- за другий випадок — штраф у розмірі не більше одного відсотка від суми зареєстрованого статутного фонду.

В Україні політика мінімальних резервних вимог застосовується НБУ § 1992 року. За цей період норматив резервування змінювався досить часто (табл. 2.1). До того ж, часто змінювалися види залучених коштів, які підлягали обов'язковому резервуванню, що вкрай негативно позначилося на діяльності комерційних банків.

Таблиця 2.1

**Норматив обов'язкового резервування коштів
комерційних банків у НБУ, %**

Показник	2000	2001	2002	2003	2004
Норматив обов'язкових резервів (на кінець періоду)	15	14	13	11	9

Як зазначалося вище, мінімальні резерви є інструментом монетарного регулювання, який придатніший для вирішення довготермінових завдань грошово-кредитної політики. Часті зміни цього інструмента не сприяють стабілізації роботи банківської системи зокрема та економіки країни у цілому. І ось чому:

- підвищення норми резервування призводить до зростання бездоходних активів, а отже, до зниження прибутковості комерційних банків. Намагаючись компенсувати втрачений прибуток, комерційні банки підвищують вартість кредитів, що надаються, знижують процентні ставки за депозитами, здійснюють реструктизацію банківських пасивів, що в свою чергу призводить до зниження ефективності використання залучених ресурсів;

- оскільки обов'язкове резервування є прихованою формою оподаткування, то часта зміна його норми не сприяє тому, щоб комерційні банки розробляли довгострокові стратегії розвитку. Якщо центральний банк часто змінює резервні вимоги, банки втрачають бажання надавати кредити на тривалий строк; навпаки, вони намагаються збільшити надлишкові резерви як гарантію проти ймовірної втрати ліквідності, спричиненої підвищенням резервних вимог. Збільшення (у загальній масі) частки короткострокових кредитів у перспективі негативно вплине на економіку, оскільки не вистачатиме інвестицій в обладнання та виробничі потужності.

Починаючи з 2001 року НБУ, враховуючи ситуацію у грошово-кредитній сфері, значно лібералізував механізм формування комерційними банками обов'язкових резервних вимог, а саме:

- норма мінімальних резервів застосовується диференційовано, залежно від характеру і строку вкладу (табл. 2.2);

- збільшився звітний період резервування від 15-ти днів до одного місяця;

- заходи впливу за порушення комерційними банками нормативу резервування стали більш поміркованими.

Знизившись з 1 березня 2002 року норми резервування за короткостроковими депозитами фізичних осіб у національній валюті до 6%, за довгостроковими депозитами у національній валюті до 2% (для фізичних осіб) та 4% (для юридичних осіб) (табл. 2.2), НБУ створив хороші передумови для комерційних банків щодо залучення коштів у національній валюті до банківської системи, особливо строкових коштів громадян (заощаджень).

Таблиця 2.2

Норми формування комерційними банками обов'язкових резервів залежно від виду залучених коштів

Норматив	Резервні вимоги до 10.12.2001	Резервні вимоги з 10.12.2001	Резервні вимоги з 10.12.2002
Короткострокові депозити юридичних осіб незалежно від валюти	14%	12%	12%
Короткострокові депозити фізичних осіб у національній валюті	12%	10%	6%
Короткострокові депозити фізичних осіб в іноземній валюті	13%	12%	12%
Довгострокові кошти і депозити юридичних осіб у національній валюті	11%	8%	4%
Довгострокові кошти і депозити юридичних осіб в іноземній валюті	13%	10%	10%
Довгострокові кошти і депозити фізичних осіб у національній валюті	9%	6%	2%
Довгострокові кошти і депозити фізичних осіб в іноземній валюті	13%	10%	10%
За іншими залученими коштами	15%	14%	14%

Це сприятиме подальшій переорієнтації комерційних банків на залучення коштів у національній грошовій одиниці, а не в іноземній валюті (оскільки норми резервування депозитних операцій у іноземній валюті значно вищі), а також дозволить збільшити питому вагу строкових депозитів у структурі залучених

Сучасне трактування мінімальних резервів передбачає їх переважне використання у практиці грошово-кредитного регулювання для розв'язання довготермінових проблем стабілізації грошового обігу й антиінфляційної боротьби.

Метою застосування резервних вимог є :

- обмеження темпів зростання грошової маси;
- вилучення надлишкових коштів із грошової сфери;
- формування жорсткого зв'язку між грошовою базою і грошовою масою;
- регулювання попиту на банківські ресурси.

Роль мінімальних резервів для високо розвинутої банківської системи полягає не в тому, що вони є фондом ліквідності, а тому, що вони — інструмент регулювання кредитної діяльності банків.

Мінімальні резервні вимоги використовуються практично в усіх промислово розвинених країнах. Проте застосування цього методу регулювання у різних країнах спостерігаються істотні відмінності, пов'язані з національними особливостями економіки кожної країни.

Норма мінімальних резервних вимог встановлюється у законодавчому порядку. Механізм застосування резервних вимог досить диференційований залежно від країни як якісно, так і кількісно.

Перш за все неоднакова «база» обов'язкових резервів, що проявляється у встановленні вимог до різних частин балансу — активів чи пасивів комерційних банків. Нині найпоширенішою формою встановлення резервних вимог є визначення норми резервування як процента від зобов'язань. При цьому вимоги можуть встановлюватися до загальної суми пасивів або до окремих їх частин, що на практиці зустрічається найчастіше. Загальновизнані пасиви для встановлення резервних вимог — строкові депозити і депозити до запитання. Інший метод, що використовується значно рідше (до недавнього застосовувався у Франції), полягає у встановленні резервних вимог у процентах від суми кредитування: обов'язкові резерви розраховуються на основі суми кредитів, що надаються банком.

2.4. Формування зобов'язань банку

Більша частина ресурсів комерційного банку формується за рахунок залучених та позичених коштів. Можливість у залученні комерційними банками коштів регулюється НБУ у загальній сумі ресурсів, якими володіє комерційний банк, переважають зобов'язання банку. Зобов'язання банку — це вимоги до активів банківської установи, що зобов'язують її сплатити фіксовану суму коштів у визначений час у майбутньому. Структуру зобов'язань банку розглянемо на рис. 2.7.

Банки залучають вільні грошові кошти юридичних операцій, при цьому використовують різні види банківських рахунків. Динаміку депозитних ресурсів коштів населення та підприємств, організацій зведено в табл. 2.3, 2.4.

Розглядаючи дані табл. 2.3, можна зробити висновки, що вклади населення за період 2000–2002 рр. Виросли всього — в 2,9 рази, в національній валюті — в 3,4 рази, в іноземній валюті — в 2,3 рази.

Проаналізувавши дані табл. 2.4, можна помітити значну довіру юридичних та фізичних осіб до банківської системи, а саме кошти на рахунках підприємств, організацій, населення в банках України за період 2000–2002 рр. значно зросли: всього — в 2 рази, в національній валюті — в 2,2 рази; в іноземній валюті — в 1,7 рази.

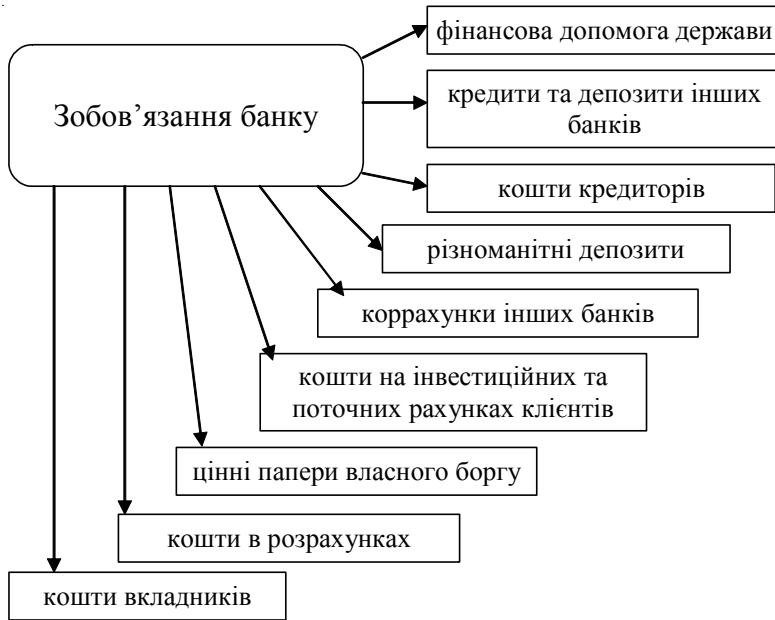

Рис. 2.7 Структура зобов'язань банку

Таблиця 2.3

**Вклади населення в комерційних банках України
(у національній та іноземній валютах; млн. грн.)**

	1992	1993	1994	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Залишки вкладів – всього	2,5	30	214	615	2297	3089	4283	6581	11083	18928
до запитання	1,8	16	96	306	744	834	1251	2029	3049	4888
строкові	0,7	14	118	310	1554	2255	3031	4551	8033	14041
У національній валюті	2,5	30	214	504	1612	1824	2167	3315	6368	11326
до запитання	1,8	16	96	257	578	581	744	1171	1997	3418
строкові	0,7	14	118	248	1035	1243	1423	2143	4371	7909
В іноземній валюті	–	–	–	111	685	1265	2115	3266	4715	7602
до запитання	–	–	–	49	166	253	507	858	1052	1470
строкові	–	–	–	62	519	1012	1608	2408	3662	6132

Таблиця 2.4

Кошти на рахунках підприємств, організацій та населення в банках України (на кінець року; млн. грн.)

	1992	1993	1994	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Всього	20	353	2422	4287	6357	8278	12156	18585	25485	37384
У національній валюті	18	254	1401	2710	4685	5046	6830	11433	17265	25409
до запитання	15	206	1067	2123	2959	3203	4557	7987	10372	13843
строкові	3	48	334	587	1726	1843	2273	3446	6893	11566
В іноземній валюті	2	99	1021	1577	1672	3232	5326	7152	8220	1976
до запитання	–	–	–	973	861	1782	3033	3362	3050	4028
строкові	–	–	–	605	811	1451	2293	3790	5170	7948

Депозит (вклад) – це грошові кошти в національній та іноземній валютах, передані їх власником або іншою особою за його дорученням у готівковій або безготівковій формі на рахунок власника для зберігання на певних умовах. Операції, пов'язані із залученням грошових коштів на вклади, називаються депозитними.

Класифікацію депозитів показано на рис. 2.8

Класифікаційна ознака	
	1. За категоріями вкладників:
	<ul style="list-style-type: none"> 1.1. депозити банків; 1.2. депозити за рахунок бюджетних коштів; 1.3. депозити суб'єктів господарської діяльності; 1.4. депозити фізичних осіб.
	2. За строками використання коштів:
	<ul style="list-style-type: none"> 2.1. до запитання; 2.2. строкові: <ul style="list-style-type: none"> а) добові (тип умовний); б) короткострокові; в) довгострокові.
	3. За формою грошового обліку:
	<ul style="list-style-type: none"> 3.1. готівкові; 3.2. безготівкові.

Класифікаційна ознака	
	<p>4. За валютою, у якій номіновано депозит:</p> <p>4.1. у національній валюті;</p> <p>4.2. в іноземній валюті:</p> <p>а) у неконвертованій валюті;</p> <p>б) у вільно конвертованій валюті.</p>
	<p>5. За формою визначення власника депозиту:</p> <p>5.1. у національній валюті;</p> <p>5.2. депозити на пред'явника.</p>
	<p>6. За цільовим призначенням:</p> <p>6.1. дохідні депозити;</p> <p>6.2. гарантійні депозити.</p>
	<p>7. За способом юридичного оформлення обов'язкового депозиту:</p> <p>7.1. оформлені угодою;</p> <p>7.2. надання даної позики;</p> <p>7.3. з наданням депозитного сертифіката.</p>
	<p>8. За формою вилучення депозиту нарахованих процентів:</p> <p>8.1. безумовні:</p> <p>а) без попереднього повідомлення;</p> <p>б) з попереднім повідомленням;</p> <p>8.2. умовні – (кошти можуть бути вилучені при настанні певних обумовлених угодою обставин).</p>
	<p>9. За економічним змістом:</p> <p>9.1. надання даної позики;</p> <p>9.2. з наданням депозитного сертифіката.</p>

Рис. 2.8. Класифікація депозитів

Практично усі клієнтські рахунки є депозитними. *Депозитним* може бути будь-який відкритий клієнту у банку рахунок, на якому зберігаються його грошові кошти. За формою використання рахунків вони поділяються на: депозити (вклади) до запитання термінові, або строкові, депозити; умовні депозити.

Вклади (депозити) до запитання розміщуються у банку на «рахунковому або поточному рахунку клієнта. Вони використовуються для здійснення поточних розрахунків власника рахунку з його партнерами. На вимогу клієнта кошти з поточного рахунку в будь-який час можуть вилучатися через видачу готівки, сконання платіжного доручення, сплату чеків або векселів. До вкладів до запитання прирівнюються внески з попереднім повідомленням банку про намір зняти гроші з рахунку (за умови, що термін повідомлення не перевищує одного місяця).

Вклади до запитання є нестабільними, що обмежує можливість їх використання банком для позичкових та інвестиційних операцій. Тому власникам поточних рахунків сплачується низький депозитний процент або не сплачується зовсім. В умовах відсутності (як правило) плати за депозити до запитання банки намагаються залучити клієнтів і стимулювати приріст поточних внесків за рахунок надання їм додаткових послуг та підвищення якості обслуговування. Це, зокрема, кредитування з поточного рахунку, пільги вкладникам в одержанні кредиту, використання зручних для клієнта форм розрахунків: застосування кредитних карток, чеків, розрахунково-консультативне обслуговування тощо.

Для покриття операційних витрат, пов'язаних з веденням поточних рахунків, банк стягує з клієнта *комісійну винагороду*. Комісія може утримуватися з депозитного процента. Деякі банки не стягують комісії з безпроцентних рахунків за умови зберігання на них стабільного залишку не нижче встановленого рівня.

До депозитів до запитання можна віднести і кредитові залишки на контокорентних рахунках. На цьому рахунку відбиваються всі операції банку з клієнтами, тобто видача позичок і здійснення платежів за дорученням клієнта, а також надходження виручки від реалізації продукції та інших грошових переказів на користь клієнта і на погашення позичок. Інакше кажучи, контокорентний рахунок – активно-пасивний рахунок, що поєднує в собі ознаки поточного позичкового. Кредитове сальдо за контокорентним рахунком означає, що клієнт має у своєму розпорядженні власні кошти, дебетове – що у клієнта виникла заборгованість перед банком за позичками.

Формою залучення банком вкладів до запитання є також поточний рахунок з овердрафтом. За режимом функціонування цей рахунок подібний до контокорентного. Проте якщо останній відкривається надійним клієнтам, котрі активно кредитуються, то при овердрафті таке позичання допускається від випадку до випадку, тобто має нерегулярний характер. Для цього рахунку характерний кредитовий залишок. Особовий рахунок

з овердрафтом може відкриватися юридичним і фізичним особам, а також громадянам тоді, як контокорентний рахунок використовується тільки у відносинах банку з юридичними особами. Отже, особовий рахунок з овердрафтом має ширшу сферу застосування.

Строкові вклади — це кошти, що розміщені у банку на певний строк і можуть бути знятими після закінчення цього терміну або після попереднього повідомлення банку за встановлений період (не менше одного місяця). Вилучення строкових вкладів відбувається переказуванням грошей на поточний рахунок або готівкою з каси банку. Строкові вклади є для банків кращим видом депозитів, оскільки вони стабільні і зручні в банківському плануванні. За ними сплачується високий депозитний процент, рівень якого диференціюється залежно від терміну, виду внеску, періоду повідомлення про вилучення, загальної динаміки ставок грошового ринку та інших умов.

Строкові вклади є джерелом одержання прибутків їх власниками. Вони оформляються угодою між вкладником і банком. Банки самостійно розробляють форму депозитної угоди. Вона укладається в двох примірниках, один з яких зберігається у клієнта, а другий — у банку. В угоді передбачається сума внеску, термін, протягом якого внесок зберігатиметься у банку, розмір депозитного процента, обов'язки та права вкладника і банку, відповідальність сторін за недотримання умов депозитної угоди. Деякі банки встановлюють мінімальний розмір строкового вкладу, величина якого залежить від орієнтації банку на відповідного вкладника (дрібного, середнього, великого).

У свою чергу, банк бере на себе зобов'язання своєчасно виконати всі умови угоди і відповідати за їх порушення, що виявляється у встановленні пені або штрафів за невчасну видачу коштів власникові депозитного рахунку або виплату процентів.

Спори, що виникають між банком і вкладником, вирішуються у судовому порядку. Строкові вклади не використовуються для здійснення поточних платежів. Якщо вкладник бажає змінити суму внеску (зменшити або збільшити), то він може розірвати депозитну угоду і переоформити свій строковий вклад на нових умовах. При достроковому вилученні коштів з термінового депозиту власник, як правило, позбавляється передбачених угодою процентів. У цьому разі проценти знижуються до рівня, передбаченого закладами до запитання.

Однією з форм строкових вкладів є *сертифікати*.

Сертифікати бувають *депозитні* та *ощадні*. Депозитні сертифікати надаються юридичним, а ощадні — фізичним особам. Сертифікати можна

класифікувати і за іншими ознаками. За способом випуску вони поділяються на сертифікати, що випускаються одноразово і серіями, за способом оформлення – на іменні та на пред'явника, за терміном обертання – на термінові та до запитання, за умовами сплати процентів – на сертифікати з регулярною сплатою процентів після закінчення визначеного розрахункового періоду і з виплатою їх у день погашення сертифіката.

Депозитний сертифікат – це цінний папір, що може використовуватися його власником як платіжний засіб і обертатися на фондовому ринку. Сертифікати мають суттєву перевагу над строковими вкладками, оформленими депозитними договорами. Завдяки вторинному ринку цінних паперів сертифікат може бути достроково проданий власником іншій особі з одержанням деякого прибутку за час зберігання і без зміни при цьому обсягу ресурсів банку, тоді як дострокове вилучення власником строкового вкладу означає для нього втрату прибутку, а для банку – втрату частини ресурсів.

Комерційні банки можуть залучати вільні кошти юридичних і фізичних осіб за допомогою банківського векселя. *Банківський вексель* має депозитну природу, і цим він схожий на сертифікат. Проте на відміну від сертифіката банківський вексель може бути використаний його власником як платіжний засіб за товари та послуги, причому новий власник векселя може передавати його третій особі шляхом індосаменту.

Щоб придбати банківський вексель, покупець має переказати гроші на рахунок банку-продавця, після чого останній випишує бланк банківського векселя на ім'я покупця і позначає дату зарахування грошей. Погашення банківських векселів відбувається через їх викуп після закінчення терміну обертання або ж через достроковий викуп векселів. У банківських векселях указується величина прибутку у вигляді процента до номіналу, який одержує власник векселя. Це означає, що продаються векселі за номіналом, а викупувються банком за ціною продажу.

В Україні банківські векселі зараз не застосовуються.

Ощадні вклади слугують власникам для накопичення грошових заощаджень. Власнику ощадного вкладу видається іменне посвідчення про внесок у формі ощадної книжки, в якій відбиваються всі операції на рахунок. Зняття грошей з ощадного рахунку здійснюється за попереднім повідомленням власника внеску. Період завчасного попередження може бути визначений законом (як засіб державного регулювання) або встановлюватися за договором між банком і власником рахунку. Отже, ощадні вклади передбачають тривале існування на рахунках стабільних залишків коштів, що використовуються в активних банківських операціях. За ощадними вкладками банки нараховують проценти.

Конкуренція на ринку позичкових капіталів змушує комерційні банки шукати нові форми і способи залучення депозитів. Значного поширення в банківській практиці набув депозит, що відкривається клієнтові при оформленні ним поточного рахунку. Депозит має обов'язковий характер, а його величина і термін вкладення коштів на рахунок визначаються банком. Якщо клієнт не виконує умов даного депозиту, банк може припинити його обслуговування. За своїм характером цей депозит можна віднести до умовного, оскільки вилучення коштів з нього можливе лише у разі закриття клієнтом поточного рахунку. Він вважається безстроковим, що дає змогу банку використовувати його як довгостроковий кредитний ресурс. За аналогією з вкладами до запитання за даним депозитом нараховуються мінімальні проценти або вони зовсім не нараховуються, якщо банк не бере з клієнта плати за ведення операцій на поточному рахунку.

Банки часто надають цьому депозиту характер заставного, такого що передбачає право вкладника на одержання кредиту в сумі депозиту без додаткового забезпечення, отже, вклад у цьому разі є гарантією повернення позички.

Для клієнта депозит на термін обслуговування є певною мірою примусовим, тому такі депозити можуть залучати тільки ті банки, що пропонують своїм вкладникам додаткові банківські послуги або зручне і пільгове розрахунково-касове обслуговування. Інакше банк не тільки втратить можливість залучати додаткову клієнтуру, а й може позбутися вже існуючої.

Комерційні банки використовують і такий метод залучення вкладів, як установа залежності між кредитуванням клієнта і накопиченням на його депозитному рахунку. У цьому разі між банком і клієнтом підписується договір, відповідно до якого банк бере на себе зобов'язання надати клієнту кредит за умови накопичення і зберігання останнім протягом установленого терміну визначеної суми коштів. Формування коштів на депозитному рахунку може відбуватися по-різному: або виходячи з можливостей клієнта, або на основі планових регулярних вкладів. Вигода клієнта при такому депозиті полягає в тому, що він має можливість безперешкодно одержати в банку кредит, причому чим меншим буде розрив між сумою депозиту і сумою кредиту, тим меншим буде встановлений процент за позичкою. У банку при такому кредитуванні значно меншим буде ризик неповернення позички, оскільки він має право спрямовувати на погашення кредиту кошти, що зберігаються на депозитному рахунку.

У роботі комерційних банків щодо залучення вкладів (депозитів) важливу роль відіграє процентна політика, оскільки одержання прибутків від вкладених коштів є для клієнтів суттєвим стимулом з активізації

внесків. Розмір депозитного процента встановлює комерційний банк самостійно, виходячи з облікової ставки НБУ, стану грошового ринку і власної депозитної політики.

Рівень прибутків за різноманітними видами депозитних рахунків різний. Найнижчі проценти комерційні банки сплачують за рахунками до запитання, оскільки вони характеризуються нестабільністю залишків. За такими рахунками, відкритими юридичним особам, проценти взагалі не можуть нараховуватися. У цьому разі з клієнтів, як правило, не стягується плата за розрахунково-касове обслуговування. Відсутність прибутків або незначна їх сума стимулюють власників рахунків до запитання скорочувати до мінімуму залишки коштів на них і вкладати їх у більш прибуткові операції (термінові депозити, цінні папери тощо), що для банків не вигідно. Тому деякі з них намагаються заохочувати клієнтів підтримувати стабільні залишки на рахунках до запитання. Це досягається через встановлення підвищених процентів або виплати клієнтам премій за значні залишки коштів.

Хоча за рахунками до запитання, відкритими для фізичних осіб, проценти нараховуються в обов'язковому порядку, прибуток за ними набагато нижчий, ніж за терміновими депозитами.

При встановленні розміру процентної ставки за терміновими депозитами визначальним чинником є термін, на який розміщені кошти. Чим триваліший термін, тим вищі процентні ставки. Процентна ставка за терміновим депозитом може залежати і від частоти виплати прибутку: чим рідше здійснюються виплати, тим вищий рівень процентної ставки.

Банки можуть зацікавити вкладників нарахуванням й сплатою простих і складних процентів. Прості проценти є традиційним видом обчислення прибутку за вкладом. Відповідно до встановленої періодичності відбувається нарахування і виплата прибутку за вкладом.

З метою компенсації інфляційних витрат комерційні банки можуть пропонувати вкладнику виплату процентів наперед. Якщо депозитна угода буде розірвана достроково, виплачені проценти банк утримає із суми вкладу.

Важливе значення для стимулювання вкладів має гарантування банком цілості переданих йому коштів. Цього можна досягти страхуванням депозитів.

2.5. Міжбанківський ринок та залучення ресурсів на ньому

До позиченого капіталу комерційного банку належать кошти, отримані від емісії та продажу облігацій, та кредити, отримані в інших банків, у тому числі в НБУ.

На відміну від звичайних акцій облігації не дають права їх власникам на участь у керуванні комерційним банком. Якщо акції випускаються без установлення терміну погашення, то для облігацій установлюється певний термін. Тому кошти, отримані комерційним банком за допомогою випуску облігацій, не можуть вважатися власним капіталом. Вони свідчать про надання власниками облігацій зазначених коштів у розпорядження емітента у формі довгострокової позики. Власник облігації набуває права на одержання фіксованого прибутку за нею протягом терміну дії позики. З настанням терміну погашення облігації банк повертає власнику номінальну вартість цього цінного паперу.

Якщо комерційний банк і надалі хоче утримувати у своєму обороті кошти, залучені за допомогою випуску облігацій, він вдається до рефінансування попередніх випусків. Це здійснюється через викуп раніше випущених облігацій за кошти, отримані від випуску нових незабезпечених боргових зобов'язань. Облігації, якщо це передбачено умовами емісії, можуть бути конвертовані в прості акції. Тоді залучені з їх допомогою кошти переходять у власний капітал комерційного банку. Конвертованість облігацій дає змогу підвищити їх привабливість у колі покупців, оскільки останні можуть придбати акції банку в найвигідніший момент. Власники облігацій ризикують менше, ніж власники акцій, бо у разі банкрутства комерційного банку кредиторам кошти повертаються раніше, ніж звичайним акціонерам.

Необхідно відрізнити кошти, мобілізовані комерційним банком за допомогою облігацій, від вкладів і депозитів. Якщо перші називаються в банківській практиці позичковими, або *позиченими*, то другі — *залученими*. При випуску облігацій банк відіграє активну роль, ініціатива випуску належить йому, тоді як при залученні вкладів роль банку пасивна.

До акціонерних банків, що випускають облігації, застосовуються такі самі вимоги, як і при випуску акцій. Емісія облігацій регламентується законами України «Про господарські товариства» і «Про цінні папери та фондову біржу», тобто тими самими законодавчими актами, що й випуск акцій.

Комерційний банк може випускати облігації для залучення позичкових коштів лише за умови повної сплати усіх випущених ним акцій. Реалізація облігацій може відбуватися або на основі їх продажу за договорами з покупцями, або через обмін на раніше випущені облігації та цінні папери. Погашаються облігаційні позики комерційними банками після закінчення терміну обігу облігацій за їх номінальною вартістю. Банківські облігації в Україні не набули розвитку. Причинами такого становища є їх незабезпеченість, нездатність нових банків довести статутні капітали до розмірів мінімальних вимог НБУ, фінансові труднощі, що виникли в більшості банків останнім часом, а також відсутність вторинного ринку цінних паперів.

Одним із джерел поповнення ресурсів комерційного банку є *міжбанківський кредит*. Кредитними ресурсами торгують фінансово стійкі комерційні банки, в яких завжди є надлишок ресурсів. Ці банки для одержання прибутку прагнуть розмістити вільні ресурси в інших банках. Крім фінансової вигоди, банки-кредитори одержують можливість установалення ділових партнерських стосунків.

Банкам вигідно розміщувати кредитні ресурси в інших банках порівняно з кредитуванням суб'єктів господарської діяльності, оскільки перші вирізняються, як правило, вищою надійністю. Проте в Україні з другої половини 1994 р. у банківській системі склалася кризова ситуація, однією з причин якої було неповернення окремими банками міжбанківських кредитів. Тому нині комерційні банки дуже обережно підходять до вирішення питань про видачу міжбанківських кредитів.

Терміни міжбанківських кредитів можуть бути різними – від одного дня до трьох-шести місяців. Процентна ставка за міжбанківськими кредитами, як правило, нижча, ніж за кредитами, наданими господарникам, і пов'язана з обліковою ставкою НБУ.

Банки-позичальники залучають міжбанківський кредит для розширення своєї кредитної діяльності з клієнтами, а також у зв'язку з необхідністю регулювання банківської ліквідності. В Україні у зв'язку з упровадженням електронних розрахунків міжбанківське кредитування здійснюється через прямі контакти між банком-кредитором і банком-позичальником, на договірних умовах, на чітко визначений термін. Досить активно використовуються міжбанківські кредити терміном на один день, мета яких полягає у підтриманні поточної ліквідності банку.

У договорі про міжбанківське кредитування, крім терміну, обумовлюється сума кредиту, рівень процентної ставки, порядок погашення. Звичайно при порушенні терміну погашення міжбанківського кредиту

банк-кредитор передбачає своє право на безспірне списання боргу. Якщо банк, що позичив кредитні ресурси, не може їх повернути в установлений термін, то він купує гроші в іншому банку. При укладенні договору на міжбанківський кредит банк-позичальник повинен повідомити банку-кредитору значення своїх економічних нормативів (платоспроможності, ліквідності).

Купувати і продавати кредитні ресурси можуть не тільки комерційні банки, а й їхні відділення та філії. Проте це право реалізується лише в системі одного банку, що має філійну мережу.

Для ефективного регулювання грошово-кредитним ринком, управління ліквідністю банківської системи, виконання функції кредитора останньої інстанції НБУ застосовує такі механізми рефінансування комерційних банків:

- проведення операцій на відкритому ринку;
- надання стабілізаційного кредиту;

— здійснення біржових і позабіржових операцій з купівлі і продажу державних цінних паперів на відкритому ринку.

Операції на відкритому ринку НБУ проводить, здійснюючи короткострокове та середньострокове рефінансування банків через кількісний або процентний тендер, а також через постійно діючу лінію рефінансування (кредит «овернайт»).

НБУ здійснює рефінансування комерційних банків через операції на відкритому ринку тільки під забезпечення державних цінних паперів, векселів суб'єктів господарської діяльності і векселів Державного казначейства України, що враховані комерційним банком.

НБУ може кредитувати комерційні банки через відповідні механізми рефінансування, якщо вони дотримуються таких вимог:

- термін діяльності банку не повинен бути меншим, ніж один рік;
- банк має ліцензію НБУ на здійснення відповідних банківських операцій;

— банк має власні високоліквідні активи (цінні папери та інші цінності), які можуть бути прийняті в заставу;

— банк виконує вимоги щодо дотримання таких нормативів капіталу: капіталу банку (Н1), мінімального розміру статутного капіталу (Н2), платоспроможності (Н3), достатності капіталу (Н4), у тому числі розмір зареєстрованого та сплаченого статутного капіталу не повинен бути меншим, ніж розмір, що визначений кваліфікаційними вимогами;

— виконуються нормативи загальної ліквідності та співвідношення високоліквідних активів до робочих активів банку;

- банком сформовано резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями відповідно до встановлених обсягів;
- банком здійснюється своєчасне погашення одержаних від НБУ кредитів;
- прострочені та сумнівні кредити в портфелі банку не перевищують 10% від суми кредитного портфеля;
- кредити, що надані іншим банкам на міжбанківському ринку, не перевищують 5% кредитного портфеля банку.

НБУ здійснює рефінансування комерційних банків за допомогою операцій на відкритому ринку тільки для регулювання грошово-кредитного ринку та з метою підтримання ліквідності банківської системи, тому обсяги цих операцій такі, які потрібні для вирівнювання монетарних параметрів та управління грошово-кредитним ринком.

Короткострокове рефінансування банків за допомогою операцій на відкритому ринку здійснюється на строк до 14 днів, середньострокове — до шести місяців, під забезпечення, через кількісний або процентний тендер. Для забезпечення наданого кредиту використовуються державні цінні папери, строк погашення яких настає не раніше, ніж через 10 днів після строку погашення кредиту, і які перебувають у власності банків, а також ураховані банком векселі, строк пред'явлення яких до платежу настає не раніше, ніж через 30 днів після строку погашення кредиту. Державні цінні папери приймаються під забезпечення кредиту за умови, що вони перебувають у власності банку — клієнта Депозитарію НБУ і не обтяжені ніякими зобов'язаннями.

Умовою для прийняття врахованих банками векселів під забезпечення кредиту НБУ є наявність у банків-позичальників достовірного вексельного досьє на векселедавця та всіх зобов'язаних за векселем осіб. Інформація щодо платоспроможності векселедавця та зобов'язаних за векселем осіб повинна містити також висновок останньої перевірки аудиторської організації і надаватися банками відповідному територіальному управлінню НБУ в обов'язковому порядку.

Рефінансування банків через операції на відкритому ринку здійснюється під забезпечення державних цінних паперів або врахованих банком векселів у розмірі, що не перевищує 85% від балансової вартості державних цінних паперів та 70% від номінальної вартості врахованих векселів. Кредитування здійснюється за процентною ставкою, що не нижча, ніж облікова ставка НБУ.

НБУ проводить тендери з короткострокового рефінансування банків за допомогою операцій на відкритому ринку в першу, другу та третю сере-

ду місяця, починаючи з першого повного тижня. Тендери із середньострокового рефінансування банків проводяться в четверту середу, починаючи з першого повного тижня.

У повідомленні про проведення тендеру НБУ зазначаються такі умови:

- тип тендера (кількісний або процентний);
- строк користування кредитом;
- загальна сума кредиту, що пропонується НБУ (або без оголошення такої);
- мінімальна сума заявки для одного банку;
- перелік забезпечення кредиту;
- інші умови.

Банк, який потребує підтримки своєї ліквідності, надсилає засобами програмного забезпечення «ТЕНДЕР» до Департаменту монетарної політики НБУ заявку на участь у тендері, яка містить перелік державних цінних паперів або врахованих банком векселів. Після перевірки наявності на депозитарному рахунку в банку вільних від зобов'язань державних цінних паперів та строків їх погашення Департамент монетарної політики передає копію заявки до відповідного територіального управління НБУ для подальшої перевірки фінансової надійності та юридичної дійсності забезпечення.

Комерційний банк може подати на участь у тендері тільки одну заявку. Під забезпечення кредиту банк може запропонувати тільки однорідну заставу (або державні цінні папери, або векселі).

Для участі у тендері приймаються заявки банків, які надійшли до 10-ї години у вівторок. Заявки, які надійшли пізніше зазначеного часу, не розглядаються.

Відповідні територіальні управління НБУ після розгляду копії заявки на участь у тендері, перевірки запропонованого забезпечення та дотримання вимог і умов тендерних торгів до 17-ї години у вівторок повідомляють Департамент монетарної політики НБУ засобами програмного забезпечення «ТЕНДЕР» про можливу участь банку в тендері та надійність (спроможність) запропонованого банком забезпечення.

У день проведення тендера (середу) заявки банків на участь у тендері розглядаються Департаментом монетарної політики НБУ з дотриманням таких вимог:

- один банк не може одержати більше як 50% запропонованого на тендері обсягу кредитів;
- сума заборгованості за кредитами НБУ, у тому числі за кредитами з урахуванням поданої заявки на тендер, не повинна перевищувати п'ятик-

ратного обсягу капіталу банку, розрахованого за даними останнього балансу.

При проведенні кількісного тендера розподіл кредитів здійснюється згідно з поданими заявками до закінчення суми, яка запропонована на цей тендер. Якщо запропонованої на кількісний тендер суми недостатньо для задоволення всіх заявок банків, то кредитні кошти за однією тендерною ціною розподіляються між усіма банками пропорційно до поданих заявок.

Під час проведення НБУ процентного тендера банки самостійно пропонують процентну ставку, за якою вони погоджуються одержати кошти, але не нижчу за облікову. На процентному тендері заявки задовольняються відповідно до зниження запропонованої в них процентної ставки, починаючи з найвищої, і надалі поступово знижуючи до закінчення запропонованого обсягу кредитів або задоволення всіх заявок банків.

Якщо неможливо задовольнити заявки усіх банків – учасників процентного тендера, які пропонують однакову процентну ставку, у зв'язку із недостатністю кредитів, кошти, що залишилися, розподіляються пропорційно між цими банками.

Про результати тендера повідомляються банки – учасники тендера і відповідні територіальні управління НБУ. Банки, чиї заявки задоволені, укладають кредитний договір та договір застави відповідним територіальним управлінням НБУ, яке має повідомити засобами програмного забезпечення «ТЕНДЕР». Департамент монетарної політики НБУ про укладення договору. Після цього Департамент монетарної політики та банки-позичальники здійснюють блокування державних цінних паперів під забезпечення кредиту. Одержавши інформацію від Депозитарію про належне оформлення забезпечення державними цінними паперами, а від відповідного територіального управління НБУ – про враховані банками векселі, Департамент монетарної політики забезпечує перерахування коштів за наданими банкам кредитами, заявки яких задоволені відповідно до результатів проведеного тендера.

Одержані за допомогою тендера кредити НБУ не можуть бути пролонговані й підлягають обов'язковому поверненню. Якщо банк-позичальник не повертає у визначений строк такі кредити, НБУ має право застосувати безспірне стягнення заборгованості, а за відсутності такої можливості зараховує цю заборгованість на рахунок прострочених кредитів і нараховує пеню в розмірі 0,5% від суми заборгованості за кожний день прострочки, але не більше, ніж за 10 днів. Протягом 10 днів з дня виникнення простроченої заборгованості НБУ має право реалізувати предмет

застави або одержати по ньому платіж і спрямувати кошти на погашення простроченого кредиту.

У разі застосування безспірного порядку списання заборгованості за наданими кредитами з коррахунку банку Департамент монетарної політики НБУ повідомляє про це відповідне територіальне управління НБУ, у якому відкрито кореспондентський рахунок банку-позичальника. Згідно з цим повідомленням територіальне управління НБУ виписує платіжну вимогу на списання з кореспондентського рахунку банку заборгованості за кредитом і процентів за користування ним. Якщо банк порушує строк повернення кредиту, наданого НБУ через тендер, він не допускається до участі в наступних п'яти тендерах.

З метою вирівнювання тимчасових коливань ліквідності банківської системи, «тонкого» регулювання грошово-кредитного ринку НБУ запроваджує постійно діючу лінію рефінансування, що є гнучким механізмом короткострокового (миттєвого) підтримання ліквідності банку. Кредит через лінію рефінансування надається строком на один робочий день – кредит «овернайт». Надання банкам таких кредитів здійснюється тільки під забезпечення державних цінних паперів, що перебувають у власності банку – клієнта Депозитарію НБУ – і не обтяжені в обігу (вільно обертаються на вторинному ринку).

Кредит «овернайт» надається в розмірі не більше як 85% від балансової вартості наданих під забезпечення кредиту державних цінних паперів. Кредити «овернайт» надаються за щоденно оголошеною НБУ процентною ставкою і за умови укладення щокварталу між комерційним банком і НБУ кредитної угоди.

Для одержання кредиту «овернайт» комерційний банк подає до Департаменту монетарної політики заявку, яка містить перелік державних цінних паперів, що пропонуються банком під забезпечення кредиту.

Перевіривши наявність на депозитарному рахунку банку вільних від зобов'язань державних цінних паперів та строків їх погашення, Департамент монетарної політики НБУ передає копію заявки до відповідного територіального управління НБУ для перевірки виконання банком умов кредитування. Про своє рішення щодо кредитування відповідне територіальне управління НБУ повідомляє Департамент монетарної політики НБУ; після чого здійснюється блокування державних цінних паперів, наданих як забезпечення кредиту. Після одержання від Депозитарію інформації щодо належного оформлення забезпечення державних цінних паперів Департамент монетарної політики НБУ надсилає банку повідомлення і забезпечує перерахування коштів за наданим кредитом «овернайт» банку, заявка якого задоволена.

У разі неповернення банком кредиту «овернайт» і процентів за користування ним наступного після отримання кредиту робочого дня до банку-позичальника застосовується безспірне стягнення заборгованості з кореспондентського рахунку банку. Якщо на цьому рахунку недостатньо коштів, непогашена заборгованість переноситься на рахунок прострочених кредитів із нарахуванням пені у розмірі 0,5% за кожний день прострочки, але не більше ніж за 10 днів.

Протягом 10 днів з дня виникнення простроченої заборгованості НБУ має право здійснити продаж державних цінних паперів третім особам або вжити заходів щодо їх погашення та за рахунок отримання коштів погасити прострочені борги банку-боржника. Якщо банк порушив строк повернення кредиту «овернайт», що наданий НБУ через лінію рефінансування, він не допускається до використання цієї лінії протягом трьох місяців.

НБУ може надавати стабілізаційний кредит комерційному банку, який переведений у режим фінансового оздоровлення або який взяв на себе борг банку, що перебуває у режимі фінансового оздоровлення, за наявності його клопотання та висновків відповідного територіального управління НБУ. Стабілізаційний кредити може надаватися банку лише за умови його забезпечення заставою: високоліквідними активами банку-позичальника або гарантією чи порукою іншого фінансово стабільного банку чи фінансової установи. Стабілізаційний кредит НБУ має цільове призначення і для кредитних операцій комерційного банку не використовується.

Для отримання стабілізаційного кредиту банк подає до територіального управління НБУ клопотання і затверджену Радою банку програму фінансового оздоровлення. Після здійснення аналізу фінансового стану банку та його програми фінансового оздоровлення територіальне управління НБУ надсилає пропозиції Генеральному департаменту банківського нагляду НБУ. Цей департамент готує пропозиції Правлінню НБУ щодо можливості надання банку, що перебуває у режимі фінансового оздоровлення або який узяв на себе борг банку, що перебуває в режимі фінансового оздоровлення, стабілізаційного кредиту.

Стабілізаційний кредит надається банкам строком до трьох років, а якщо програма фінансового оздоровлення забезпечує достатні грошові потоки, то банку може надаватися короткостроковий кредит строком до одного року. Рішення про надання стабілізаційного кредиту банку приймає Правління НБУ на підставі висновку територіального управління НБУ та пропозицій Генерального департаменту банківського нагляду НБУ. У цьому рішенні визначаються строк користування кредитом, порядок його

погашення і сплати процентів за користування стабілізаційним кредитом. Прийнявши позитивне рішення про надання стабілізаційного кредиту, відповідне територіальне управління НБУ вживає організаційних заходів щодо укладення з банком договору про надання кредиту. Банк-позичальник повинен розробити графік погашення стабілізаційного кредиту і дотримуватися його строків.

З метою регулювання грошово-кредитного ринку, активізації проведення міжбанківських операцій з державними цінними паперами, казначейськими зобов'язаннями та іншими борговими зобов'язаннями, визначеними Правлінням НБУ, а також для сприяння встановленню котирувальних цін на ці цінні папери НБУ проводить операції з ними на біржовому та позабіржовому ринках. НБУ проводить операції на відкритому ринку з купівлі-продажу державних цінних паперів, які перебувають у його портфелі на продаж.

Учасниками біржових і позабіржових торгів з купівлі-продажу державних та інших цінних паперів можуть бути комерційні банки. За допомогою цих операцій вони можуть збільшувати (продаючи цінні папери, що є в їх інвестиційному портфелі) або зменшувати (купуючи цінні папери) залучені кошти.

Одним із засобів рефінансування комерційних банків є операції репо. Вони використовуються як інструмент оперативного управління ліквідністю банківської системи та здійснення НБУ грошово-кредитної політики. Учасниками операцій репо можуть бути банки, які мають ліцензію на здійснення банківських операцій, та письмовий дозвіл НБУ на операції за дорученням клієнтів або від свого імені та на депозитарну діяльність і діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

НБУ у межах визначених на відповідний період основних монетарних показників для регулювання ліквідності банківської системи може проводити з банками операції «прямого» та «зворотного» репо на визначену суму та на відповідний строк.

Банки, які потребують підтримки своєї короткострокової ліквідності, можуть звертатися до НБУ щодо здійснення операцій «прямого» репо.

У разі накопичення надлишкової ліквідності в банківській системі, зростання грошової маси значно вищими темпами, ніж передбачалося монетарною програмою, НБУ може продавати з власного портфеля державні цінні папери шляхом операцій «зворотного» репо на відповідний період за умови викупу цих самих державних цінних паперів надалі в установленний строк.

Продаж і купівля державних цінних паперів при здійсненні операцій «прямого» і «зворотного» репо відбуваються за ринковою або балансовою оцінкою (у разі відсутності активного фондового ринку).

НБУ може здійснювати операції на відкритому ринку з купівлі/продажу державних цінних паперів як шляхом безпосередньої домовленості з банками, так і через проведення тендера заявок банків на участь в операціях репо. Банки подають до Департаменту монетарної політики НБУ заявки на участь у тендері, у яких пропонують свої умови щодо ціни купівлі/продажу державних цінних паперів. НБУ, проводячи тендер, відбирає для задоволення ті заявки банків, які є найбільш привабливими для нього за ціновими параметрами (дешевші при купівлі і дорожчі при продажу), або за потреби мати у своєму портфелі конкретні державні цінні папери. Після проведення тендера НБУ надсилає банкам, які отримали право на купівлю/продаж державних цінних паперів, повідомлення-підтвердження про намір укласти договір про здійснення операцій «прямого» або «зворотного» репо.

НБУ залежно від строку може здійснювати такі види операцій «прямого» та «зворотного» репо:

- ◆ нічне репо (термін дії один день);
- ◆ орін договору може вимагати виконання операції репо в будь-який час, але з обов'язковим повідомленням про дату завершення дії цього договору);
- ◆ строкове репо (термін операцій чітко визначений).

У договорі про здійснення операцій репо (додаток Ж), крім інших умов, має передбачатися блокування державних цінних паперів, що є предметом договору, на відповідних рахунках депо-обліку в депозитарії. Перерахування коштів з рахунку покупця на рахунок продавця відбувається тільки після здійснення блокування державних цінних паперів.

2.6. Зв'язок інвестиційних операцій з позиковими операціями

Між позиковими та інвестиційними операціями КБ існує тісний зв'язок:

1. Банки для підтримання оптимальної структури своїх активів залежно від економічної ситуації змінюють її або на користь позичок, або на користь інвестицій.

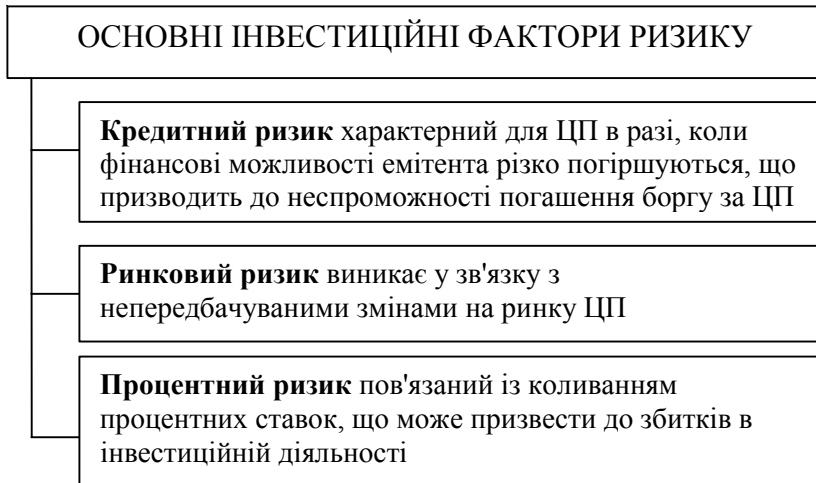
2. Однією із функцій інвестиційних операцій є поповнення капіталу відповідно до «сходинкових» строків зобов'язань як інвестиційного, так і

позичкового портфеля, що дає змогу задовольнити непередбачувану потребу в коштах, яка виникає у зв'язку з вилученням клієнтами своїх коштів, або одержанням заявок на позички, що перевищують наявні ресурси.

3. Постійно коригуючи співвідношення між інвестиціями та позичками, банки мають можливість управляти ліквідністю, платоспроможністю та виконувати інші обов'язкові нормативи. Це відбувається шляхом перерозподілу коштів між інвестиційним та позичковим портфелем.

Банківським інвестиціям властиві фактори ризику (рис. 2.9), хоча з ряду причин, інвестиції не повинні мати такої ж ліквідності, як і позички.

Рис. 2.9. Класифікація видів інвестиційного ризику

Інвестиційна діяльність банків повинна мати деякий захист від ризику виникнення збитків і втрат ліквідності банків. Основні методи такого захисту подано на рис. 2.10.

Рис. 2.10. Методи мінімізації інвестиційного ризику

Як правило, у практиці комерційних банків дані методи використовуються комплексно, доповнюючи один одного залежно від конкретної економічної ситуації та фінансового становища банку.

Тести

1. Банківські ресурси це:

- а) сукупність коштів;
- б) акумуляція коштів;
- в) заощадження коштів.

2. Сутність пасивних операцій полягає в:

- а) розміщенні на депозитних рахунках;
- б) притягненні різноманітних видів вкладів;
- в) одержанні відсотків (відсотка).

3. До банківських ресурсів відносять:

- а) засоби фондів економічного стимулювання;

- б) засоби бюджетних і громадських організацій;
- в) кредити юридичних осіб малого і середнього бізнесу.

4. Власний капітал комерційного банку виконує функції:

- а) захисну;
- б) пряму;
- в) непряму;
- г) регулюючу.

5. Резервний капітал КБ формується:

- а) при створенні КБ;
- б) після формування статутного капіталу;
- в) у процесі наступної діяльності КБ.

6. Нерозподілений прибуток це:

- а) джерело фонду економічного стимулювання;
- б) джерело резервного фонду;
- в) частина засобів страхового капіталу;
- г) джерело власного капіталу КБ.

7. Депозитні операції це:

- а) акумуляція банківських засобів у вклади;
- б) притягнення коштів у вклади;
- в) заощадження на депозитних рахунках населення.

8. Вклади до запитання призначені:

- а) для здійснення поточних розрахунків;
- б) для поповнення резервного фонду;
- в) для накопичення визначеної суми відсотків.

9. Депозитний сертифікат це:

- а) власний строковий вклад;
- б) свідчення банку про внесення коштів;
- в) внесок для накопичення грошових заощаджень.

10. Хто здійснює керування ресурсами КБ:

- а) держава;
- б) акціонери;
- в) комерційний банк.

11. Обов'язкові резерви це:

- а) частина ресурсів статутного фонду КБ;
- б) частина коштів нерозподіленого прибутку;
- в) частина ресурсів КБ у НБУ.

12. Обов'язкові резерви виконують функцію:

- а) страхування депозитів і внесків;
- б) захисту, від інфляційних сплесків;
- в) регулюючу депозити і внески.

13. Що таке банківські ресурси:

- а) власний капітал;
- б) залучені та запозичені кошти;
- в) власні, залучені та запозичені кошти;

14. На які дві частини поділяється власний капітал КБ:

- а) основний та залучений;
- б) основний та позиковий;
- в) основний та додатковий;

15. Що відноситься до основного капіталу КБ:

- а) статутний фонд;
- б) резервний фонд;
- в) статутний та резервний фонди;

16. Що відноситься до додаткового капіталу КБ:

- а) залучені та позикові кошти;
- б) резерви страхування банківських ризиків, фонди економічного стимулювання, нерозподілений прибуток;
- в) вклади клієнтів та міжбанківський кредит.

17. Хто встановлює мінімальний розмір статутного фонду КБ:

- а) НБУ;
- б) збори акціонерів;
- в) правління акціонерного банку.

18. Яким шляхом формується статутний фонд КБ, створеного у формі АТ:

- а) випуску акцій та облігацій;
- б) випуску простих та привілейованих акцій;
- в) внесків засновників та прибутку.

19. Яким шляхом формується резервний фонд комерційного банку:

- а) відрахуванням від прибутку;
- б) додатковими внесками акціонерів;
- в) випуском облігацій.

20. Що таке залучені кошти КБ:

- а) вклади юридичних та фізичних осіб;
- б) вклади громадян;
- в) вклади підприємств, установ та організацій.

21. Що таке депозит:

- а) вклад у грошовій формі, розміщений у банку юридичною та фізичною особою;
- б) гроші, перераховані з одного банку до іншого;
- в) кошти на розрахунках підприємств.

22. Які бувають депозити:

- а) до запитання та строкові;
- б) строкові, ощадні;
- в) до запитання, строкові, ощадні.

23. Чим відрізняється депозит до запитання від строкового депозиту:

- а) за строковим депозитом нараховуються відсотки, а за вкладом до запитання ні;
- б) депозит до запитання більше вигідний банку;
- в) строковий депозит більш вигідний для клієнта.

24. Які види сертифікатів можуть випускати банки :

- а) депозитні;
- б) ощадні;
- в) депозитні та ощадні.

25. Які проценти можуть нарахувати КБ за депозитами :

- а) прості;
- б) складні;
- в) прості та складні.

26. Що таке банківський вексель:

- а) боргове зобов'язання банку;
- б) боргове зобов'язання вкладника;
- в) боргове зобов'язання третьої особи.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте характеристику ресурсів комерційного банку.
2. Назвіть складові банківського капіталу.
3. Приведіть типи залучення коштів КБ.
4. З яких елементів складається основний і додатковий капітал?
5. В чому полягають основні функції банківського капіталу?
6. Що таке достатність капіталу і як виконати його оцінку?
7. Що відображає норматив адекватності?
8. Які додаткової показники достатності капіталу Ви знаєте?
9. Який склад та структуру мають активні та пасивні операції комерційні банки?
10. Як формується структура зобов'язань банку?
11. За якими ознаками класифікуються депозити?
12. Які механізми рефінансування комерційних банків застосовує НБУ?
13. Яким чином НБУ регулює грошово-кредитний ринок?

Література:

1. Уайтинг Д.П. Осваиваем банковское дело. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1996. – 240 с.
2. Шевченко Р.І. Банківські операції. – К.: КНЕУ, 2000. – 160 с.
3. Положення про порядок розрахунку резерву на відшкодування можливих збитків банків від операцій з цінними паперами, затверджене постановою Правління НБУ від 30.12.1999 № 629.
4. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затверджене постановою Правління НБУ від 06.07.2000 № 279.
5. Попович В.М., Степаненко А.И. Управление кредитными рисками заемщика, кредитора, страховщика. – К.: Правові джерела, 1996- – 262 с.
6. Правила організації фінансової та статистичної звітності банків України, затверджені постановою Правління НБУ від 12.12.1997 № 436.зі змінами та доповненнями.
7. Депозитарій: порядок обслуговування емітентів та зберігачів (Міжрегіональний фондний союз). – К.: ООО “Вісник фондового ринку”, 1999. – 92 с.

ПЛАТІЖНИЙ ОБОРОТ ТА ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ З ЙОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

3.1. Відкриття та ведення банками рахунків у національній валюті

Для забезпечення виконання однієї зі своїх найважливіших функцій – розрахунково-платіжної – комерційні банки здійснюють різноманітні посередницькі операції, пов’язані з обслуговуванням руху грошових коштів клієнтів.

Основною передумовою проведення цих операцій є необхідність відкриття банками рахунків клієнтам у національній та іноземній валютах.

Комерційні банки відкривають та обслуговують у національній валюті рахунки таких типів:

- поточні;
- депозитні (вкладні);
- поточні бюджетні рахунки.

Клієнти мають право вільного вибору банку для відкриття власного рахунка (за умови згоди на це самого банку).

У разі відкриття (закриття) усіх видів рахунків (крім рахунків фізичних осіб та іноземних офіційних представництв) комерційний банк зобов’язаний повідомити про це податковий орган за місцем реєстрації власника рахунка протягом 3 робочих днів з дня відкриття або закриття рахунка (включаючи цей день). Таке повідомлення надсилається також до Національного банку України для включення до зведеного електронного реєстру власників рахунків.

Власниками рахунків в українських банках можуть бути:

- ◆ юридичні особи;
- ◆ фізичні особи – суб’єкти підприємницької діяльності,

- ◆ філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи підприємств – юридичних осіб;
- ◆ виборчі фонди (політичні партії, блоки партій та кандидатів у депутати);
- ◆ представництва юридичних осіб-нерезидентів;
- ◆ іноземні інвестори;
- ◆ фізичні особи.

На сьогодні немає жодних обмежень щодо кількості банківських рахунків, які можуть відкривати вказані особи. Водночас у разі відкриття двох і більше поточних рахунків власник рахунка – суб'єкт підприємницької діяльності протягом 3 робочих днів з дня відкриття наступного рахунка визначає один з рахунків як основний, на якому обліковується заборгованість, що списується у беззаперечному порядку, і повідомляє номер цього рахунка податковому органу за місцем своєї реєстрації та банкам, в яких відкриті додаткові рахунки. У свою чергу банки, в яких відкриваються додаткові рахунки, протягом 3 робочих днів крім податкових органів повідомляють також установу банку, в якій відкрито основний рахунок, про відкриття додаткових рахунків.

Для зберігання грошових коштів та здійснення усіх видів операцій з ними юридичні особи-резиденти та їх підрозділи, а також фізичні особи – підприємці відкривають у банках поточні рахунки. Поточні бюджетні рахунки відкриваються підприємствам та їх відокремленим підрозділам у разі, якщо їм виділяють кошти за рахунок державного або місцевого бюджету для цільового використання. До поточних рахунків також належать:

- а) рахунки зі спеціальними режимами їх використання, що відкриваються на підставі рішень Кабінету Міністрів України;
- б) карткові рахунки (картрахунки).

Депозитні рахунки підприємствам та їхнім підрозділам відкривають на визначений строк та на відповідній платній основі. Кошти на депозитні рахунки перераховуються з поточного рахунка і після закінчення строку зберігання повертаються на поточний рахунок. Не дозволяється здійснення безготівкових платежів та видача готівкових коштів з депозитного рахунка.

Для відкриття поточних рахунків та поточних бюджетних рахунків підприємства зобов'язані надати банківським установам такі документи:

- заяву на відкриття рахунка встановленого зразка за підписом керівника та головного бухгалтера (якщо в штаті посади головного бухгалтера немає, заяву підписує тільки керівник);

- копію свідоцтва про державну реєстрацію;
- копію зареєстрованого статуту (положення), завірену нотаріусом або реєструючим органом;
- картку зі зразками підписів осіб, яким надано право розпорядження рахунком та підписання розрахункових документів, завірену нотаріально;
- копію документа, що підтверджує взяття підприємства на податковий облік, засвідчену податковим органом або нотаріально;
- довідку про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України.

Якщо підприємства зареєстровані у формі господарських товариств, договірних об'єднань, товарних бірж, друкованих засобів масової інформації, то крім документів, вказаних вище, вони повинні додатково подати до банку нотаріально засвідчену копію установчого договору.

З метою запобігання організаційно-фінансовим зловживанням (зокрема відкриттю та веденню рахунків фірм, зареєстрованих на підставних осіб) Національний банк України зобов'язав усі банківські установи приймати документи для відкриття (переоформлення) банківських рахунків суб'єктів підприємницької діяльності особисто від керівника чи головного бухгалтера. При цьому уповноважений працівник комерційного банку зобов'язаний перевірити повноваження особи, яка подає документи для відкриття рахунка, її паспорт та зробити у присутності цієї особи копії перших чотирьох сторінок її паспорта, які мають зберігатися у справі про відкриття рахунка.

Що стосується фізичних осіб, то вони можуть відкрити в українських банках такі рахунки в національній валюті:

- вклади до запитання (поточні рахунки);
- вкладні (депозитні) рахунки.

Поточні рахунки відкриваються фізичним особам:

- резидентам — громадянам України;
- резидентам-іноземцям, які отримали, посвідку на проживання в Україні;
- нерезидентам — громадянам України, які постійно проживають за межами України;
- нерезидентам-іноземцям та особам без громадянства, які проживають в Україні згідно з відкритою візою строком до 1 року; які отримали спадщину в Україні або одержали кошти від здійснення іноземної інвестиції в Україну.

Поточні рахунки призначені для обліку коштів закладами фізичних осіб до запитання і використовуються ними для зберігання коштів і про-

ведення безготівкових розрахунків з іншими фізичними та юридичними особами. Для відкриття поточного рахунка фізична особа подає до банку такі документи:

- ◆ заяву на відкриття рахунка;
- ◆ документ, що посвідчує особу;
- ◆ договір на відкриття та обслуговування рахунка між установою банку та громадянином;
- ◆ картку зі зразком підпису, який здійснюється у присутності працівника банку, що відкриває рахунок, та засвідчується цим працівником.

Карткові рахунки відкриваються фізичним особам на підставі документів, зазначених вище. Якщо в установі банку фізичній особі вже відкрито звичайний поточний рахунок, то картковий рахунок відкривається на підставі заяви на відкриття карткового рахунка і договору.

Виконання операцій на поточних рахунках здійснюється на підставі розрахункових документів у безготівковій та готівковій формах.

На поточні рахунки фізичних осіб-резидентів зараховуються:

- оплата праці, пенсії, допомоги, авторські гонорари;
- страхові платежі;
- плата за надання в оренду власного майна;
- кошти за реалізоване власне майно та сільськогосподарську продукцію;
- кошти в національній валюті за продану іноземну валюту;
- інші надходження згідно з чинним законодавством.

З поточних рахунків фізичних осіб-резидентів можуть бути здійснені за їх розпорядженням такі платежі:

- розрахунки за надані послуги юридичними та фізичними особами;
- розрахунки за придбані товари;
- відрахування обов'язкових платежів до бюджету;
- вкладення у статутні фонди підприємств;
- розрахунки за куплену іноземну валюту;
- інші платежі, що не суперечать чинному законодавству. Не дозволяється перерахування коштів на будь-який рахунок фізичних осіб-нерезидентів.

Щодо фізичних осіб-нерезидентів, то на їх поточні рахунки можуть бути зараховані:

- готівкові кошти (за наявності підтвердження джерел їх походження);
- кошти, одержані як оплата праці, допомога, авторські гонорари;
- кошти від продажу власного майна;
- успадковані кошти;
- страхові суми;

— кошти, що були раніше зняті власником рахунка, але не використані ним;

— інші надходження, що не суперечать чинному законодавству.

З поточних рахунків фізичних осіб-нерезидентів можуть здійснюватися такі платежі:

◆ видача коштів готівкою;

◆ розрахунки за послуги, надані юридичними та фізичними особами на території України;

◆ сплата мита, податків та інших обов'язкових платежів; перерахування на рахунок іншої фізичної особи;

м вкладення в статутний фонд юридичної особи-резидента у випадках, передбачених чинним законодавством;

◆ інші платежі, що не суперечать законодавству України.

Вкладні (депозитні) рахунки відкриваються фізичним особам тих же категорій, що були вказані при характеристиці поточних рахунків.

Вкладні (депозитні) рахунки фізичних осіб призначені для обліку коштів, внесених на визначений строк та за встановлену плату. Кошти на ці рахунки можуть бути внесені готівкою, перераховані з власного вкладного рахунка в іншому банку чи власного поточного рахунка. Для фізичних осіб-нерезидентів встановлено порядок зарахування готівкових коштів тільки за наявності підтвердження джерел їх походження.

Після закінчення строку дії договору про відкриття вкладного рахунка кошти з цього рахунка можуть бути виплачені готівкою або перераховані на власний поточний рахунок фізичної особи.

Слід також зазначити, що фізична особа-резидент для відкриття будь-якого банківського рахунка зобов'язана мати власний ідентифікаційний номер платника податку, копію довідки про присвоєння якого потрібно подати до банківської установи.

Національний банк України встановив окремий порядок відкриття і ведення рахунків у національній валюті іноземним організаціям та установам. Комерційні банки можуть відкривати таким клієнтам рахунки типу «Н» і типу «П». Однією з головних умов відкриття цих рахунків є наявність індивідуальної ліцензії обласного управління НБУ на відкриття рахунка того чи іншої типу.

Рахунок типу «Н» відкривається:

◆ іноземним дипломатам, консульським, торговельним та іншим офіційним представництвам, міжнародним організаціям та їхнім філіям, що користуються імунітетом та дипломатичними привілеями;

◆ представництвам іноземних банків;

◆ представництвом юридичних осіб-нерезидентів, установам які представляють інтереси юридичних осіб-нерезидентів в Україні і не займаються підприємницькою діяльністю на українській території.

Встановлено певний порядок функціонування цих рахунків щодо операцій із зарахування та списання грошових коштів. На рахунок типу «Н» можуть бути зараховані кошти:

- ✧ від продажу на міжбанківському валютному ринку України іноземної валюти, отриманої від відповідного органу іноземної держави та юридичної особи-нерезидента;
- ✧ отримані за надані консульські послуги, у тому числі й у готівковій формі;
- ✧ від нарахованих процентів за залишками коштів на цьому рахунку;
- ✧ від продажу на території України майна, що належить представництву.

Кошти, що надійшли на рахунок типу «Н», можуть бути використані його власником для:

- розрахунків, пов'язаних з утриманням установи або представництва (оплата праці, орендна плата, обслуговування обладнання та техніки, поточний ремонт приміщення тощо);
- страхування об'єктів, що належать представництву, а також його працівників;
- перерахування благодійних внесків на користь юридичних осіб-нерезидентів;
- впровадження програм та проектів міжнародної допомоги;
- купівлі іноземної валюти з метою її перерахування на рахунок відповідного органу іноземної держави чи рахунок юридичної особи-нерезидента або на власний рахунок в іноземній валюті в уповноваженому банку для використання коштів на оплату праці працівників-нерезидентів, на відрядження та представницькі витрати за кордоном.

Рахунок типу «П» відкривається постійним представництвом іноземних компаній, фірм, міжнародних організацій, створеним у будь-якій організаційній формі без статусу юридичної особи, через які повністю або частково здійснюється підприємницька діяльність нерезидента на території України.

Рахунок типу «П» використовується його власниками відповідно до правил, встановлених для поточних рахунків резидентів України. Таким чином, за цими рахунками можуть проводитись будь-які розрахункові операції, не заборонені чинним українським законодавством. Виняток становлять лише операції з купівлі іноземної валюти на міжбанківському

валютному ринку України. Так, названі кошти з рахунка типу «П» можуть бути використані його власником для купівлі іноземної валюти з метою її подальшого перерахування тільки на:

а) рахунок юридичної особи-нерезидента, інтереси якої представляє на території України власник рахунка, на суму коштів;

— отриманих внаслідок здійснення в Україні операцій купівлі-продажу товарів (робіт, послуг);

— нарахованих та зарахованих процентів за розміщеними депозитами і за залишком коштів на цьому рахунку;

— залишку на рахунку (після сплати обов'язкових податків і платежів) у разі припинення діяльності на території України;

б) власний рахунок в іноземній валюті в уповноваженому банку України для використання на:

— оплату праці працівників-нерезидентів;

— виплату коштів на відрядження за кордон;

— представницькі витрати за кордоном відповідно до чинного законодавства України. Таким чином, головною відмінністю у призначенні та режимі функціонування рахунків «Н» і «П» є те, що рахунок типу «Н» може відкриватися тільки установам, діяльність яких не спрямована на отримання прибутків на території України, в той час як рахунок типу «П» призначений саме для обслуговування іноземних представництв та установи — суб'єктів підприємницької діяльності в Україні.

3.2. Класифікація безготівкових розрахунків, їх сутність, принципи організації.

Безготівкові розрахунки — розрахунки, що проводяться без участі готівки, тобто в сфері безготівкового грошового обороту. Безготівкові розрахунки поділяються на міжгосподарські та міжбанківські, які обслуговують, відповідно, відносини між клієнтами банків та між банками.

Безготівкові розрахунки поділяються за об'єктами розрахунків, тобто залежно від призначення платежу, на дві групи:

— розрахунки за товарними операціями — платежі за товарно-матеріальні цінності, надані послуги і виконані роботи;

— розрахунки за нетоварними операціями — сплата податків та перерахування інших платежів до бюджету, одержання і повернення банківських позик, страхових сум тощо.

Основне місце в цих розрахунках займають платежі за матеріальні цінності та послуги.

Залежно від місця проведення безготівкових розрахунків поділяють:

II внутрішньодержавні (внутрішньоміські, що здійснюються в межах одного населеного пункту, і міжміські – за межами цього пункту);

III міждержавні розрахунки (між господарськими суб'єктами, які знаходяться на територіях різних держав).

Принципи організації безготівкових розрахунків:

1. Грошові кошти всіх господарських, суб'єктів (як власні, так і залучені) підлягають обов'язковому зберіганню на поточних та інших рахунках в установах банків

2. Безготівкові розрахунки між підприємствами, фізичними особами здійснюються через банки шляхом перерахування коштів з поточних рахунків платників на поточні рахунки одержувачів коштів

3. Розрахунки з постачальниками за товарно-матеріальні цінності і послуги проводяться, як правило, після відпуску продукції або надання послуг. На практиці застосовується також попередня оплата.

4. Банки списують кошти з рахунків підприємств тільки за розпорядженнями їх власників, крім випадків, у яких безспірне списання (стягнення) коштів передбачене законом України и також за рішенням суду, арбітражного суду та виконавчими приписами нотаріусів.

5. Доручення підприємств на перерахування коштів приймаються банками до виконання тільки в межах наявних коштів на їх рахунках або за рахунок платіжного кредиту банку.

6. Зарахування коштів на рахунок одержувача відбувається після списання відповідних грошових сум із рахунків платника.

7. Банк на договірній основі здійснює розрахунково-касове обслуговування своїх клієнтів і виконує їх розпорядження щодо перерахування коштів із рахунків.

8. Підприємства самостійно обирають форми розрахунків та вказують їх при укладенні між собою договорів.

9. Взаємні претензії за розрахунками між платником та одержувачем коштів розглядаються сторонами в претензійно-позовному порядку без участі банку.

Організація безготівкових розрахунків повинна відповідати конкретним вимогам, які обумовлені інтересами розвитку економіки. Головна з них – забезпечувати своєчасне отримання кожним підприємством грошових коштів за поставлену ним продукцію та надані послуги, чим сприяти прискоренню обігу оборотних коштів у розрахунках.

У сучасних умовах застосовуються такі основні форми безготівкових розрахунків:

- платіжними дорученнями;
- платіжними вимогами-дорученнями;
- чеками;
- акредитивами;
- векселями;
- платіжними вимогами;
- інкасовими дорученнями (розпорядженнями).

Безготівкові розрахунки за товари та послуги можуть здійснюватися за допомогою банківських платіжних карток. Порядок використання карток визначається НБУ.

Спосіб платежу характеризує порядок списання коштів із рахунків платників.

У сучасній системі безготівкових розрахунків господарські суб'єкти використовують такі основні способи платежу:

1. Перерахування грошових коштів (безпосередньо не пов'язано з банківським кредитом) з поточного рахунку платника.

2. Надання позики банком шляхом прямого перерахування грошей із кредитного рахунку платника на банківський рахунок постачальника.

3. Розрахунок шляхом заліку взаємних вимог платників коштів та їх одержувачів, пов'язаних між собою поставкою товарів чи наданням послуг у процесі обміну діяльністю, з перерахуванням на відповідні рахунки учасників заліку лише непокритої суми.

4. Гарантована оплата постачальнику з попереднім депонуванням коштів на окремих банківських рахунках в установах банку за місцем знаходження платника і з наступним їх списанням з цього рахунку після зарахування грошей на рахунок одержувача в установі банку, де йому відкритий поточний рахунок.

3.3. Розрахункові документи та порядок їх оформлення

Розрахункові документи – це складені за встановленою формою документи, що подаються до банку юридичними та фізичними особами і містять письмове доручення (чи вимогу) про перерахування певної суми грошей у безготівковій формі за відвантажені товари, виконані роботи, надані послуги та інші платежі.

Розрахункові документи, які подаються клієнтами в банк у паперовій формі, мають вміщувати, залежно від їх форми, такі реквізити:

- а) назву документа;
- б) номер документа, число, місяць, рік його виписки;
- в) назви платника та одержувача коштів, їх ідентифікаційні коди, номери рахунків в установах банків,
- г) назви банків платника та одержувача, їх місцезнаходження та умовні номери за МФО (код банку);
- д) суму платежу цифрами та літерами; е) призначення платежу;
- є) на першому примірнику – відбиток печатки та підписи осіб платника або (та) одержувача коштів;
- ж) підрозділи бюджетної класифікації та строк настання платежу (у разі перерахування коштів до бюджету);
- з) суму податку на додану вартість або напис «без податку на додану вартість».

У разі, якщо хоча б один із вищезазначених реквізитів не заповнений або заповнений неправильно, банк такий документ до виконання не приймає.

Клієнт, виходячи із своїх технічних можливостей, може подавати до банку розрахункові документи як у паперовій формі, так і у вигляді електронних розрахункових документів (електронних повідомлень) каналами зв'язку.

Паперові розрахункові документи, як правило, виписуються з використанням технічних засобів за один раз під копірку у двох примірниках, платіжні вимоги та документи підприємств, які обслуговуються в одній установі банку. – в трьох примірниках.

Кошти списуються з рахунка платника тільки на підставі першого примірника розрахункового документа.

Банк платника приймає документи від клієнта протягом операційного дня, час якого регламентується режимом роботи банку.

Розрахунки за документами, що надійшли до банку протягом операційного дня, здійснюються банком того ж дня.

Розрахунки за документами, які надійшли після завершення операційного дня, банк здійснює наступного дня.

При здійсненні розрахунків клієнти можуть застосовувати систему «клієнт-банк», яка забезпечує:

- передачу повідомлень між клієнтами та банком у зашифрованому вигляді за допомогою сертифікованих засобів захисту;
- автоматичне ведення та захист протоколу від модифікації, передавання розрахункових документів між банком і клієнтом;
- автоматичне архівування протоколу наприкінці дня.

Юридичною підставою для входження клієнта в систему електронних платежів «клієнт-банк» й оброблення його електронних документів є окремий договір між ним і банком.

3.4. Безготівкові міжгосподарські розрахунки та їх характеристика

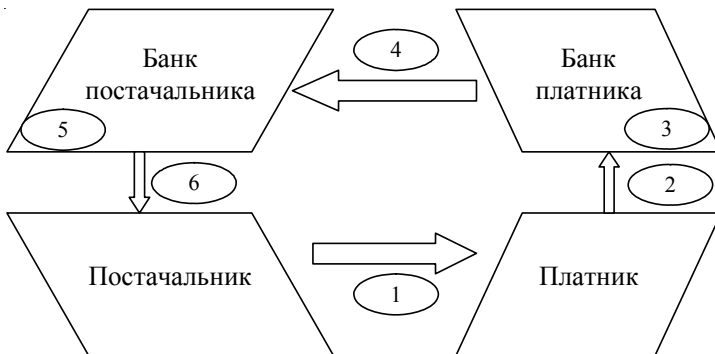
Платіжне доручення – документ, який є письмово оформленим дорученням клієнта банку, що його обслуговує, на перерахування визначеної суми коштів із свого рахунка.

Доручення застосовуються в розрахунках за платежами товарного і нетоварного характеру.

Розрахунки дорученнями можуть здійснюватись.

- за фактично відвантажену продукцію (виконані роботи, надані послуги);
- в порядку попередньої оплати;
- для завершення розрахунків за актами звірки взаємної заборгованості підприємств;
- для перерахування підприємствами сум, які належать фізичним особам (заробітна плата, пенсії, грошові доходи фермерів тощо) на їх рахунки, відкриті в установах банків;
- в інших випадках за згодою сторін.

Доручення приймаються до виконання від платника протягом 10-ти календарних днів. День заповнення доручення не враховується.

Рис. 3.1. Схема документообороту при розрахунках платіжними дорученнями

Банки приймають до виконання доручення від платників тільки в межах наявних коштів на їх рахунках, за винятком доручень на перерахування з основних рахунків підприємств до бюджетів та державних фондів сум податків і зборів (обов'язкових платежів), неподаткових платежів, пені, штрафів та інших санкцій, передбачених законодавством і застосованих у встановленому порядку за несвоєчасну сплату цих платежів, які приймаються банками незалежно від наявності коштів на цих рахунках. Механізм розрахунків платіжними дорученнями показано у рис. 3.1.

1. Постачальник відвантажує продукцію (виконує роботи, надає послуги) і виписує рахунок-фактуру.

2. Платник, отримавши товар і рахунок-фактуру від постачальника, направляє платіжне доручення в обслуговуючий банк.

3. Якщо платник і постачальник обслуговуються в одному банку, то сума прийнятого банком до виконання доручення списується в дебет рахунка платника і зараховується в кредит рахунка одержувача. Якщо рахунки відкрито в різних банках, то наступні розрахунки проводяться в порядку міжбанківських розрахунків у день подачі платіжного доручення.

4. Банк платника направляє документи про перерахування коштів на рахунок у банк постачальника.

5. Банк постачальника зараховує відповідну грошову суму на рахунок постачальника.

6. Банк постачальника передає постачальникові виписку з поточного рахунка про зарахування коштів, до якої додається копія платіжного доручення з відміткою банку платника.

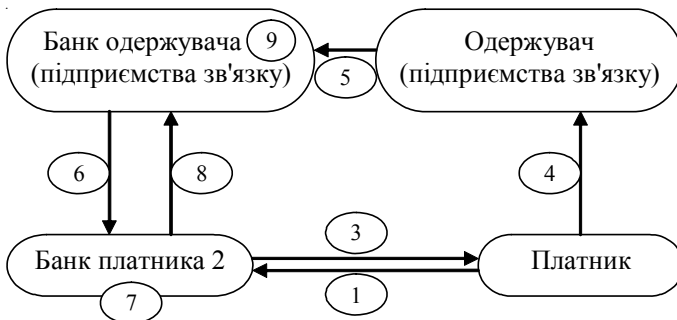

Рис. 3.2. Схема документообороту при розрахунках гарантованими платіжними дорученнями

У тому разі, якщо одержувач коштів не має рахунка в установі банку або розрахунки безпосередньо з одержувачем коштів платіжними дорученнями неможливі, підприємство може здійснювати перерахування коштів гарантованими платіжними дорученнями через підприємства зв'язку (рис. 3.2).

1. Платник, який бажає виконати розрахунки гарантованими платіжними дорученнями, подає в установу банку, що його обслуговує, платіжне доручення в трьох примірниках.

2. Після перевірки правильності оформлення доручення його сума списується установою банку з рахунка платника і депонується на аналітичному рахунку «Розрахунки гарантованими платіжними дорученнями».

3. Перший примірник доручений скріплюється відбитком гербової печатки установи банку і видається платникові пін розписну на другому примірнику доручення

4. Платник передає гарантоване платіжне доручення разом із поштовими переказами (або іншими документами) підприємству зв'язку.

5. Підприємство зв'язку прийняті ним гарантовані платіжні доручення здає в установу банку, що його обслуговує, при реєстрі платіжних доручень.

6. Банк, який обслуговує підприємство зв'язку, надсилає банкові платника дебетове повідомлення.

7. Банк платника, отримавши дебетове повідомлення і реєстр із гарантованих платіжних доручень, списує кошти з аналітичного рахунка «Розрахунки гарантованими платіжними дорученнями».

8. Кошти направляються в банк, який обслуговує підприємство зв'язку, через електронну пошту в день їх списання.

9. Кошти, які надійшли на кореспондентський рахунок банку одержувача, зараховуються на поточний рахунок клієнта в день їх надходження.

За допомогою гарантованих доручень підприємство може здійснювати без обмеження суми переказів коштів:

- на ім'я окремих громадян – коштів, що належать їм особисто (пенсії, аліменти, заробітна плата, витрати на відрядження, авторський гонорар тощо);

- підприємствам – на видатки для виплати заробітної плати, за організований набір робітників, для заготівлі сільськогосподарської продукції.

Гарантоване доручення може бути прийняте до платежу тільки в повній сумі.

Підприємство-платник здійснює перекази коштів через відділення зв'язку поданням гарантованого банком доручення, в якому вказується

конкретне підприємство зв'язку, з рахунка якого оплачуватиметься переказ. До всіх примірників доручення подається належно оформлений список одержувачів переказів (підписи, печатка, загальна сума цифрами та прописом) із зазначенням тих, хто одержує гроші та на які цілі. Крім того, підприємство подає відділенню зв'язку заповнені бланки переказів.

Платник, який бажає виконати розрахунки гарантованими дорученнями, подає в установу банку, що його обслуговує, платіжне доручення в трьох примірниках.

Після перевірки правильності оформлення доручення його сума списується установою банку з рахунка платника й депонується на аналітичному рахунку «Розрахунки гарантованими платіжними дорученнями».

Платіжна вимога-доручення – це комбінований розрахунковий документ, який складається з двох частин:

верхня – вимога постачальника (одержувача коштів) безпосередньо до покупця (платника) сплатити вартість поставленої йому за договором продукції (виконаних робіт, наданих послуг);

нижня – доручення платника своєму банку перерахувати з його рахунка суму постачальникові.

Вимога-доручення заповнюється одержувачем коштів і надсилається безпосередньо платникові (рис. 3.3). Доставку платіжних вимог-доручень може здійснювати банк одержувача через банк платника.

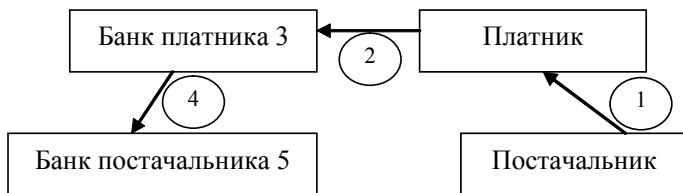

Рис. 3.3. Схема документообороту при розрахунках платіжними вимогами-дорученнями

1. Постачальник відвантажує продукцію (виконує роботи, надає послуги), виписує вимогу-доручення і разом із товарно-транспортними документами, які передбачені угодою, направляє платникові.

2. Платник, отримавши платіжну вимогу-доручення та інші документи, при згоді оплатити її заповнює нижню частину вимоги-доручення і здає її в обслуговуючий банк.

3. Банк платника на основі першого примірника платіжної вимоги-доручення списує кошти з рахунка платника.

4. Банк платника перераховує кошти в банк постачальника в день їх списання.

5. Банк постачальника проводить зарахування коштів на рахунок свого клієнта.

З метою гарантованої прискореної доставки платником вимог-доручень рекомендується передавати їх у комплекті з розрахунковими та вивантажувальними документами за поставлену згідно з договором (угодою) продукцію (виконані роботи, надані послуги тощо).

У разі згоди оплатити вимогу-доручення платник заповнює нижню частину цього розрахункового документа і здає його в банк, що його обслуговує.

Платіжні вимоги-доручення приймаються банками протягом двадцяти календарних днів з дня виписки. День заповнення вимоги-доручення не враховується.

Банк приймає до оплати вимоги-доручення в сумі, яка може бути сплачена за наявними коштами на рахунку платника.

У разі відмови платника сплатити вимогу-доручення він про мотиви відмови повідомляє безпосередньо одержувача коштів у порядку і в строки зазначені в договорі.

Чек — це документ, що містить письмове розпорядження власника рахунка (чекодавця) установі банку (банку-емітента), яка веде його рахунок, списати чекотримачеві зазначену в чеку суму коштів.

Чеки застосовуються для здійснення розрахунків у безготівковій формі між юридичними особами, а також фізичними та юридичними особами з метою скорочення розрахунків готівкою і за отримані товари, виконані роботи та надані послуги. Не дозволяються розрахунки чеками між фізичними особами.

При розрахунках чеками в економічні відносини між собою вступають такі суб'єкти:

чекодавець — юридична або фізична особа, яка здійснює оплату за допомогою чека та підписує його;

чекотримач — підприємство, яке є одержувачем коштів за чеком;

банк-емітент — банк, що видає чекову книжку (розрахунковий чек) підприємству або фізичній особі.

Потрібно зазначити, що у сфері безготівкових розрахунків використовуються *розрахункові чеки*. Чеки, які використовуються для одержання готівки з рахунків, відкритих у банках, називаються *грошовими чеками*. Термін дії чекової книжки — один рік. За погодженням з установою банку термін дії невикористаної чекової книжки може бути продовжений.

Чек містить такі елементи:

- а) назву «розрахунковий чек»;
- б) назву власника чекової книжки та номер його рахунка;
- в) назви банку емітента і його номер МФО;
- г) ідентифікаційні коди чекодавця та чекотримача,
- д) назву чекотримача;
- е) доручення чекодавця банку-емітенту сплатити конкретну суму;
- є) призначення платежу;
- ж) число, місяць та рік складання чека, місце складання чека;
- з) підписи чекодавця та відбиток печатки.

Чек, на якому відсутній будь-який із зазначених реквізитів, вважається недійсним і повертається банкові чекодавця без виконання.

Чек із чекової книжки пред'являється до виконання в банк чекотримача протягом десяти календарних днів (день виписки чека не враховується).

Для отримання чекової книжки підприємство подає до банку-емітента заяву в одному примірнику (рис. 3.4).

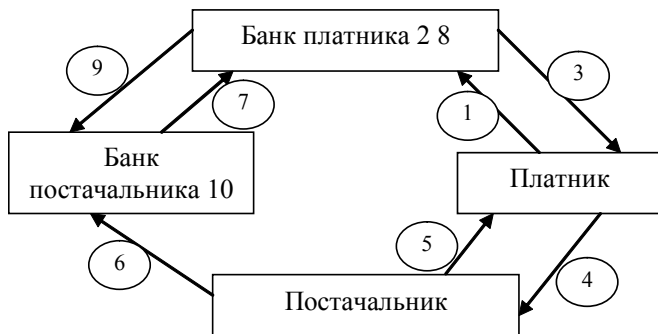

Рис. 3.4 Схема документообороту при розрахунках чеками

1. Платник подає до банку-емітента заяву для отримання чекової книжки, а також платіжне доручення на депонування коштів.
2. Банк-емітент депонує кошти на окремому аналітичному рахунку «Розрахунки чеками».
3. Платник на основі заяви отримує в своєму банку чекову книжку.
4. Платник, одержавши рахунок постачальника на товар або послуги, випишує і передає постачальникові чек.
5. Постачальник відвантажує покупцеві товар.

6. Постачальник здає в обслуговуючий банк чек разом із трьома примірниками реєстрів.

7. Банк чекотримача, після перевірки правильності складання реєстру і реквізитів чеків та своєчасності пред'явлення його до оплати, приймає чек із реєстром та разом із другим і третім примірниками реєстру інкасує чек до банку-емітента.

8. Банк-емітент списує суму чека з рахунка покупця, на якому вона була депонована.

9. Банк-емітент перераховує кошти на рахунок чекотримача.

10. Банк постачальника зараховує суму, вказану в чеку, на рахунок постачальника.

У заяві й талоні до неї чекодавець проставляє номер рахунка, з якого сплачуватимуться чеки.

Гарантована оплата чеків забезпечується депонуванням коштів на окремому рахунку «Розрахунки чеками». Для цього разом із заявою на видачу чекової книжки в банк подається платіжне доручення на перерахування коштів на аналітичний рахунок «Розрахунки чеками».

Покриттям чека в установі банку можуть бути також кошти на відповідному рахунку чекодавця, але не більше суми, яка гарантується банком за узгодженням із чекодавцем. В останньому випадку банк може гарантувати чекодавцю, при тимчасовій відсутності коштів на його рахунку, сплату за чеками за рахунок коштів.

Чекотримач здає в банк чеки разом із трьома примірниками реєстрів — якщо рахунки чекодавця і чекотримача ведуться в одній установі банку, й у чотирьох примірниках — на кожную установу банку окремо — якщо рахунки чекодавця і чекотримача ведуться в різних установах банків. Реєстр вміщує повну інформацію про чеки, що надходять до установи банку.

Якщо чекодавець і чекотримач обслуговуються в одній установі банку, після перевірки правильності складання реквізитів чека і реєстру кошти списуються з відповідного рахунка чекодавця та зараховуються на рахунок чекотримача на підставі першого примірника реєстру.

Для здійснення розрахунків чеками між клієнтами різних банків банк чекотримача зобов'язаний прийняти чек із реєстром та разом з другим та третім примірниками реєстру інкасувати чек спецзв'язком до банку-емітента. У цьому випадку кошти на рахунок чекотримача зараховуються тільки після отримання їх із банку-емітента.

Після отримання чека разом із двома примірниками реєстру банк-емітент перевіряє правильність оформлення чека та ін. і перераховує кошти на рахунок чекотримача.

Акредитив — це форма розрахунків, при якій банк-емітент за дорученням свого клієнта (заявника акредитива — Додаток Е) зобов’язаний:

- виконати платіж третій особі (бенефіціару) за поставлені товари,
- виконані роботи й надані послуги;
- надати повноваження іншому (виконуючому) банку здійснити цю оплату.

При розрахунках акредитивами виникають економічні відносини між чотирма суб’єктами:

- *заявник акредитива* — платник, який звернувся до банку, що його обслуговує, для відкриття акредитива;
- *банк-емітент* — банк платника, що відкриває акредитив своєму клієнтові;
- *бенефіціар* — юридична особа, на користь якої виставлений акредитив (продавець, виконавець робіт або послуг тощо);
- *виконуючий банк* — банк бенефіціара або інший банк, що за дорученням банку-емітента виконує акредитив.

Умови та порядок проведення акредитивної форми розрахунків передбачаються у договорі між бенефіціаром і заявником акредитива. Банк-емітент може відкривати такі види акредитивів:

а) *покритий* — акредитив, при якому для здійснення платежів завчасно бронюються кошти платника в повній сумі на окремому рахунку в банку-емітенті або виконуючому банку;

б) *непокритий* — акредитив, оплата за яким, у разі тимчасової відсутності коштів на рахунку платника, гарантується банком-емітентом за рахунок банківського кредиту.

Акредитиви бувають *відкличні* і *безвідкличні*.

Відкличний акредитив — акредитив, який може бути змінений або анульований банком-емітентом без попереднього погодження з бенефіціаром (наприклад, у разі недотримання умов, передбачених договором, дострокової відмови банку-емітента від гарантування платежів за акредитивом).

Безвідкличний акредитив — акредитив, який може бути змінений або анульований тільки за згодою бенефіціара, на користь якого він був відкритий.

В іншому (виконуючому) банку за дорученням банку-емітента можуть виконуватися акредитиви:

а) *депоновані* — списанням коштів з аналітичного рахунка «Розрахунки акредитивами», відкритого у виконуючому банку;

б) *гарантовані* — наданням виконуючому банку права списувати кошти з кореспондентського рахунка банку-емітента, відкритого при встановленні кореспондентських відносин між банками.

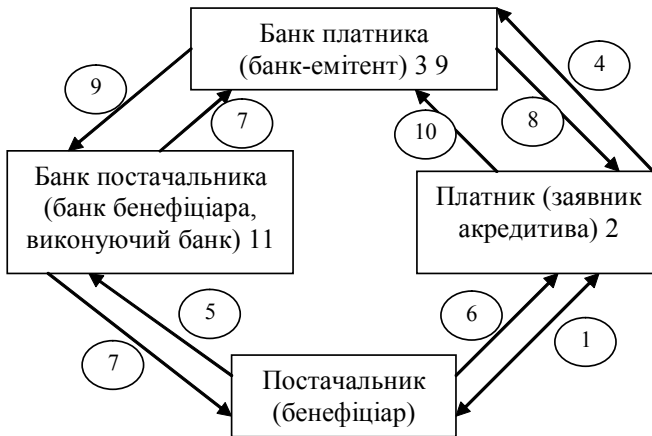

Кожний акредитив призначається для розрахунків тільки з одним бенефіціаром і не може бути переадресований.

Для відкриття акредитива підприємство подає банку-емітенту заяву.

У випадку відкриття акредитива, депонованого у виконуючому банку, банк-емітент перераховує кошти платника на аналітичний рахунок «Розрахунки акредитивами» у банку бенефіціара та повідомляє його про умови акредитива.

У разі відкриття акредитива, депонованого у банку-емітенті, заявник перераховує дорученням кошти зі свого рахунка на аналітичний рахунок «Розрахунки акредитивами» (рис. 3.5).

Рис. 3.5 Схема документообороту при розрахунках на підставі покритого акредитива.

1. Між постачальником і платником укладається договір.
2. Платник подає банку-емітенту заяву для відкриття акредитива.
3. Банк-емітент на підставі заяви перераховує кошти з рахунка платника на аналітичний рахунок «Розрахунки акредитивами».
4. Банк-емітент повідомляє банк бенефіціара про відкриття акредитива.
5. Банк бенефіціара повідомляє бенефіціара про відкриття й умови акредитива.
6. Бенефіціар відвантажує платнику товар, виконує роботи або послуги.

7. Бенефіціар подає необхідні документи, передбачені умовами акредитива, в обслуговуючий банк.

8. Банк бенефіціара надсилає спецзв'язком реєстр документів разом з іншими документами за акредитивом до банку-емітента.

9. Банк-емітент після перевірки виконання всіх умов акредитива на підставі реєстру документів за акредитивом списує кошти з аналітичного рахунка «Розрахунки акредитивами».

10. Банк-емітент перераховує кошти на рахунок бенефіціара.

11. Банк бенефіціара після отримання коштів від банку-емітента списує суму за акредитивом з позабалансового рахунка 9802 зараховує на рахунок бенефіціара.

Строк дії акредитива в банку-емітенті встановлюється у межах 15-ти днів з дня відкриття, не враховуючи нормативного терміну проходження документів спецзв'язком між банками.

Керівник установи банку-емітента має право за поданням заявника акредитива у разі необхідності продовжити строк дії акредитива на 10 днів, якщо це викликано зміною умов поставки та відвантаження продукції. Банк-емітент у свою чергу повідомляє про це виконуючий банк, а останній – бенефіціара.

Дата, зазначена в акредитиві, є останнім днем для оплати виконуючим банком документів за акредитивом.

Порядок використання векселів у господарському обороті України регулюється Законами України «Про цінні папери і фондову біржу», «Про підприємства в Україні», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», *Про банки і банківську діяльність», Положенням про переказний і простий вексель, затвердженим постановою ЦВК і РНК СРСР № 104/1341 від 07.08.1937р., Правилами виготовлення і використання вексельних бланків, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 10.09.1992р. № 528, та іншими законами, законодавчими і нормативними актами.

Здійснення комерційними банками операцій з векселями регулюється «Положенням про операції банків з векселями», що затверджене постановою Правління НБУ від 28 травня 1999 р. № 258.

Вексель – безумовне грошове зобов'язання, за яким одна особа зобов'язана сплатити іншій визначену суму коштів у визначений строк, правовий статус якого регулюється законодавством про вексельний обіг.

Розрізняють вексель *простий* і *переказний*.

Простий вексель – вексель, виданий у формі безумовного зобов'язання здійснити платіж (рис. 3.6).

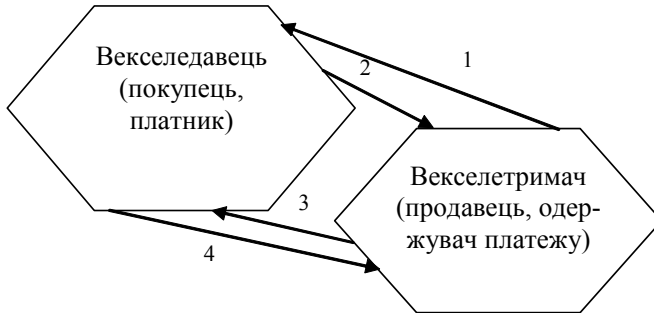

Рис. 3.6 Процес обороту простого векселя

1. Покупець (векселедавець) вручає вексель продавцю (векселетримачеві).
2. Продавець (векселетримач) відвантажує товар, продукцію, виконує роботи, надає послуги покупцю, замовнику.
3. Продавець пред'являє вексель до оплати.
4. Покупець оплачує вексель.

Переказний вексель (тратта) – вексель, виданий у формі безумовної пропозиції (наказу) здійснити платіж (рис. 3.7).

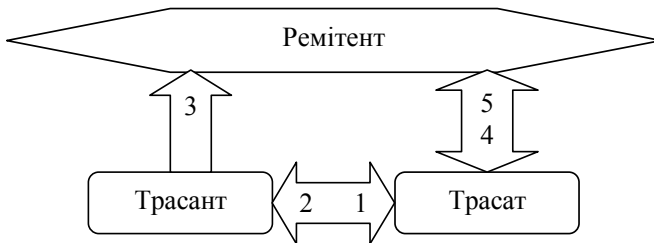

Рис. 3.7. Процес обороту переказного векселя

1. Векселедавець (трасант) направляє платнику (трасату, тобто особі-боржнику) товар, а також тратту.
2. Платник (трасат) повертає акцептований вексель векселедавцю (трасанту).
3. Векселедавець (трасант) направляє акцептований вексель ремітенту – одержувачу грошей за переказним векселем.
4. Ремітент направляє вексель трасату до оплати.

5. Трасат оплачує і одночасно погашає вексель, роблячи відмітку про оплату на його зворотній стороні.

Платник переказного векселя (**трасат**) стає боржником по векселю тільки після того, як акцептує вексель. Акцепт — засвідчена підписом трасата або іншої особи (посередника в акцепті) згода оплатити переказний вексель у тому вигляді, в якому він пред'явлений до платежу.

У процесі обігу вексель передається від одного тримача іншому шляхом передатного надпису — індосаменту. Кожний індосант, як і векседавець, несе відповідальність за акцепт і платіж за векселем. Вексельні зобов'язання платника, векседавця й індосанта можуть бути додатково гарантовані повністю або в частині вексельної суми за допомогою аваля:

- 1) напис про забезпечення платежу за векселем;
- 2) забезпечення платежу за векселем.

Участь банків у безготівкових розрахунках за допомогою векселів пов'язана з комісійними операціями з векселями:

- а) інкасування векселів (рис. 3.8);
- б) доміциляція векселів (рис. 3.9).

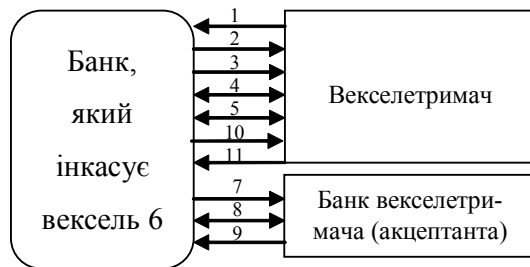

Рис. 3.8. Схема документообороту при інкасуванні банком векселів

1. Надання документів для розгляду питання про інкасування векселя.
2. Видача розписки Про отримання векселя.
3. Повернення векселя для оформлення індосаменту або у випадку прийняття рішення про відмову в інкасуванні.
4. Укладення договору про прийняття векселя на інкасо.
5. Підписання акта про прийом-передачу векселя.
6. Реєстрація векселя в книзі обліку інкасованих векселів.
7. Пред'явлення векселя до платежу.
8. Підписання акта пред'явлення векселя до платежу.
9. Погашення векселя.
10. Перерахування платежу за векселем.
11. Оплата комісійної винагороди.

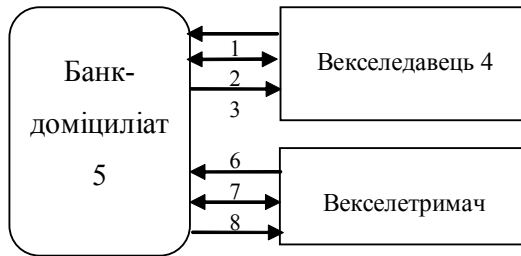

Рис. 3.9. Схема документообороту при доміциляції банком векселів

1. Надання документів для розгляду питання про доміциляцію векселя.
2. Укладення договору на доміциляцію векселя.
3. Оплата комісійної винагороди.
4. Видача векселя з відміткою про місце платежу.
5. Реєстрація векселя в книзі обліку доміцильованих векселів.
6. Пред'явлення векселя до платежу.
7. Підписання акта пред'явлення векселя до платежу.
8. Оплата вексельної суми (і процентів, якщо вони передбачені) за рахунок векселедавця.

Інкасування векселів — здійснення банком за дорученням комітента (законного векселетримача) операцій з векселями та супровідними комерційними документами на підставі одержаних від комітента інструкцій з метою:

- 1) одержання платежу та/або акцепту за векселями,
- 2) передавання векселів і комерційних документів проти платежу та/або акцепту;
- 3) передавання векселів і комерційних документів на інших умовах.

Інкасування векселів і супровідних документів здійснюється за двома видами:

- 1) *чисте інкасо* — інкасування векселів без супровідних комерційних документів;
- 2) *документарне інкасо* — інкасування векселів із супровідними комерційними документами.

Чисте і документарне інкасо векселів банк здійснює на підставі укладеного з векселетримачем договору про інкасування.

За здійснення операцій з інкасування банки можуть утримувати на свою користь комісію, а за іногородніми векселями, крім того, — *дамно і порто*.

Іногородній вексель – вексель, який підлягає оплаті в іншому, ніж місце знаходження векселетримача, населеному пункті.

Дамно – особлива комісія за інкасування іногородніх документів, яка включає в себе комісійну плату банку своєму кореспондентові і власні витрати банку на організацію і проведення операції з інкасування іногородніх документів.

Порто – особливий збір на покриття поштових та інших витрат банку на розсилку й одержання платежів за іногородніми документами.

Доміциляція векселів – це здійснення банком за дорученням довірителя-платника за векселем операцій з векселями на підставі одержаних від довірителя інструкцій, тобто:

- 1) приймання векселів до платежу від законного векселетримача;
- 2) здійснення платежу за векселями;
- 3) передавання векселів платнику після повної оплати векселя.

Призначення банку особливим платником у доміцильованому або не-доміцильованому векселі може супроводжуватись укладенням із платником за векселем (векседавцем, акцептантом) договору про оплату банком векселів.

Договір може укладатися на певний термін або на оплату визначеної суми та/або визначених векселів.

За здійснення оплати векселів банк може утримувати з довірителя (платника за векселем) винагороду.

Довіritel ь зобов'язаний перерахувати в банк на відповідний рахунок кошти в обсязі, достатньому для оплати векселя. За рахунок цих коштів або за рахунок наданого довірителю кредиту, сума якого попередньо зарахована на відповідний рахунок для оплати векселів, банк як особливий платник, або доміциліат, здійснює платіж за векселем законному векселетримачеві.

Кошти, зараховані на спеціальний банківський рахунок, можуть бути використані для *оплати векселів* або повернені на вимогу довірителя на його поточний рахунок.

До розрахунків, що базуються на заліку взаємної заборгованості платників, належать розрахунки, за якими взаємні зобов'язання боржників і кредиторів один перед одним погашаються в рівновеликих сумах і лише за різницею здійснюється платіж на загальних підставах. Кожна зі сторін сплачує або одержує лише різницю платіжної суми, яка не покривається зарахуваннями.

Існують *постійно діючі* та *разові зарахування вимог*.

До постійно діючих належать періодичні розрахунки по сальдо зустрічних вимог.

До **разових розрахунків** належать заліки зустрічних вимог між двома підприємствами або між групою підприємств і організацій.

Розрахунки по сальдо можуть здійснюватися, коли два підприємства перебувають у постійних господарських зв'язках і кожне з них є одночасно і постачальником, і покупцем одне відносно до одного. Розрахунки ведуться на основі угоди між учасниками, причому строки і порядок розрахунків погоджуються з установою банку. В угоді сторонами передбачається періодичність звірення взаємної заборгованості зі складанням відповідного акта, строки та форма розрахунків.

Підприємства, що проводять розрахунки по сальдо, надсилають один одному, минаючи банк, розрахункові документи на відвантажені товарно-матеріальні цінності і надані послуги. Ці рахунки не підлягають негайній оплаті.

На одного з учасників розрахунків покладають обов'язок у визначені строки виводити сальдо взаємних вимог за розрахунковий період. Після складання акта звірення взаємної заборгованості сторона, на користь якої склалося кредитове сальдо взаємних зобов'язань, виписує документ (платіжне доручення, платіжну вимогу-доручення) або оформляє вексель. Якщо сальдо на користь підприємства, яке веде рахунок взаємних розрахунків, то воно складає платіжну вимогу-доручення на цю суму і разом з копією виписки з окремого рахунка здає в свою установу банку на інкасо. Оплату таких вимог-доручень проводять із рахунка контрагента у звичайному порядку, встановленому для розрахунків платіжними вимогами-дорученнями. Якщо ж сальдо на користь іншої сторони, підприємство, яке веде рахунок, дає банком платіжне доручення про перерахування платіжної суми з його рахунка на рахунок контрагента.

Порядок проведення розрахунків при здійсненні разового заліку визначається рішенням центральних органів влади.

Суть разового заліку між двома підприємствами зводиться до того, що підприємство, котре бажає здійснити залік, подає в установу банку заяву про залік. Банк приймає до заліку лише ті розрахункові документи, що підлягають оплаті безперечно. Залік проводять відкликанням розрахункового документа, котрий підлягає заліку в повній сумі. Неоплачена сума пред'являється до сплати в календарній черговості.

У разовому заліку може брати участь і кілька підприємств із одного чи різних регіонів країни, причому не обов'язково, щоб ці підприємства мали одне до одного тільки зустрічні претензії. Вони можуть бути зв'язані між собою лише послідовним ланцюгом грошових вимог і зобов'язань. Кожному учасникові заліку відкривається тимчасовий особовий рахунок, у

дебет якого записуються суми документів, оплачених шляхом заліку, а в кредит — суми, які надходять підприємству від інших учасників заліку. Якщо сальдо по рахунку кредитове, то воно зараховується на поточний рахунок учасника заліку. Якщо утворилось дебетове сальдо по заліку, то воно списується з поточного рахунка; банк може надати учасникові заліку кредит на завершення заліків, тобто на сплату дебетових сальдо.

Безспірне стягнення та безакцентне списання коштів здійснюється у випадках, передбачених законодавством України.

Безакцентне списання коштів — це списання коштів з рахунка платника без його згоди на підставі документів, поданих банкові одержувачем коштів.

Безспірне стягнення та безакцентне списання коштів здійснюється на бланку платіжної вимоги (рис. 3.10).

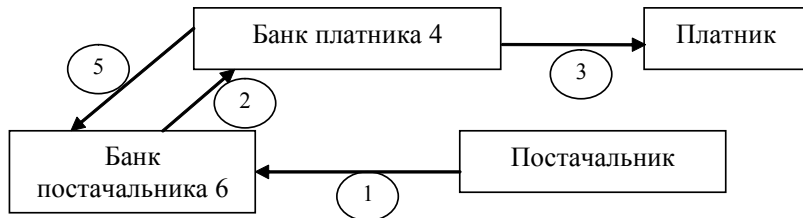

Рис. 3.10. Схема документообороту при розрахунках платіжними вимогами

1. Одержувач коштів виписує і здає в установу банку, що його обслуговує, платіжну вимогу до платника і реєстр платіжних вимог.
2. Банк одержувача пересилає платіжну вимогу і реєстр банку платника.
3. Банк платника видає платникові платіжну вимогу і повідомляє про платіж.
4. На основі перевіреної платіжної вимоги установа банку списує зазначену суму з рахунка платника.
5. З банку платника надходять документи про перерахування коштів у банк одержувача.
6. Банк одержувача зараховує зазначену суму на рахунок одержувача коштів.

Платіжна вимога — розрахунковий документ, за яким кошти списуються з рахунка без згоди його власника; це наказ одержувача коштів (постачальника) про переведення йому коштів з рахунка платника.

Платіжна вимога подається стягувачем у банк, в якому він обслуговується. Платіжні вимоги приймаються банками протягом десяти календарних днів із дня виписки. День заповнення платіжної вимоги не враховується.

У платіжній вимозі зазначається призначення платежу та відповідна стаття законодавчого акта, якою передбачене право безспірного стягнення та безакцептного списання коштів.

Відповідальність за обґрунтованість і правильність внесення даних у розрахункові документи у разі безспірного стягнення та безакцептного списання коштів несе стягувач.

Суми недоїмки до бюджету за податками, податковим кредитом, штрафами, нараховані державними податковими адміністраціями України, стягуються у безспірному порядку інкасовими дорученнями (розпорядженнями). Інкасове доручення – це розрахунковий документ, який складають фінансові органи, банки, інші підприємства та організації у тих випадках, коли їм надане право безспірного (безакцептного) стягування коштів.

Інкасові доручення (розпорядження) приймаються банками протягом десяти днів із дня виписки. День заповнення інкасового доручення (розпорядження) не враховується.

У рядку «Призначення платежу» інкасового доручення (розпорядження) вказується назва законодавчого акта, яким передбачене право безспірного стягнення коштів (його дата, номер і відповідний пункт), і документ, на підставі якого здійснюється стягнення.

У випадку, якщо в інкасовому дорученні не заповнений рядок «Призначення платежу» або не зроблено посилання на акт чинного законодавства, банк повинен повернути його без виконання.

Відповідальність за достовірність даних інкасового доручення (розпорядження) на безспірне стягнення коштів покладається на стягувача, який оформив розрахунковий документ та надав його до банку, що його обслуговує.

Документи на безспірне стягнення та безакцептне списання коштів приймаються банками незалежно від наявності коштів на рахунках підприємств.

Банки виконують ухвали судів, суддів, постанов прокурорів, слідчих прокуратури, внутрішніх справ та служби безпеки України щодо арешту коштів юридичних та фізичних осіб.

Коли накладається арешт на кошти рахунка юридичної або фізичної особи, банк припиняє списання коштів за розпорядженням власника рахунка (в тому числі використання коштів на потреби підприємства та вип-

лату заробітної плати і прирівняних до неї платежів), за винятком платежів до бюджету та внесків до державних цільових фондів.

3.5 Міжбанківські розрахунки та механізм їх здійснення

Міжбанківські розрахунки є важливим елементом грошових розрахунків. Вони здійснюються між економічними суб'єктами – клієнтами різних банків або різних філій одного банку. В таких випадках виникає потреба переказувати кошти з банку платника в банк одержувача. Між банківськими установами виникає багато відносин, які зумовлюють їх власні взаємні платежі – купівля-продаж валюти, міжбанківські кредитні відносини, надання послуг, купівля-продаж цінних паперів. Тому міжгосподарські розрахунки не можуть успішно здійснюватися без ефективних, надійної й добре організованої системи міжбанківських розрахунків.

Національна система масових електронних платежів (НСМЕП) є внутрішньодержавною банківською багатоємнітною платіжною системою масових платежів.

Діяльність НСМЕП направлена на виконання її основних функцій, а саме:

- виконання переказу коштів за операціями, що ініційовані із застосуванням платіжних карток;
- забезпечення високої безпечності, надійності, швидкості та економічної ефективності виконання операцій із застосуванням платіжних карток.

Спеціальним платіжним засобом НСМЕП є платіжна картка НСМЕП.

Під час проведення переказу коштів у НСМЕП використовується взаємозалік на основі клірингу.

НСМЕП використовує інформаційні технології, що забезпечують формування, оброблення, передавання та зберігання документів за операціями із застосуванням платіжних карток і формування відповідних документів на переказ коштів у електронній формі.

НСМЕП використовує систему захисту інформації, що забезпечує неперервний захист інформації, щодо здійснення операцій із застосуванням платіжних карток на всіх етапах її формування, оброблення, передавання та зберігання.

Діяльність НСМЕП забезпечується та регулюється такими засобами:

- організаційною структурою;
- АПК;
- нормативною базою.

Організаційна структура НСМЕП – це сукупність визначених Платіжною організацією суб'єктів, їх функцій, прав і обов'язків, а також сукупність відносин, що виникають між ними під час проведення переказу коштів та забезпечення діяльності НСМЕП.

До складу НСМЕП входять:

- Платіжна організація;
- члени НСМЕП;
- учасники НСМЕП.

Загальні засади діяльності, організаційна структура Платіжної організації та порядок забезпечення виконання нею своїх функціональних обов'язків визначаються внутрішніми документами Платіжної організації.

Членами НСМЕП є емітенти та еквайри.

Учасниками НСМЕП є:

- ◆ розрахунковий банк НСМЕП (далі – розрахунковий банк);
- ◆ ГПЦ;
- ◆ РПЦ;
- ◆ БПЦ;
- ◆ технічні еквайри (еквайрингові компанії);
- ◆ підприємства торгівлі та сфери послуг (торговці);
- ◆ держателі платіжних карток (держателі карток).

Розрахунковим банком може бути уповноважений платіжною організацією банк-резидент або Національний банк.

Банк, що виконує функції розрахункового банку, визначає Платіжна організація.

Платіжна організація зобов'язана виконувати такі функції:

– визначати, формувати, уносити зміни та забезпечувати розвиток нормативної бази НСМЕП і здійснювати нагляд за її виконанням тими членами та учасниками НСМЕП, з якими вона має договірні відносини, а також розповсюджувати на визначених нею умовам нормативні документи НСМЕП і зміни до них; визначати, формувати та забезпечувати діяльність та розвиток організаційної структури НСМЕП;

– визначати принципи побудови АПК, технічні вимоги до його компонентів і забезпечувати їх розроблення, випробування, впровадження та розвиток;

– визначати типи та характеристики карток НСМЕП, узгоджувати дизайн карток перед початком їх емісії, забезпечувати організацію їх виробництва та підготовку до використання (системну ініціалізацію та персоналізацію);

– визначати типи платіжних додатків і правила виконання операцій за ними;

- забезпечувати генерацію, зберігання та поширення системної ключової інформації;
- визначати порядок проведення взаєморозрахунків і формування відповідних складових страхового фонду з покриття ризиків невиконання міжбанківських розрахунків за операціями із застосуванням платіжних карток НСМЕП (страховий фонд НСМЕП), а також розраховувати їх обсяг;
- визначати типи комісійних, порядок їх розрахунку та розподілу, а також розміри відповідних складових загальносистемних комісійних (для певних фінансових операцій);
- визначати перелік основних тарифів за виконання важливих процедур і надання послуг та/або встановлювати/узгоджувати їх розміри;
- визначати правила організації безпеки в НСМЕП і забезпечувати нагляд за їх виконанням;
- визначати ризики та методи управління ризиками в НСМЕП;
- визначати порядок формування та використання страхового фонду НСМЕП і здійснювати нагляд за його використанням;
- визначати види обмежень, а також встановлювати системні обмеження щодо проведення операцій із застосуванням платіжних карток НСМЕП і забезпечувати їх використання;
- визначати правила організації захисту інформації в НСМЕП і забезпечувати нагляд за їх виконанням;
- надавати членам та учасникам НСМЕП вільний доступ до потрібної їм інформації, що не становить комерційної таємниці, щодо компонентів АПК, які мають свідоцтва на право їх застосування, та діяльності у НСМЕП;
- визначати порядок та засоби врегулювання конфліктних ситуацій і вирішення спірних питань, а також сприяти врегулюванню конфліктних ситуацій та вирішенню спірних питань;
- здійснювати адміністративне керування НСМЕП;
- приймати рішення щодо можливості членства та/або відповідної участі в НСМЕП юридичних осіб і забезпечувати укладання відповідних договорів та надання ліцензій;
- приймати рішення щодо припинення, обмеження або зупинення діяльності в НСМЕП її члена або учасника – юридичної особи;
- представляти НСМЕП у зовнішніх відносинах;
- визначати маркетингову політику щодо розвитку НСМЕП і забезпечувати її проведення;
- формувати фонди для забезпечення діяльності та подальшого розвитку НСМЕП;

Розділ 3. Платіжний оборот та операції комерційних банків з його обслуговування

— виконувати інші функції, передбачені Правилами, а також іншими документами НСМЕП.

Платіжна організація має право:

— визначати, формувати та вносити зміни до Правил та інших нормативних документів НСМЕП;

— здійснювати контроль за виконанням членами та учасниками НСМЕП договірних зобов'язань перед Платіжною організацією;

— припинити дію наданого права (дозволу, ліцензії тощо) щодо виконання членом або учасником НСМЕП відповідних функцій у разі порушення ним умов дозволу, ліцензії тощо;

— обмежити або припинити діяльність у НСМЕП її члена або учасника — юридичної особи у випадках, обумовлених Правилами;

— доручати (делегувати) визначеним нею членам (учасникам) НСМЕП або іншим юридичним особам виконання визначених нею окремих функцій;

— установлювати перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю;

— здійснювати/замовляти розроблення та впроваджувати додаткові (модифіковані) платіжні та інші додатки;

— вимагати після розгляду спорів відшкодування збитків, що завдані членом (учасником) НСМЕП Платіжній організації та/або іншому члену (учаснику) НСМЕП;

— установлювати тарифи на *послуги* Платіжної організації.

Член НСМЕП може виконувати функції емітента та/або еквайра.

Емітент НСМЕП зобов'язаний виконувати такі функції:

— забезпечувати надійне функціонування та обслуговування відповідних компонентів АПК, за допомогою яких забезпечується виконання його функціональних обов'язків;

— сформувати та підтримувати складові страхового фонду НСМЕП у порядку, визначеному Платіжною організацією;

— своєчасно проводити розрахунки з членами та учасниками НСМЕП згідно з договірними зобов'язаннями;

— здійснювати якісне обслуговування клієнтів згідно з договірними зобов'язаннями, а також держателів емітованих ним платіжних карток;

— визначати та встановлювати в межах своїх повноважень відповідні комісійні та обмеження (ліміти) за операціями із застосуванням платіжних карток, перелік своїх послуг та тарифи на них, а також інформувати держателів платіжних карток про їх зміну;

— забезпечити конфіденційність інформації відповідно до укладених договорів;

— надавати консультативну допомогу в нестандартних ситуаціях відповідно до укладених договорів;

— забезпечити розгляд і вирішення конфліктних ситуацій та спірних питань згідно і умовами укладених договорів та порядком, визначеним Платіжною організацією;

— здійснювати інформаційне обслуговування емітованих ним платіжних карток та операцій за ними;

— інші функції, визначені законодавством України, у тому числі нормативними документами Платіжної організації.

Еквайр НСМЕП зобов'язаний виконувати такі функції:

✧ забезпечувати надійне функціонування та обслуговування відповідних компонентів АПК, за допомогою яких забезпечується виконання його функціональних обов'язків;

✧ сформувати та підтримувати складові страхового фонду НСМЕП у порядку, визначеному Платіжною організацією;

✧ своєчасно проводити розрахунки з членами та учасниками НСМЕП згідно з договірними зобов'язаннями;

✧ здійснювати якісне обслуговування торговців згідно з договірними зобов'язаннями, а також держателів платіжних карток;

✧ визначати та встановлювати в межах своїх повноважень відповідні комісійні за операціями із застосуванням платіжних карток, перелік своїх послуг та тарифи на них, а також завчасно інформувати держателів платіжних карток і торговців про їх зміну;

✧ забезпечити конфіденційність інформації відповідно до укладених договорів;

✧ надавати консультативну допомогу в нестандартних ситуаціях відповідно до укладених договорів;

✧ забезпечити розгляд і вирішення конфліктних ситуацій та спірних питань згідно з умовами укладених договорів та порядком, визначеним Платіжною організацією;

✧ здійснювати інформаційне обслуговування торговців та операцій за платіжними картками;

✧ інші функції, визначені законодавством України та нормативними документами Платіжної організації.

Розрахунковий банк зобов'язаний виконувати такі функції:

— відкривати та вести відповідні рахунки, потрібні для проведення розрахунків між учасниками клірингу за операції, які виконані із застосуванням платіжних карток НСМЕП і включені до клірингу (далі — розрахунки між учасниками клірингу);

- приймати клірингові вимоги від ГПЦ і проводити розрахунки між учасниками клірингу відповідно до регламенту НСМЕП;
  - обліковувати і використовувати згідно з порядком, визначеним Платіжною організацією, та умовами укладених договорів кошти складових страхового фонду НСМЕП, а також інформувати Платіжну організацію та відповідних учасників клірингу про використання відповідних коштів складових страхового фонду НСМЕП за відповідний період і необхідність виконання пов'язаних з цим зобов'язань;
  - здійснювати контроль за своєчасним формуванням і поповненням членами НСМЕП відповідних складових страхового фонду згідно з порядком, визначеним Платіжною організацією, та умовами укладених договорів і надавати Платіжній організації, відповідним членам НСМЕП і ГПЦ інформацію про порушення зазначеного порядку;
  - здійснювати контроль за своєчасним поверненням членами НСМЕП позик до загального гарантійного фонду Платіжної організації відповідно до нормативних документів НСМЕП та умов договору з Платіжною організацією;
  - брати участь разом з Платіжною організацією в управлінні ризиками за розрахунками між учасниками клірингу;
  - виступати гарантом завершення розрахунків між учасниками клірингу, як за рахунок використання коштів страхового фонду НСМЕП, так і шляхом кредитування учасників клірингу згідно з порядком, визначеним відповідними нормативно-правовими актами Національного банку та умовами взаємних договорів;
  - інформувати Платіжну організацію та ГПЦ про результати розрахунків між учасниками клірингу згідно з регламентом НСМЕП;
  - визначати перелік своїх послуг, що надаються членам та учасникам НСМЕП для забезпечення їх діяльності, а також встановлювати (у межах своїх повноважень) тарифи на них;
  - забезпечувати конфіденційність інформації відповідно до укладених договорів;
  - брати участь та забезпечувати розгляд і вирішення спірних питань та конфліктних ситуацій згідно з умовами укладених договорів та порядком, визначеним Платіжною організацією;
  - виконувати інші функції, визначені законодавством України, у тому числі нормативними документами НСМЕП.
- ГПЦ зобов'язаний виконувати такі функції:
- забезпечувати оперативне керування АПК і безпекою НСМЕП у межах повноважень, визначених Платіжною організацією, забезпечува-

ти збирання, сортування, інформаційне оброблення та зберігання відповідних міжбанківських трансакцій системи;

- забезпечувати обмін інформацією з РПЦ, БПЦ та розрахунковим банком;
- забезпечувати цілодобову безперебійну авторизацію міжбанківських операцій з використанням карток НСМЕП за умови цілодобової роботи їх емітентів та наявності зв'язку з ними;
- забезпечувати маршрутизацію запитів до емітентів на авторизацію та ведення таблиць маршрутизації інших РПЦ;
- обліковувати членів та учасників НСМЕП, емітовані картки, модулі безпеки (SAM та HSM) і термінали, які включені в роботу АПК;
- виконувати кліринг, формувати та передавати до розрахункового банку документи на переказ (клірингові вимоги) для проведення взаєморозрахунків між членами та відповідними учасниками НСМЕП;
- формувати та подавати Платіжній організації, членам та відповідним учасникам НСМЕП потрібну звітність та інформаційні виписки за результатами клірингу;
- забезпечувати підтримку бази даних членів та учасників НСМЕП та формування потрібних форм звітності для них згідно з замовами укладених договорів;
- надавати консультативну допомогу в нестандартних ситуаціях відповідно до умов укладених договорів;
- забезпечувати конфіденційність інформації відповідно до умов укладених договорів;
- визначати перелік своїх послуг, що надаються членам та учасникам НСМЕП для забезпечення їх діяльності, а також встановлювати (у межах своїх повноважень) тарифи на них;
- брати участь та забезпечувати розгляд і вирішення спірних питань та конфліктних ситуацій згідно з умовами укладених договорів та порядком, визначеним Платіжною організацією;
- виконувати функції регіонального процесингового центру для того регіону, в якому він розташований (у разі потреби);
- виконувати інші функції, визначені законодавством України та нормативними документами НСМЕП.

РПЦ зобов'язаний виконувати такі функції:

- забезпечувати підтримку оперативного керування АПК і безпеки НСМЕП у межах повноважень, визначених Платіжною організацією, забезпечувати збирання, сортування, оброблення та зберігання відповідних міжбанківських трансакцій;

- забезпечувати збирання, зберігання та передавання до ГЛІД потрібної інформації щодо нештатних ситуацій у відповідних членів та учасників НСМЕП;

- забезпечувати передавання відповідним емітентам міжбанківських трансакцій для акцептування та збирання підтверджень (акцептів) цих трансакцій від емітентів;

- забезпечувати формування та звіряння нетто-позицій відповідних членів НСМЕП, а також надсилання звірених нетто-позицій до ГПЦ і скоригованих нетто-позицій до відповідних членів НСМЕП;

- забезпечувати згідно з регламентом НСМЕП і відповідно до умов укладених договорів безперебійне та якісне інформаційне обслуговування членів та учасників НСМЕП, що підключені до нього, та надання їм необхідних послуг;

- обліковувати членів та учасників НСМЕП, яких він обслуговує, емітовані ними картки, модулі безпеки (SAM та HSM) і термінали цих членів та учасників НСМЕП, які включені в роботу АПК;

- забезпечувати підтримку бази даних щодо відповідних членів та учасників НСМЕП і формування потрібних форм звітності для них;

- надавати консультативну допомогу в нестандартних ситуаціях відповідно до укладених договорів;

- забезпечувати конфіденційність інформації відповідно до укладених договорів;

- визначати перелік своїх послуг, що надаються Платіжній організації, членам та учасникам НСМЕП для забезпечення їх діяльності а також встановлювати (у межах своїх повноважень) тарифи на них;

- брати участь та забезпечувати розгляд і вирішення спірних питань та конфліктних ситуацій згідно з умовами укладених договорів та порядком, визначеним Платіжною організацією;

- виконувати інші функції, визначені законодавством України, у тому числі нормативними документами НСМЕП.

Перелік функцій кожного окремого БПЦ визначається умовами укладених договорів з Платіжною організацією та емітентами та/або еквайрами, яких він обслуговує. Зокрема, БПЦ може виконувати такі функції:

- здійснювати інформаційне обслуговування кожного з емітентів та/або еквайрів шляхом виконання делегованих йому функцій (повноважень);

- визначати перелік своїх послуг, що надаються Платіжній організації та відповідним емітентам та/або еквайрам для забезпечення їх діяльності, а також встановлювати (у межах своїх повноважень) тарифи на них.

Технічний еквайр зобов'язаний виконувати такі функції:

- створювати та обслуговувати мережу терміналів (банкоматів) для обслуговування платіжних карток НСМЕП;
- забезпечувати згідно з Правилами та відповідно до умов укладених договорів безперебійне та якісне обслуговування членів і учасників НСМЕП, надавати консультативну допомогу в нестандартних ситуаціях відповідно до умов укладених договорів;
- забезпечувати конфіденційність інформації відповідно до умов укладених договорів;
- виконувати інші функції, визначені цими Правилами та іншими нормативними документами НСМЕП.

Торговець зобов'язаний виконувати такі функції:

- ▣ обслуговувати держателів платіжних карток у межах гарантованого еквайром(ами) переліку послуг;
- ▣ створювати умови обслуговування держателів платіжних карток, що забезпечують збереження їх конфіденційної інформації (ПІН);
- ▣ надавати держателям карток повний набір товарів та послуг за цінами, що не перевищують ціни на них під час розрахунків готівкою;
- ▣ перевіряти платіжні картки на їх відповідність установленим вимогам щодо обов'язкових реквізитів;
- ▣ на вимогу еквайра(ів) подавати копії документів за операціями із застосуванням платіжних карток.

У НСМЕП картки за типами поділяються на платіжні та службові.

Залежно від правил та вимог до оформлення платіжних операцій платіжні картки поділяються на особисті та корпоративні.

Держателем особистої платіжної картки є фізична особа. Держателем корпоративної платіжної картки є довірена особа клієнта — юридичної особи або фізична особа — підприємець чи його довірена особа.

Кожен тип карток має додатковий розподіл за функціональним призначенням картки. Перелік платіжних та службових карток та їх розподіл за функціональним призначенням, вимоги до якості карток НСМЕП визначається документами Платіжної організації.

Платіжні картки призначені для застосування їх держателями як технічного засобу для:

- безготівкової оплати за товари та послуги (у тому числі тих, купівля (одержання) яких здійснюється в системах електронної комерції);
- одержання готівки в касах банків та інших фінансових установ, торговців та через банкомати;
- перерахування коштів зі своїх картрахунків на рахунки інших осіб.

Платіжні картки можуть мати додаткові властивості та містити додаткову інформацію, що дозволяє використовувати їх як технічний засіб для забезпечення:

- ідентифікації клієнта (посвідчення особи, пенсійне посвідчення тощо);
- послуг у страховій медицині та інших видах страхування;
- обслуговування пільгових категорій населення;
- одержання пільг у торгівлі.

Створення файлів з додатковою інформацією в платіжних картках здійснюється за заявкою емітента до Платіжної організації.

Платіжні картки можуть містити кілька платіжних додатків, кожний з яких підтримує тільки один код платіжної одиниці [код валюти (основний або додатковий)] або код обліку.

Платіжні картки з ДКВО, використання яких базується на технології НСМЕП, можуть бути використані в системах надання та обліку визначених послуг, реалізованих за участю емітентів цих карток та інших належних установ, та для реалізації небанківських платіжних систем. Якщо у Правилах додатково не зазначено, що платіжна картка має ДКВО, то всі платіжні додатки такої картки підтримують основний код валюти (гривню).

Платіжні картки з ДКВО можуть бути як особисті, так і корпоративні та використані їх держателями як технічний засіб для:

- одержання наперед оплачених товарів (послуг);
- одержання готівки в іноземній валюті;
- платежу за товари та послуги цільового призначення;
- платежу за товари та послуги населення, що має пільги (оплата проїзду на транспорті, ліків, комунальних послуг тощо);
- одержання соціальної допомоги, субсидій тощо.

Для проведення емісії платіжних карток з ДКВО емітент подає до Платіжної організації документи, перелік яких визначається нею.

Платіжні та службові картки, придбані членами та відповідними учасниками НСМЕП, зберігаються як бланки суворого обліку.

У НСМЕП використовуються платіжні картки з платіжними додатками – гаманець та чек.

Платіжні додатки картки не залежать один від одного та використовуються кожний окремо.

На платіжній картці можуть розміщуватись, як один платіжний додаток (гаманець чи чек), так і обидва платіжних додатки одночасно.

Для ідентифікації клієнта перед виконанням операції із застосуванням платіжного додатка є:

ПІН для ідентифікації клієнта перед виконанням операції із залишку коштів відповідного платіжного додатка картки (ПІН залишку коштів);

ПІН для ідентифікації клієнта перед виконанням операції з його рахунком завантаження (ПІН рахунку).

Держателі карток НСМЕП за допомогою платіжних додатків карток можуть виконувати такі фінансові операції:

- он-лайн завантаження платіжного додатка картки з рахунку завантаження;
- оф-лайн завантаження платіжного додатка картки з рахунку завантаження;
- завантаження платіжного додатка картки готівкою;
- одержання готівки із залишку коштів платіжного додатка картки;
- одержання готівки з рахунку завантаження;
- платіж із залишку коштів платіжного додатка картки;
- платіж з рахунку завантаження;
- адресний платіж із залишку коштів платіжного додатка картки;
- адресний платіж з рахунку завантаження;
- повернення коштів останнього успішно завершеного платежу (операція сторно).

Платіж та одержання готівки із залишку коштів додатка картки є оф-лайн операціями. Платіж та одержання готівки з рахунку завантаження, а також завантаження платіжних додатків картки готівкою є он-лайн операціями.

Держателі платіжних карток НСМЕП (з ДКВО також) за допомогою платіжних додатків карток можуть виконувати такі нефінансові операції:

- перегляд стану рахунку завантаження;
- перегляд залишків коштів платіжних додатків на картці;
- перегляд журналу платежів (до восьми останніх операцій);
- перегляд журналу завантажень (до чотирьох останніх операцій);
- зміну ПІН залишку коштів та ПІН рахунку гаманця та чека (ця операція може проводитися на всіх банківських терміналах та банкоматах НСМЕП).

Емітент може виконувати з емітованими ним картками такі нефінансові операції:

- ✦ установлення та оновлення (зміну) терміну дії гаманця та чека;
- ✦ установлення та зміну лімітів гаманця та чека;
- ✦ розблокування ПІН залишку коштів та ПІН рахунку;
- ✦ розблокування платіжного додатка картки, який заблоковано під час порушення технології виконання операції оф-лайн завантаження платіжного додатка картки з рахунку завантаження клієнта.

Платіжні картки з ДКВО дають можливість їх держателям виконувати такі фінансові операції:

- платіж із залишку коштів платіжного додатка картки (у режимі оф-лайн);
- платіж з рахунку завантаження (у режимі он-лайн);
- завантаження платіжного додатка картки з рахунку завантаження (у режимі он-лайн);
- завантаження платіжного додатка картки готівкою (у режимі он-лайн);
- одержання готівки в іноземній валюті зі своїх картрахунків в іноземній валюті у касах і банкоматах уповноважених банків-резидентів, які емітували ці картки (у валюті, код якої відповідає додатковому коду валюти платіжного додатка картки);
- повернення коштів останнього успішно завершеного платежу (операція сторно).

Держателі корпоративних платіжних карток з основним кодом валюти (гривнею) за їх допомогою можуть здійснювати такі фінансові операції:

- одержання готівки у валюті України для здійснення розрахунків, пов'язаних з виробничими (господарськими) потребами, у тому числі для оплати витрат ті відрядження в межах України з урахуванням обмежень, установлених нормативно-правовими актами Національного банку з питань регулювання готівкового обігу;
- здійснення розрахунків у безготівковій формі у валюті України, пов'язаних із статутною та господарською діяльністю, витратами представницького характеру, а також витратами на відрядження в межах України.

Держателі корпоративних платіжних карток з ДКВО за їх допомогою можуть здійснювати такі фінансові операції:

- одержання готівки в іноземній валюті (код якої відповідає додатковому коду валюти платіжного додатка картки) в касах і банкоматах уповноважених банків-емітентів для оплати витрат на закордонні відрядження;
- здійснення розрахунків у безготівковій формі за товари та послуги [отримання наперед оплачених товарів (послуг)] для забезпечення статутної та господарської діяльності.

Кошти, які списані з картрахунку юридичної особи або фізичної особи – підприємця за операції із застосуванням корпоративних платіжних карток, вважаються виданими під звіт держателю платіжної картки. Використання коштів має бути підтверджене відповідними звітними доку-

ментами. Повернення довіреною особою клієнта невикористаних коштів та відшкодування власнику корпоративного картрахунку коштів, використаних понад встановлені норми, здійснюється згідно з чинним законодавством України.

Контроль за цільовим використанням коштів з корпоративних картрахунків за операціями із застосуванням корпоративних платіжних карток здійснюють власники цих рахунків.

Усі без винятку операції з платіжними додатками платіжних карток можуть бути здійснені їх держателями у будь-якому місці обслуговування за картками НСМЕП за наявності відповідного обладнання, якщо інше не обумовлено умовами договору між емітентом і клієнтом.

Місця обслуговування за платіжними картками НСМЕП повинні бути позначені знаком НСМЕП.

Операції з платіжними картками здійснюються з урахуванням обмежень, установлених Правилами та нормативно-правовими актами Національного банку.

У разі використання клієнтом – фізичною особою рахунку завантаження для отримання заробітної плати, пенсії, стипендії, інших подібних виплат та за умови неможливості виконання з будь-яких причин адресного платежу із застосуванням платіжної картки, клієнт – фізична особа може без використання платіжної картки за своїм дорученням (заявою) у межах ліміту, визначеного договором, здійснювати переказ коштів з цього картрахунку на інші власні рахунки і на рахунки інших осіб (плата за комунальні послуги, телефон, електроенергію тощо), повернення кредиту та процентів за ним, а також сплату комісій за розрахунково-касове обслуговування.

Переказ коштів з картрахунків без використання платіжної картки клієнтами – фізичними особами має здійснюватися з дотриманням установленого режиму використання картрахунків та оформленням відповідних розрахункових документів, передбачених нормативно-правовими актами Національного банку з питань безготівкових розрахунків.

Члени та учасники НСМЕП, що здійснюють обслуговування держателів карток, не мають права самостійно приймати рішення про відмову держателям карток в обслуговуванні, крім випадків, передбачених Правилами та документами Платіжної організації щодо операцій із застосуванням платіжних карток, та дискримінувати клієнтів інших членів НСМЕП.

Особливості виконання фінансових і нефінансових операцій із застосуванням платіжних карток НСМЕП визначено в документах Платіжної організації щодо операцій із застосуванням карток НСМЕП.

Тести

1. Поточні рахунки призначені для:

- а) обліку коштів за вкладами юридичних осіб;
- б) обліку коштів за вкладами фізичних осіб до запитання;
- в) обліку коштів підприємців за строковими вкладками.

2. Власникові вкладного рахунку видається вкладний документ:

- а) сертифікат;
- б) чек;
- в) ощадна книжка.

3. Депозитні (вкладні) рахунки фізичних осіб призначені для:

- а) зберігання грошових коштів у банку;
- б) використання в грошовому обороті банку;
- в) обліку коштів, внесених на визначений у договорі строк.

4. Національна система масових електронних платежів це:

- а) система безготівкових розрахунків;
- б) система готівкових розрахунків;
- в) система розрахунків за допомогою сертифікатів.

5. Допишіть визначення:

- а) ..... — надання дозволу на обслуговування тримача платіжної картки;
- б) ..... — установа банку, яка випускає в обіг платіжні картки.

6. Електроний гаманець — це:

- а) різновид платіжної картки «електроний чек»;
- б) різновид акредитиву;
- в) різновид банківського депозитного сертифікату.

7. Процесинговий центр виконує:

- а) збіг, обробку, зберігання та передавання інформації;
- б) кодування, розповсюдження, нагромадження інформації;
- в) архівування, патентування, накопичення інформації.

8. З платіжної карти «електроний чек» оплата може бути здійснена:

- а) тільки чековою книжкою;
- б) в готівковій або безготівковій формі;
- в) тільки в доларовому еквіваленті.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте рахунки, що відкривають банки клієнтам у національній валюті.
2. Назвіть принципи безготівкових розрахунків.
3. Які реквізити повинні мати розрахункові документи?
4. Які переваги мають клієнти при здійсненні розрахунків через систему «клієнт-банк»?
5. Дайте характеристику безготівковим міжгосподарським розрахункам.
6. Приведіть схему документооборота при розрахунках акредитивами, чеками, векселями, платіжними вимогами, платіжними дорученнями, платіжними вимогами-дорученнями.
7. Який механізм здійснення міжбанківських розрахунків?
8. Хто є учасниками НСМЕП?
9. Які функції зобов'язана виконувати платіжна організація?
10. Які функції зобов'язані виконувати ГПУ, РПУ, БПУ?
11. Які фінансові операції можуть здійснювати держателі карток НСМЕП?
12. Хто здійснює контроль за використанням коштів з корпоративних карт розрахунків?

Література:

1. Положення про організацію операційної роботи в банках України, затверджене постановою Правління НБУ від 18.06.2003 № 254.
2. Інструкція з бухгалтерського обліку депозитних операцій установ комерційних банків України, затверджена постановою Правління НБУ від 20.08.1999 №418.
3. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами установ комерційних банків України, затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2003 №355.
4. Інструкція з організації емісійно-касової роботи в установах банків, затверджена постановою Правління НБУ від 07.07.1994 № 129 (в редакції від 30.12.1996№347).
5. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління НБУ від 29.03.2001 № 135.
6. Інструкція про відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті, затверджена постановою Правління НБУ від 18.12.1998 № 527.
7. Інструкція про міжбанківські розрахунки в Україні, затверджена постановою Правління НБУ від 27.12.1999 № 621.
8. Інструкція про організацію роботи з готівкового обігу, затверджена постановою Правління НБУ від 19.02.2001 № 69.

ЕМІСІЙНО-КАСОВА РОБОТА В УСТАНОВАХ БАНКІВ

4.1. Організація емісійно-касової роботи в установах банків України

Національний банк України, якому належить монопольне право випуску в готівковий обіг грошових білетів і монет, здійснює контроль за виконанням установами банків, які проводять операції з готівкою, правил і порядку емісійно-касової роботи, встановлених інструкцією № 1 «З організації емісійно-касової роботи в установах банків України».

Для здійснення емісійно-касових операцій, операцій з іноземною валютою і платіжними документами іноземній валюті та операцій з коштовностями застосовуються бланки єдиної форми, виготовлені друкарським способом або на комп'ютері, згідно інструкції № 1.

Керівники установ банків повинні приділяти особливу увагу підбору на касову і інкасаторську роботу і виключно чесних та надійних працівників. У кожній установі банку на касових і інкасаторських працівників, водіїв заводиться особова справа, в якій знаходяться такі документи: заява про прийняття на роботу, автобіографія, копія наказу про призначення на посаду, виписки з протоколу про прийняті у заліку щодо знання інструкції № 1, фотокартка, договір про матеріальну відповідальність за формами, а також характеристика (якщо вона запитувалась) з останнього місця роботи.

Головний бухгалтер установи банку здійснює контроль за своєчасною передачею в касу зразків підписів працівників банку, які мають право підпису касових документів, а також слідкувати за своєчасним вилученням анульованих зразків підписів.

До первинних касових документів, які оформляються за операціями в національній валюті, належать об'ява про внесення готівки, приходний

касовий ордер, приходний ордер, грошовий чек. видатковий касовий ордер, видатковий ордер, повідомлення, заява про переказ готівки та повідомлення про одержання переказу.

Касові документи, на підставі, яких здійснюється приймання і видача готівки, оформляються на бланках, визначених інструкцією № 1. Бланки касових документів виготовляються друкарським способом або з використанням комп'ютерної техніки з відображенням обов'язкових реквізитів, передбачених інструкцією, крім грошових чеків, які виготовляються лише друкарським способом.

Усі обов'язкові реквізити в касових документах мають бути заповнені. Крім обов'язкових реквізитів, касові документи можуть мати й інші реквізити, потрібні для здійснення певних операцій з готівкою.

Касові документи, крім грошового чека, виписуються в тій кількості примірників, яка потрібна для учасників розрахунків.

На об'явах про внесення готівки має зазначатися дата їх пред'явлення в установу банку.

Грошові чеки дійсні протягом 10 днів із дня їх виписки, не враховуючи день виписки. Дата чека зазначається так: дата та рік цифрами, місяць словом. Грошовий чек має містити відбиток печатки (якщо наявність печатки передбачена) та підписи/підпис уповноважених осіб/особи згідно з карткою зразків підписів, використання факсиміле не допускається.

Приходні та видаткові касові ордери оформляються працівником установи банку за допомогою програмних засобів із зазначенням номера примірника в правому верхньому кутку або виписуються з використанням копіювального або самокопіювального паперу.

У разі формування приходних та видаткових касових ордерів програмним комплексом автоматизації касових операцій, у яких передбачені контрольні функції, передбачаються підписи працівника банку, відповідального за формування касових документів, та касового працівника.

На прийнятих і виконаних касових документах протягом операційного часу проставляється дата проведення касової операції за бухгалтерським обліком, а на прийнятих і виконаних касових документах після операційного часу ставиться поточна дата і штамп або напис "вечірня".

Виправлення в касових документах не допускається.

У касових документах у сумі цифрами гривні від копійок відділяються комою " , ", копійки позначаються двома знаками. Якщо сума виражена в цілих гривнях, то зазначається "00" коп.

У разі зазначення суми словами, якщо сума складається лише з копійок, то обов'язковим є написання "нуль" гривень. Назва грошової оди-

ниці зазначається, як повністю, так і в скороченій формі.

Працівник банку під час приймання від клієнтів банку зазначених касових документів перевіряє належність пред'явленого паспорта або документа, що його замінює, його власникові, відповідність деяких документа тим даним, що зазначені в касовому документі.

Якщо в документі, що засвідчує особу, немає реквізиту “адреса особи”, то в касовому документі зазначаються:

– для резидентів (у разі отримання від клієнта відповідних даних) – місцезнаходження особи або (у разі відмови в наданні таких даних) те, що місцезнаходження не визначено;

– для нерезидентів – країна проживання особи.

Якщо особи, які регулярно здійснюють операції від імені клієнта, раніше були ідентифіковані, то в приходних касових документах заповнення паспортних даних не є обов'язковим.

У видаткових касових ордерах на видачу готівки працівникам банку, а також інкасаторам територіальних управлінь зазначається прізвище, ім'я, по батькові отримувача, назва документа (посвідчення, перепустка) та його номер.

У приходних і видаткових касових ордерах, які оформляються на загальну суму проведених касових операцій, реквізит “Отримувач” або “Від кого” не заповнюється, підпис отримувача (платника) не ставиться. У реквізиті “Призначення платежу” зазначається, на підставі яких документів складено касовий ордер, що до нього додаються.

Платник (ініціатор) має право зазначити в об'яві про внесення готівки, у повідомленні, заяві про переказ готівки дату валютування, яка не може перевищувати 10 календарних днів після складання касового документа (день складання не враховується). Якщо дата валютування перевищує 10 календарних днів, то касовий документ до виконання банк не приймає.

Виплату отримувачам сум переказів готівкою установи банку здійснюють, починаючи з визначеної дати валютування. Якщо дата валютування припадає на неробочий день, то установа банку здійснює вишиту переказу, починаючи з першого робочого дня, наступного за днем, який визначений датою валютування.

До настання дати валютування платник (ініціатор) може відкликати кошти, у зв'язку з чим подає відповідній установі банку лист (для юридичних осіб) або заяву (для фізичних осіб) про відкликання коштів.

У разі неможливості здійснення установою банку отримувача виплати суми переказу готівкою через неявку отримувача переказу протягом 30 робочих днів з дати валютування установа банку отримувача зобов'язана

протягом трьох робочих днів повернути суму переказу установі банку платника (ініціатора).

У разі здійснення операцій з готівкою без відкриття рахунку на суму, що перевищує 50000 грн або еквівалент цієї суми в іноземній валюті, з метою ідентифікації осіб у касових документах мають зазначатися такі реквізити:

— для фізичних осіб — резидентів: прізвище, ім'я, по батькові особи, яка здійснює операцію з готівкою, дата народження, серія та номер паспорта (або документа, що його замінює), дата видачі та орган, що його видав, місце проживання, ідентифікаційний номер згідно з Державним реєстром фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів;

— для фізичних осіб — нерезидентів: прізвище, ім'я, по батькові (у разі його наявності) особи, яка здійснює операцію з готівкою, дата народження, серія та номер паспорта (або документа, що його замінює), дата видачі та орган, що його видав, громадянство, місце проживання або тимчасового перебування;

— для юридичних осіб — резидентів: найменування, юридична адреса, ідентифікаційний код згідно і єдиним державним реєстром підприємств та організацій України, реквізити банку, в якому відкрито поточний рахунок, та номер цього рахунку, прізвище, ім'я, по батькові особи, представника цієї юридичної особи, яка безпосередньо одержує, вносить або переказує готівку, дата народження, серія та номер паспорта (або документа, що його замінює), дата видачі та орган, що його видав;

— для юридичних осіб — нерезидентів: найменування, місцезнаходження, реквізити банку, в якому відкрито поточний рахунок, номер цього рахунку, прізвище, ім'я, по батькові (у разі його наявності) особи, представника цієї юридичної особи, яка безпосередньо одержує, вносить або переказує готівку, дата народження, серія та номер паспорта (або документа, що його замінює), дата видачі та орган, що його видав.

Реквізити для ідентифікації осіб обов'язково мають бути зазначені в касових документах за допомогою технічних засобів або від руки на підставі пред'явлених клієнтом відповідних документів.

Під час приймання від клієнтів банку касових документів за операціями з готівкою без відкриття рахунку на суму, що перевищує 50000 гривень або еквівалент цієї суми в іноземній валюті, банк перевіряє дійсність пред'явленого паспорта або документа, що його замінює, його власникові та відповідність даних документа тим даним, що зазначені в касовому документі.

У разі ненадання клієнтом документів або відомостей, необхідних для з'ясування його особи, суті діяльності, фінансового стану, або умисного надання неправдивих відомостей банк відмовляє клієнту в проведенні операції з готівкою та повертає клієнту касовий документ без виконання. На зворотному боці касового документа банк робить напис про причину його повернення (з обов'язковим посиланням на статтю 64 Закону України “Про банки і банківську діяльність”) і зазначає дату його повернення (це засвідчується підписами виконавця та/або працівника, на якого покладено функції контролера, і відбитком печатки (штампа) банку).

Якщо операція з готівкою, яку здійснює клієнт, містить ознаки такої, що підлягає фінансовому моніторингу, то банк має право відмовити клієнту в проведенні такої операції та повернути касовий документ без виконання. На зворотному боці касового документа банк робить напис про причину його повернення (з обов'язковим посиланням на частину 2 статті 7 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”) і зазначає дату його повернення (це засвідчується підписами виконавця та відповідального працівника, який приймає рішення щодо віднесення операції клієнта до операцій, які підлягають фінансовому моніторингу, і відбитком печатки (штампа) банку).

4.2. Порядок здійснення операцій в приходних касах комерційних банків.

Установи банків приймають готівку від юридичних та фізичних осіб для зарахування її суми як на власні рахунки, так і на рахунки інших юридичних та фізичних осіб (незалежно від їх місцезнаходження) або виплати суми в готівковій формі.

Приймання готівки здійснюється за наявності таких документів:

— об'яви про внесення готівки — від юридичних осіб (фізичних осіб, які є суб'єктами підприємницької діяльності), відокремлених підрозділів юридичних осіб для зарахування на власні рахунки або рахунки отримувачів;

— приходних ордерів або приходних касових ордерів — від фізичних осіб для зарахування сум готівки на вкладні (депозитні) або поточні рахунки фізичних осіб;

— повідомлень — від фізичних осіб для зарахування платежів на користь юридичних осіб;

— заяв про переказ готівки — від юридичних і фізичних осіб для переказу суми готівки отримувачу та її виплати йому в готівковій формі;
— приходних касових ордерів — усі інші надходження, у тому числі від фізичних осіб (працівників банку).

При внесенні грошей за об'явами на внесення готівки для зарахування на рахунки операційні працівники перевіряють і оформлюють документи відповідно до вказівок по веденню бухгалтерського обліку. Після цього об'ява з квитанцією і ордером передається до каси.

Касир, що одержав внутрішнім порядком приходні документи, зобов'язаний: перевірити наявність і тотожність підписів операційних працівників наявним у нього зразкам; звіряти відповідність вказаних в них сум цифрами і літерами; викликати особу, яка вносить гроші, і прийняти від неї гроші поаркушним перерахуванням.

Якщо клієнт здає гроші до каси банку за кількома приходними документами для зарахування на різні рахунки, касир приймає гроші за кожним документом окремо. Всі прийняті раніше гроші мають зберігатися в шухлядах столу або в металевих шафах, сейфах, які повинні замикатися. Робоче місце касира повинно бути обладнане так, щоб клієнт міг спостерігати за прийманням грошей.

На столі касира не може бути ніяких інших грошей, крім тих, що приймаються від особи, яка вносить гроші.

Після приймання грошей касир звіряє суму, вказану в приходному документі, з сумою, фактично виявленою при рахуванні. При відповідності сум касир підписує об'яву, квитанцію і ордер до неї, ставить на квитанції печатку і видає її особі, яка внесла гроші. Ордер до об'яви касир надсилає відповідальному працівнику, який веде касовий журнал, а об'яву залишає в себе.

Якщо у здавальника встановлено розбіжності між сумою готівки і сумою, зазначеною в документі, а також при виявленні неплатіжних і фальшивих банкнот, йому пропонується знову переписати документ. Первісний документ касир перекреслює і на звороті квитанції до цього документа проставляє фактично прийняту суму грошей і підписує квитанцію. Квитанція та ордер передаються операційному працівнику, який викреслює попередньо зазначену суму і записує нову суму внеску, оформляє отримані документи і надсилає їх до каси. Об'ява із зазначеною на звороті фактичною сумою залишається у касира до отримання нового документа з відповідною сумою внеску, після чого передається операційному працівнику.

Якщо клієнтом гроші до каси банку не були внесені, приходні документи касир повертає операційним працівникам для з'ясування. Після

з'ясування на квитанціях за підписами керівника і головного бухгалтера установи банку або їх заступників вказуються причини, з яких гроші не були внесені. У цих випадках записи в касових журналах викреслюються, приходні документи знищуються.

Касири ведуть щоденні записи прийнятих і зданих грошових сум в окремі Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей). Книги ведуться до повного їх використання, зберігаються після закінчення 12 місяців в установі банку.

Наприкінці операційного дня на підставі прийнятих документів касир складає Довідку касира приходної каси про суму прийнятих грошей та кількість документів, які надійшли до каси, і звіряє суму за довідкою з сумою прийнятих ним грошей. Довідка підписується касиром, а вказані в ній касові обороти звіряються ним з записами в касових журналах операційних працівників. Звірення оформлюється підписами касира в касових журналах і операційних працівників на довідці касира.

В довідці касира приходної каси надходження грошей до різноманітних фондів виділяються і показуються касиром окремим рядком. Сума цих надходжень по відповідному рядку довідки завіряється підписом головного бухгалтера (його заступника) або начальником операційного відділу, а також відповідального виконавця, який веде цей рахунок.

При децентралізованому веденні приходного касового журналу ця довідка складається в розрізі бригад або операційних працівників.

Прийняті протягом операційного дня гроші касир формує у встановленому порядку і разом з приходними документами і довідкою касира приходної каси здає завідуючому касою під розписку в Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей).

Завідуючий касою звіряє суму прийнятих грошей і кількість приходних документів з довідкою касира і підписує довідку.

Грошові білети, з яких неможливо сформувати повні пачки і корінці, передаються завідуючим касою для об'єднання одному з касирів під розписку в Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей).

Гроші, що надійшли в приходні каси, можуть передаватися завідуючому касою протягом операційного дня декілька разів під розписку в Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей). У цих випадках до передачі грошей, касир повинен переконатися в тому, що фактична їх наявність відповідає загальній сумі приходних документів, за якими вони прийняті.

Вся готівка, яка надійшла до закінчення операційного дня, повинна бути оприходовувана до оборотної (операційної) каси і зарахована на відповідні рахунки за балансом установи банку в той же робочий день.

4.2.1. Порядок приймання установами комерційних банків платежів від фізичних осіб готівкою

Приймання платежів від фізичних осіб здійснюється приходними або приходно-видатковими касами установ банків та їх філій.

Приймання платежів здійснюється за приходними документами: податки і збори до бюджетів та державних цільових фондів; платежі за товари, страхові та добровільні внески, надані послуги і виконані роботи тощо; квартплата і комунальні послуги (платежі за електроенергію, газ, воду тощо).

Приходні документи складаються з двох частин – повідомлення та квитанції і містять обов'язкові реквізити одержувача платежу: назву юридичної особи, ідентифікаційний код, номер поточного рахунку, найменування банку, в якому відкрито рахунок одержувача, код установи банку, а також дані платника: прізвище, ім'я, по батькові та номер особового рахунку платника (за його наявності), призначення платежу, суму, в тому числі ПДВ (за наявності), і період, за який здійснюється платіж.

Приходні документи для приймання податків, зборів та інших платежів до бюджетів та державних цільових фондів додатково до вищезазначених реквізитів містять: код виду платежу (заповнюється банком або юридичною особою), код бюджетної класифікації (заповнюється банком або юридичною особою), ідентифікаційний номер (крім випадків, коли фізична особа через свої релігійні переконання відмовилася від прийняття ідентифікаційного номера і в паспорті якої зроблено відповідну відмітку).

У разі застосування комп'ютерної системи автоматизації касової роботи (далі – САКР) касир оформляє квитанцію шляхом уведення в САКР даних пред'явленого платником повідомлення. Повідомлення також можуть роздруковуватися юридичною особою – одержувачем платежів з обов'язковим дотриманням усіх реквізитів, визначених інструкцією № 1.

У разі постійних надходжень платежів від фізичних осіб (квартплата і комунальні платежі, плата за газ, електроенергію, телефонний зв'язок, плата за навчання тощо) між установами банків та юридичними особами, на користь яких приймаються платежі, можуть укладатися договори про приймання платежів. Якщо оплату послуг банку з приймання платежів здійснює одержувач відповідно до умов договору, то платник не здійснює оплату банківських послуг.

При укладанні договорів мають чітко визначатися види платежів для правильного їх відображення за символами статистичної звітності про касові обороти, форми приходних документів, умови приймання і строки

зарахування платежів, форма подання і спосіб передавання приходних документів (реєстрів платежів), відповідальність та обов'язки сторін, код виду платежу, код бюджетної класифікації, сума-комісійної винагороди, яку сплачує одержувач коштів банку за здійснення цих операцій.

У разі відсутності договору про приймання платежів на користь юридичних осіб чи якщо умовами договору не передбачена оплата одержувачем послуг банку, то плату за виконану операцію вносить платник згідно з тарифами, установленними в цьому банку, за окремими приходними документами.

Установи банків можуть укладати договори з юридичними особами про порядок здійснення операцій у спільно створених системах із приймання та обліку платежів. У цих системах можуть застосовуватися документи на електронних носіях (магнітна картка або картка з умонтованою мікросхемою), на яких міститься потрібна інформація про реквізити платника, одержувача коштів та суми, що сплачується. Ці документи видаються платнику юридичною особою — одержувачем коштів і приймаються установами банків — членами системи як підстава для здійснення операцій.

Для виконання обліку операцій і формування потрібних облікових документів застосовуються САКР, які функціонують у складі програмно-апаратного комплексу “Операційний день банку” (далі — ОДБ). У разі виконання операцій із приймання платежів касами філії можуть застосовуватися САКР, що функціонують автономно. Інформація про здійснення в цих системах операцій передається в ОДБ після закінчення операційного дня відповідними каналами зв'язку або через проміжні носії інформації.

Комп'ютерні САКР, що функціонують у складі програмно-апаратного комплексу ОДБ, належать до систем автоматизації банку і не потребують реєстрації в Державній податковій адміністрації України. Вимоги до таких систем установлює Національний банк України.

Якщо установа банку відповідно до угоди, укладеної з юридичною особою — одержувачем коштів, приймає платежі на підставі документів на електронних носіях, у САКР має бути пристрій для зчитування інформації з цих носіїв.

Усі операції, що виконує касир, фіксуються в протоколі роботи САКР у формі, що не допускає змін його змісту. Після закінчення роботи відповідний протокол має зберігатися у касових документах дня.

Касир приходної каси банку, який приймає від фізичних осіб платежі, щоденно на початку операційного дня одержує під звіт потрібну суму банкнот дрібних номіналів і розмінну монету під розпис у книзі обліку прийнятої і виданої готівки та інших цінностей.

Здійснюючи операцію з приймання платежу, касир:

— приймає від платника приходний документ і перевіряє правильність заповнення приходного документа та наявність на ньому всіх обов'язкових реквізитів;

— приймає від платника і перераховує готівку та звіряє суму готівки з приходним документом.

Якщо обов'язкові реквізити, які визначені формою повідомлення, не заповнені або якщо сума наявних коштів менша, ніж сума платежу, то операція не виконується, а документ і готівка повертаються платнику.

При використанні САКР приходний документ може заповнюватися платником в одній частині — повідомленні. Касир вводить у САКР інформацію з пред'явленого платником повідомлення. Після закінчення вводу друкує квитанцію з такими реквізитами: найменування установи банку, дата, час виконання операції, призначення платежу, сплачена сума, дані про платника та одержувача коштів. Квитанція має містити електронний підпис касира і бути засвідченою електронним підписом САКР. За відсутності в САКР функції формування електронних підписів квитанцію підписує касир і засвідчує відбитком печатки.

Якщо платник відмовляється від здійсненого платежу в цей же день, за умови, що сума внесеного платежу ще не перерахована на рахунок одержувача, питання про повернення готівки вирішується на підставі письмової заяви платника за наявності квитанції та паспорта або документа, що його замінює. Засобами САКР операція скасовується, що зазначається в протоколі роботи САКР, платник видає квитанцію і йому повертають готівку. Заяву та приходний документ включають до касових документів дня. У всіх інших випадках питання про можливість повернення зарахованих сум платежів після дня здійснення платежу платник вирішує безпосередньо з юридичною особою, на користь якої прийнято платіж.

На кінець операційного дня виконані касиром приходні документи мають формуватися засобами САКР автоматично. Операції за прийнятими платежами від фізичних осіб мають бути передані в ОДБ безпосередньо або через проміжні носії інформації в той же день. Додатково в САКР може формуватися реєстр платежів щодо кожної юридичної особи — одержувача коштів, який надсилається їй в узгодженій у договорі формі.

На підставі здійснених операцій за САКР формується зведений касовий ордер платежів.

Приймання платежів також може здійснюватись із застосуванням електронних контрольно-касових апаратів. Електронний контрольно-касовий апарат повинен забезпечувати роздрукування на контрольній стрічці

порядкового номера, коду операції, дати здійснення операції та суми прийнятих коштів, а на прибуткових документах – проставлення відбитка із зазначенням найменування установи банку, номера каси, дати здійснення операції та суми прийнятих коштів.

При застосуванні ЕККА для реєстрації операцій із приймання платежів касир (після перевірки змісту прибуткового документа, приймання і перерахування готівки) набирає на клавіатурі суму платежу, впевнюється, що сума набрана правильно, проставляє на повідомленні та квитанції відбиток штампа ЕККА із зазначенням суми платежу, підписує повідомлення та квитанцію і видає квитанцію платнику.

Якщо при введенні суми платежу в ЕККА була допущена помилка, касир викреслює дані про здійснення операції на контрольній стрічці ЕККА, а на прибутковому документі робить відмітку “Платіж не відбувся” і засвідчує це особистим підписом. Прибутковий документ платнику не повертається, а і додається до контрольної стрічки ЕККА і зберігається в касових документах дня. Операція переоформлюється відповідно до заповненого платником нового прибуткового документа.

Якщо платник відмовляється від здійснення платежу в цей же день, повернення коштів здійснюється в порядку, викладеному в інструкції №1. При цьому касир анулює цю операцію, а на прибутковому документі робить відмітку “Платіж не відбувся”. Заява та прибутковий документі додаються до контрольної стрічки електронного контрольно-касового апарата і зберігаються в касових документах дня.

Питання про можливість повернення зарахованих сум платежів після дня здійснення платежу платник вирішує безпосередньо з юридичною особою, на користь якої прийнято платіж.

Після закінчення операційного дня касир виймає з ЕККА контрольну стрічку, підраховує за її даними загальну суму платежів, звіряє її з сумою наявної готівки з урахуванням грошей, одержаних під звіт на початку операційного дня, а також сум, переданих завідувачу касою (старшому касиру), записує на контрольній стрічці дату, найменування установи банку, номер ЕККА і ставить свій підпис.

У разі невідповідності суми наявних готівкових коштів сумі, зазначеній на контрольній стрічці, касир з'ясовує причину розбіжностей шляхом звірки всіх прибуткових касових документів із зафіксованими на контрольній стрічці даними.

Після звірки сум наявної готівки касир складає зведений касовий ордер, довідку про суми прийнятих за день платежів, а також сортує їх відповідно до видів платежів і юридичних осіб – одержувачів платежів та обан-

деролоє повідомлення. На кожній із бандеролей вказується назва установи банку, МФО, номер поточного рахунку юридичної особи — одержувача платежу, кількість прибуткових документів, загальна сума платежів, дата, найменування, МФО установи банку, що прийняла платежі, особистий підпис касира.

Грошові кошти на кінець операційного дня передаються завідуючому касою (старшому касирові), а прибуткові документи — в бухгалтерію для зарахування прийнятих сум на відповідні рахунки.

Якщо каса територіально відокремлена від установи банку і працює один касир, ш готівка передається в операційну касу установи банку через інкасаторів (для цього в кінці дня готівка вкладається в інкасаторську сумку разом із супровідною відомістю відповідно до гал. 185,186 Інструкції).

За необхідності допускається передача касиром прийнятої протягом дня готівки завідуючому касою (старшому касирові) під розписку в Книзі обліку прийнятих і виданих грошей під час перерв, які виникають за відсутності клієнтів. Якщо таких перерв не буває, то приймання платежів припиняється на необхідний для здавання грошей строк. На цей час має бути вивішена об'ява: "ТЕХНОЛОГІЧНА ПЕРЕРВА".

У разі виходу з ладу САКР (ЕККА) з дозволу керуючого установою банку операції з приймання платежів здійснюються вручну. Сума прийнятого платежу записується в окремий касовий журнал із зазначенням порядкового номера, коду операції, реквізитів платника і одержувача коштів. При оформленні операції касир зазначає в повідомленні та квитанції прийняту суму коштів, дату здійснення операції, засвідчує цей запис особистим підписом і штампом установи банку.

Часткова виплата сум, вказаних у прибуткових документах, не допускається.

Суми платежів, прийняті від фізичних осіб на користь юридичних осіб через САКР, зараховуються на відповідні рахунки, як правило, у день їх приймання або в строки, що обумовлені договором. Для платежів, прийнятих через ЕККА та після завершення операційного часу, зарахування коштів має здійснюватися не пізніше наступного робочого дня.

Для платежів, прийнятих підрозділами ВАТ "Державного ощадного банку України", які розташовані в сільській місцевості, строк зарахування продовжується на час, потрібний для доставки документів до відповідної філії банку поштою або іншим зв'язком, а останнім — не пізніше наступного робочого дня.

4.2.2. Правила здійснення переказів готівки та виплати їх сум у готівковій формі

Установа банку приймає від юридичних і фізичних осіб (далі — платник (ініціатор) готівку для здійснення переказу у внутрішньобанківській або внутрішньодержавній, платіжних системах юридичній або фізичній особі (далі — переказ), а також видає готівку юридичним і фізичним особам за переказами без відкриття рахунків (далі — отримувач). Платник (ініціатор) та отримувач можуть бути як різними особами, так і однією і тією самою особою.

Плата за послуги з переказу готівки встановлюється установою банку залежно від застосовуваної платіжної системи.

За згодою сторін (банку отримувача та банку ініціатора) отримувач переказу може бути надіслане повідомлення про надходження на його ім'я переказу в порядку, встановленому банком отримувача.

Для здійснення переказу платник (ініціатор) подає до установи банку — члена платіжної системи заповнену та засвідчену особистим підписом заяву про переказ (заява).

Форма заяви про переказ та повідомлення про отримання переказу визначається платіжною системою і має містити відповідні реквізити, передбачені зразком.

Після прийняття заяви працівник установи банку, який здійснює операції з приймання переказів, перевіряє повноту заповнення заяви, звіряє відповідність зазначених у заяві сум цифрами і словами, нараховує плату за здійснення операції, приймає готівку з поаркушним перерахуванням.

Якщо банк використовує внутрішньобанківську платіжну систему, то працівник установи банку вносить дані, що зазначені в заяві, до форми заяви в електронному вигляді та надсилає запит щодо отримання реєстраційного номера до головного банку.

Після отримання реєстраційного номера переказу працівник установи банку роздруковує один примірник заяви, проставляє на ньому особистий підпис та відбиток печатки і надає його платнику (ініціатору). Працівник банку попереджає платника (ініціатора) про потребу повідомлення ним отримувача про здійснення переказу (якщо інформація про це не передбачена заявою) та про реєстраційний номер переказу.

У разі використання внутрішньодержавної платіжної системи реєстрація переказів та присвоєння реєстраційного номера проводиться установою банку, що здійснює переказ.

Після закінчення операційного дня працівник установи банку, який здійснював перекази, формує і друкує зведений реєстр прийнятих переказів і звіряє його з даними фактичного залишку готівки в касі. На загальну суму прийнятої готівки відповідно до зведеного реєстру складається приходний касовий ордер, який разом з реєстром і заявами додається до касових документів дня.

У разі звернення до установи банку отримувача переказу з вимогою про виплату суми переказу працівник установи банку, який має здійснити видачу готівки отримувачу, перевіряє наявність інформації про надходження переказу.

У разі підтвердження інформації про надходження переказу працівник установи банку отримує заповнене повідомлення про одержання переказу (повідомлення), перевіряє повноту його заповнення і відповідність даних, наведених у ньому, даним отримувача, зазначеним в електронному; документі або в розрахункових документах. Для отримувача – фізичної особи працівник установи банку перевіряє паспорт або документ, що його замінює. Для отримувача – юридичної особи працівник установи банку перевіряє паспорт або документ, що його замінює, керівника або уповноваженої ним особи. Якщо переказ на ім'я юридичної особи отримує уповноважена керівником особа, то ця особа подає ще й належним чином оформлену довіреність.

На підставі повідомлення працівник установи банку вносить інформацію про виплату переказу до системи грошового переказу. Працівник установи банку роздруковує один примірник повідомлення, проставляє на ньому особистий підпис та відбиток печатки і надає його отримувачу коштів разом з готівкою за переказом.

Часткова виплата переказів не допускається.

Після закінчення операційного дня працівник установи банку, який здійснював виплату готівки за переказами отримувачам, формує і друкує зведений реєстр виплачених переказів і звіряє з його даними фактичний залишок готівки. На загальну суму виплачених переказів відповідно до «єдиного реєстру складається видатковий касовий ордер, який разом з реєстром, повідомленнями та засвідченими довіреностями на уповноважених осіб додається до касових документів дня (якщо виплата готів») здійснюється за генеральною довіреністю, то до касових документів дня додається її копія, засвідчена уповноваженим працівником банку).

Якщо установа банку не може здійснити виплату отримувачу переказу готівкою у зв'язку з тим, що він протягом тридцяти робочих днів із дня надходження цієї суми не з'явився до банку, то установа банку отримува-

ча зобов'язана протягом трьох робочих днів повернути відповідну суму установі банку платника (ініціатора).

4.3. Порядок здійснення операцій в вечірніх касах

Приймання грошей від підприємств, об'єднань, установ, організацій і населення після закінчення операційного дня здійснюють вечірні каси. Час роботи цих кас оголошується. Прийняті гроші повинні бути зараховані на відповідні рахунки не пізніше наступного робочого дня. Проводити будь-які видаткові операції, за винятком операцій за вкладками та з цінними паперами, працівникам вечірніх кас забороняється.

Установи банків, які не мають вечірніх кас, приймають гроші у випадку доставлення їх після операційного дня клієнтами в порядку, встановленому для вечірніх кас.

Приймання грошей і видача вкладів і цінних паперів вечірніми касами здійснюється касиром під контролем бухгалтера-контролера, з яким укладається договір про повну індивідуальну матеріальну відповідальність за схоронність грошей і інших цінностей і який має право контрольного підпису від імені установи банку, за приходними касовими документами за формами, встановленими для денних кас, а в опломбованих сумках — за супровідними відомостями до сумки з грошовою виручкою.

Гроші, прийняті до вечірньої каси, повинні бути упаковані у встановленому порядку.

При здаванні грошей особа, яка здає готівку, заповнює приходний документ на внесення готівки і передає цей документ бухгалтеру-контролеру, який після перевірки передає його до каси.

Прийнявши гроші, касир підписує приходні документи, проставляє на них штамп "Вечірня каса" і видає квитанцію за двома підписами (бухгалтера-контролера і касира), завірену печаткою вечірньої каси, закріпленою за касиром. Після закінчення приймання грошей касир і бухгалтер-контролер звіряють суму готівки з даними касового журналу і приходних документів і підписують касовий журнал.

Гроші, що надійшли, приходні видаткові касові документи, касові журнали, касові документи касовий журнал і печатка після закінчення операцій вечірньої каси зберігаються в грошовому сховищі (сейфі). Грошове сховище (сейф) замикається на два ключі — касира і бухгалтера-контролера, опечатується їх печатками і здається під охорону у встанов-

леному порядку під розписку в Контрольному журналі на осіб, що допускаються до відкриття, закриття та опечатування грошових сховищ.

Вранці наступного робочого дня працівники вечірньої каси приймають грошове сховище (сейф) від охорони і здають гроші, приходні документи завідуючому касою під розписку в касовому журналі вечірньої каси. Касовий журнал після цього передається бухгалтером-контролером головному бухгалтеру.

Завідуючий касою передає приходні і видаткові документи головному бухгалтеру, який підраховує за документами загальну суму надходжень і звіряє її з загальною сумою приходу по касовому журналу, підписує касовий журнал і передає його для запису в бухгалтерському обліку. Приходні документи головним бухгалтером повертаються завідуючому касою, а ордери передаються операційним працівникам для запису на рахунки клієнтів.

При здійсненні в вечірніх касах операцій без бухгалтера-контролера касир приймає гроші з використанням контрольного касового апарата або комп'ютерної програми САКР. Печатка, що знаходиться в касі, вилучається.

Контрольний касовий апарат пломбується завідуючим касою, якщо це передбачено конструкцією апарата. Ключ від підсумовуючого лічильника видається касиру, ключ для погашення підсумовуючого лічильника – завідуючому касою.

У вечірній касі вивіщується оголошення про те, що квитанції, які видаються клієнтам, повинні мати відбиток штампа контрольного касового апарата з зазначенням суми внеску. В оголошенні повинно бути вказано, що квитанції без підпису касира і відбитку штампа контрольного касового апарата, а також з виправленими або проставленими у відбитку штампа сумами і датами від руки є недійсними. Зразок відбитку вміщується в оголошенні.

Після перевірки поданих клієнтом документів і прийняття грошей касир підписує документи і споряджає квитанцію разом з об'явою на внесення готівки на зворотному боці відбитком штампа контрольного касового апарата, квитанцію касир видає вкладнику грошей, а об'яву залишає в себе.

Відбиток штампа контрольного касового апарата з неправильно набраною сумою на приходному документі і на квитанції касир закреслює і за своїм підписом на ньому робить надпис: «Не враховувати». Приходні документи касир залишає в себе.

Після закінчення приймання грошей касир виймає з контрольного касового апарата контрольну стрічку, викреслює з неї усі неправильно

зараховані підсумовуючим лічильником суми згідно з зіпсованими документами, що в нього залишилися, підраховує загальну суму і завіряє її з фактичною наявністю грошей і учиняє всі необхідні записи в Книзі обліку показників лічильників контрольного касового апарата та сум готівки, що прийнята вечірньою касою.

Загальну суму прийнятих грошей касир записує цифрами і літерами в контрольній стрічці, проставляє дату і засвідчує своїм підписом усі зроблені в контрольній стрічці записи і виправлення.

Вранці наступного робочого дня касир вечірньої каси звітує перед завідуючим касою у порядку, викладеному в п. 14, під розписку в контрольній стрічці.

Завідуючий касою до прийняття цінностей і документів зобов'язаний:
— попередньо пересвідчитися, чи не проводилося погашення підсумовуючого лічильника контрольного касового апарата. При встановленні факту погашення підсумовуючого лічильника службові особи, відповідальні за збереження цінностей, негайно встановлюють причини, складають і підписують відповідний акт, і керівник установи банку вживає необхідні заходи;

— перевірити відповідність порядкових номерів від першої до останньої операції в контрольній стрічці і приходними документами і провести погашення підсумовуючих лічильників.

Після приймання цінностей і документів завідуючий касою передає документи та контрольну стрічку головному бухгалтеру (його заступнику).

В тих установах, де здійснення операцій на контрольному касовому апараті проводиться завідуючим касою, його обов'язки, передбачені цим пунктом та п. 23, покладаються на керівника установи банку

Головний бухгалтер (його заступник) після підрахунку за документами загальної суми надходжень співставляє її з результатом, записаним у контрольній стрічці, перевіряє обґрунтованість внесення виправлень до стрічки, а також відповідність в ній порядкових номерів від першої до останньої операції.

Ця перевірка оформляється підписом головного бухгалтера (його заступника) в контрольній стрічці, яка разом з документами передається працівнику бухгалтерії для складання касового журналу.

Після перевірки касовий журнал підписується працівником, який його склав, і головним бухгалтером (його заступником). Приходні документи повертаються завідуючому касою, а ордери передаються операційним працівникам. Касовий журнал разом із контрольною стрічкою передається для запису в бухгалтерському обліку.

Контрольні стрічки підшиваються разом з приходними касовими журналами, або на розсуд головного бухгалтера — разом з касовими документами.

Приймання грошей, що надійшли до вечірньої каси, може проводитись службовими особами, відповідальними за схоронність цінностей, без присуття працівників цієї каси вранці наступного дня до установи банку.

Запасні ключі від грошового сховища (сейфа) закріплюються за керівником і завідуючим касою, які разом з головним бухгалтером приймають від охорони грошове сховище (сейф) вечірньої каси. В разі наявності у грошового сховища (сейфа) одного ключа, запасний ключ закріплюється за завідуючим касою. Запасний ключ від шафи або шухляди столу, де касир вечірньої каси зберігає контрольний журнал на осіб, які допускаються до відкриття, закриття та опечатування грошових сховищ, закріплюється за завідуючим касою.

Приймання грошей проводиться службовими особами, відповідальними за схоронність цінностей, у встановленому порядку під розписку в контрольній стрічці касового апарата або касовому журналі. При виявленні невідповідності суми грошей даним приходних документів і сумі, показаній у стрічці касового апарата, вони складають акт і з'ясовують причини цієї невідповідності.

Після приймання цінностей і перевірки документів контрольний журнал на осіб, які допускаються до відкриття, закриття та опечатування грошових сховищ, вкладається службовими особами в грошове сховище (сейф), яке замикається керівниками установи і завідуючим касою.

Якщо прийняті касиром вечірньої каси гроші можуть бути сформовані і упаковані ним до закриття цінностей установи банку, гроші, приходні й інші документи від працівників вечірньої каси повинні бути того ж дня прийняті, перевірені і замкнені службовими особами, відповідальними за схоронність цінностей, в грошовому сховищі в порядку, встановленому Інструкцією № 1.

Гроші і документи вечірньої каси зберігаються у цих випадках у грошовому сховищі, шафі або на стелажі, де знаходяться гроші оборотної (операційної) каси, але окремо від неї або інших цінностей

У випадках ремонту контрольного касового апарата механік у присутності завідуючого касою і касира погашає підсумовуючий лічильник контрольного касового апарата і складає акт, в якому вказуються показання підсумовуючого лічильника і контрольного лічильника гашення до початку ремонту і після закінчення ремонту.

Акт підписується механіком, завідуючим касою і касиром і зберігається у головного бухгалтера (його заступника) в окремій справі.

б) порядок приймання вечірніми касами сумок (мішків) з готівкою та іншими цінностями від інкасаторів Національного банку, станцій залізниць і підприємств зв'язку

Приймання касиром вечірньої каси сумок (мішків) з готівкою від старшого бригади інкасаторів проводиться в присутності всіх інкасаторів цієї бригади. Водій автомашини, на якій проводилося збирання грошової виручки, повинен знаходитись в приміщенні установи банку або в автомашині де закінчено приймання сумок з цінностями.

При здачі сумок (мішків) з грошовою виручкою інкасатори пред'являють накладні до сумки з грошовою виручкою, при здачі сумок з валютними цінностями – супровідну відомість до сумки і валютними іншими цінностями та явочні картки бухгалтеру-контролеру вечірньої каси, який перевіряє відповідність записів у накладних (супровідних відомостях) і явочних картках реєструє належні до приймання від інкасаторів сумки (мішки) в Журналі обліку прийнятих сумок і мішки з готівкою і порожніх сумок у двох примірниках і в міру реєстрації передає накладні (супровідні відомості) касирові. В журналі в графі “Примітка” повинні показуватися виявлені при прийманні виправлення в явочних картках без відповідних обмовок, розбіжностей записів в явочних картках з накладними (супровідними відомостями) тощо. Кількість і номери порожніх сумок (мішків) належних до здачі у касу, бухгалтер-контролер встановлює за даними записів в явочних картках із фактичною наявністю порожніх сумок.

Після цього бухгалтер-контролер перевіряє відповідність кількості сумок (мішків), які здають інкасатори до каси за даними Довідки про видачу інкасаторам сумок (мішків), явочних карток, а потім явочні картки повертає інкасаторам.

Касир при прийманні сумок (мішків) з готівкою перевіряє:

а) чи не мають сумки (мішки) з грошима, що надійшли, яких-небудь зовнішніх пошкоджень і інших дефектів (латок, зовнішніх швів, розривів тканини, невіджатих і пошкоджених пломб, розриву шпагату або вузлів на шпагаті тощо);

б) виразність відбитків пломбірів і відповідність їх завіренням зразкам;

в) відповідність номерів сумок., які здаються інкасаторами, номерам, вказаним у накладних.

г) відповідність кількості мішків з монетою, а також загальної суми виручки, яка приймається, згідно записам у накладних.

Після приймання сумок (мішків) за кожним маршрутом (заїздом) касир, бухгалтер-контролер і всі інкасатори бригади підписують обидва примірники журналу обліку прийнятих сумок і мішків з готівкою та порожніх

сумок і другий його примірник, скріплений печаткою вечірньої каси, наданий старшому бригади інкасаторів.

Касир під контролем бухгалтера-контролера проводить підрахунок сумок (мішків), які вкладаються у грошове сховище (сейф), прийнятих по маршруту (заїзду), і разом з бухгалтером-контролером звіряють їх з кількістю, вказаній у журналі обліку прийнятих сумок і мішків з готівкою та порожніх сумок, і замикають сховище (сейф) на два ключі, один з яких знаходиться у касира, а другий – у бухгалтера-контролера.

Про загальну кількість прийнятих за всіма маршрутами сумок (мішків) з готівкою і порожніх сумок складається Довідка про прийняті вечірньою касою сумки (мішки) з готівкою і порожні сумки, яка разом з першими примірниками журналів обліку прийнятих сумок і мішків з готівкою її порожніх сумок зберігається в окремій папці.

4.4. Організація і порядок роботи каси перерахування

Перерахування грошей проводиться касирами лічильних бригад каси перерахування. Кожна бригада очолюється контролером. Обов'язки контролера лічильної бригади покладаються на касового або бухгалтерського працівника, який має досвід роботи в касі перерахування, з укладенням відповідного договору про повну індивідуальну матеріальну відповідальність.

Якщо в касі перерахування одна бригада, касири на час обідньої перерви можуть зберігати готівку, яка в них є, в загальній металевій шафі. У цих випадках кожен касир зобов'язаний свої гроші вкласти в окремий мішок, який щільно зав'язати шпагатом, а на його кінці накласти пломбу. Шафа замикається на два ключі: контролера бригади і одного з касирів. Закриття і відкриття шафи проводиться в присутності всіх касирів бригади. При наявності в касі декількох бригад, для них встановлюється двозмінна обідня перерва.

Сумки з готівкою і накладні до них контролери бригад приймають від касира і бухгалтера-контролер вечірньої каси під розписку в довідці про прийняті вечірньою касою сумки (мішки) з готівкою і порожні сумки.

Прийняття сумок контролерами бригад проводиться за журналом обліку прийнятих сумок і мішків з готівкою та порожніх сумок або накладними до сумок з грошовою виручкою в порядку, передбаченому літерами "а", "в" і "г".

Після цього касир вечірньої каси передає касиру (контролеру), який очолює касу перерахування, порожні інкасаторські сумки, журнали обліку прийнятих сумок і мішків з готівкою та порожніх сумок, шляхові відомості на збирання виручки залізничних станцій, реєстри сумок з готівкою підприємств зв'язку, що були здані установі банку, і довідку про видачу інкасаторам сумок, мішків, явочних карток, який перевіряє відповідність номера сумки номеру, вказаному в журналі обліку прийнятих сумок і мішків з готівкою та порожніх сумок.

Доставлені протягом операційного дня сумки з готівкою, в тому числі вузлами і відділеннями зв'язку, приймаються контролером бригади у присутності бухгалтера-контролера. На час прийняття сумок візуальний контроль за роботою касирів бригади здійснюється іншим касовим працівником.

Контролер бригади протягом робочого дня зберігає прийняті сумки з готівкою в металевій шафі, візку або шухляді спеціального столу, які замикаються.

Облік сумок і результатів перерахування ведеться контролером бригади в Контрольних відомостях перерахування виручки в одному примірнику або Зведених відомостях обліку перерахування готівки сумок станцій залізниць — в двох примірниках.

Контролер бригади видає касирам для перерахування по одній сумці, попередньо записуючи її номер в контрольну або зведену відомість.

Касир розкриває сумку способом розрізання одного оберту шпагату під наглядом контролера, виймає з неї гроші і чеки й передає сумку контролеру, залишаючи пломбу у себе. Контролер перевіряє, чи всі гроші і чеки вийняті із сумки, дістає з неї супровідну відомість, а із сумки з в ручкою станцій залізниць також квитанцію, і залишає сумку та ці документи у себе для контролю.

Пломба із шпагатом від розкритої сумки зберігається у касира до закінчення перерахування вкладених в сумку цінностей. При недостатці грошей пломба разом із шпагатом і актом пред'являється здавальнику грошей для огляду, якщо він того вимагає. У цих випадках пломба від сумки зберігається у контролера бригади 10 робочих днів.

Після перерахування цінностей касир повідомляє контролеру фактично виявлені в сумці суми грошей і чеків. Контролер звіряє названі суми з сумами, зазначеними на лицьовій і зворотній сторонах супровідної відомості.

Чеки, які надійшли в сумках, перевіряються касиром і контролером бригади щодо правильного оформлення (наявність підписів, відповідність суми літерами, суми цифрами, на чеках календарного штампелю залізничної станції, підприємства (організації), який підтверджує прийняття їх у сплату, підпису службової особи підприємства (організації)).

При тотожності сум, названих касиром і показаних у супровідній відомості, контролер передає для підпису касиру супровідну відомість, а в необхідних випадках — і квитанцію. Після цього контролер скріплює відомість і квитанцію своїм підписом і записує суми в контрольну або зведену відомість. Касир ховає перераховані гроші в шухляду свого столу і передає контролеру лічильної бригади чеки під розписку в Контрольному листі касира-рахівника з зазначенням кількості чеків і суми

При розходженні суми, фактично виявленої в сумці, з сумою, показаною в супровідній відомості касир зобов'язаний звірити з контролером суму перерахованих грошей за номіналами і повторно перерахувати грошові білети того номіналу, в сумі якого виявлені розходження.

При підтвердженні недостачі або надлишку складається акт на лицьовій стороні супровідної відомості, накладній і квитанції до сумки за підписами касира і контролера, а також представника організації, яка здавала грошову виручку, якщо він був присутній при перерахуванні грошей.

Про недостачу грошей або чеків у сумі понад 10 грн. контролер ставить до відома завідуючого касою, а в необхідних випадках — керівника установи банку.

Чеки, які не можуть бути прийняті установою банку, повертаються залізничній станції або підприємству зв'язку в порядку, викладеному в інструкції № 1.

На зворотній стороні цього чека, супровідній відомості, накладній і квитанції робиться відмітка про причину повернення за підписами касира і контролера. Чек вкладається в порожню сумку, яка пломбується касиром, що проводив перерахування цінностей. До сумки прикріплюється ярлик із зазначенням станції призначення і суми чека.

Чеки, які не можуть бути прийняті установою банку через відсутність на звороті відбитку штампу підприємства (організації) і підпису службової особи, надалі, до одержання від підприємства (організації) підтвердження, зберігаються в грошовому сховищі банку і обліковуються в номінальній сумі на позабалансовому рахунку № 9819. На звороті супровідної відомості і накладної робиться відмітка за підписами касира і контролера банку про причини неприйняття чека.

Недостачі і надлишки грошей, що виявлені при перерахуванні, реєструються в касі перерахування карток обліку прорахунків, виявлених у сумках з виручкою магазинів, і карток обліку прорахунків, виявлених касиром банку по окремих торгових і інших підприємствах організаціях, а також по кожному касиру, який встановив недостачу або надлишок.

Керівники установ банків зобов'язані вживати заходи для наведення порядку здачі грошової виручки торговими та іншими підприємствами.

На виявлені при перерахуванні неплатіжні і фальшиві грошові білети і монети на супровідні відомості, накладній і квитанції до сумки складається акт з зазначенням серії, номера і номінала кожного білета, суми монети.

Про виявлені фальшиві грошові білети та монету надсилається повідомлення правоохоронним органам. Неплатіжні грошові білети і монета надсилаються на експертизу.

Передача протягом дня сумок з готівкою від одного контролера іншому проводиться під розписку на зворотній стороні контрольної відомості перерахування виручки з зазначенням номерів і загальної кількості (літерами) переданих сумок.

Після розкриття всіх сумок і перерахування готівки контролери бригад у контрольних відомостях виводять суми перерахованої грошової виручки по кожному касиру і передають супровідні відомості і накладні до сумок, а також Зведені відомості і чеки касиру (контролеру), який очолює касу перерахування. Чеки передаються під розписку в контрольному листі касира-лічильника з зазначенням кількості чеків і суми. Цей касир (контролер), перевіривши заповнення у супровідних відомостях і накладних даних про недостачі, надлишки, неплатіжні і фальшиві білети і монети, про недостачі, надлишки і дефектні чеки, передає операційним працівникам накладні від сумок, чеки і зведені відомості про результати перерахування виручки залізничних станцій. Чеки передаються операційному працівнику під розписку в розносній книзі з зазначенням кількості чеків і суми.

Накладні до сумок передаються обліково-операційним працівникам для запису результатів перерахування виручки в касовий приходний журнал і відображення в бухгалтерському обліку.

4.5. Порядок роботи кас банків при підприємствах і організаціях

Каса банку при підприємстві (організації) створюється на підставі Договору на організацію каси банку при підприємствах і очолюється старшим касиром, який призначається керівником установи банку і здійснює керівництво і контроль за роботою касового апарату.

Гроші, що надійшли до кас банків при підприємствах (організаціях), мають бути в той же день доставлені через інкасаторів в установу банку.

Для перевезення грошей за касою закріплюється необхідна кількість брезентових стандартних мішків, (сумок), на кожному з яких проставляється порядковий помер і надпис найменування банку

При здачі виручки касир, кіоскер (секціонер) підприємства пред'являє касиру каси установи банку приходний документ, виписаний ним у двох примірниках під копіювальний папір на бланках типової форми, встановленої на підприємстві, і готівку.

Перевіривши правильність складання документа, касир каси банку перевіряє відповідність зазначених, сум цифрами і літерами і після приймання грошей розписується на обох примірниках документа з проставленням іменного штампа. Другий примірник документа касир скріплює печаткою установи банку і видає його особі, яка внесла гроші, перший примірник залишає в себе.

Керівник установи банку може встановлювати порядок здачі виручки в касу банку в опломбованих інкасаторських сумках. У таких випадках керівник підприємства представляє зразки відбитків печаток або пломбів, якими будуть опечатуватись (опломбовуватись) сумки з грошима.

При здачі грошової виручки в інкасаторській сумці касир підприємства виписує у трьох примірниках супровідну відомість до сумки з грошовою виручкою. Перший примірник відомості вкладається в сумку, а другий і третій разом з сумкою касир підприємства пред'являє старшому касиру каси банку

Старший касир при одержанні сумки перевіряє її справність, цілісність шпагату, тотожність відбитку пломбіру (печатки) зразку. Після приймання сумки з виручкою старший касир розписується на копії супровідної відомості, проставляє на ній печатку установи банку, а потім видає цей документ касиру підприємства.

Розкриття сумок і перерахування грошей проводяться відповідно до пп. 50, 51 інструкції № 1 касирами каси банку під контролем старшого касира або контролера каси банку в присутності представника підприємства.

Касир каси банку обробляє, формує і пакує готівку в порядку, встановленому пп. 96 – 104 інструкції № 1 і після звірки відповідності готівки даним контрольних відомостей або приходним документам здає наприкінці дня старшому касиру в порядку, встановленому пп. 56, 57 інструкції № 1.

Старший касир підраховує в контрольних відомостях суму прийнятої і перерахованої грошової виручки кожним касиром, звіряє суму з підсумками їх контрольних листів і передає накладні і порожні сумки головному касиру підприємства.

Загальну суму контрольних відомостей старший касир звіряє з підсумком відомості, складеної головному касиром підприємства про суму зданої виручки в касу банку. Звірка оформляється підписами старшого касира

каси банку на відомості підприємства і головного касира цього підприємства на одній з контрольних відомостей каси банку.

Після закінчення приймання грошей касир каси банку, який здійснює облік прийнятих грошей, один (без старшого касира) проводить звірку і підбиває підсумок дня в присутності і під контролем головного касира підприємства.

Звірка загальної суми прийнятих грошей з підсумком відомості, що складається головним касиром підприємства, оформляється підписами касира банку на відомості підприємства і головного касира цього підприємства на супровідній відомості до сумки з грошовою виручкою.

Приймання грошей від касирів і пакування їх у мішки проводиться одним з касових працівників, на якого наказом по установі банку покладені ці функції, під контролем старшого касира.

Прийняті від касирів гроші вкладаються в брезентові стандартні мішки (сумки), горловина мішків прошивається, щільно зав'язується шпагатом, а потім кінці шпагату пломбуються. Касир і старший касир перевіряють, чи усі гроші вкладені в мішки, підписують усі три примірники супровідної відомості.

На зворотній стороні супровідної відомості у графі “кількість” вказується кількість мішків з монетою кожного номіналу.

До приймання мішків (сумок) інкасатори пред'являють старшому касиру каси банку посвідчення особи з фотокартками, доручення на інкасацію грошей і явочну картку.

Старший касир проводить в явочній карточці всі передбачені записи. В графі “Номер сумки з грошовою виручкою” вказуються номер мішка (сумки) з грошовими білетами і цифрами – кількість мішків з монетою, а на зворотному боці супровідної відомості, внизу, літерами зазначається загальна кількість зданих мішків з монетою.

Приймання мішків (сумок) з грошовими білетами і монетою інкасаторами проводиться у порядку, викладеному в п. 185.

Доставлені в установу банку мішки (сумки) з готівкою інкасатори здають у вечірню касу або касу перерахування в порядку або безпосередньо завідувачу касою. Розкриття мішків (сумок) проводиться в присутності службових осіб, відповідальних за схоронність цінностей.

Вранці наступного робочого дня всі документи за результатами приймання і перерахування виручки, що надійшла, мають бути зброшуровані у встановленому порядку. Зброшуровані документи зберігаються в касі банку при підприємстві під відповідальністю старшого касира протягом трьох місяців, а контрольні листи – протягом 10 робочих днів. Після закінчення строку вказані документи знищуються.

4.6. Організація і порядок роботи з банкоматами

Банкомат (автоматичний касир) – пристрій для здійснення самообслуговування клієнтів, який є складовою частиною системи автоматизації касових операцій, внутрішньобанківської або міжбанківської системи платежів. Банкомати залежно від їх рівня захищеності можуть встановлюватись як у межах території банківської установи, так і за її межами. Управління банкоматами та доступ до рахунків клієнтів виконується програмно-технічними засобами зазначених систем (система управління банкоматами)

Основні операції, що здійснюються банкоматами:

- 1) інформування клієнтів про стан їх рахунків;
- 2) видача готівки;
- 3) приймання готівки від клієнтів для розміщення на їх рахунках (цю функцію реалізують депозитні банкомата).

Доступ до банкомата для виконання операцій здійснюється із застосуванням платіжних карток та ПІН-кодів клієнтів банківських установ. Після виконання операцій із видачі (приймання) готівки клієнту має бути видана пронумерована квитанція, в якій вказуються назва банківської установи, що експлуатує банкомат, номер банкомата, дата, час, вид операції, номер трансакції, сума виданих (прийнятих) коштів та інші реквізити відповідно до вимог системи, в якій використовується банкомат. У разі застосування банкоматів у внутрішньобанківських системах автоматизації касових операцій квитанція може не видаватися. У цьому разі обов'язково з періодичністю, визначеною в договорі між клієнтом і банківською установою, клієнту надається виписка за операціями, здійсненими через банкомат, підписана і засвідчена у встановленому порядку.

Для виконання підкріплення та інкасації коштів за банкоматом (групою банкоматів) письмовим розпорядженням керівника банківської установи визначається перелік відповідальних працівників, в обов'язки яких входить обслуговування банкоматів, із персональним розподілом між ними функціональних обов'язків. Виконання функціональних обов'язків зазначеними працівниками має бути регламентовано внутрішніми положеннями банківської установи, що розробляються на основі Інструкції № 1.

Технічним обслуговуванням банкомата займаються відповідні фахівці або на підставі договірних угод – працівники сервісних організацій.

Змінюють секретні коди замків банкомата працівники служби банківської безпеки.

Для здійснення доступу до банкоматів зазначених працівників за ними закріплюються індивідуальні і персоналізовані картки доступу.

Для кожного банкомата, зважаючи на його рівень захищеності та необхідність забезпечення і безперебійної роботи, визначається ліміт коштів, що можуть бути одночасно завантажені та зберігатися в його сейфі. Визначена величина ліміту погоджується з головним бухгалтером та затверджується керівником банківської установи.

Для обліку операцій, що проводяться з банкоматами, ведеться “Книга обліку операцій із завантаження та розвантаження банкоматів”. Відповідальним за ведення такої книги є завідуючий касою. Ця книга має бути пронумерована, прошнурована, підписана керівником, головним бухгалтером та скріплена печаткою банківської установи.

За завідуючим касою закріплюється один комплект ключів від сейфа та ключі від модуля управління банкомата. Ключі від сейфа та ключі від модуля управління банкомата, картки доступу працівників до банкомата, а також “Книга обліку операцій із завантаження та розвантаження банкоматів” зберігаються в сейфі завідуючого касою.

Дублікати ключів від банкомата зберігаються в службі банківської безпеки. Ключ, що дає змогу змінювати секретний код замків, у разі його наявності передається до служби банківської безпеки (працівникові, який відповідає за зміну секретних кодів замків банкомата)

Усі ключі мають бути зареєстровані відповідно до Інструкції №1. Порядок передачі ключів між працівниками встановлюється за письмовим розпорядженням керівника установи банку.

Підкріплення банкомата готівкою проводиться залежно від потреби в ній. Потрібну суму в межах визначеного для банкомата ліміту коштів касир банкоматів отримує у завідуючого касою. Вкладення купюр у касети, а також вилучення купюр із касет відбувається у приміщенні каси. Прийняту суму грошей касир перераховує покупюрно, вкладає їх в касети, закриває касети на ключ і опломбовує їх.

До касети прикріплюється ярлик із зазначенням на ньому найменування банківської установи, номера банкомата, номіналу, кількості купюр, суми вкладених коштів, дати, підпису та іменного штампа спеціального виділеного для завантаження касет касового працівника.

Після завантаження касет завідуючий касою оформляє для інкасатора маршрутний лист із зазначенням адреси і місця розташування банкомата, номерів касет, що мають бути вилучені з банкомата і доставлені в касу,

номерів касет, що мають бути вставлені в банкомат, та інформації, яка необхідна для ініціалізації його роботи.

Для завантаження банкомата касети та маршрутний лист передаються інкасатору. Приймаючи касети, інкасатор перевіряє цілість касет і пломб, наявність на ярликах реквізитів. Разом з касетами інкасатору під розписку в «Книзі обліку операцій із завантаження та розвантаження банкоматів» передаються ключі від сейфа банкомата і від його модуля управління та картка доступу.

При розташуванні банкомата в межах території банківської установи допускається виконання функцій інкасатора касовим працівником. У разі відсутності в банківській установі власної служби інкасації інкасація банкоматів може здійснюватися на підставі двосторонніх угод інкасаторським апаратом Національного банку України.

Після доставки касет інкасатор із застосуванням картки доступу входить в режим обслуговування банкомата, вилучає вказані в маршрутному листі касети із залишками грошових коштів, встановлює нові касети і з використанням даних із маршрутного листа вводить в модуль управління банкомата інформацію про номінали та кількість купюр у встановлених касетах. Після закінчення введення на чековому друкувальному пристрої роздруковується пронумерована квитанція із зазначенням номера банкомата, дати, часу виконання операції завантаження, ідентифікатора картки інкасатора, суми залишків коштів у вилучених касетах та суми коштів у встановлених касетах.

Після закінчення операцій завантаження банкомата виконується його ініціалізація і запуск у роботу. При цьому інформація про зміст касет передається в систему управління банкоматами, п завантажені кошти зараховуються на балансовий рахунок банкомата.

Інкасатор здає касиру під розпис у “Книзі обліку операцій із завантаження та розвантаження банкоматів” вилучені касети, ключі, картку та одержану в банкоматі квитанцію.

При застосуванні депозитних банкоматів разом із касетами із залишками коштів інкасатор доставляє касети з конвертами із вкладеними для зарахування на рахунки клієнтів коштами. Касир у присутності завідуючого касою звіряє відповідність наявних сум у конвертах із даними меморіального ордера, одержаного від системи управління банкоматами. У разі виявлення розходжень між фактичною сумою і даними меморіального ордера складається відповідний акт із зазначенням даних клієнта, номера, адреси банкомата, часу приймання готівкових коштів, заявленої та фактичної суми. Акт підписується касиром та завідуючим касою. Клієнт,

який вносив готівку, має бути ознайомлений із змістом акта. Спірні питання, які при цьому можуть виникнути, вирішуються в порядку, визначеному договором між клієнтом і банківською установою.

Після звірки касир виписує приходний касовий ордер на суму фактично вилучених із конвертів коштів і ставить підпис у меморіальному ордері. Завідуючий касою приймає від касира кошти, звіряє їх суму з даними меморіального ордера, розписується в приходному і меморіальному ордерах. На підставі меморіального ордера здійснюються зарахування фактично одержаних грошових коштів на рахунки клієнтів.

Технічне обслуговування банкоматів виконується з періодичністю, в обсязі та в порядку, визначених в інструкціях з їх експлуатації (технічного обслуговування). Технічне обслуговування та поточні операції, пов'язані із заміною витратних матеріалів, рекомендується проводити у визначений час між початком та закінченням операційного періоду роботи банкомата. Технічне обслуговування та ремонт модулів, розташованих у сейфі банкомата, мають здійснюватися після його повного розвантаження. Всі порушення в роботі банкомата та способи їх ліквідації повинні фіксуватися у формулярі або у відповідному журналі обліку неполадок банкомата та методів їх ліквідації.

Тести

1. Розрахунково-касові операції полягають:

- а) у збільшенні капіталу банку;
- б) у забезпеченні руху грошових коштів на рахунках клієнтів банку;
- в) у забезпеченні руху грошових коштів на рахунках підприємств.

2. Розрахунково-касове обслуговування клієнтів пов'язане:

- а) з усіма іншими операціями банку;
- б) з грошово-кредитною політикою держави;
- в) з макроекономічними показниками іноземних банків.

3. Для клієнтів банків розрахунково-касові операції забезпечують:

- а) одержання грошових коштів за реалізовану продукцію;
- б) оплату для виробництва матеріальних ресурсів;
- в) виплату зарплати працівникам;
- г) оплату зобов'язань перед бюджетом;
- д) накопичення та використання зобов'язань;
- є) все вище сказане невірно.

4. Платіжна система це:

- а) основа банківського менеджменту;
- б) сукупність визначених законом платіжних інструментів, норм, правил;
- в) похідна податкової політики держави.

5. Важливе місце в розрахунково-касових операціях посідають:

- а) валютна політика держави;
- б) фінансово-кредитні установи;
- в) платіжні інструменти.

6. Особливе значення для організації банками розрахунково-касового обслуговування клієнтів мають такі принципи:

- а) переврахування цінних паперів;
- б) зберігання коштів у банках та їх переказування;
- в) строковості, платності, своєчасного повернення.

7. Для зберігання грошових коштів всіх видів операцій банки відкривають своїм клієнтам такі рахунки:

- а) кредитні, лізингові, факторингові;
- б) поточні, депозитні, бюджетні;
- в) інвестиційні, інноваційні, форфейтингові.

8. Поточні рахунки в національній валюті банки відкривають:

- а) тільки фермерським господарствам;
- б) бюджетним установам закритого типу;
- в) підприємствам усіх видів та форм власності.

9. Фізичні особи—резиденти за своїми поточними рахунками можуть здійснювати операції:

- а) зарахування коштів, отриманих у наслідок іноземних інвестицій в Україну;
- б) переказування на рахунок юридичної особи-резидента реінвестицій;
- в) зарахування доходів, одержаних у формі оплати праці.

10. Міжбанківські розрахунки здійснюються через системи:

- а) електронних платежів;
- б) внутрішньобанківську платіжну систему;
- в) комбінацію систем ВПС і СЕП;
- г) міжнародні системи електронних розрахунків — SWIFT;

- д) двосторонні прямі кореспондентські відносини;
- є) все вище сказане не вірно.

11. Кореспондентський рахунок це:

- а) рахунок одного банку, відкритий в іншому банку;
- б) рахунок одного банку, відкритий в двох банках одразу;
- в) це кредитна лінія.

12. До структурної побудови системи електронних платежів належить рівні:

- а) АРМ-1; АРМ-2; АРМ-3;
- б) нижній, середній, верхній;
- в) малий, середній, великий.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте характеристику первинних касових документів, які оформляються за операціями в національній валюті?
2. Назвіть порядок здійснення операцій в приходних касах комерційних банків.
3. За якими документами здійснюється прийом платежів від фізичних осіб?
4. Яка послідовність виконання операцій з прийому платежів від фізичних осіб?
5. За якими правилами здійснюються перекази у готівковій формі?
6. Хто відповідає за здійснення операцій у вечірніх касах?
7. Який порядок проведення інкасації готівки в комерційного банку?
8. Які дії завідуючого касою при недостатчі (надлишку) грошей при їх перерахуванні?
9. Який порядок роботи кас банків при підприємствах і організаціях?
10. Які операції здійснюють банкомати?
11. Хто здійснює контроль за роботою банкоматів?
12. Яким чином здійснюється підкріплення банкоматів готівкою?
13. Коли і як виконується технічне обслуговування банкоматів?

Література:

1. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України, затверджена постановою Правління НБУ від 21.11.1997 № 388 (в редакції постанови Правління НБУ від 16.12.1998 № 520 зі змінами та доповненнями).
2. Інструкція про організацію роботи з готівкового обігу, затверджена постановою Правління НБУ від 19.02.2001 № 69.

3. Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 К> 679-ХІV.
4. Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” від 05.04.2001 № 2346-ІІІ.
5. Закон України “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті” від 23.09.1994 № 185/94-ВР.
6. Система електронних платежів. Становлення та розвиток системи міжбанківських розрахунків / НБУ. – К., 1998. – 20 с.
7. Трастовые, инвестиционные и электронные услуги банков. – М.: ТОО “Дека”, 1995. – 112 с.

КРЕДИТНІ ОПЕРАЦІЇ ТА ПОРЯДОК ЇХ ЗДІЙСНЕННЯ В КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ

5.1. Загальні положення про кредитування та основні принципи кредитної політики

При здійсненні кредитування банк виходить із необхідності забезпечення поєднання інтересів банку, його акціонерів та клієнтів.

Політика Банку у сфері кредитування визначається Спостережною Радою, Правлінням банку, Комітетом управління активами та пасивами та Кредитним комітетом Банку в межах їх повноважень, у тому числі шляхом:

- встановлення планових обсягів і структури кредитних ресурсів та кредитних вкладень;
- визначення пріоритетних напрямів кредитних вкладень з урахуванням існуючих ризиків;
- затвердження методики оцінки фінансового стану позичальника тощо. Спостережна Рада та Правління банку забезпечує впровадження кредитної політики банку.

Для подальшого формування довгострокової кредитно-інвестиційної політики банку та внесення до неї необхідних коригувань, які враховують суттєві зміни в політично-економічній сфері та інших факторах зовнішнього для банку середовища, банком проводяться регулярні маркетингові дослідження та аналіз основних ризиків з метою визначення найбільш прибуткових напрямів вкладення кредитних коштів банку у відповідні галузі економіки та види бізнесу.

Кредитний комітет банку координує роботу банку, щодо проведення кредитних операцій. Пріоритетні напрямки і завдання з питань кредитування визначаються Кредитним комітетом банку, у разі необхідності затверджуються Спостережною Радою та доводяться до структурних підрозділів банку.

Вирішення поточних питань з кредитної діяльності банку належить до компетенції Кредитного комітету банку.

Мета діяльності, основні завдання та функції, компетенція та порядок прийняття рішень Кредитними комітетами/комісіями регулюються положенням «Про кредитні комітети та комісії».

Джерелами формування банківських кредитних ресурсів є власні кошти Банку, залучені кошти (залишки коштів на кореспондентських рахунках в національній та іноземній валютах, залучені кошти юридичних і фізичних осіб на строкові депозитні рахунки та депозитні рахунки “до запитання”) та запозичені кошти (міжбанківські кредити).

Кредитні операції здійснюються банком в межах наявних кредитних ресурсів

Банк надає кредити на умовах, передбачених кредитними угодами, при обов'язковому виконанні наступних основних принципів кредитування:

- строковість – надання кредиту на визначений договором строк;
- зворотність – передбачає, що кредит підлягає обов'язковому поверненню;
- платність – передбачає, що кредит надається за відповідну плату;
- цільове використання – передбачає, що кредит надається та використовується для конкретної мети передбаченої кредитним договором;
- забезпеченість – передбачає, що кредит надається під відповідне забезпечення його повернення.

Банк може надавати кредити всім суб'єктам господарювання, незалежно від форми власності, організаційно-правової форми, підпорядкованості і місця розташування, які є правоздатними, у разі наявності у них реальних можливостей та правових форм забезпечення своєчасного повернення кредиту та сплати процентів за його користування.

Кредити надаються Банком платоспроможним підприємствам, організаціям, іншим суб'єктам господарювання, які мають самостійний баланс і власні кошти, можуть від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і нести обов'язки, бути позивачами і відповідачами в суді, господарському і третейському суді, а також фізичним особам-підприємцям.

При розгляді заявки на отримання кредиту банк, при інших рівних умовах, віддає перевагу клієнтам банку.

При вирішенні питання про надання кредиту Банк аналізує, вивчає діяльність потенційного позичальника, визначає його плато- та кредитоспроможність, прогнозує ризик неповернення кредиту і приймає рішення про надання або відмову у наданні кредиту.

Якщо у позичальника є заборгованість за кредитами інших банків, але аналіз його фінансового стану свідчить про його плато- та кредитоспроможність і фінансову стійкість, а техніко-економічна експертиза проекту, що пропонується до кредитування, доводить його перспективність та ефективність, то Банк може надати даному позичальнику кредит. Причому, в забезпечення кредиту приймаються вільні від зобов'язань активи позичальника (гаранта/ поручителя).

У разі, якщо позичальник зазнає тимчасові фінансові труднощі, які не дозволяють своєчасно виконати зобов'язання за кредитним договором, але, при цьому, позичальником розроблено новий проект бізнес-плану з техніко-економічним обґрунтуванням погашення кредиту, який дозволяє шляхом додаткового фінансування (надання нового кредиту) розрахуватися за всіма кредитами, то Кредитний комітет має право прийняти рішення про надання додаткового (нового) кредиту позичальнику

У разі, якщо позичальник має добру кредитну історію, довгострокові ділові відносини з банком, фінансовий стан свідчить про його фінансову стійкість, Кредитний комітет може встановити для даного клієнта ліміт активних операцій, в рамках якого надавати усі можливі види кредитних послуг чи надавати одночасно декілька кредитів з різною метою, при умові дотримання нормативу максимального розміру ризику на одного позичальника.

Банк самостійно визначає порядок залучення та використання кредитних ресурсів, проведення кредитних операцій, встановлення рівня відсоткових ставок та комісійних винагород.

Загальні вимоги банку, щодо порядку нарахування, черговості сплати, обліку та розміру процентів та комісій визначається Положенням банку „Про облікову політику”, Комітетом управління активами та пасивами, тарифним комітетом.

Розмір процентних ставок (комісій) за користування кредитними коштами та порядок їх сплати встановлюються банком і визначаються в кредитному договорі в залежності від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на ринку кредитних ресурсів, строку користування кредитом, облікової ставки НБУ та інших факторів. Розмір та зміна відсоткової ставки (комісії) за кожним окремим кредитом може визначається рішенням Кредитного Комітету банку, Кредитною комісією відділення в межах своїх повноважень.

З метою захисту інтересів Банку і його вкладників, кредитування позичальників здійснюється згідно з чинним законодавством України з дотриманням встановлених НБУ економічних нормативів регулювання діяль-

ності комерційних банків та вимог щодо формування обов'язкових резервів, Обов'язкові економічні нормативи регулювання діяльності комерційних банків визначаються Інструкцією про порядок регулювання діяльності комерційних банків України, затвердженою постановою Правління НБУ від 28.08.2001р № 368 зі змінами та доповненнями. Порядок формування та використання резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями визначається Положенням про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків, затвердженим постановою Правління НБУ від 06.07.2000 р. № 279 зі змінами та доповненнями.

При наданні позичальнику кредиту в розмірі, що перевищує 10 відсотків власного капіталу ("великий" кредит), банк повідомляє про кожний такий кредит НБУ.

Жоден із наданих "великих" кредитів не може перевищувати 25 відсотків власного капіталу банку.

Загальний обсяг наданих "великих" кредитів не може перевищувати восьмикратного розміру власного капіталу банку.

При наданні кредитів позичальникам банк обов'язково враховує нормативи кредитного ризику:

- ✪ максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента;
- ✪ великих кредитних ризиків;
- ✪ максимальний розмір кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру;
- ✪ максимальний сукупний розмір кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам.

Банк не надає кредити на придбання власних цінних паперів. Банк не надає кредити будь-якій особі для: погашення цією особою будь-яких зобов'язань перед пов'язаною особою Банку; придбання активів пов'язаної особи Банку; придбання цінних паперів, розміщених чи підписаних пов'язаною особою Банку, за винятком продукції, що виробляється цією особою.

Банк не надає безпроцентних кредитів, кредитів під процент, ставка яких є нижчою від відсоткової ставки, що виплачується ним по депозитах, та від відсоткової ставки за кредитами, які бере сам банк. Виняток може бути зроблений лише у разі, коли така операція для банку не збиткова.

Банк може здійснювати страхування ризику неповернення кредиту по всім нововиданим кредитам протягом останніх 5 робочих днів поточного місяця в якому наданий кредит на підставі рішення Кредитних комітетів (комісій).

Кредити інсайдерам та спорідненим особам надаються на загальних умовах у відповідності до загальних положень та основних принципів проведення кредитної політики Банку і урахуванням нормативних обмежень та вимог Національного банку України.

При наданні кредитів інсайдерам банк повинен дотримуватися економічних нормативів, які визначаються нормативними актами НБУ.

Контроль за дотриманням встановлених НБУ нормативів, що регулюють кредитні операції, здійснюється підрозділами Головного офісу банку, на які покладені відповідні функції.

Інформація про належність позичальника до категорії пов'язаної особи або інсайдера повинна бути відображена у висновках юридичного управління, які надаються на розгляд Кредитних комітетів

Операції з кредитування відображаються в бухгалтерському обліку банку в порядку, передбаченому чинним законодавством України, нормативними актами НБУ та Обліковою політикою банку.

5.2. Види кредитів та їх класифікація

Кредити, що надаються банком юридичним особам та фізичним особам-підприємцям, можуть бути класифіковані за наступними базовими критеріями:

1. За строками користування:

- короткострокові — з терміном погашення до 1 року;
- довгострокові — з терміном погашення понад 1 рік.

Строк кредиту (якщо інше не передбачено умовами кредитного договору) розраховується з моменту надання кредитних коштів (зарахування на рахунок позичальника або сплати платіжних документів з позичкового рахунку позичальника) до повного погашення кредиту.

Короткострокові кредити надаються, як правило, для фінансування короткострокових потреб, які виникають у позичальників у зв'язку з витратами виробництва та обігу, не забезпечених надходженнями коштів у відповідному періоді.

Довгострокові кредити надаються, як правило, на формування основних фондів, оплату обладнання, фінансування капітальних вкладень, реконструкцію та модернізацію виробництва, капітальне будівництво і таке інше.

2. За об'єктами кредитування:

— в поточну діяльність — кредити, що надаються позичальникам на задоволення тимчасової потреби в коштах для фінансування поточної

діяльності у разі розриву між часом надходження коштів та здійсненням витрат;

— на фінансування експортно-імпортних операцій — надаються для здійснення операцій з експорту та імпорту товарів і послуг згідно з чинним законодавством;

— в інвестиційну діяльність — кредити, що надаються позичальникам на задоволення потреби в коштах, при здійсненні ними інвестиційних вкладень.

До таких кредитів відносяться:

- ◆ кредити на будівництво або освоєння землі та її надр;
- ◆ кредити на купівлю нерухомого та рухомого майна (будівель, споруд, землі, обладнання,
  - ◆ транспортних засобів та інше, в т.ч. приватизацію);
  - ◆ фінансовий лізинг;
  - ◆ кредити на придбання нематеріальних активів, корпоративних і майнових прав, що випливають і авторського права, досвіду та інших інтелектуальних цінностей;
  - ◆ кредити на придбання технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих (“ноу-хау”);
  - ◆ кредити на придбання права користування землею та її надрами, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права;
  - ◆ кредити для реалізації довгострокових науково-технічних програм з великими строками окупності витрат, фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил, обробки і впровадження нової, ресурсозберігаючої технології, призначеної для поліпшення соціального і екологічного становища.

3. За забезпеченням:

3.1. Забезпечені:

• Забезпечені заставою — у забезпечення виконання зобов'язань позичальник або третя особа, згідно договору застави визначеної форми, надає в заставу Банку майно, майнові права, цінні папери та інше, що може бути предметом застави у відповідності з законодавством України.

В залежності від предмету застави передбачаються наступні види застави:

- застава нерухомості (іпотека);
- застава цілісних майнових комплексів, яка оформлюється заставою нерухомості та заставою обладнання;

- застава товарів в обороті або у переробці;
- застава індивідуально визначеного майна (обладнання, транспортні засоби тощо);
- застава цінних паперів;
- застава майнових прав.

У разі необхідності один предмет застави може бути забезпеченням за декількома кредитними договорами. Заставна вартість, яка враховується в розрахунку резерву на можливі втрати під кредитні операції, розподіляється як правило пропорційно лімітам кредитування за кредитними договорами, якщо інше не зазначено рішенням Кредитного комітету (комісії).

- Забезпечені порукою або гарантією третьої особи – виражаються в юридичному оформленні зобов'язання з боку гаранта (поручителя) виконати зобов'язання позичальника перед Банком з погашення кредиту, процентів та інших платежів при порушенні безпосередньо позичальником умов кредитного договору.

Гарантом може бути лише банк, страхова організація або інша фінансова установа. Поручителем може бути юридична або фізична особа.

З метою захисту своїх інтересів, недопущення збитків від неповернення боргу у зв'язку з неплатоспроможністю позичальника, Банк надає кредити, як правило, за наявності достатнього та ліквідного забезпечення.

- Забезпечені страхуванням – у такому разі може укладатися трьохстороння угода страхування ризику непогашенням кредиту між банком, страховою організацією та позичальником або договір добровільного страхування відповідальності позичальника перед банком з виконання зобов'язань, передбачених кредитним договором.

3. Незабезпечені (бланкові):

Кредит без будь-якого забезпечення може надаватися Банком надійним позичальникам, які мають стабільні джерела погашення кредиту і бездоганну кредитну історію. При наданні бланкових кредитів Банк може застосовувати підвищену відсоткову ставку. Незабезпечений кредит може надаватися при короткостроковому кредитуванні (в основному на 1-2 місяці) прибуткових та гарантованих угод позичальника з контрагентами. Бланкові кредити надаються виключно позичальникам, які мають довгострокові ділові відносини з Банком, довіряють йому свої фінансові операції, мають високу платоспроможність. Банк надає бланкові кредити за умов додержання економічних нормативів. Рішення про надання бланкових кредитів приймається виключно Кредитним комітетом банку (у разі необхідності і узгоджується Спостережною Радою).

4. За методами кредитування:

- Строковий кредит — одноразове списання коштів з позичкового рахунку за цільовим призначенням, , передбаченим кредитним договором.
- Кредитна лінія — багаторазове списання коштів в межах ліміту кредитування, передбаченої кредитним договором на фінансування об'єктів, що вказані в кредитному договорі.

Позичальнику може бути відкрита одна з двох кредитних ліній: відновлювальна (револьверна) або невідновлювальна.

У випадку відкриття невідновлювальної кредитної лінії, ліміт кредитування встановлюється у вигляді ліміту видачі кредитних коштів, які надаються в обумовленому розмірі на умовах, визначених кредитним договором. Після видачі обумовленої суми, кредитування позичальника припиняється

При відкритті відновлювальної (револьверної) кредитної лінії, ліміт кредитування визначається у вигляді ліміту заборгованості за кредитом. Банк надає кредит позичальнику в межах встановленого ліміту заборгованості за кредитом. У разі часткового або повного погашення кредиту, позичальник може повторно отримати кредит в межах зазначеного ліміту та терміну дії кредитного договору. Заборгованість позичальника у такому випадку не може перевищувати визначений в кредитному договорі ліміт на будь-яку дату його дії.

У разі невиконання позичальником умов кредитного договору Банк має право припинити подальше кредитування за відкритою кредитною лінією.

- Овердрафт в національній та/або іноземній валюті.

Овердрафт — форма короткострокового кредиту, при наданні якого банк здійснив оплату платіжних документів понад залишок коштів на поточному рахунку позичальника в межах визначеного договором ліміту кредитування. Дебетовий залишок на поточному рахунку позичальника при закритті операційного дня становить заборгованість за овердрафтом. Погашення дебетового сальдо на поточному рахунку овердрафту здійснюється автоматично за рахунок щоденних надходжень на поточний рахунок позичальника.

Умови кредитування за овердрафтом регламентуються Положенням «Про овердрафтове обслуговування клієнтів» та рішеннями Кредитного комітету банку.

Овердрафт відкривається найбільш надійним підприємствам, що мають стабільні місячні надходження на поточний рахунок та швидкий обіг коштів.

Овердрафт використовується для ліквідації розриву між витратами та надходженнями коштів на поточний рахунок позичальника. Максималь-

ний термін наявності безперервного дебетового сальдо по поточному рахунку позичальника встановлюється за рішенням Кредитного комітету (комісії).

Відсоткова ставка за овердрафтом може змінюватися залежно від платоспроможності та надійності клієнта, розміру та терміну надання кредиту, ресурсних можливостей банку тощо.

Максимальний розмір ліміту встановлюється в залежності від потреб позичальника та згідно Положення «Про овердрафтове обслуговування клієнтів».

Після відкриття овердрафту ліміт щомісячно коригується на фактичні обороти в Банку та інші фінансові показники.

5. За методами погашення:

— водночас — погашення позичальником основного боргу за кредитом здійснюється одноразовим платежем на конкретну дату, яка зазначена в кредитному договорі, як строк повернення кредиту;

— згідно графіку погашення — основний борг за кредитом погашається частинами протягом усього строку дії кредитного договору. Строки погашення вказуються у кредитному договорі. Погашення може здійснюватися періодично (щомісячно, щоквартально, 1 раз на півріччя, 1 раз на рік, таке ін.) чи згідно встановленого кредитним договором графіку;

— достроково (за вимогою кредитора або за заявою позичальника) — повне або часткове погашення позичальником заборгованості за кредитом, яке проводиться раніше встановленого кредитним договором строку з ініціативи Банку або позичальника. Можливість дострокового погашення повинна бути обумовлена кредитним договором.

б. За ступенем ризику

- стандартні кредити;
- кредити з підвищеним ризиком (нестандартні).

З метою оцінки рівня ризику за кожною кредитною операцією проводиться класифікація кредитних операцій відповідно до вимог Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затвердженого постановою Правління НБУ від 06.07.2000 р. № 279 зі змінами та доповненнями.

Аналіз кредитного портфелю та класифікація кредитів за рівнем ризику здійснюється за такими критеріями:

- оцінка фінансового стану позичальника та спроможність позичальника надалі обслуговувати заборгованість за кредитним договором, ділова репутація підприємства, кредитна історія:

- стан обслуговування позичальником заборгованості за основним боргом і відсотками (платежами) за ним у розрізі кожної окремої заборгованості;

- рівень забезпечення кредитної операції.

Оцінка фінансового стану позичальника проводиться згідно Положення «Про оцінку фінансового стану позичальника».

У відповідності до визначених критеріїв, кредитні операції за ступенем ризику розподіляються на такі категорії:

- стандартна;
- під контролем;
- субстандартна;
- сумнівна;

З огляду на проведену класифікацію кредитного портфелю, Банк щомісячно здійснює формування резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями,

7. Консорціумні кредити

З метою проведення фінансування позичальника шляхом надання великого кредиту та зменшення кредитних ризиків, Банк може приймати участь у банківському консорціумі. Створення банківського консорціуму здійснюється на підставі відповідного договору, який набуває чинності після виконання певних умов та після його підписання всіма учасниками консорціуму. Консорціумне кредитування здійснюється за правилами, встановленими для банківського кредитування.

Консорціумний кредит може бути наданий:

- шляхом акумулювання кредитних ресурсів у визначеному банку з подальшим наданням кредиту позичальнику;
- шляхом гарантування загальної суми кредиту головним кредитором або банківським консорціумом;
- шляхом зміни гарантованих банками-учасникам квот кредитних ресурсів за рахунок залучення інших кредиторів для консорціумного кредитування.

Прийняття рішення про участь у консорціумному кредитуванні виноситься виключно Спостережною Радою на підставі рішення Кредитного комітету Банку.

8. Кредити в іноземній валюті

8.1. Кредити позичальнику можуть бути надані в іноземній валюті у відповідності до вимог чинного законодавства України.

Кредити в іноземній валюті надаються позичальникам, у якості яких виступають суб'єкти господарювання для цільового фінансування конкретного проекту чи господарської операції.

8.2. Кредити в іноземній валюті надаються Банком з урахуванням строків мобілізованих валютних ресурсів.

8.3. Надання та пролонгація кредитів в іноземній валюті, на строк понад 30 днів, здійснюється виключно за рішенням Кредитного комітету Банку та Кредитного комітету управління кредитування корпоративних клієнтів відповідно до їх повноважень.

8.4. Допускається часткове або повне конвертування валютних кредитних коштів у гривню на міжбанківському валютному ринку України або в іншу іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України чи на міжнародних валютних ринках згідно з умовами укладених кредитних договорів

8.5. Погашення заборгованості за кредитами в іноземній валюті здійснюється відповідно до умов кредитного договору з урахуванням вимог діючого законодавства:

- погашення основної суми заборгованості проводиться у валюті заборгованості.
- погашення процентів — у валюті заборгованості, якщо інше не передбачене кредитним договором. Умова сплати процентів в національній валюті за валютними кредитами обов'язково вказується в рішенні Кредитного Комітету Банку.

8.6. Банк може відкривати Позичальникам кредитну лінію в різних валютах, яка одночасно задовольняє потребу в кредитних коштах для проведення розрахунків, як в національній валюті так і в іноземних валютах.

Кредитування в різних валютах в межах однієї кредитної лінії на підставі рішення Кредитним комітетом банку здійснюється з урахуванням таких особливостей:

- кредитування за однією кредитною лінією в різних валютах передбачає надання окремих траншів в різних валютах;
- процентні ставки встановлюються окремо за кожною валютою;
- за договором кредитної лінії в різних валютах ліміт заборгованості встановлюється в одній, конкретно визначеній валюті;
- транші за договором кредитної лінії в різних валютах надаються в межах невикористаного ліміту заборгованості на день надання чергових траншів;
- невикористаний ліміт заборгованості в валюті надання чергового траншу розраховується в валюті чергового траншу за офіційним курсом НБУ до іноземних валют.

9. Інші види кредитування.

Кредити позичальнику можуть надаватись шляхом вексельного кредитування, проведення факторингових та лізингових операцій. Крім того Банк може здійснювати гарантійні операції

9.1. Вексельне кредитування — включає в себе операції з врахування (дисконту) векселів та надання кредитів під заставу векселів.

Врахування (дисконт) векселів — придбання векселя Банком до настання строку платежу за ним у векселедержателя за грошові кошти. Операція полягає у тому, що Банк, придбавши вексель, терміново сплачує його пред'явнику, а платіж отримує тільки з настанням зазначеного у векселі строку. За достроковий платіж Банк утримує з номінальної суми векселя певну винагороду на свою користь. Різниця між сумою, яку банк заплатив, придбавши вексель і сумою, яку він отримує за цим векселем у строк платежу, називається врахуванням або дисконтом.

Враховуючи вексель, Банк отримує його у своє розпорядження та стає кредитором-векселедержателем з усіма правами та обов'язками останнього.

Надання кредитів під заставу векселів здійснюється на загальних принципах банківського кредитування.

Вексельне кредитування здійснюється на підставі Положення «Про операції вексельного обігу».

9.2. Факторинг — операція фінансування під відступлене право грошової вимоги за договорами купівлі-продажу.

При наданні факторингової послуги Банк здійснює перерахування з рахунку факторингу грошових коштів у розмірі визначеного договором проценту від загальної суми боргових зобов'язань. При отриманні оплати від контрагентів за договорами клієнта, Банк сплачує залишок коштів клієнту з вирахуванням плати за факторингове обслуговування.

9.3. Лізинг — господарська операція, де одна сторона (лізингодавець) передає, або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувача специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі).

Фінансовий лізинг господарська операція, де лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

9.4. Надання гарантій та порук

Гарантія — письмове зобов'язання банку погасити борг перед кредитором (бенефіціаром) у випадку невиконання боржником своїх зобов'язань.

Умови, за якими Банк надає гарантії, визначаються договором про надання гарантії. За надання гарантії клієнт сплачує Банку комісійну винагороду.

За наданою гарантією Банк (гарант) несе додаткову (субсидіарну) відповідальність. Це означає, що кредитор має право пред'явити свої вимоги гаранту по погашенню боргів тільки у випадку неспроможності позичальника виконати свої зобов'язання по договору

Порука — зобов'язання банку перед кредитором відповідати за виконання боржником зобов'язань в повному обсязі або в частині, що зазначена у договорі поруки.

Порука є солідарною відповідальністю, тобто кредитор має право вимагати від поручителя сплати заборгованості боржника відразу при настанні строку погашення такої заборгованості.

Порядок здійснення вексельного кредитування, факторингових та лізингових операцій, наданих порук та гарантій визначається окремими положеннями Банку.

5.3. Порядок надання кредиту

Під час першого звернення потенційного позичальника в Банк відповідальний працівник Банку, ознайомлює потенційного позичальника з переліком документів, необхідних для розгляду питання про надання кредиту суб'єкту господарювання.

Для отримання кредиту (кредитних послуг) позичальник офіційно звертається в Банк. Форма офіційного звернення може бути у вигляді листа, клопотання, заявки. У офіційному зверненні позичальника до Банку зазначається необхідна мета отримання кредиту, сума, строки погашення та форми забезпечення кредиту.

У разі офіційного звернення в Банк позичальника, він надає пакет документів, які повинні бути підписані уповноваженими посадовими особами позичальника / поручителя / заставодавця і завірені печаткою позичальника / поручителя / заставодавця.

В залежності від виду діяльності, галузевої специфіки, організаційної структури підприємств банк — може вимагати і іншу інформацію у позичальника та поручителя (гаранта).

Позичальники, які неодноразово користувались кредитами банку, можуть не надавати окремі документи, якщо вони надавались раніше.

Процедура розгляду документів

В ході переговорів з потенційним позичальником відповідальний працівник кредитного підрозділу визначає суть проекту кредитування: мету отримання кредиту (кредитної послуги), суму, строки погашення та форми забезпечення кредиту. Остаточне рішення про надання кредиту приймається відповідним Кредитним комітетом/комісією.

Якщо заява потенційного позичальника розходиться з принципами і основними напрямками кредитної політики Банку, або виникли сумніви щодо обґрунтованості кредиту, можливостей реалізувати проект, компетентності керівництва позичальника, повноважні особи можуть відмовити у наданні кредиту без розгляду питання на Кредитному комітеті/комісії.

Відповідальний працівник кредитної служби, веде роботу по підготовці документів на Кредитний комітет/комісію, проводить збір необхідних документів, а фахівець відділу заставних операцій – необхідні документи, передбачених Положенням. На підставі зібраних документів та особистої зустрічі з позичальником (при необхідності – з виїздом на місце), готуються відповідні висновки, в яких відображаються питання про доцільність кредитування позичальника, клас клієнта та прогнозна сума резерву під кредитні ризики.

У виключних випадках, клас клієнта, та розрахунок фінансового стану позичальника може визначатись на підставі фінансової звітності та даних господарської діяльності поручителя, як солідарного боржника, (прийняття рішення, щодо кредитування таких клієнтів, знаходиться виключно у компетенції кредитного комітету банку, або кредитного комітету управління кредитування корпоративних клієнтів). На підставі висновку кредитного працівника та висновку відділу заставних операцій керівник кредитної служби або установи Банку може прийняти рішення про відмову в наданні кредиту або про винесення даного питання на розгляд Кредитного комітету/комісії.

За наявності необхідного пакету кредитної документації позичальника, кредитний працівник передає його на розгляд службі безпеки та юридичній службі для отримання відповідних висновків, щодо можливості надання кредиту зазначеному позичальнику.

Процедура взаємодії структурних підрозділів, які мають відношення до підготовки вищевказаних і висновків, регулюється окремим наказом або Порядком.

Всі висновки структурних підрозділів повинні мати чіткі рекомендації стосовно можливості чи неможливості надання кредиту. Після отримання всіх висновків, працівник кредитної служби передає їх на розгляд Кредитного комітету Банку/кредитного комітету управління кредитування

корпоративних клієнтів. Працівник кредитної служби установ Банку передає їх секретарям відповідних Кредитних комітетів.

Незалежно від суми кредиту, остаточне рішення про його видачу, визначення умов кредитування, пролонгація термінів користування кредитом, інші питання взаємовідносин з позичальником, приймаються колегіально на засіданні відповідного Кредитного комітету/комісії Банку в межах їх повноважень

Всі зміни до умов кредитування за кредитами наданими з дозволу Кредитного комітету Банку/Кредитного комітету управління кредитування корпоративних клієнтів, мають вноситься тільки на підставі відповідного Кредитного комітету межах його повноважень

Протоколи засідань Кредитних комітетів/комісій зберігаються в сейфі, або в металевих шафах уповноваженою особою, а копії протоколів підшиваються у кредитні справи позичальників Строк зберігання оригіналів протоколів – постійно.

Особливості кредитування відділеннями комерційних банків

Відділення Банку самостійно розглядають питання надання кредитів та погашення кредитної заборгованості в межах встановленого Кредитним комітетом Банку “ліміту повноважень”, якщо такий встановлено Кредитним комітетом банку або Наказом Голови Правління.

“Ліміт повноважень” може визначатись на підставі двох нормативних показників:

1. Максимальний розмір кредитного портфелю відділення.
2. Максимальний сукупний розмір кредиту (з урахуванням наявності заборгованості позичальника за вже наданими кредитами, факторинговими і лізинговими операціями, врахованими векселями та позабалансовими зобов'язаннями), який може бути наданий одному позичальнику (або групі інсайдерів, чи пов'язаних осіб, в тому числі спільною господарською діяльністю) за рішенням Кредитно: комісії відділення, без погодження з Кредитними комітетами Банку. До розрахунку зазначеного показника також включаються зобов'язання позичальника по наданих банку гарантіях, поручительствах (авалях) та заборгованість позичальника, яка обліковується в інших структурних підрозділах Банку.

Зазначені показники встановлюються наказом Голови Правління і є обов'язковими для виконання.

Питання про надання кредитів, які перевищують встановлений “ліміт повноважень”, виносяться на розгляд Кредитних комітетів:

- управління кредитування корпоративних клієнтів – у випадку перевищення «ліміту повноважень», відділеннями;

- Банку – у випадку перевищення “ліміту повноважень” кредитного комітету управління кредитування корпоративних клієнтів.

Ліміт повноважень кредитування в іноземній валюті встановлюється в гривневому еквіваленті у розмірі 100% від максимального сукупного розміру кредиту одному позичальнику за курсом на дату надання кредитних коштів.

Відділення здійснюють кредитну діяльність в межах повноважень, визначених положеннями про них Основним завданням відділень є пошук потенційних позичальників, формування необхідної кредитної документації та розгляд її відповідними службами.

Відділення готує аналітичну довідку щодо діяльності позичальника (аналіз звітності, рух коштів по рахунках клієнта, його конкурентоспроможності, матеріально-технічного та кадрового – забезпечення наводиться інформація про кредитну історію позичальника і таке інше).

У разі необхідності, та на вимогу керівників управління кредитування корпоративних клієнтів спеціалістами відділення проводиться представлення кредитної заявки на кредитних комітетах Банку.

Після прийняття кредитним комітетом/комісією установи банку позитивного рішення щодо надання кредиту, підписання кредитного договору і договорів забезпечення (гарантії/ поруки, застави), може здійснюватись від імені банку (у випадку наявності у начальника відділення відповідної довіреності) відділенням з наступною передачею оригіналів вказаних договорів на зберігання до Головного офісу Банку, якщо у відділення немає сховища. В відділенні зберігається і ведеться кредитна справа.

Видача, облік кредитних коштів, контроль за виконанням позичальником умов кредитного та інших договорів здійснюється відповідними установами (відділеннями) Банку. Працівниками установи здійснюється аналіз фінансового стану, контроль за станом та умовами зберігання застави, ведеться робота по своєчасному погашенню заборгованості за кредитом, відсотками та комісіями, згідно умов кредитного договору. Результати перевірок оформлюються актами і зберігаються в кредитній справі Контроль за здійсненням всіх кредитних процедур, які регламентуються законодавством України та які затверджені в комерційних банках достовірність наданої до членів Кредитних комітетів інформації, а також виконання рішень Кредитних комітетів відділень покладається на начальників відділень.

◇ До переліку питань, пов’язаних з наданням та обслуговуванням кредитів відділеннями, які потребують обов’язкового дозволу Кредитних комітетів Банку(в межах повноважень) відносяться:

а) надання кредитів відділеннями понад встановлених їм лімітів повноважень;

б) надання бланкових кредитів;

в) зміна умов кредитування за кредитами, наданими за погодженням з Кредитним комітетом Банку:

– пролонгація кредитів;

– зменшення процентної ставки або комісії за користування кредитом;

– зміна термінів сплати основної суми кредиту, відсотків за користування кредитом;

– заміна об'єктів забезпечення;

г) визнання кредитної заборгованості та заборгованості за процентами сумнівною і безнадійною. Рішення про списання такої заборгованості за рахунок резерву на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків затверджується рішенням Спостережної Ради на підставі рішень Правління банку та Кредитного комітету банку;

д) пролонгацію кредитів, наданих відділеннями, у рамках “ліміту повноважень”. У випадку перевищення загального строку пролонгації більше 30 днів або їх кількості більше трьох:

є) надання консорціумних кредитів;

◇ При розгляді питань Кредитними комітетами Банку щодо можливості кредитування позичальників відділеннями надаються в відділ по роботі з відділеннями комерційних банків документи:

• копія рішення кредитної комісії відділення (факсокопія або копія зі сканеру);

• висновки служб відділення: кредитної служби, юридичної служби, служби безпеки, оцінка запропонованого в забезпечення майна, узгоджені з відповідними профільними підрозділами головного офісу Банку;

• кредитна документація позичальника (в окремих випадках, на запит членів Кредитних комітетів).

У випадку відсутності у відділенні зазначених служб, відповідні висновки надаються службами Головного офісу Банку.

Порядок надання висновків секретарям Кредитних комітетів визначено Наказом Голови Правління.

◇ Надані відділеннями документи розглядаються відділом по роботі з відділеннями, Юридичним управлінням, Службою безпеки банку, яку готують відповідні висновки про можливість надання кредиту позичальнику, або узгоджують висновки відповідних служб відділень.

Після отримання всіх висновків, кредитний працівник передає документи секретарю на розгляд відповідного Кредитного комітету та уточ-

нює дату та час проведення засідання Кредитного комітету. У разі прийняття Кредитним комітетом позитивного рішення відносно задоволення клопотання відділення, копія протоколу засідання Кредитного комітету надається відділенню для виконання з урахуванням всіх умов, які містяться у рішенні Кредитного комітету.

◇ Якщо рішення Кредитного комітету Банку містить зауваження щодо надання кредиту за умови усунення зауважень згідно висновку відповідних служб (кредитної, юридичної, служби безпеки) разом з протоколом Кредитного Комітету відділом по роботі з відділеннями засобами факсимільного зв'язку також — надається відповідний висновок для усунення зазначених зауважень.

◇ Рішення Кредитного Комітету Банку доводяться до виконання відділенням відділом по роботі з відділеннями головного офісу засобами факсимільного зв'язку. При наявності додаткових умов при видачі кредиту, зазначених в протоколі Кредитного комітету, висновках відповідних служб або у разі умов, зазначених окремою службовою запискою, відділ по роботі з відділеннями до моменту надання кредитних коштів повинен письмово, засобами електронного зв'язку, факсом або скануванням повідомити начальника відділення (відповідального працівника відділу кредитування корпоративних клієнтів) про їх виконання. При наявності додаткових умов, про це робиться відмітка в книзі реєстрації протоколів. Якщо умови виконано, підрозділ Банку, який контролював їх виконання, робить відповідну відмітку у книзі реєстрації протоколів.

Кредитному комітету для розгляду питання про надання кредиту подаються наступні матеріали

✧ *висновок юридичної служби* відносно: статутних документів; правових підстав надання кредиту позичальнику; змін форми власності позичальника; наявності повноважень у позичальника для укладання кредитного договору та договорів забезпечення; відповідності наданих угод, що будуть кредитуватися чинному законодавству України та міжнародному праву; наявності у позичальника всіх необхідних ліцензій та дозволів для здійснення діяльності; оцінки правових особливостей заходів, що кредитуються: юридичної оцінки документів за видами забезпечення за кредитом (застави, гарантії, поруки): приналежність позичальника або поручителя до інсайдерів, асоційованих або пов'язаних осіб банку та між собою, рекомендації з приводу внесення додаткових умов в кредитний договір, договори забезпечення та договори, що є об'єктами кредитування та ін.

✧ *висновок служби безпеки*, який повинен: засвідчити достовірність установчих документів позичальника; склад засновників; реальність

відображеного у представлених в банк документах фінансово-майнового стану позичальника; структуру позичальника (наявність філій, представництв, дочірніх та інших пов'язаних підприємств); та містити інформацію про порушені кримінальні та цивільні справи (в т.ч. справи про банкрутство) або судові рішення по відношенню до самого позичальника, його контрагентів, засновників і інших пов'язаних осіб; наявність кредитного забезпечення; інформацію про наявність заборгованості перед іншими банками, фірмами. Якщо юридична особа – позичальник заснована нещодавно, то у висновку повинна вказуватись наявність майна підприємства та його засновників, ін.

▣ *висновок кредитної служби*, який повинен містити повне найменування юридичної особи-позичальника; основні показники техніко-економічного обґрунтування використання та повернення кредиту: оцінку плато- та кредитоспроможності позичальника; оцінку корпоративних, майнових та інших прав позичальника; описання об'єкту кредитування; умови кредитування – розмір кредиту, термін користування, рівень запропонованої відсоткової ставки за користування кредитом; аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості позичальника; аналіз забезпечення кредиту, що пропонується; ін.

Для отримання більш об'єктивної оцінки фінансової діяльності позичальника його діяльність розглядається в динаміці з використанням даних за останні звітні періоди. Крім того, аналізується рух коштів по рахунках позичальника, як мінімум, за шість останніх місяців, а, якщо підприємство має сезонний характер виробництва, то порівнюються також показники відповідного періоду минулого року.

▣ *висновок служби з оцінки забезпечення* повинен містити розрахунок вартості запропонованого забезпечення, у т.ч. з урахуванням витрат банку на реалізацію застави; інформацію щодо застосованих методів оцінки; опис аналогів предмета застави (характеристики, ціни, джерела інформації) У разі специфічності майна, що пропонується позичальником в заставу, може подаватись на розгляд Кредитних комітетів висновок експертної установи.

▣ *висновок відділу управління ризиками* повинен містити розрахунок внутрішнього рейтингу та запропонованого ліміту кредитування.

▣ *кредитна документація* (на вимогу членів Кредитних комітетів).

Висновки вищевказаних служб за згодою членів Кредитних комітетів не обов'язково повинні бути в кредитній справі.

◇ Кожний з вищезазначених висновків повинен давати чіткий висновок про можливість або неможливість надання кредиту.

◇ На вимогу членів Кредитних комітетів можуть надаватися будь-які додаткові документи, які можуть вплинути на прийняття рішення.

5.4. Основні умови кредитного договору та процес його оформлення

Надання кредиту оформлюється шляхом укладання кредитного договору тільки у письмовій формі. За кредитним договором кредитор зобов'язується надати кредит позичальнику у розмірі та на умовах, що передбачені договором, а позичальник зобов'язується повернути основну суму боргу, сплатити проценти та комісії за її користування та нараховані пені і штрафи у визначені строки. Кредитний договір визначає взаємні зобов'язання та відповідальність сторін.

У разі зміни ціни ресурсів на фінансовому ринку України, зміни облікової ставки НБУ та, якщо така операція стає нерентабельною для Банку, Банк може в односторонньому порядку змінювати плату за надані кредитні ресурси, або вимагати дострокового припинення дії кредитного договору згідно умов кредитного договору.

При оформленні кредитних відносин використовуються типові форми договорів, розроблені Юридичним управлінням, та узгоджені з Управлінням Кредитування корпоративних клієнтів Головного Банку. Після укладання кредитного договору сторони можуть вносити зміни та доповнення до нього. Такі зміни та доповнення оформлюються додатковою угодою до кредитного договору, яка підписується уповноваженими посадовими особами кредитора та позичальника.

Основними умовами кредитного договору є:

- вид кредиту;
- ліміт кредитування;
- строк кредитування;
- цільове використання кредитних ресурсів;
- порядок надання грошових коштів;
- порядок зміни ліміту кредитування
- порядок нарахування і сплати відсотків (комісій);
- забезпечення кредиту (за виключенням бланкових кредитів);
- розмір плати за користування кредитними ресурсами;
- відповідальність за порушення зобов'язань по кредитному договору,
- повне найменування та юридичні адреси сторін, підписи уповноважених посадових осіб кредитора та позичальника;

Текст кредитного договору складається у необхідній кількості аутентичних екземплярів, які підписуються уповноваженими, згідно статутних документів позичальника, особами, або особами, які мають право підпису кредитного договору на підставі належним чином оформленої довіреності, виданої уповноваженою посадовою особою позичальника, та представником банку (посадовою особою, яка діє на підставі статуту, нотаріально посвідченої довіреності або наказу Голови Правління), та скріплюються печатками обох сторін. Кредитні договори візуються працівниками кредитної та юридичної служб, які безпосередньо займалися оформленням кредиту. З боку кредитора кредитний договір підписується уповноваженою особою тільки при наявності протоколу Кредитного комітету, оформленого належним чином. Печатка та підписи уповноважених осіб позичальника на кредитному договорі (або довіреності (дорученні) – у випадку підписання договору за довіреністю або дорученням) повинні відповідати тим які містяться в картці зразків підписів та відбитку печатки.

Якщо кредитний договір, договір поруки (гарантії) тощо, оформлено більш, ніж на одному аркуші, їх оформлення повинно відповідати наступній вимозі:

- всі сторінки договору повинні бути пронумеровані, прошиті та на звороті останнього аркушу скріплені підписом уповноваженої особи Банку, яка підписала кредитний договір, та печаткою Банку.

Порука (гарантія) забезпечує лише дійсну вимогу, тому договір поруки (гарантії) повинен укладати або одночасно з підписанням кредитного договору, або відразу після цього В договорі поруки (гарантії) повинно бути чітко визначено за кого саме, по якому договору виступає сторона договору поручителем (гарантом).

При укладанні договорів (кредитного, поруки, гарантії і застави) необхідно перевіряти:

- повноваження посадових осіб згідно з статутом, довіреністю, дорученням, на підставі протоколів зборів акціонерів (засновників, учасників), посадових інструкцій та інших внутрішніх документів. Необхідно перевірити встановлені статутом підприємства обмеження повноважень конкретних посадових осіб, правочинність зборів акціонерів (засновників, учасників), що приймали рішення про отримання кредиту та передачу в заставу майна;

- заставодавця (в тому числі відсутність податкової застави) на дату укладання договору застави

Протягом терміну дії кредитного договору кожна із сторін кредитного договору може ставити питання про зміну умов кредитування (розміру відсоткової ставки, комісії, строку погашення кредиту та сплати відсотків, надання додаткових кредитних ресурсів, зміни предмету і вартості застави та інше).

У випадку наявності у позичальника бажання змінити умови кредитного договору, до бонусу подається відповідний лист-клопотання з обґрунтуванням. Рішення щодо зміни умов кредитування приймається відповідним Кредитним комітетом або комісією в межах встановлених повноважень.

При кожній зміні умов кредитного договору необхідно обов'язково перевіряти відповідність нових умов кредитних договорів договорам забезпечення (строки виконання зобов'язання, суми тощо), а також погоджувати зміни до умов кредитування з третіми особами, що гарантують погашення заборгованості (заставаодавці – майнові поручителі, поручителі, гаранті).

При зміні умов кредитування укладаються додаткові угоди до договорів забезпечення.

У випадку виявлення порушень з боку позичальника в частині виконання умов кредитного договору та при недосягненні згоди між сторонами про усунення цих порушень, банк має право вжити до позичальника (поручителя/ гаранта) заходи, передбачені кредитним договором та чинним законодавством України, в тому числі і реалізувати права заставодержателя.

Кредитні договори підлягають обов'язковій реєстрації у Книзі реєстрації кредитних договорів.

Вимоги до оформлення кредитної справи та її зберігання

◇ Для ефективного контролю за виконанням умов договору відповідальний працівник кредитного підрозділу, формує “кредитну справу” позичальника в розрізі конкретного кредиту.

В кредитну справу позичальника підшиваються всі документи, які є в наявності на момент підписання кредитного договору, а також всі наступні документи, які мають відношення до даного договору, до моменту завершення кредитних відносин з позичальником.

Відомості, що містяться у документах кредитної справи, становлять банківську таємницю.

◇ Кредитна справа позичальника, як правило, містить наступні основні документи:

– робочі документи з кредитування (клопотання на отримання кредиту, анкета на отримання кредиту, документи з оцінки фінансового стану позичальника, акти перевірок стану заставного майна, ін.);

Розділ 5. Кредитні операції та порядок їх здійснення в комерційному банку

- копії договорів з позичальником (кредитний договір, договори забезпечення, договори страхування) та додаткових угод до них;
- документи про прийняття рішень з кредитування (рішення Кредитного комітету/комісії, Спостережної Ради, висновки відповідних служб);
- установчі та реєстраційні документи позичальника, якщо у клієнта немає поточного рахунку в комерційному банку;
- фінансові документи позичальника;
- комерційні документи (бізнес-план, контракти, що фінансуються, вантажні митні декларації, інвойси, акти тощо);
- документи по забезпеченню кредиту (документи, що підтверджують право власності на забезпечення);
- довідки про стан кредитної заборгованості та рух коштів на поточних рахунках в інших банках;
- документи з бухгалтерського обліку кредитних операцій (розпорядження на встановлення ліміту кредитування та ін.);
- документи, які підтверджують цільове використання кредиту (виписка банку та контракти (специфікації, тощо)), якщо це передбачено кредитним договором;
- документи з претензійно-позовної роботи;
- листування з позичальником.

Всі вище перелічені документи оформлюються в “кредитну справу” позичальника.

Крім того “кредитна справа” повинна містити:

- клопотання позичальника про пролонгацію терміну дії договору кредиту, зміни відсоткової ставки або інших умов договору тощо;
- щоквартальні (в разі необхідності – щомісячні) оцінка фінансового стану позичальника та віднесення кредиту до групи ризику;
- інформація про щомісячне обслуговування боргу;
- інша інформація, безпосередньо пов’язана з процесом кредитування та моніторингу.

Документи у кредитній справі систематизуються за розділами, вказаними в попередньому переліку.

Кредитні справи повинні зберігатися в сейфах (металевих шафах), доступ до яких мають тільки відповідальні працівники кредитної служби, які визначаються розпорядженням керівника відділення, (кредитної служби) та несуть відповідальність за їх збереження та облік.

Оригінали кредитних договорів, договорів забезпечення (договорів гарантії (поруки), заставні договори страхування застави та додаткові угоди до них, договори оренди, збереження, акти прийому-передачі до них та

інші (зберігаються в касі (у сховищі). В кредитній справі зберігаються копії договорів.

У разі необхідності проведення претензійно-позовної роботи або в інших випадках, коли необхідне вилучення оригіналів договорів, на підставі письмового розпорядження керівника установи Банку, здійснюється їх передача із сховища відповідальним працівникам кредитної служби під відповідальність. Після повернення оригіналів зазначених договорів підзвітною особою, договори передаються в сховище для подальшого зберігання.

При вилученні судами та правоохоронними органами оригіналів договорів (кредитного, застави, тощо) здійснюється їх списання з позабалансового обліку. При цьому, при вилученні судами та правоохоронними органами оригіналів договорів відповідальним працівником кредитного підрозділу оформляються копії цих документів, для проведення подальшої роботи по супроводу та поверненню боргу, які як правило посвідчуються нотаріально. У виключних випадках, в разі неможливості нотаріального посвідчення завірених копій, вони завіряються відповідальним працівником кредитного підрозділу (відділення) та печаткою банку.

При вилученні інших документів, відповідальним працівником оформляються та завіряються копії цих документів.

В подальшому на позабалансових рахунках враховуються копії кредитних договорів, договорів забезпечення, страхування та додаткових угод до них.

По закінченні дії кредитного договору, договору застави, тощо, шляхом виконання сторонами своїх зобов'язань, оригінали цих договорів знімаються з позабалансового обліку та передаються разом з кредитною документацією на зберігання до архіву Головного офісу Банку.

У разі списання кредитної заборгованості за рахунок резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями, передача оригіналів договорів та кредитної документації на зберігання до архіву здійснюється після закінчення строку позовної давності. При цьому, сума списаної кредитної заборгованості та оригінали кредитних договорів з додатковими угодами списуються з відповідних позабалансових рахунків.

5.5. Порядок супроводження кредиту

Після прийняття рішення Кредитним комітетом, комісією інформація про позичальника заноситься до бази даних операційного дня банку, позичальнику відкриваються рахунки для обліку кредитної заборгова-

ності, доходів, забезпечення (застави) у відповідності до Плану рахунків бухгалтерського обліку і комерційних банків України, Облік зобов'язань повинно бути зроблено своєчасно (не пізніше останнього дня місяця в якому надано кредитні кошти).

Дотримання відповідних процедур реєстрації, перевіряння, вивіряння, обліку операцій та контроль за їх проведенням забезпечують працівники бек-офісу банку та відділення, які взаємодіють : відповідальними працівниками головного офісу або відділення.

Працівники, які виконують функції бек-офісу банку (відділення), відповідають за:

- перевіряння отриманих від фронт-офісу банку (відділення) документів на паперових та/або електронних носіях щодо достовірності наданої інформації;
- реєстрацію операцій і введення потрібних даних до автоматизованої системи;
- проведення перевіряння лімітів кредитування за контрагентами;
- підготовку відповідних розпоряджень для здійснення розрахунків;
- перевіряння правильності відображення операцій;
- зберігання інформації про операції (вся електронна інформація має зберігатися в захищеному від модифікації вигляді);
- нарахування доходів за кредитами, комісійних тощо;
- контроль за обробленням даних, здійсненням розрахунків;
- контроль за виконанням умов кредитного договору;
- розрахунок резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків.

Під час контролю за виконанням укладених договорів працівники бек-офісу перевіряють:

- відповідність операції законодавству України та прийнятим Банком процедурам;

Ш Кредитні кошти за кредитним договором надаються Банком після оформлення позичальником відповідних договорів забезпечення повернення кредиту та внесення інформації до Державного реєстру обтяжень рухомого майна, а заставу нерухомості до реєстру застави нерухомого майна в Державному реєстрі іпотек та оформлення договорів страхування застави. У випадку оформлення в заставу нерухомого майна кредитні кошти надаються після накладення нотаріусом заборони на відчуження майна.

У разі, коли умовами кредитного договору передбачено надання забезпечення протягом певного періоду після підписання кредитного договору, Банк може списати кредитні кошти до моменту оформлення : такого

забезпечення. При цьому, на стадії супроводження кредиту, працівники відділу заставних операцій спільно з іншими службами банку оформлюють забезпечення за кредитним договором.

➤ На дату укладання договорів застави відповідальними працівниками кредитного підрозділу перевіряється відсутність відомостей в системі Державного реєстру застав рухомого майна стосовно рухомого майна заставодавців, що передається в заставу у складі цілісних майнових комплексів та майнових прав, що пропонуються в заставу.

Після укладання договорів застави відомості про здійснену заставу вносяться до відповідних державних реєстрів застав рухомого майна або реєстру іпотеки в технічно можливий термін. Витяги з реєстрів, що свідчать про внесення відомостей про заставу до відповідного державного реєстру застав, зберігаються в кредитній справі.

➤ Кредити надаються суб'єктам господарської діяльності у безготівковій формі на підставі належним чином оформлених документів.

З позичкового рахунку грошові кошти можуть бути направлені:

– за реквізитами наданих позичальником договорів, контрактів, рахунків-фактур та інше;

– на поточний рахунок позичальника в Банку;

– на транзитні рахунки в Банку (біржовий рахунок для придбання валюти, рахунки покриття гарантій та акредитивів, інші рахунки);

– на поточний рахунок позичальника в іншому банку.

Порядок перерахування грошових коштів з позичкового рахунку обумовлюється кредитним договором. Контроль цільового використання кредитних коштів при їх наданні покладається на працівника підрозділу супроводження кредитів.

➤ На працівників бек-офісу покладається відповідальність за своєчасне перенесення кредитної заборгованості на рахунки простроченої та сумнівної заборгованості, відображення відповідних операцій на позабалансових рахунках та в базі даних операційного дня Банку.

➤ Відповідальний працівник кредитної служби контролює сплату процентів позичальником, а також несе відповідальність за своєчасність та правильність підготовки документів для проведення кредитної операції в порядку, передбаченому діючим законодавством України, нормативними актами НБУ та внутрішніми інструктивними матеріалами Банку.

➤ Відповідальний працівник кредитної служби здійснює контроль виконання позичальником умов кредитного договору, договорів забезпечення (своєчасного та повного погашення кредитної заборгованості

тощо), а також своєчасного страхування предмету застави, якщо це передбачено рішеннями Кредитних комітетів, до кінця дії кредитного договору. При цьому, відповідальний працівник кредитної служби; протягом всього строку дії кредитного договору підтримує ділові стосунки з позичальником, перевіряє його фінансовий стан, стан зберігання забезпечення. Крім того, у випадку підписання банком договорів гарантії (поруки), відповідальний працівник кредитної служби контролює виконання умов гарантом (поручителем) зобов'язань перед Банком, проводить перевірки їх фінансового стану.

При наданні бланкового кредиту відповідальний працівник кредитної служби протягом всього періоду дії кредитного договору здійснює посилений контроль господарсько-фінансової діяльності позичальника, руху коштів на його поточному рахунку тощо.

З метою оцінки кредитних ризиків відповідальні працівники кредитного підрозділу щомісячно, станом на перше число місяця, проводять аналіз кредитного портфелю та аналіз обслуговування боргу, здійснюють розрахунок резервів на можливі втрати за кредитними операціями. Дані оформлюються окремим протоколом Кредитного Комітету Банку, де розрахунки та оцінка стану є окремими додатками до нього

В відділеннях відповідальний працівник кредитного підрозділу здійснює оцінку та аналіз кредитних ризиків, узгоджує їх з розрахунком резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями на кредитній комісії відділення, надсилає копію протоколу до головного офісу (відділу по роботі з відділеннями) для узгодження на Кредитному Комітеті Банку.

➤ При визначенні категорії ризику позичальника, необхідно проаналізувати всі його кредитні операції. Для всіх кредитних операцій одного позичальника має бути встановлена одна група ризику. Якщо позичальник має заборгованість за декількома кредитами (або іншими кредитними операціями), група ризику по такому позичальнику встановлюється на найнижчому рівні з можливих розрахункових.

➤ Якщо позичальник має заборгованість за кредитними операціями в різних відділеннях Банку, група ризику по такому позичальнику повинна узгоджуватись між працівниками кредитних підрозділів всіх установ Банку, де існує заборгованість (через відділ по роботі з відділеннями головного офісу).

➤ Перевірка діяльності позичальника також здійснюється службою безпеки Банку. До обов'язків працівників служби безпеки Банку входить:

— своєчасне виявлення фактів порушення справ про банкрутство про-ти позичальників-юридичних осіб, їх поручителів (гарантів), криміналь-них справ проти їх керівників або засновників;

— вчинення відповідних юридичних та інших дій на захист інтересів Банку.

В обов'язки працівників кредитної служби Банку входить виявлення на самих ранніх стадіях наявності фінансових труднощів у позичальника, вчинення необхідних дій на захист інтересів Банку.

Першою ознакою таких проблем є несплата позичальником процентів та комісій за користування кредитом або непогашення частини кредиту у встановлений кредитним договором термін, безпідставна затримка чи відмова надати банку звітність, зменшення обсягу надходження грошових коштів на поточні рахунки. У разі, якщо такі факти мають місце, відповідальний працівник кредитної служби банку в обов'язковому порядку повідомляє керівництво установи Банку, розробляє та здійснює комплекс заходів (після їх погодження з керівництвом), який включає:

І. Проведення поглибленого аналізу фінансового стану позичальника (у разі затримання погашення / заборгованості до 8 днів)

Відповідальний працівник кредитної служби банку зобов'язаний вимагати у позичальника необхідну поточну фінансову інформацію (в строки встановлені кредитним договором), дані оперативного обліку, первинні документи та інші необхідні для аналізу матеріали. При необхідності відповідальний працівник кредитної служби банку може проводити перевірку позичальника "на місці".

При аналізі отриманих документів необхідно звернути увагу на різке зростання дебіторської та кредиторської заборгованості, зменшення доли короткострокових активів, зниження розрахованих значень коефіцієнтів платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості, збільшення доли основного капіталу в активі балансу, зниження обсягу продаж, росту простроченої заборгованості, наявність збитків від операційної діяльності, зменшення надходжень на поточні рахунки, зменшення або збільшення товарних залишків, затримку заробітної плати, потрібна розшифровка тих статей діяльності, які змінилися більш ніж на 10 відсотків та інше.

Про результати аналізу письмово у вигляді службової записки повідомляти Начальника управління кредитування корпоративних клієнтів.

ІІ. Проведення оцінки стану забезпечення за кредитом:

По заставі: здійснюється перевірка наявності та стану заставленого майна, оцінюється, у разі необхідності, його ринкова вартість та ліквідність, встановлюється його місцезнаходження та умови зберігання.

В залежності від виду застави (товари в обігу чи переробці, основні засоби, нерухомість, майнові права) перевірка наявності та стану застави повинна проводитись не рідше ніж раз у квартал (а також обов'язково при наданні кредиту та пролонгації).

Встановлення ринкової (ліквідної) вартості застави повинно виходити з того, що заставлене майно в достатньо короткий строк, з урахуванням зносу, інфляційних процесів, втрати товарного виду, зміни кон'юнктури ринку має бути реалізовано. Після перегляду вартості заставленого майна складається акт оцінки ринкової вартості майна, який відображає найбільш ймовірну його вартість (на день складання такого акту), за яку майно може бути реалізоване.

По поруці (гарантії): проводиться ретельний аналіз фінансового стану поручителя (гаранта).

По договорах страхування: перевіряється своєчасність сплати позичальником страхових внесків.

ІІІ. Проведення, при необхідності, спільно з працівниками служби безпеки відповідної роботи для отримання додаткової інформації.

При цьому звертається увага на: заміну ключових працівників фірми-позичальника, відсутність послідовності в управлінні, неритмічність діяльності фірми, наявність не відремонтованого обладання незайнятих працівників, надлишку запасів, встановлення нереальних цін на продукцію (товари, послуги) фірми-позичальника, повільну реакцію на зміни умов та кон'юнктури ринку, втрату контрагентів, зриви у виконанні основних договорів, контрактів, наявність негативної інформації про ділову репутацію фірми, її контрагентах, гарантах та поручителях, відмову в наданні інформації, скорочення обсягу реалізації погіршення фінансового стану, тощо.

Метою проведення вищевказаного комплексу заходів є виявлення причин, то призвели до прострочки платежу з визначенням характеру їх можливого впливу на кредитоспроможність позичальника, а саме:

- фінансові труднощі позичальника мають тимчасовий характер і в подальшому не приведуть до збільшення ризику неповернення кредиту;
- фінансові труднощі об'єктивно свідчать про неможливість позичальника виконати в перспективі свої зобов'язання по поверненню кредиту.

Про результати проведеного аналізу відповідальний працівник кредитної служби доповідає керівнику кредитної служби (письмово, за вимогою керівника).

У разі, якщо проведений аналіз свідчить про наявність у позичальника фінансових труднощів, що мають тимчасовий характер, керівництво банку може прийняти рішення стосовно:

- припинення подальшого надання кредиту (якщо це передбачено умовами кредитного договору);
- перенесення терміну здійснення платежів зі сплати процентів та кредиту;
- продовження подальшої співпраці з позичальником на підставі діючого кредитного договору;
- організації офіційної зустрічі з керівництвом позичальника для спільної розробки плану відновлення стабільної діяльності підприємства. Такий план може включати продаж активів, зменшення накладних витрат, зміну маркетингової стратегії, призначення нових осіб на керівні посади, ін.;
- застосування до позичальника штрафних санкцій, які передбачені умовами кредитного договору;
- застосування до позичальника заходів, які підвищують його відповідальність (у тому числі: направлення претензії, встановлення графіку погашення заборгованості, оформлення додаткового забезпечення, зміна відсоткової ставки за користування кредитом).

У разі, якщо проведений аналіз фінансового стану позичальника, забезпечення за кредитом та інші матеріали кредитної справи об'єктивно свідчать про неможливість погашення кредитної заборгованості, кредитна справа позичальника направляється до юридичної служби з метою отримання рекомендацій щодо подальшої роботи з позичальником.

Підготовлені кредитною та юридичною службами матеріали з пропозиціями щодо подальших відносин з боржником подаються на розгляд Кредитного комітету, який приймає рішення щодо подальшої роботи з позичальником. В матеріалах на розгляд Кредитного комітету вказується достатність заставленого майна для погашення заборгованості та можливі додаткові джерела погашення заборгованості за кредитним договором.

Кредитний комітет вибирає найбільш раціональні, з точки зору банку, методи, шляхи та засоби погашення кредитної заборгованості (у тому числі: ведення претензійно-позовної роботи, порушення справи про банкрутство, звернення стягнення на заставлене майно (вчинення виконавчого напису, якщо договір посвідчено нотаріально), визначаються також шляхи реалізації заставленого майна та доцільність ведення претензійно-позовної роботи з поручителем (гарантом).

За наявності в діях посадових осіб позичальника ознак злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України, служба безпеки установи (відділення) банку готує та передає матеріали до правоохоронних органів про порушення кримінальної справи. Одночасно Банком вживаються

заходи для погашення кредитної заборгованості. При цьому зазначений варіант є додатковим і не виключає необхідності застосування інших передбачених законодавством заходів з погашення боргу за кредитним договором.

5.6. Порядок пролонгації кредитів

➤ Пролонгація кредиту може відбуватися як з ініціативи позичальника, так і кредитора за таких умов:

▣ позичальник зазнає тимчасових фінансових труднощів, що будуть у подальшому ліквідовані, та не має можливості погасити заборгованість за кредитом в строк;

▣ позичальник своєчасно сплачує проценти, фінансовий стан стабільний, але у даний час економічно недоцільно відволікати кошти з обігу.

При цьому вартості забезпечення за актом переоцінки достатньо для погашення всіх зобов'язань позичальника перед Банком.

➤ Якщо позичальник не має можливості погасити заборгованість в строк, передбачений кредитним договором, він має право до настання строку повернення кредиту звернутися до банку з листом-клопотанням про пролонгацію, де має вказати: причини, через які він не в змозі повернути заборгованість за кредитом в строк; термін, необхідний для повернення кредиту, та розробити економічне обґрунтування пролонгації з зазначенням джерел погашення в майбутньому.

При пролонгації може встановлюватися графік погашення основної суми заборгованості та процентів за користування кредитом.

➤ Для прийняття рішення Банком про пролонгацію строку дії кредитного договору, відповідні служби банку (кредитна, підрозділ з оцінки забезпечення, у випадку необхідності – служба безпеки) повинні здійснити перевірку стану заставленого майна та переглянути його вартість.

У випадку зменшення ліквідності або недостатності заставленого майна для покриття можливих ризиків банку, пролонгація кредиту здійснюється за умови його заміни або надання додаткової ліквідної застави чи іншого ліквідного забезпечення. За бланковими кредитами – бажано при пролонгації кредитних договорів оформити відповідне забезпечення.

➤ Умови пролонгації строку дії кредитного договору повинні бути погоджені з третіми особами, що гарантують погашення заборгованості (заставадавці – майнові поручителі, поручителі, гаранті).

За договорами застави, поруки, страхування гарантійними листами Банком переглядаються умови їх дій та, у разі необхідності, вносяться зміни шляхом підписання додаткових угод

➤ Для вирішення питання щодо пролонгації, працівник кредитної служби готує службову записку на розгляд Кредитного комітету, в якій відображаються результати проведеного комплексного аналізу, а також чіткий висновок про доцільність або недоцільність пролонгації даного кредиту. При необхідності кредитна справа може бути передана на розгляд до юридичної служби та служби безпеки, які надають свої висновки та рекомендації відносно подальшої роботи з позичальником.

➤ Рішення про пролонгацію кредитів, наданих відділеннями в межах «лімітів повноважень приймаються відділеннями самостійно, у випадку, якщо загальний строк пролонгації не перевищує 30 днів, а їх кількість — трьох (копія рішення кредитного комітету надсилається засобами факсимільного зв'язку і Управління кредитування корпоративних клієнтів).

➤ Пролонгація кредиту оформлюється додатковою угодою до кредитного договору Пролонгація можлива або на початкових умовах надання кредиту, або зі змінами до них (в тому числі щодо надання додаткового забезпечення, підписання графіку погашення заборгованості, зміни відсоткової ставки, тощо). До позичальників можуть застосовуватись фінансові санкції у вигляді підвищення відсоткової ставки.

➤ Після прийняття рішення про пролонгацію та при наявності відповідно оформленого протоколу Кредитного комітету, з позичальником підписується додаткова угода.

Прострочення виконання позичальником зобов'язань за кредитним договором.

У разі, якщо позичальник не має можливості погасити заборгованість в строк, передбачений кредитним договором, та своєчасно, до настання строку погашення кредиту, не вирішив питання відносно його пролонгації (в т.ч. у випадку відмови кредитного комітету у пролонгації кредиту), заборгованість з кредитом виноситься бек-офісом на рахунки простроченої заборгованості Порядок обліку простроченої заборгованості регламентується нормативними актами НБУ та Банку.

Після винесення кредиту на рахунок прострочених кредитів, відповідальний працівник кредитами служби банку спільно з усіма відповідними службами банку проводить роботу з забезпечення належного погашення позичальником (гарантом або поручителем) заборгованості за кредитним договором (в тому числі шляхом ведення претензійно-позовної роботи та реалізації заставленого майна).

Для виявлення причин винесення кредиту на рахунки простроченої заборгованості та з метою виправлення недоліків у роботі банку кредитною службою проводиться кредитне розслідування причин виникнення

проблемної заборгованості. У випадку виявлення порушень та недоліків у кредитній роботі працівників банку вносяться відповідні пропозиції керівництву установи банку.

У разі несвоєчасного повернення кредиту та сплати процентів за його користування Кредитор має право застосувати до позичальника штрафні санкції у розмірах, передбачених кредитним договором.

У разі несвоєчасного погашення кредиту або процентів за його користування банк має право видати наказ про примусову оплату боргового зобов'язання, якщо це передбачено кредитним договором.

Визнання заборгованості за кредитом сумнівною до повернення.

Заборгованість за кредитом може бути визнана сумнівною до повернення.

Якщо після проведення оцінки фінансового стану клієнту виявлено значне погіршення основних показників діяльності: зниження оборотів по рахунках, наявність (збільшення) збитків, зниження ліквідності заставленого майна, та інше, позичальник не виконує основних вимог кредитного договору, кредитним працівником готується службова записка на Кредитний комітет Банку про визнання заборгованості за кредитом сумнівною.

Заборгованість за кредитом визнається сумнівною тільки на підставі рішення Кредитного комітету.

Після визнання заборгованості за кредитом сумнівною, заборгованість за кредитом та процентами переноситься на відповідні балансові рахунки для обліку сумнівної заборгованості.

5.7. Погашення заборгованості за кредитним договором

Погашення заборгованості за кредитом та процентів і комісій за його користування здійснюється у строки, встановлені кредитним договором. За наявності простроченої заборгованості по сплаті процентів за користування кредитом, кошти, що надходять від позичальника, в першу чергу, направляються на погашення простроченої заборгованості за процентами.

Погашення заборгованості за кредитом здійснюється позичальником в тій самій валюті, в якій було надано кредит. Сплату процентів за користування кредитом позичальник має право здійснювати за кредитними договорами в іноземній валюті, як у валюті кредиту, так і у національній валюті України, якщо це передбачено умовами кредитного договору. Комісії сплачуються в національній валюті.

Погашення кредиту, процентів, комісій та штрафних санкцій можливе:

- Позичальником з його поточного рахунку на підставі платіжного доручення.

- Шляхом договірної списання коштів з поточного рахунку позичальника (гаранта / поручителя), якщо це передбачено умовами кредитного договору, згідно глави 6 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті та статті 1071 Цивільного кодексу України.

- Шляхом примусового списання коштів з поточного рахунку позичальника (гаранта / поручителя), згідно глави 5 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті та статті 1071 Цивільного кодексу України.

- У разі визнання позичальником пред'явленої Банком претензії — з поточного рахунку позичальника на підставі платіжної вимоги, яка вислана державною виконавчою службою.

- За рахунок реалізації заставленого майна — у відповідності з чинним законодавством України. У випадку, якщо коштів, одержаних від реалізації заставленого майна недостатньо для погашення кредитної заборгованості, банк має право, якщо інше не передбачено договором, одержати недостатню суму за рахунок звернення стягнення на інше майно позичальника.

У разі відсутності у позичальника іншого майна, на яке може бути звернено стягнення, банк має право відшкодувати заборгованість, що залишилася непогашеною після реалізації застави, за рахунок резерву під нестандартну заборгованість тільки за умови, що реалізація заставленого майна проводилася через аукціон (публічні торги) в порядку, передбаченому Законом України “Про виконавче провадження”, і після прийняття Арбітражним судом рішення про визнання боржника банкрутом або його ліквідацію.

Черговість погашення заборгованості за кредитом регламентується умовами кредитного договору і становить:

- прострочена заборгованість за нарахованими процентами,
- прострочена заборгованість за нарахованими комісіями;
- прострочена заборгованість за Кредитом;
- строкова заборгованість за нарахованими процентами,
- строкова заборгованість за нарахованими комісіями;
- строкова заборгованість за Кредитом;
- неустойки.

Інша черговість погашення заборгованості, може встановлюватись рішенням відповідного кредитного комітету Банку.

- Поручителем або Гарантом відповідно до договорів Поруки та Гарантії — у відповідності зі ст. 553-559, 560-569 Цивільного кодексу України.

- “Третіми особами”. Перерахування коштів “третіми особами” в рахунок погашення кредиту здійснюється у відповідності зі ст.ст. 513-519, 520-523, 528 ЦК України, у випадках, передбачених діючим законодавством.

- За рахунок іншого майна позичальника, що не оформлене як застава. У цьому випадку готується рішення Кредитного комітету Банку про прийняття в рахунок погашення заборгованості за кредитом іншого майна позичальника, яке в подальшому може перейти у власність банку чи бути реалізованим Юридичною службою банку спільно з кредитною службою готуються відповідні договори.

- За рахунок резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями визнання безнадійної заборгованості здійснюється у відповідності до вимог чинного законодавстві і нормативних актів НБУ.

Визнання заборгованості за кредитом безнадійною та списання її за рахунок резерву

Безнадійною визнається заборгованість, яка відповідає будь-якій з наведених нижче ознак:

- заборгованість по зобов’язаннях, за якою минув строк позовної давності;

- заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності майна фізичної особи або юридичної особи, оголошеної банкрутом у встановленому законодавством порядку, або юридичної особи, що ліквідується;

- заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності коштів, одержаних від реалізації на відкритих аукціонах (публічних торгах) майна позичальника, переданого у заставу як забезпечення зазначеної заборгованості, за умови, що інші юридичні дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна позичальника не призвели до повного покриття заборгованості;

- заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв’язку з дією обставин непереборної сили стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;

- прострочена заборгованість померлих фізичних осіб, а також визнаних у судовому порядку безвісно відсутніми, померлими або недієздатними, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, засуджених до позбавлення волі;

- в інших випадках за наявності обставин, що свідчать про неможливість погашення заборгованості.

Рішення про визнання заборгованості за кредитом безнадійною приймається Кредитним комітетом Банку.

Підставою для списання безнадійної заборгованості за кредитом з балансу банку є оформлений у встановленому порядку протокол засідання Спостережної Ради на підставі рішення Правління банку та Кредитного Комітету Банку.

Відображення операцій зі списання безнадійної заборгованості в бухгалтерському обліку регулюється “Порядком бухгалтерського обліку формування та використання резервів, списання та повернення раніше списаних безнадійних активів у комерційних банках України”, затверджених Постановою Правління НБУ. Облік списаної безнадійної заборгованості на позабалансових рахунках здійснюється до моменту визнання її остаточно безнадійною, після чого вона знімається з позабалансового обліку.

Протягом терміну позовної давності Банк повинен продовжувати роботу з позичальником, у встановленому законодавством України порядку, для повернення списаної безнадійної заборгованості.

У випадку, якщо в результаті проведеної роботи заборгованість не буда повернена повністю або частково, заборгованість за кредитом визнається остаточно безнадійною та списується з позабалансових рахунків відповідальним працівником бек-офісу на підставі рішення Кредитного комітету банку.

5.8. Іпотечне кредитування та методика його здійснення

Іпотека є геніальним винаходом людської цивілізації. Іпотека пройшла значний шлях у своєму розвитку: від найпростіших форм у Стародавній Греції за часів Соломона, афінського політика і законодавця, що жив у V ст. до н.е., до сучасного іпотечного ринку.

Історичний досвід засвідчує, що до іпотеки у кожній суспільно-економічній формації ставилися неоднозначно. Позитивні і негативні наслідки слід вбачати і в розпочатому процесі створення іпотечного ринку в Україні. Іпотека може стати потужним чинником прискорення соціально-економічного розвитку України. Враховуючи світовий досвід, іпотечні банки в залежності від напрямів використання кредитів класифікуються в основному на:

- земельні банки, що кредитують під заставу землі;
- меліоративні банки, які кредитують меліоративні роботи;
- комунальні банки, які надають кредити під заставу нерухомості у вигляді житла та інших споруд.

Комерційні банки в Україні відіграють важливу роль у становленні іпотечного ринку нашої держави. У країнах з розвинутою ринковою економікою більшість іпотечних кредитів надається банками, які віддають перевагу вкладанню частини своїх коштів на довгостроковий період, що забезпечує їм прибутковість. Іпотечні кредити – це досить ефективний вид кредитів через те, що заставлене майно у більшості випадків залишається надійним забезпеченням наданого кредиту. Це один з найзахисніших засобів вкладання коштів. Потреба в іпотечному кредитуванні банківською системою може бути забезпечена як шляхом диверсифікації кредитного портфеля діючих банків, так і шляхом створення спеціалізованих іпотечних банків. До основних питань, які тісно пов'язані з участю банків у створенні іпотечного ринку і мають бути закріплені законодавчо, належать:

- можливість участі держави у формуванні капіталу іпотечних банків;
- визначення вимог до банків, що будуть здійснювати операції з іпотекою;
- страхування об'єктів застави;
- організація нагляду за іпотечними банками від реєстрації до її ліквідації;
- обмеження загальних обсягів у кредитуванні під заставу з метою пом'якшення ризику від неповернення кредиту;
- використання нових фінансових інструментів, у тому числі й деривативів;
- можливість участі в іпотечному кредитуванні небанківських фінансових установ.

Роль банківської системи у розвитку іпотечних відносин вбачається не лише в наданні іпотечних кредитів, а й у мобілізації вільних коштів шляхом емісії цінних паперів під заставні з подальшим використанням мобілізованих коштів на розширення іпотечного кредитування.

Для цього потрібен вторинний іпотечний ринок. Суб'єктами іпотечно-го кредитування мають стати не лише банки, а й інші фінансові небанківські установи. Базові принципи і підходи при кредитуванні мають бути однаковими для банків і небанків. При іпотечному кредитуванні обов'язковим є дотримання позичальниками одного із загальних принципів кредитування – принцип цільового використання наданих кредитів.

В Україні зараз діє Програма молодіжного житлового кредитування на прикладі банку «Надра».

Справжня технологія розроблена з метою надання кредитів фізичним особам ним будівництво (реконструкцію) і придбання житла за програмою пільгового молодіжного кредитування. Пільгове кредитування передбачає отримання позичальником часткової компенсації відсотків по кредиту. Механізм надання часткової компенсації затверджений Постановою КМУ № 853 від 04.06.2003 р. «Порядок часткової компенсації відсоткової ставки кредитів комерційних банків молодим сім'ям і самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла» (далі Порядок). Засоби на компенсацію за даною програмою передбачаються в державному бюджеті і виділяються Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву. Фонд у свою чергу здійснює конкурсний відбір комерційних банків, за кредитами яких може надаватися часткова компенсація, а також підбір позичальників, які мають право на отримання часткової компенсації. Часткова компенсація визначається у розмірі облікової ставки Національного банку України, діючої на момент підписання кредитного договору і може переглядатися у разі зміни розміру облікової ставки НБУ.

Банк «Надра» став переможцем конкурсу по частковій компенсації процентної верстати учасником програми пільгового кредитування покупки житла молоддю.

До учасників Програми молодіжного житлового кредитування відносять:

- Агентство – Агентство нерухомості «РЕД» (по м. Києву) і його регіональні представники;
- Банк – ВАТ КБ «Надра»;
- Позичальник – фізична особа, яка згідно вимогам Фонду має право на отримання часткової компенсації відсотків по кредиту;
- Забудовник – будівельна організація – основний замовник будівництва нерухомості;
- Фонд – регіональні відділення Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву.

Схеми кредитування з частковою компенсацією

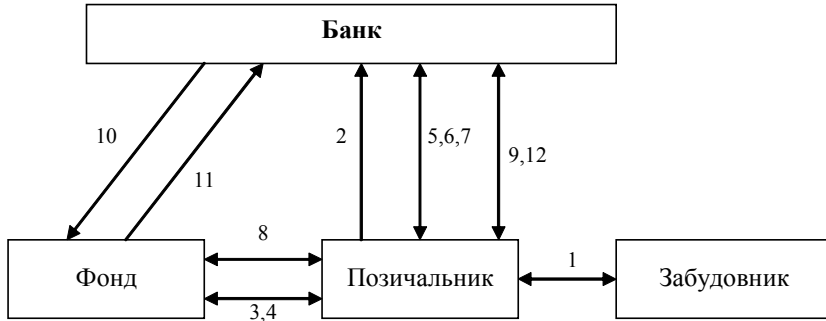

Рис. 5.1. Схема кредитування на придбання квартири на первинному ринку нерухомості

1. Вибір Позичальником об'єкту кредитування (квартири) і Забудовника.

2. Звертання Позичальника в Банк. Фахівці Банку повинні:

– проконсультувати Позичальника за умов кредитування за даною програмою;

– перевірити відповідність Позичальника віковим критеріям відбору, висунутий Державною фондом сприяння молодіжному житловому будівництву;

– провести оцінку платоспроможності і ділової репутації Позичальника;

– провести акредитацію Забудовника.

У разі позитивного результату проведених операцій, Банк надає Позичальнику письмове повідомлення на ім'я директора Фонду про акредитацію Забудовника.

Звертання Позичальника до Фонду для отримання довідки про затвердження його кандидатури право отримання часткової компенсації процентної ставки за кредитом.

Затвердження Фондом кандидатури Позичальника і вибраної квартири, видача довідки

Звертання Позичальника в Банк для отримання кредиту.

Оформлення кредитної операції.

Відкриття в Банку поточного рахунку Позичальнику для зарахування часткової компенсації. Видача Позичальнику для надання до Фонду довідки про відкриття поточного рахунку з вказівкою реквізитів рахунку.

Підписання договору між Позичальником і Фондом про надання часткової компенсації.

Оплата Позичальником щомісячно в повному обсязі суми нарахованих відсотків і частки кредиту, згідно умов кредитного договору.

За фактом оплати Позичальником суми нарахованих відсотків і частини кредиту. Банк подає до Фонду Реєстр з вказівкою сплаченої суми.

Перелік Фондом встановленої суми компенсації на поточний рахунок Позичальника.

Зняття з поточного рахунку Позичальником суми, відшкодованої Фондом.

Рис. 5.2. Схема кредитування на придбання квартири на вторинному ринку нерухомості

1. Звертання Позичальника в Банк для отримання консультації. Фахівці Банку повинні:

– проконсультувати Позичальника за умов кредитування за даною програмою;

– перевірити відповідність Позичальника віковим критеріям відбору, висунутою Державним фондом сприяння молодіжному житловому будівництву;

– провести оцінку платоспроможності і ділової репутації Позичальника.

У разі позитивного результату проведеної оцінки, Банк надає Позичальнику письмове повідомлення на ім'я директора Агентства, про можливість кредитування даного Позичальника.

Звертання Позичальника, з виданим Банком повідомленням, в Агентство для підбору об'єкту кредитування (квартири). Одночасно Клієнт може

звернутися до Фонду для заповнення Анкети кандидата. Після підбору квартири, Агентство видає Позичальнику лист на ім'я директора Фонду з вказівкою адреси квартири.

Звертання Позичальника до Фонду для отримання довідки про затвердження його кандидатури на право отримання часткової компенсації процентної ставки за кредитом.

Затвердження Фондом кандидатури Позичальника і вибраної квартири, видача довідки

Звертання Позичальника в Банк для отримання кредиту.

Оформлення кредитної операції.

Відкриття в Банку поточного рахунку Позичальнику для зарахування часткової компенсації. Видача Позичальнику для надання до Фонду довідки про відкриття поточного рахунку з вказівкою реквізитів рахунку

Підписання договору між Позичальником і Фондом про надання часткової компенсації

Оплата Позичальником щомісячно в повному обсязі суми нарахованих відсотків і частини кредиту, згідно умов кредитного договору.

За фактом оплати Позичальником суми нарахованих відсотків і частини кредиту, Банк подає до Фонду Реєстр з вказівкою сплаченої суми.

Перелік Фондом встановленої суми компенсації на поточний рахунок Позичальника

Зняття з поточного рахунку Позичальником суми, відшкодованої Фондом.

Відбір Фондом кандидатів

Критерії відбору позичальників визначені Порядком. На отримання часткової компенсації процентної ставки можуть претендувати наступні особи:

- молода сім'я, в якій чоловік і дружина у віці до 30 років включно;
- неповна сім'я, в якій мати (батько) у віці до 30 років (включно) мають неповнолітніх дітей;
- самотні молоді люди у віці до 28 років включно.

Особи відповідні вказаним вимогам, повинні звернутися до Фонду і надати наступні документи:

- ◆ заява на отримання часткової компенсації;
- ◆ довідку про склад сім'ї (паспортний стіл)
- ◆ копію свідоцтва про шлюб, паспортні дані;
- ◆ копію свідоцтва про народження дитини;
- ◆ копію довідки про присвоєння ідентифікаційного номера.

Про затвердження кандидатури Позичальника Фонд надає довідку.

Розрахунок розміру кредиту, по якому надається часткова компенсація відсоткової ставки

Розмір кредиту, на який може бути надана часткова компенсація, визначається Фондом на підставі Порядку і «Методики розрахунку розміру кредиту, по якому надається часткова компенсація відсоткової ставки, та її розміру», затвердженої рішенням правління Фонду № 30 від 10.10.2003 р.

При розрахунку суми кредиту використовуються наступні визначення:

Максимальний розмір кредиту на придбання житла, на який може бути надана часткова компенсація, визначається шляхом множення нормативної площі на розрахункову вартість.

Розрахункова вартість — це середня вартість будівництва 1 кв. метра житла, яка склалася в регіоні, згідно даних Держбуду, на день підписання кредитного договору. Розрахункова вартість встановлюється на квартал і оповіщається до 10-го числа першого місяця кварталу, на який вона встановлюється. Величину розрахункової вартості житла повідомляє Банку Фонд, а Головний банк повідомляє її філіалам.

Нормативна площа житла визначається виходячи їх норми 21 кв. метр загальної площі на одного члена сім'ї і додатково 20 кв. метрів на сім'ю.

При цьому, якщо фактична вартість житла нижче розрахункової, а фактична площа нижче нормативної — розмір кредиту на придбання житла, на який може бути надана часткова компенсація, визначається шляхом множення фактичної площі на фактичну вартість.

Можливі варіанти розрахунку:

Вихідні дані:

B — розмір кредиту, на який надається часткова компенсація.

Bb — розмір банківського кредиту.

S_n — нормативна площа житла.

S — фактична площа житла.

V_n — розрахункова вартість (за даними Держбуду) 1 кв.м. житла.

V_{ex} — вартість 1 кв.м. житла згідно експертній оцінці.

Vb — фактична вартість 1 кв.м. житла.

W_{ex} — вартість житла згідно експертній оцінці.

Wb — вартість житла згідно інвестиційного договору.

1. Фактична площа житла і вартість 1 кв. м. більше нормативної площі і розрахункової вартості 1 кв.м житла. У такому разі застосовується розрахунок за нормативною площею і розрахунковою вартістю:

$$B(!) = S_n \times V_n.$$

Розділ 5. Кредитні операції та порядок їх здійснення в комерційному банку

2. Фактична площа житла менше нормативної площі, а фактична вартість 1 кв. м. житла більше розрахункової вартості. Застосовується розрахунок за фактичною площею і розрахунковою:

$$B(!) = S \times Vn.$$

3. Фактична площа житла і вартість 1 кв. менше нормативної площі і розрахункової вартості 1 кв.м житла. Застосовується розрахунок відповідно за фактичною площею і фактичною вартістю:

$$B(!) = S \times Vex(Vb);$$

$$Vex(Vb) = Wex(Wb) / S.$$

4. Фактична площа житла більше нормативної площі, а фактична вартість 1 кв. м. житла менше розрахункової вартості. Застосовується розрахунок за нормативною площею і фактичною:

$$B(!) = Sn \times Vex(Vb).$$

(!) Якщо банківський кредит менше розміру кредиту розрахованого і варіантах 1-4, то надання часткової компенсації відсоткової ставки за кредитом здійснюється виходячи з розміру банківського кредиту.

Приклад №1.

Сім'я з 3-х чоловік претендує на отримання кредиту в банку з правом часткової компенсації відсоткової ставки. Сума власних коштів на первинний внесок складає 5 300 \$. Площа придбаної квартири складає $S = 70$ кв.м. Вартість придбаної квартири за договором купівлі-продажу складає 18 300 \$. Кредит Банку $Vb = 13 000$ \$. Вартість 1 кв..м житла згідно експертній оцінці $Wex = 550$ \$.

Розрахункова вартість 1 кв.м житла на день оформлення кредитного договору:

$$Vn = 1\,629 \text{ грн.} / 5,33 = 305,63\$$$

$$\text{Фактична вартість 1 кв.м: } Vb = 18\,300\$ / 70 \text{ кв.м} = 261\$.$$

Нормативна площа житла для даної сім'ї складає:

$$Sn = 21 \text{ кв. м} \times 3 + 20 \text{ кв. м} = 83 \text{ кв.м}$$

Для розрахунку суми компенсації приймаються дані з найменшим значенням, а значить розмір кредиту, на який може бути надана часткова компенсація, складає

$$B = S \times Vb = 70 \text{ кв.м} \times 261 \$ = 18\,270 \$.$$

Але, оскільки сума банківського кредиту (V_b) менше ніж розрахунковий розмір кредиту (V) ($13000 < 18270$), то розрахунок суми компенсації проводитиметься з виходячи з суми банківське: кредиту – 13 000 \$.

Приклад №2:

Сім'я з 3-х чоловік претендує на отримання кредиту в банку з правом часткової компенсації відсоткової ставки. Сума власних коштів на первинний внесок складає 10 000 \$. Площа придбаної квартири складає $S = 70$ кв.м. Вартість придбаної квартири за договором купівлі-продажу складає 42 000 \$. Кредит Банку $V_b = 32 000$ \$. Вартість 1 кв.м житла згідно експертній оцінці $W_{ex} = 650$ \$.

Розрахункова вартість 1 кв.м житла на день оформлення кредитного договору:

$$V_n = 1\,629 \text{ грн.} / 5,33 = 305,63 \text{ $}.$$

Фактична вартість 1 кв.м: $V_b = 42\,000 \text{ $} / 70 \text{ кв.м} = 600 \text{ $}.$

Нормативна площа житла для даної сім'ї складає:

$$S_n = 21 \text{ кв.м} \times 3 + 20 \text{ кв. м} = 83 \text{ кв.м}.$$

Розмір кредиту на який може бути надана часткова компенсація:

$$V = S \times V_n = 70 \text{ кв.м} \times 305,63 \text{ $} = 21\,394,10 \text{ $}.$$

У даному випадку Позичальник при отриманні банківського кредиту в сумі 32 000 \$ може розраховувати на отримання компенсації відсоткової ставки за кредитом – 21 394,10 \$.

Приклад №3:

Сім'я з 3-х чоловік претендує на отримання кредиту в банку з правом часткової компенсації відсоткової ставки. Сума власних коштів на первинний внесок складає 20 000 \$. Площа придбаної квартири складає $S = 100$ кв. м. Вартість придбаної квартири за договором купівлі-продажу складає 70 000 \$. Кредит Банку $V_b = 50\,000$ \$. Вартість 1 кв.м житла згідно експертній оцінці $W_{ex} = 550$ \$.

Розрахункова вартість 1 кв.м житла на день оформлення кредитного договору:

$$V_n = 1\,629 \text{ грн.} / 5,33 = 305,63 \text{ $}.$$

Фактична вартість 1 кв.м: $V_b = 70\,000 \text{ $} / 100 \text{ кв.м} = 700 \text{ $}.$

Нормативна площа житла для даної сім'ї складає:

$$S_n = 21 \text{ кв. м} \times 3 + 20 \text{ кв. м} = 83 \text{ кв. м}$$

Розмір кредиту, на який може бути надана часткова компенсація:

$$V = S_n \times V_n = 83 \text{ кв. м} \times 305,63\$ = 25\,367,29\$.$$

У даному випадку Позичальник при отриманні банківського кредиту в сумі 50 000 \$ може розраховувати на отримання компенсації відсоткової ставки за кредитом – 25 367,29 \$.

Наступним кроком Позичальника, після вибору житла і отримання довідки про затвердження Фондом його кандидатури, є звертання в Банк для отримання кредиту.

Процедура кредитування здійснюється філіалами Банку згідно затвердженим банківським продуктам, залежно від виду придбаного житла:

– кредитування на будівництво/реконструкцію житла:

СБН «Кредитування Фізичних осіб – пайових учасників будівництва».

– кредитування на придбання житла:

СБН «Споживчий кредит на придбання нерухомості». При кредитуванні за даною Програмою максимальний термін кредитування **15 років** (Додаток Є).

Кредитування на будівництво/реконструкцію можливе тільки після акредитації Забудовника Головним банком і узгодження його з Фондом.

Кредитування на придбання квартири на вторинному ринку нерухомості можливе тільки після надання Позичальником в Банк:

– Договору про надання послуг, підписаного Агентством і Позичальником;

– платіжного документа про оплату комісії Агентству за даним договором.

Вартість необхідної до сплати Агентству комісії може бути включена в суму кредиту. При цьому кредитний спеціаліст Банку повинен проконтролювати перелік суми комісії на рахунок Агентства.

При оформленні Кредитного договору необхідно оформити Додаткову угоду, по якій Позичальник зобов'язав сплатити комісії за оформлення кредитної справи і кредитне обслуговування, передбачені п.5.2. даної Технології.

У день оформлення кредитної операції, Позичальнику необхідно відкрити поточний рахунок в національній валюті, без стягування оплати за відкриття рахунку і без нарахування відсотків на залишок по рахунку. Рахунок призначається для переліку Фондом засобів часткової компенсації відсоткової ставки за кредитом.

Після видачі кредиту Банк видає Позичальнику для пред'явлення до Фонду:

- ♦ довідку-розрахунок, яка містить графік погашення кредиту і відсотків за використання кредитом з визначенням сум, які компенсуються Фондом;
- ♦ довідку про відкриття поточного рахунку з вказівкою реквізитів рахунку.

Умови кредитування

Кредитування за даною технологією пропонується Позичальнику на наступних умовах:

Параметри	UAH	\$
<u>Сума кредиту</u>		
Відсоткова ставка	17-21%*	12%
Термін користування кредитом		
на будівництво / реконструкцію	15 років	15 років
на придбання житла	15 років	15 років
Первинний внесок		
на будівництво / реконструкцію	від 20%	від 20%
на придбання житла	від 25%	від 25%

* – ставка встановлюється Управлінням планування і економічного прогнозування

Додаткові платежі**:

Оформлення кредитної справи	1,15%	1,15%
Послуги банку (комісія за кредитне обслуговування, оплачується щомісячно впродовж першого року)		
на будівництво / реконструкцію	0,4%	0,4%
на придбання житла	0,1%	0,1%
Пенсійний фонд		
на будівництво / реконструкцію	–	–
на придбання житла	1%	1%

Розділ 5. Кредитні операції та порядок їх здійснення в комерційному банку

Страховання застави		
на будівництво / реконструкцію*	0,3%	0,3%
на придбання житла	0,3%	0,3%
* – після оформлення документів , що встановлюють право на нерухомість		
Послуги з реєстрації в БТІ		
на будівництво / реконструкцію*	≈50\$	≈50\$
на придбання житла	≈50\$	≈50\$
* – після введення нерухомості в експлуатацію		
Титульне страхування ****	індивідуальний	індивідуальний
Страховання життя ****	індивідуальний	індивідуальний
Оформлення договору застави		
на будівництво / реконструкцію*	0,1%:+300 грн	0,1%:+300 грн
на придбання житла	0,1%:+300 грн	0,1%:+300 грн
* – після оформлення документів , що встановлюють право на нерухомість		

** – додаткова послуга банку – кредитування витрат Позичальника по страхуванню і оформленню нерухомості (оцінка, реєстрація, послуги БТІ, ін.)

**** – страхування здійснюється за узгодженням з Позичальником страховими компаніями, кредитованими банком в рамках встановлених лімітів.

Витрати на послуги Агентства при кредитуванні на покупку нерухомості на вторинному ринку

Параметри	Відсоток від вартості об'єкта
<i>з пошуком об'єкту (квартири):</i>	
Пошук об'єкту	3,5%
Експертиза юридичного статусу об'єкту	2%
Представлення інтересів Позичальника	1,5%
Аналітичний огляд ринку об'єктів нерухомості (квартир) і експертна оцінка об'єкту	1,5%
Разом:	8,5%
<i>без пошуку об'єкту (квартири):</i>	
Експертиза юридичного статусу об'єкту	2%

Представлення інтересів Позичальника	1,5%
Аналітичний огляд ринку об'єктів нерухомості (квартир) і експертна оцінка об'єкту	1,5%
Послуги регіонального представника *	1%
Разом:	6%

* – дана послуга не надається для об'єктів по м. Києву

Після оформлення кредитної операції, Позичальник подає до Фонду наступні документи

- 1) нотаріально завірену копію кредитного договору;
- 2) копію інвестиційного договору із забудовником (підрядчиком) на будівництво (реконструкцію) або нотаріально завірену копію договору купівлі-продажу житла;
- 3) акт проведення експертної оцінки (у разі придбання житла);
- 4) довідку-розрахунок (видану Банком) щомісячних платежів по кредиту з визначенням суми, яка компенсується Фондом за рахунок часткової компенсації;
- 5) нотаріально завірену довіреність Позичальника представникам Фонду на розпорядження його особовим рахунком в частині цільового використання засобів часткової компенсації (подається Позичальником на вимогу Фонду).

На підставі поданих документів регіональне відділення Фонду протягом тридцяти робочих днів ухвалює рішення по даному Позичальнику і укладає з ним договір про надання часткової компенсації відсоткової ставки за кредитом.

Етапи процесу кредитування

Учасники реалізації банківського продукту:

1. Позичальник – Клієнт – Учасник (фізична особа);
2. Будівельна організація – Основний замовник – Забудовник;
3. КБ – Кредитор;
4. Агент;
5. Страхувальник – Страхова компанія;
6. Оцінювач;
7. Нотаріус;
8. Органи державної реєстрації нерухомості.

Етапи іпотечного кредитування:

1 етап

1. Укладення договору про співпрацю між Банком і Забудовником*:
  - 1.1. Банк співробітничает із Забудовниками, які:

- ◆ Працюють на українському ринку не менше 3-х років;
- ◆ Мають відповідну проектну документацію на будівництво об'єкту нерухомості;
- ◆ Є платоспроможними і мають стійкий фінансовий стан. Оцінка фінансового стану Забудовника проводиться на підставі фінансових документів, згідно методики Банку. Фінансовий стан Забудовника повинний бути не нижче за III групу ризику і підлягає щоквартальному перегляду;
- ◆ Відкрити в Банку розрахунковий рахунок з метою проведення по ньому розрахунків з Позичальниками по інвестуванню в будівництво нерухомості за рахунок Кредиту.

* обов'язкове узгодження контрагентів – Забудовників (Основних замовників) з Головним Банком. В Головному Банку встановлюється ліміт на компанію Забудовника. Договір про співпрацю з боку Банку підписується в Головному Банку.

У рамках Договору про співпрацю Забудовник зобов'язав:

«Не передавати в заставу третім особам об'єкт будівництва, невід'ємною частиною, якого є нерухомість, для придбання якої Покупець кредитується у Банку в рамках Програми цільового кредитування».

У рамках співпраці із Забудовником необхідно проводити контроль за фінансовим станом контрагента (щокварталу) і процесом будови об'єкту будівництва – житлового будинку (мінімум 2 рази на квартал).

Банк повинен організувати роботу з Нотаріусами з метою:

– отримання щомісячної інформації про відсутність/наявність заборони на відчуження об'єкту будівництва (за точно вказаною адресою об'єкту будівництва – житлового будинку).

1.2. Можливі 2 варіанти схеми співпраці із Забудовниками*:

1 варіант:

◆ Забудовник (Основний замовник) не виступає поручителем по виконанню зобов'язань Позичальника, згідно кредитного договору.

2 варіант:

◆ Забудовник (Основний замовник) виступає поручителем по виконанню зобов'язань Позичальника, згідно кредитного договору, до моменту здачі нерухомості в експлуатацію і оформлення нерухомості в заставу.

*у залежності від схеми співпраці, обмовляються зобов'язання Забудовника в договорі про співпрацю.

2 eman

2. Укладення договору про співпрацю між Банком і Агентом (за наявності Агента):

- ♦ Агент, за винагороду, по дорученню і на користь Банку, здійснює наступні дії:
  - ♦ пошук і залучення клієнтів – фізичних осіб;
  - ♦ інформування клієнтів про умови кредитування;
  - ♦ підготовка пакету документів для Банку і проведення первинної оцінки кредитоспроможності клієнтів, згідно методики Банку;
  - ♦ сповіщення позичальників про настання термінів сплати чергових платежів;
  - ♦ інформування Банку про хід виконання будівництва (щомісячно);
  - ♦ на підставі довіреності, оформленої Клієнтом на представника Агента, оформляти встановлюючі право документи на нерухомість і укладати договір іпотеки (Додаток Д);
  - ♦ проведення роботи по пошуку потенційних покупців на нерухомість – об'єкт іпотеки;
  - ♦ а також надає іншу допомогу, послуги з питань, що виникають при виконанні Агентського договору.

3 етап

3.1. Клієнт звертається до Забудовника/Агента/Банка з метою інвестування в будівництво нерухомості. Інформування Клієнта про умови кредитування, необхідні документи.

3.2. Клієнт надає пакет необхідних документів і заяву на надання кредиту Агенту/Банку.

3.3. Проводиться первинна експертиза наданих Клієнтом документів і аналіз кредитного проекту.

3.4. Після експертизи наданих документів і отримання висновків служби банківської безпеки і юридичної служби, кредитний фахівець Банку робить висновки про можливість надання кредиту і виносить питання на розгляді Кредитної комісії (комітету) Банку.

Про ухвалені рішення Кредитної комісії (комітету) про можливість видачі кредиту, не пізніше за наступний день, кредитний фахівець Банку сповіщає Забудовника і Клієнта з викладом умов кредитування.

Колегіальне рішення Кредитної комісії (комітету) про видачу кредиту ухвалюється в межах встановлених лімітів кредитних повноважень.

4 етап

4.1. При позитивному рішенні про кредитування між Забудовником і Клієнтом необхідно скласти:

- ♦ «Договір про участь в будівництві» – по типовій формі Продавця або Банку. Типова форма «Договору про участь в будівництві» узгоджується між Банком і Забудовником і є додатком до Договору про співпрацю між Банком і Забудовником.

◆ Банк проводить оцінку майнових прав за Договором про участь в будівництві.

4.2. Клієнт оплачує Аванс на поточний рахунок Забудовника і надає кредитному фахівцю Банку:

- ◆ копію платіжного документа, підтверджуючого оплату Авансу;
- ◆ копію звіту про експертну оцінку майнових прав за Договором про участь в будівництві.

4.3. Підготовка і узгодження (підписання) з Клієнтом кредитного договору і графіка погашення кредиту відповідно до ухваленого рішення Кредитної комісії (комітету) Банку.

4.4. Одночасно з кредитним договором з Клієнтом складають:

4.4.1. Договір застави майнових прав (на повну суму «Договору про участь в будівництві»);

4.4.2. Договір поступки права вимоги;

4.4.3. Договір про зберігання документів, а саме: «Договір про участь в будівництві» і платіжних документів: про сплату Авансу, про перерахування позикових коштів (екземпляри-оригінали клієнта) **передаються на відповідальне зберігання Банку.**

4.4.4. Договір поручительства*.

* – у разі поручительства Забудовника;
– поручительство третіх осіб є обов'язковим (наприклад, чоловіка, батьків працедавців і т.д.).

4.4.5. Договір страхування фінансових ризиків втрати майнових прав та пайова участь в будівництві об'єкту нерухомого майна і права власності на нерухоме майно на користь Банку.

4.5. Позичальник надає Довіреність, завірену нотаріусом, на співробітника Банку/Агента/Забудовника (при необхідності – Довіреність оформлюється на декілька осіб) для:

◆ оформлення встановлюючих право документів на нерухомість і передачі її в заставу, договори на проведення оцінки нерухомості, укладення договору іпотеки, договори страхування нерухомості на користь Банку, договору про відповідальне зберігання документів, що встановлюють право на нерухомість.

Отримання документів, що встановлюють право на нерухомість і висновок договорів від імені Клієнта проводиться після введення нерухомості в експлуатацію.

Сплата можливих податків, зборів і платежів, які стягуються при оформленні права власності, страхуванні і оцінці предмету іпотеки, передачі нерухомості в заставу, здійснюються за рахунок Клієнта.

4.6. Реєстрація в державному реєстрі рухомого майна застави майнових прав за Договором про участь в будівництві.

5 etan

5.1. Після завершення будівництва і передачі нерухомості в експлуатацію (акт ухвалення об'єкту в експлуатацію), між Забудовником і Клієнтом підписується акт прийому-передачі нерухомості.

5.2. За дорученням Клієнта проводиться:

5.2.1. Оформлення права власності на об'єкт нерухомості (свідцтво про право власності реєстрація права власності);

5.2.2. Оформлення договору на проведення оцінки нерухомості;

5.2.3. Оформлення договору іпотеки;

5.2.4. Оформлення договору страхування нерухомості на користь Банку;

5.2.5. Оформлення договору про зберігання документів, що встановлюють право на об'єкт нерухомості;

5.3 Реєстрація застави в державному реєстрі рухомого майна.

Забудовник не має права:

- ♦ Видавати Клієнту дублікат – оригінал «Договору про участь в будівництві».

- ♦ Надавати Клієнту довідку, завірену підписами і друком підприємства, про повну оплату заборгованості за «Договором про участь в будівництві», або оригінал картки розрахунків.

- ♦ Передавати Клієнту документи, що встановлюють право на об'єкт нерухомості.

Періодичність проведення оцінки фінансового стану позичальника – фізичної особи, а також проведення перевірки стану застави регламентована у внутрішніх нормативних документах Банку (Положення ВАТ КБ “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями”, Положення ВАТ КБ “Про оцінку фінансового стану позичальника”)

За фактом погашення заборгованості по кредиту і відсоткам Банк здійснює необхідні заходи щодо зняття заборони на відчуження предмету іпотеки.

Взаємодія Банку з Фондом

Взаємодія Банку з Фондом регламентується Договором про співпрацю.

Регіональні відділення Фонду завчасно надають Банку інформацію про перелік кандидатів, які заявили про бажання одержати кредит в комерційному банку, і зареєстровані у Фонді, а так само перелік Позичальників, по яких ухвалено рішення у наданні часткової компенсації.

Перелік сум часткової компенсації на рахунки Позичальників, Фонд здійснює на підставі Реєстру, що надається Банком. Реєстр містить інфор-

мацію про сплату Позичальниками нарахованих відсотків за користування кредитами за минулий місяць

Реєстр повинен бути направлений філіалом Банку до Фонду за фактом оплати Позичальником суми нарахованих відсотків і частини кредиту згідно умов кредитного договору. Відправки здійснюється в електронному вигляді, з одночасною відправкою оригіналу Реєстру в двох екземплярах поштою. Тільки на підставі одержаного Реєстру Фонд здійснює перелік сум часткової компенсації на рахунки Позичальників. Щомісячно до 5 числа Банк спрямовує до Фонду Зведений реєстр згідно форми.

Для виконання операцій по складанню, своєчасній відправці і отриманні підтвердження про отримання реєстрів призначається відповідальний співробітник. П.І.Пб., посаду і контактний телефон відповідального співробітника необхідно повідомити у Відділ споживчого кредитування Головного банку.

Тести

1. Продовжити визначення банківських кредитів:

- а) до стандартних кредитів належать кредити, надані позичальниками...
- б) кредити з підвищеним ризиком — це кредити, які...
- в) одноразові позички — це позички...
- г) перманентні позички надаються банками в міру...
- д) гарантовані позички бувають...

2. Розрізняють позички щодо способу повернення:

- а) поступово (в розстрочку);
- б) одноразовим платежем після закінчення строку;
- в) відповідно до особливих умов, передбачених у кредитних угодах;
- г) з прогресією платежу;
- д) на вимогу кредитора;
- є) з регресією платежу;
- ж) все вище сказане невірно.

3. За строком повернення банківських позички поділяються на:

- а) безстрокові;
- б) строкові;
- в) до запитання;
- г) термінові;
- д) прострочені;
- є) відстрочені.

4. За способом сплати процента розрізняють банківські позички:

- а) звичайний кредит;
- б) кредитна лінія;
- в) дисконтний кредит;
- г) овердрафт;
- д) паралельний кредит.

5. Банківське кредитування здійснюється із застосуванням таких позичкових рахунків:

- а) простий;
- б) складний;
- в) спеціальний;
- г) особливий;
- д) контокорентний.

6. Дати визначення формам забезпечення повернення банківських позичок:

- а) під формою забезпечення повернення банківської позички слід розуміти...
- б) застава це — спосіб...
- в) гарантія — це угода...
- г) іпотека — це різновид...

7. Процес банківського кредитування складається з етапів:

- а) ... — розгляд заявки клієнта на кредит;
- б) ... — полягає у вивченні кредитоспроможності позичальника й оцінювання ризику за позичкою;
- в) ... — полягає у підготовці до складання кредитної угоди.

8. Що належить до запозиченого капіталу КБ:

- а) міжбанківські кредити;
- б) кредити НБУ та облігаційні позики;
- в) міжбанківські кредити, облігаційні позики і кредити НБУ.

9. Які КБ торгують на міжбанківському кредитному ринку:

- а) фінансово стійки;
- б) неплатоспроможні;
- в) банки, які бажають одержати надійний прибуток.

Розділ 5. Кредитні операції та порядок їх здійснення в комерційному банку

10. З якою ціллю КБ звертається за міжбанківським кредитом:

- а) для регулювання ліквідності;
- б) для поширення своєї кредитної діяльності;
- в) для покриття нестачі в кредитних ресурсах.

11. Як КБ може отримати кредит НБУ:

- а) купити на закритому кредитному аукціоні;
- б) одержати в порядку адміністративного розподілу;
- в) купити на закритому і цільовому кредитних аукціонах.

12. Які КБ можуть брати участь у закритих кредитних аукціонах НБУ:

- а) фінансово стійки;
- б) що додержуються економічних нормативів;
- в) для яких необхідні додаткові ресурси.

13. Як формується міжбанківський кредит:

- а) шляхом укладання договору;
- б) шляхом виписки банком кредитором розпорядження на видачу позички;
- в) шляхом надання банку-кредитору балансу банку-позичальника.

14. У якому розмірі може бути виданий кредит НБУ під заставу цінних паперів уряду:

- а) 100%;
- б) 75%;
- в) 50%.

15. До безстрокових позик відносяться позики:

- а) термін повернення яких скінчився;
- б) надані банком на невизначений термін;
- в) надана банком відстрочка погашення.

16. За методами надання розрізняють позики:

- а) надані з кредитною лінією;
- б) надані з особовими умовами;
- в) надані з фіксованим відсотком.

17. До банківських послуг, які носять кредитний характер, відносяться:

- а) лізинг;

- б) факторинг;
- в) інвестування.

18. До засобів захисту від кредитного ризику належать:

- а) лімітування позик;
- б) вивчення та аналіз господарської діяльності клієнта;
- в) забезпеченість позик.

19. До забезпечення обов'язків перед банком належать:

- а) переуступка кредиторської заборгованості;
- б) переуступка дебіторської заборгованості;
- в) страхові поліси.

20. На величину процентної ставки впливають фактори:

- а) рівень інвестиційних надходжень;
- б) облікова ставка комерційного банку;
- в) облікова ставка НБУ.

21. Процес кредитування складається з етапів:

- а) фінансового обґрунтування;
- б) техніко-економічного обґрунтування;
- в) вивчення кредиторської заборгованості.

22. До причини виникнення проблемних позик відносять:

- а) слабкість контролю за станом фінансів;
- б) помилки при визначенні ціни на продукцію;
- в) зміна політичної ситуації та законодавства.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть основні принципи кредитування.
2. Який порядок залучення, використання кредитних ресурсів?
3. Які вимоги банку, щодо порядку нарахування, черговості сплати, обліку та розміру процентів та комісій по кредитним операціям?
4. За якими критеріями можна класифікувати кредити?
5. Охарактеризуйте кредити за базовими ознаками.
6. Як розподіляється кредитні операції за ступенем ризику?
7. Які критерії враховує банк при аналізі кредитного портфелю?
8. В якому випадку можуть надаватися кредити в іноземній валюті?
9. Що таке вексельне кредитування?
10. Дайте характеристику факторингових і лізингових операцій.

11. Який порядок надання кредиту?
12. В чому полягає супроводження кредиту?
13. Хто і як здійснює контроль за здійсненням кредитних процедур?
14. Які основні умови містить кредитний договір?
15. Яким чином і хто перевіряє діяльність позичальника?
16. Яка мета аналізу фінансового стану позичальника?
17. За яких умов може відбутися пролонгація кредиту?
18. Приведіть порядок виконання пролонгації кредиту.
19. Як здійснюють погашення заборгованості за кредитним договором?
20. В чому полягає сутність іпотечного кредитування?
21. Які існують можливі варіанти розрахунку розміру іпотечного кредиту?
22. Назвіть і охарактеризуйте етапи іпотечного кредитування?

Література

1. Васюренко О.В. Банківські операції. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 243 с.
2. Вступ до банківської справи: Навч. посіб. / Відп. ред. МЛ. Савлук. – К.: Лібра, 1998. – 344 с.
3. Гагарин С.В., Никольский Ю.Б., Шамаев Г.А. Межбанковский кредит: дилинговые операции на рынке “коротких денег”. – М.: Принтлайн, 1995. – , 208 с.
4. Голуб А.Г., Семенюк ЛЛ., Смовженко Т.С. Гроші. Кредит. Банки. – Л.: Центр Європи, 1997. – 206 с.
5. Енциклопедія банківської справи України / Ред. кол.: В.С. Стельмах (голова) та ін. – К.: Молодь: Ін Юре, 2001. – 680 с.
6. Положення про кредитування, затверджене постановою Правління НБУ від 28.09.1995 №246.
7. Положення про порядок розрахунку резерву на відшкодування можливих збитків банків від операцій з цінними паперами, затверджене постановою Правління НБУ від 30.12.1999 № 629.
8. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затверджене постановою Правління НБУ від 06.07.2000 № 279.
9. Положення про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, затверджене постановою Правління НБУ від 30.08.2002 № 268.
10. Попович В.М., Степаненко А.И. Управление кредитными рисками заемщика, кредитора, страховщика. – К.: Правові джерела, 1996- – 262 с.

ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ**6.1. Загальна характеристика валютних операцій**

Основні умови та принципи проведення валютних операцій юридичними і фізичними особами в Україні регламентує Декрет Кабінету Міністрів «Про валютне регулювання та валютний контроль» від 19.02.1993 р. Відповідно до нього суб'єкти валютних операцій розподіляються на дві категорії: резидентів і нерезидентів.

Таблиця 6.1

Класифікація суб'єктів валютних операцій

Резиденти	1) фізичні особи, які мають постійне місце проживання на території України, у цьому числі і ті, що тимчасово перебувають за кордоном; 2) юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи, з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність на підставі законів України; 3) дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва України за кордоном, які мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філії та представництва підприємств та організацій України за кордоном, що не здійснюють підприємницької діяльності.
Нерезиденти	1) фізичні особи, які мають постійне місце проживання за межами України, в тому числі й ті, що тимчасово перебувають на території України; 2) юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи, з місцезнаходженням за межами України, які створені й діють відповідно до законодавства іноземної держави; 3) розташовані на території України зарубіжні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва.

Операції з іноземною валютою опосередковують уповноважені комерційні банки. Ці, операції є об'єктами валютного регулювання.

До **валютних цінностей** відносять: іноземну валюту, цінні папери в іноземній валюті, дорогоцінні метали (золото, срібло, платина), природне дорогоцінне каміння.

Поділ операцій із валютними цінностями подано у табл. 6.2.

Таблиця 6.2

Види операцій із валютними цінностями

<p>Поточні валютні операції</p>	<ul style="list-style-type: none"> ◆ розрахунки за товари, роботи і послуги, за експорт й імпорт; ◆ перекази, погашення короткострокових кредитів тощо.
<p>Операції, пов'язані з рухом капіталу</p>	<ul style="list-style-type: none"> ◆ прями інвестиції, тобто вклади в статутний капітал підприємств; ◆ портфельні інвестиції, тобто придбання цінних паперів; ◆ довгострокове кредитування тощо.

Комерційні банки, котрі отримали ліцензію НБУ, можуть здійснювати такі **операції з валютними цінностями**:

- ◇ ведення валютних рахунків клієнтів;
- ◇ неторговельні операції;
- ◇ встановлення кореспондентських відносин з іноземними банками:
  - ◆ *прямі кореспондентські відносини,*
  - ◆ *через кореспондентські розрахунки уповноваженого банку,*
- ◇ операції за міжнародними торговельними розрахунками;
- ◇ операції з торгівлі іноземною валютою на внутрішньому валютному ринку;
  - ◇ операції щодо залучення та розміщення валютних коштів на внутрішньому ринку;
  - ◇ операції щодо залучення та розміщення валютних коштів на міжнародних ринках;
  - ◇ валютні операції на міжнародних грошових ринках;
  - ◇ операції з монетарними металами на внутрішньому ринку;
  - ◇ операції з монетарними металами на міжнародному ринку.

6.2. Ліцензування валютних операцій комерційних банків

Ліцензування валютних операцій здійснюється відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і контролю» та «Порядку надання ліцензій» НБУ на право здійснення комерційними банками операцій із валютними цінностями, затвердженого постановою № 243 правління НБУ від 27.09.1995 р. Відповідно до цього Національний банк України видає *індивідуальні* та *генеральні ліцензії* на здійснення валютних операцій:

- ♦ *генеральна* – надається комерційним банкам;
- ♦ *індивідуальна* – резидентам України на відкриття рахунків в іноземних банках та для одержання кредитів в іноземній валюті від зарубіжних кредиторів.

Ліцензію НБУ на право здійснення операцій із валютними цінностями можуть отримувати банки, які є юридичними особами, існують і здійснюють свої операції на території України не менше одного року; мають розмір статутного фонду та власних коштів у межах норм, які встановлює НБУ. Ці банки повинні забезпечити відповідність своїх установ технічним вимогам (наявність комп'ютерної техніки, обладнання спеціального операційного залу, додержання належної охорони та ін.), які необхідні для:

- здійснення валютних операцій;
- обслуговування валютних рахунків клієнтів;
- встановлення кореспондентських відносин з іноземними банками;
- проведення кредитних операцій на міжнародних грошових ринках.

Крім цього, банки повинні мати у своєму штаті фахівців, які відповідають певним кваліфікаційним вимогам (вища освіта, досвід практичної роботи, знання іноземної мови).

При дотриманні банками усіх вимог у регіональне управління НБУ для отримання ліцензії подаються такі документи:

- заява;
- копія нотаріально завіреного статуту;
- перелік операцій із валютними цінностями;
- опис структури та підрозділів із переліком технічних засобів;
- довідка про керівників банку, які здійснюють нагляд за валютними операціями, та безпосередніх виконавців і копії їх дипломів;

- баланс та річний звіт установи банку;
- письмове підтвердження трьох іноземних банків про згоду та встановлення кореспондентських відносин.

Регіональне управління НБУ перевіряє комплектність документів та відповідність їх вимогам НБУ і в разі наявності дає рекомендацію на відповідний банк. Цю рекомендацію та повний пакет документів передають департаменту валютного регулювання НБУ в Управління валютного контролю та ліцензування. Документи передають на розгляд відповідної комісії, котра дає позитивну оцінку та визначає перелік операцій із валютними цінностями, які банк може здійснювати після одержання ліцензії. Ліцензія оформляється українською та англійською мовами та після затвердження її на засіданні Правління НБУ передається в канцелярію НБУ для реєстрації і передачі банку-заявнику (уповноваженому банкові).

Індивідуальні ліцензії НБУ надає:

- резидентам України на відкриття рахунків в іноземних банках, які чинні протягом одного року з дня підписання, але можуть, бути продовжені шляхом перереєстрації;
- резидентам України на одержання кредитів в іноземній валюті від іноземних кредиторів;
- банкам-резидентам для одержання кредитів в іноземній валюті від іноземних кредиторів-свідоцтва про реєстрацію.

6.3. Відкриття та ведення валютних рахунків

Операції з іноземною валютою на території кожної держави здійснюються відповідно до її чинного законодавства. В Україні валютні операції регулюються Декретом Кабінету Міністрів «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» та низкою: інших документів уряду і Національного банку, які визначають:

- основні принципи здійснення валютних операцій;
- види валют і валютних цінностей, які застосовуються в Україні;
- права й обов'язки резидентів і нерезидентів відносно володіння, користування та розпорядження валютами і валютними цінностями на території України;
- повноваження та функції українських органів валютного регулювання і валютного контролю.

Практично в усіх країнах світу операції з валютою здійснюються уповноваженими банками, тобто комерційними банками, які отримали ліцензії

від своїх центральних банків на проведення операцій в іноземній валюті, включаючи банки з участю іноземного капіталу та банки, капітал яких повністю належить іноземним учасникам.

Для здійснення міжнародних розрахунків банки відкривають валютні рахунки. *Валютний рахунок* — це рахунок, який відкривається в комерційному банку для зберігання іноземної валюти і здійснення всіх видів банківських операцій. Порядок відкриття та ведення валютних рахунків у країнах регулюється чинним законодавством держави, нормативними актами центральних банків. Операції на рахунках здійснюються на підставі розрахункових документів установлених форм.

В Україні порядок відкриття та ведення валютних рахунків відбувається відповідно до Інструкції НБУ від 18 грудня 1998 р. № 527 «Про відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті».

Відкриття рахунків юридичним особам (підприємствам, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю в Україні) передбачає подання в комерційний банк відповідного набору документів.

До них належать:

а) заява на відкриття поточного рахунку встановленого зразка, яку підписує керівник та головний бухгалтер підприємства;

б) копія довідки про внесення підприємства до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, засвідчена нотаріально або органом, що видав відповідну довідку;

в) копія свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи в органі державної виконавчої влади, іншому органі, уповноваженому здійснювати державну реєстрацію, засвідчена нотаріально чи органом, який видав свідоцтво про державну реєстрацію;

г) копія належним чином оформленого положення про діяльність підприємства (статут);

д) картка з відбитком печатки та зразками підписів посадових осіб підприємства, яким згідно з чинним законодавством та відповідними документами надано право розпоряджатися рахунками та підписувати розрахункові документи. Зразки підписів та повноваження посадових осіб засвідчуються нотаріально;

е) клопотання підприємства до банку, в якому відкривається поточний рахунок із зазначенням місцезнаходження підприємства, його ідентифікаційного номера, номера основного поточного рахунку та банку, в якому він відкритий, а також податкового органу, в якому підприємство перебуває на обліку;

ж) довідка про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України.

Банк приймає документи, перевіряє їх і оформлює відкриття рахунку клієнта на основі договору про розрахунково-касове обслуговування за валютними рахунками.

Надходження в іноземній валюті на користь підприємства, а також кошти, отримані в іноземній валюті на українській території, зараховуються на його рахунок в уповноваженому банку. Для цього паралельно відкриваються два рахунки:

1) *розподільний* рахунок для зарахування надходжень в іноземній валюті у повному обсязі;

2) *поточний* валютний рахунок для обліку коштів, які залишаються у розпорядженні підприємств після обов'язкового продажу частини експортної виручки.

На розподільному рахунку валютні кошти юридичних осіб після їх зарахування можуть перебувати не більше п'яти банківських днів. Саме з цього рахунку за українським законодавством 50% валютної виручки підприємств підлягають обов'язковому продажу на міжбанківському ринку, після чого другі 50% зараховуються на поточний валютний рахунок клієнта банку.

Кошти в іноземній валюті, які були зараховані на розподільний рахунок і не підлягають згідно з чинним законодавством України продажу, уповноважений банк зобов'язаний перерахувати на поточний рахунок клієнта також не пізніше п'яти банківських днів з моменту зарахування цих коштів на розподільний рахунок.

Поточний рахунок в іноземній валюті відкривається підприємству для проведення в межах чинного законодавства України в безготівковій та готівковій іноземній валюті розрахунків при здійсненні поточних операцій та для погашення заборгованості за кредитами в іноземній валюті.

На поточний валютний рахунок можуть зараховуватись суми в іноземній валюті, що надійшли як:

- експортна виручка;
- перерахування з поточних валютних рахунків інших українських підприємств;
- перерахування з поточних валютних рахунків підприємств з іноземною участю, які зареєстровані на українській території, в оплату куплених у власників рахунків товарів;
- внески та паї на оплату частки учасників у капіталі акціонерного товариства або спільного підприємства;
- перерахування з-за кордону нерезидентом на рахунок резидента, який є посередником, для подальшого перерахування іншим резидентам — суб'єктам господарської діяльності за дорученням яких на підставі до-

говорів комісії, доручення, консигнації або агентських угод був здійснений продаж товарів (робіт, послуг);

— інші суми, які використовуються й отримуються в межах валютних операцій, дозволених банку ліцензією.

Суми, що перебувають на поточних валютних рахунках, можуть бути за розпорядженням власника рахунку:

— переведені за кордон у відповідній банківській формі за експортно-імпортними операціями власника рахунку;

— перераховані на рахунки зовнішньоторговельних організацій для подальшого переведення за кордон в оплату товарів, що імпортуються;

— перераховані на поточні рахунки інших українських і спільних підприємств за оплату товарів (послуг), які виробляються (надаються) цими підприємствами;

— використані на оплату заборгованості за кредитом в іноземній валюті, на оплату банківських комісійних та поштово-телеграфних витрат, витрат, що пов'язані з відрядженнями, а також на інші цілі, які не суперечать ліцензії банку.

Уповноважені українські банки можуть відкривати поточні рахунки у національній валюті нерезидентам-інвесторам для здійснення ними інвестиційної діяльності на території держави. Іноземними інвесторами можуть бути фірми, банки та інші кредитні установи, міжнародні організації та окремі громадяни.

На поточний рахунок у національній валюті нерезидента-інвестора зараховуються кошти:

— одержані від продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України, що вносяться як іноземна інвестиція;

— одержані у вигляді доходів (дивідендів) від здійснення інвестиційної діяльності в Україні;

— повернуті в результаті припинення нерезидентом інвестиційної діяльності в Україні;

— одержані в інших випадках, визначених чинним законодавством.

З поточного рахунку в національній валюті нерезидента-інвестора проводяться такі операції:

— розрахунки, пов'язані з реінвестиційною діяльністю на території України;

— придбання іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України для подальшого перерахування за кордон доходів, дивідендів від інвестиційної діяльності в Україні;

— розрахунки з митними, податковими та іншими органами у випадках, передбачених чинним законодавством;

- розрахунки з резидентами при здійсненні спільної інвестиційної діяльності;
- сплата послуг уповноваженому банку, який обслуговує рахунок;
- інші виплати, якщо вони не передбачені договорами (угодами, контрактами) про інвестиційну діяльність і не суперечать чинному законодавству України.

Уповноважені банки можуть відкривати поточні валютні рахунки також фізичним особам — суб'єктам підприємницької діяльності (резидентам), які здійснюють свою діяльність без створення юридичної особи. Поточний рахунок відкривається за режимом, який визначено для юридичних осіб — резидентів.

6.4. Порядок купівлі та продажу банками валюти. Методи мінімізації валютного ризику

Відповідно до чинного законодавства купівлю і продаж валюти юридичні особи здійснюють у безготівковому порядку на Українській міжбанківській валютній біржі чи на міжбанківському валютному ринку.

Торгівлю іноземною валютою на території України юридичні особи-резиденти і нерезиденти здійснюють через уповноважені банки та інші фінансово-кредитні установи, які одержали ліцензію НБУ на ці операції, виключно на міжбанківському валютному ринку.

Суб'єктами міжбанківського валютного ринку є:

- Національний банк України;
- уповноважені банки;
- інші кредитно-фінансові установи (резиденти і нерезиденти), які отримали індивідуальні ліцензії НБУ;
- Українська міжбанківська валютна біржа та валютні підрозділи інших бірж України, які отримали ліцензії НБУ на здійснення цих операцій.

На участь у біржових торгах приймаються заявки клієнтів для таких цілей:

- оплати імпорتنих контрактів;
- переказу за кордон прибутку, який отриманий іноземними інвесторами від інвестицій в Україну;
- здійснення проліцензованих НБУ валютних операцій, які пов'язані з рухом капіталів.

Уповноважені банки мають право купувати або продавати іноземну валюту від свого імені, і за дорученням і за рахунок своїх клієнтів. Для

цього необхідно подати заявки, до яких прикріплюються копії документів про статус юридичної особи та обов'язкові копії контрактів, що підтверджують суму й строки платежів.

Після завершення біржових торгів укладені на них угоди оформляються біржовими свідоцтвами та офіційними листами, при цьому розрахунки здійснюються через кореспондентські рахунки всіх членів міжбанківського валютного ринку.

На валютних ринках переважають такі угоди з купівлі/ продажу валюти:

♦ **на умовах «спот»** – контракти на купівлю чи продаж певної суми валюти в даний час за поточним курсом продавця чи покупця на ринку (термін 2 робочі дні);

♦ **на умовах «форвард»** ~контракти на купівлю чи продаж певної суми валюти в даний час із розрахунком у майбутньому за фіксованим курсом валюти даного часу (термін – 1, 3, 6, 12 місяців).

Фізичні особи-резиденти і нерезиденти здійснюють операції з купівлі/ продажу готівкової іноземної валюти за національну валюту в Україні через операційні каси, обмінні пункти уповноважених банків та обмінні пункти, відкриті юридичними особами-резидентами, що уклали з уповноваженими банками агентські угоди. Обмінні пункти встановлюють курси купівлі та продажу іноземної валюти самостійно.

Уповноважені банки через свої операційні каси чи пункти обміну мають право: купувати або продавати валюту, обмінювати купюри інвалюти, перевіряти інвалюту на дефект, видавати дозвіл на вивезення валюти за кордон, здійснювати конверсійні операції. При цьому обов'язковою вимогою до банку є наявність угоди з іноземним, банком на вивезення готівкової валюти для зарахування її на коррахунок у комерційному банку тієї держави, валюта якої перебуватиме в обміні.

Контроль за роботою уповноважених банків та обмінних пунктів здійснюють регіональні управління НБУ.

Валютний ризик – це ймовірність виникнення можливих збитків унаслідок несприятливих змін курсів іноземних валют. Фактори, які впливають на ризик, можна розподілити на дві групи (табл. 6.3).

Таблиця 6.3

Фактори впливу на валютний ризик

Збільшують ризик	<ul style="list-style-type: none"> - коливання валютних курсів; - відкриті валютні позиції.
Зменшують ризик	<ul style="list-style-type: none"> - ліміти позицій за валютами; - контроль за ризикам з боку керівництва; - використання методів хеджування.

Методами хеджування (страхування) валютного ризику є:

погодження надходжень і платежів (структурне балансування);

– **«валютні кошики»** – набір валют, об'єднаних у певних пропорціях, тобто курс валюти стосовно певного набору інших валют;

– **методи короткострокового хеджування** – поєднують форвардні, опціонні угоди та угоди «своп»;

– **методи довгострокового хеджування** – фінансові ф'ючерси і дисконтування вимог у валюті (уступка права вимоги боргу в іноземній валюті замість негайно сплаченої суми банком у національній або іншій валюті).

Валютна позиція банку – це співвідношення між сумою активів та позабалансових вимог у певній іноземній валюті та сумою балансових та позабалансових зобов'язань у цій же валюті. Вона буває:

✧ **відкрита** – не дорівнює нулю, веде за собою додатковий ризик у разі зміни валютного курсу;

✧ **відкрита довга** – вартість активів та позабалансових вимог перевищує вартість пасивів та позабалансових зобов'язань у кожній іноземній валюті. Банк може понести втрати у разі збільшення курсу національної валюти щодо іноземної валюти;

✧ **відкрита коротка** – вартість пасивів та позабалансових зобов'язань перевищує вартість активів та позабалансових вимог у кожній іноземній валюті. Банк може понести додаткові витрати у разі збільшення курсу іноземної валюти щодо національної валюти;

✧ **закрита** – дорівнює нулю.

Тести

1. **Валютні операції** – це...

- 1) операції між резидентами у валюті України;
- 2) операції пересилання за кордон валютних цінностей;
- 3) використання валютних цінностей як засобу міжнародного обігу;
- 4) операції з переходом права власності на валютні цінності.

2. **Монетарні метали** – це...

- 1) золото;
- 2) ювелірні вироби;
- 3) метали іридієво-платинової групи;
- 4) побутові вироби із золота;
- 5) золотий брухт.

3. Чи вірне твердження: «Акції, виражені в іноземній валюті, — це валютні цінності»?

Так   Ні

4. Чи вірне твердження: «Боргові розписки, виражені у валюті України, — це валютні цінності»?

Так   Ні

5. Чи вірне твердження: «Банківські документи, виражені у монетарних металах, — це платіжні документи»?

Так   Ні

6. Чи вірне твердження: «Депозитні сертифікати, виражені у валюті України, — це валютні цінності»?

Так   Ні

7. Чи вірне твердження: «Надання овердрафтів — це неторгова операція»?

Так   Ні

8. Випуск та обслуговування пластикових карток клієнтів — це...

- 1) неторгова операція;
- 2) ведення валютних рахунків;
- 3) конверсійна операція;
- 4) кореспондентські відносини з іноземними банками.

9. Оплата дорожніх чеків — це...

- 1) неторгова операція;
- 2) конверсійна операція;
- 3) ведення валютних рахунків;
- 4) кореспондентські відносини з іноземними банками.

10. До операцій по залученню та розміщенню валютних коштів належать:

- 1) операції з цінними паперами;
- 2) кредитні операції;
- 3) депозитні операції;
- 4) конверсійні операції;
- 5) неторгові операції;
- 6) міжнародні розрахунки;
- 7) операції з монетарними металами.

11. Чи вірне твердження: «Надання та одержання резидентам кредитів в іноземній валюті потребує індивідуальної ліцензії НБУ на проведення валютних операцій»?

Так   Ні   Не завжди

12. Чи вірне твердження: «Для відкриття кореспондентських рахунків уповноваженими банками необхідна індивідуальна ліцензія НБУ на проведення валютних операцій»?

Так   Ні   Не завжди

13. Чи вірне твердження: «Вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей потребує генеральної ліцензії НБУ на проведення валютних операцій»?

Так   Ні   Не завжди

14. Чи вірне твердження: «Використання іноземної валюти на території України як засобу застави потребує генеральної ліцензії НБУ на проведення валютних операцій»?

Так   Ні   Не завжди

15. Курс спот — це...

1) обмінний курс продажу чи купівлі, який використовується для валютних операцій без будь-якої угоди про здійснення майбутньої купівлі чи продажу;

2) курс, згідно з яким банк-резидент купує іноземну валюту за національну;

3) співвідношення між двома валютами, яке визначено через їх курс до третьої валюти.

16. Крос-курс — це...

1) співвідношення між двома валютами, яке визначено через їх курс до третьої валюти;

2) різниця між курсами продавця та покупця;

3) курс, згідно з яким банк продає валюту.

17. Різниця залишків коштів в іноземних валютах, які формують кількісно незбіжні зобов'язання (пасивів) і вимог (активів) для учасників валютного ринку, — це...

1) відкрита валютна позиція;

- 2) валютна позиція;
- 3) коротка відкрита валютна позиція;
- 4) довга валютна позиція.

18. *Перевищення вимог (активів) в іноземній валюті над зобов'язаннями (пасивами) — це...*

- 1) довга валютна позиція;
- 2) відкрита валютна позиція;
- 3) коротка валютна позиція.

19. *Фіксинг — це...*

- 1) процедура котирування;
- 2) різниця між курсами продавця та покупця;
- 3) залишки коштів в іноземних валютах;
- 4) надлишок надходжень.

20. *Різниця між курсами продавця та покупця — це...*

- 1) маржа;
- 2) фіксинг;
- 3) крос-курс;
- 4) курс спот.

21. *Виберіть вірне визначення термінової угоди:*

- 1) конверсійні угоди з поставкою обумовленої суми іноземної валюти у визначений строк після укладання угоди за курсом, зафіксованим на момент її укладання;
- 2) конверсійна форвардна операція з обумовленням нефіксованої дати поставки валюти;
- 3) одинична конверсійна форвардна операція з обумовленням наявності визначеної дати валютування;
- 4) комбінація двох протилежних конверсійних операцій.

22. *Конверсійна форвардна операція з умовою нефіксованої дати поставки — це...*

- 1) угода опціон;
- 2) угода своп;
- 3) угода аутрайт.

23. *Одинична конверсійна форвардна операція з визначеною датою валютування — це...*

- 1) угода аутрайт;
- 2) угода опціон;
- 3) угода своп.

24. *Чи є різниця між чистим валютним опціоном та форвардним валютним опціоном?*

Так   Ні

25. *Правило, згідно з яким форвардний курс перевищує курс спот настільки, наскільки банківські ставки валюти, яка котирується нижчі за процентні ставки конкретної валюти, називається...*

26. *Чи вірне твердження: «Передача зобов'язань за форвардним валютним контрактом іншим особам здійснюється продавцем лише за умови згоди покупця у будь-який час до закінчення строку дії (ліквідації) цього контракту»?*

Так   Ні

27. *Коротка дата валютування форвардних контрактів — це...*

- 1) 6 днів;
- 2) 10 днів;
- 3) 2 тижні;
- 4) 28 днів.

28. *Чи вірне твердження: «Форвардний курс — це сума поточного курсу спот та форвардних пунктів»?*

Так   Ні   Не завжди

29. *Форвардні пункти — це...*

- 1) абсолютні пункти даного валютного курсу;
- 2) різниця у процентних ставках за конкретні проміжки часу між валютами.

30. *Чи вірне твердження: «Валюта з низькою процентною ставкою за визначений період котирується на умовах форвард до валюти з високою процентною ставкою за той же проміжок часу зі знижкою або дисконтом»?*

Так   Ні   Не завжди

31. Чи вірне твердження: «Валюта з високою процентною ставкою за визначений період котирується на умовах форвард до валюти з низькою процентною ставкою за той же проміжок часу зі знижкою або дисконтом»?

Так   Ні   Не завжди

32. Чи вірне твердження: «Курс спот котирується банками у вигляді подвійного котирування»?

Так   Ні

33. Перелічіть правильно види фінансових ф'ючерсів за об'єктами:

- 1) угоди хеджерів;
- 2) валютні ф'ючерси;
- 3) торгівля спредами;
- 4) процентні ф'ючерси;
- 5) угоди спекулянтів.

34. Перелічіть правильно види фінансових ф'ючерсів за суб'єктами:

- 1) угоди хеджерів;
- 2) валютні ф'ючерси;
- 3) торгівля спредами;
- 4) процентні ф'ючерси;
- 5) угоди спекулянтів.

35. Основні учасники ф'ючерсних ринків — це...

1) клієнт;	4) уповноважена особа;
2) біржа;	5) розрахункова фірма;
3) банк;	6) клірингова палата.

36. Чи вірне твердження: «Гарантії розрахункової палати поширюються тільки на її членів, які є сторонами за угодою»?

Так   Ні   Не завжди

37. Чи вірне твердження: «Не тільки члени розрахункової палати можуть проводити розрахунки через неї»?

Так   Ні   Не завжди

38. Перелічіть правильно функції розрахункової палати:

- 1) організовує діяльність пункту обміну валюти;
- 2) реєструє всі угоди;

- 3) проводить розрахунки;
- 4) надає приміщення для проведення торгів.

39. *Варіаційна маржа — це...*

- 1) сума, яка вноситься для підтримання відкритої позиції по ринку;
- 2) різниця між курсами валют на день відкриття та закриття позиції;
- 3) внесок клієнта для забезпечення контракту;
- 4) отримання прибутку за рахунок зміни різниці цін між різними угодами.

40. *Початкова маржа — це...*

- 1) сума, яка вноситься для підтримання відкритої позиції по ринку;
- 2) різниця між курсами валют на день відкриття та закриття позиції;
- 3) внесок клієнта для забезпечення контракту;
- 4) отримання прибутку за рахунок зміни різниці цін між різними угодами.

41. *Торгівля спредами — це...*

- 1) сума, яка вноситься для підтримання відкритої позиції по ринку;
- 2) різниця між курсами валют на день відкриття та закриття позиції;
- 3) внесок клієнта для забезпечення контракту;
- 4) отримання прибутку за рахунок зміни різниці цін між різними угодами.

42. *Компенсаційна маржа — це...*

- 1) маржа підтримання;
- 2) мінімальне значення початкової маржі;
- 3) внесок клієнта для забезпечення контракту;
- 4) отримання прибутку за рахунок зміни різниці цін між різними угодами.

43. *Чи вірне твердження: «На ф'ючерсній біржі одночасно торгується один вид контрактів з одним строком поставки»?*

Так   Ні

44. *Початок торгів настає по команді:*

- 1) розпорядника торгів;
- 2) реєстратора;
- 3) посадової особи банку;
- 4) посадової особи біржі.

45. *Призупинення торгів та перехід до іншого строку поставок виникає по команді:*

Література:

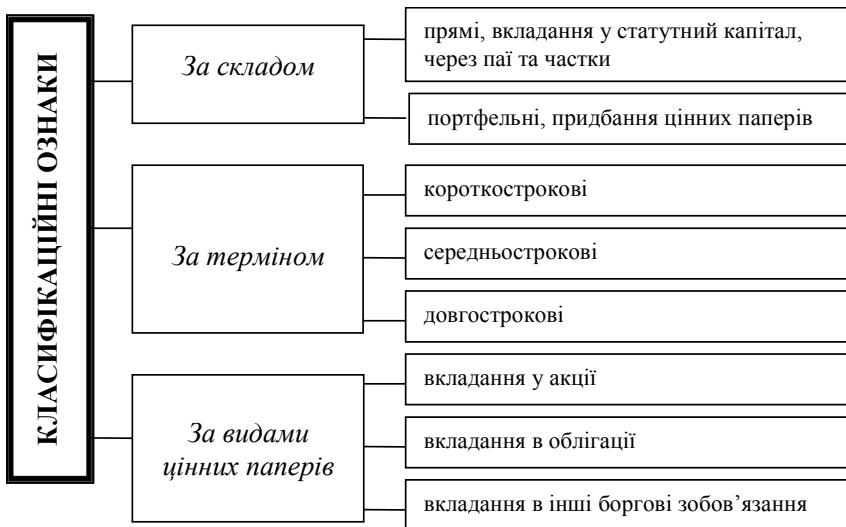
1. Бункина М.К., Семенов А.М. Основы валютных отношений. — М.: Юрайт, 1998, — 192 с.
2. Буренин АЛ. Фьючерсные, форвардные и опционные рынки. — М.: Тривола, 1995. — 240 с.
3. Заутер В., Усоскин В., Шваб С. Банковская система и рынки кредита. — Frankfurt am Main: Bankakademie-Verlag GmbH, 1996. — 178 с.
4. Иванов К.В. Фьючерсы и опционы. Механизм сделок. — М.: Златоцвет, 1993. — 98 с.
5. Правила бухгалтерського обліку уповноваженими банками України обмінних операцій в іноземній валюті та банківських металах, затверджені постановою Правління НБУ від 16.12.1998 р. № 520 (в редакції постанови Правління НБУ від 07.12.2000 № 471).
6. Правила використання готівкової іноземної валюти на території України, затверджені постановою Правління НБУ від 26.03.1998 № 119.
7. Про введення обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті на користь резидентів-юридичних осіб, постанова Правління НБУ від 04.09.1998 №349.

ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

7.1. Сутність банківських інвестицій

Банківські інвестиції – це вкладання коштів у цінні папери з терміном погашення понад один рік, що переслідують ціль одержання прибутку. В сучасних умовах України, зважаючи на інфляційні процеси та недостатній розвиток ринку цінних паперів, враховуючи низьку ліквідність більшості об’єктів інвестиційних вкладань, до банківських інвестицій також відносять вклади у ЦП з терміном обігу до одного року.

Банківські інвестиції класифікуються за такими ознаками: та (рис. 7.1):

Рис. 7.1. Класифікація банківських інвестицій

Як правило, банки здійснюють розміщення коштів у цінні папери різних емітентів, на різні терміни та у різні види інструментів, що дозволяє створювати диференційовані банківські інвестиційні портфелі.

Основні цілі банківських інвестицій стандартні:

- ▣ отримання доходу;
- ▣ збереження капіталу і забезпечення його приросту на основі росту курсової вартості ЦП;
- ▣ регулювання та забезпечення ліквідності банку.

Цілі, що переслідує банк здійснюючи інвестиційну діяльність, реалізуються через вироблення інвестиційної політики. При її виробленні банки керуються традиційними критеріями: ліквідність, дохідність, ризик та величина банківських процентних ставок. Таким чином, прийнято розрізнати два основні види інвестиційної політики банків:

➤ **агресивну**: надається перевага ЦП із великим ступенем ризику, проте із значною потенційною дохідністю (акції);

➤ **консервативну**: значну частину інвестицій займають вклади в облігації та інші короткострокові боргові зобов'язання, що призводить до зменшення ризику, підвищення ліквідності, проте до зменшення дохідності.

Табл. 7.1 вміщує порівняльну характеристику портфельів цінних паперів агресивного та консервативного інвесторів.

Таблиця 7.1

Структура інвестиційного портфеля агресивного та консервативного інвестора

Вид цінних паперів	Портфель інвестора	
	агресивного	консервативного
Акції	65	20
Облігації	25	45
Короткострокові цінні папери	10	35
Усього	100	100

Класифікація операцій комерційних банків з цінними паперами.

7.2. Операції комерційних банків з цінними паперами та їх класифікація

Чинне законодавство України у сфері банківської діяльності, цінних паперів, операцій з ними та фондового ринку не передбачає будь-яких принципових обмежень для здійснення операцій із цінними паперами

комерційними банками. Банки України мають можливість здійснювати увесь спектр операцій із ЦП. Рис. 7.2. відображає загальну класифікацію операцій КБ із ЦП.

Рис. 7.2. Класифікація операцій комерційних банків з цінними паперами

Портфель цінних паперів — це сукупність придбаних (отриманих) банком сторонніх цінних паперів, право володіти, користуватися та розпоряджатися якими належить банкові.

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондову біржу» загальний балансовий портфель ЦП комерційного банку може включати такі ЦП, що емітовані резидентами та нерезидентами України і допущені до обігу на фондовому ринку України:

1. Акції дочірніх та асоційованих компаній.
2. Частки участі в господарських товариствах, що оформлені ЦП (крім акціонерних товариств).
3. Привілейовані акції акціонерних товариств закритого та відкритого типу.
4. Прості акції акціонерних товариств закритого та відкритого типу.
5. Облігації дочірніх та асоційованих компаній.

6. Облігації підприємств (суб'єктів господарської діяльності).
7. Ощадні сертифікати.
8. Облігації внутрішньої державної позики.
9. Цінні папери, що рефінансуються НБУ.
10. Векселі суб'єктів підприємницької діяльності
11. Власні прості й привілейовані акції.

Деривативи ЦП (ф'ючерси, форварди, опціони тощо) обліковуються поза балансом і тому не включаються до складу балансового портфеля ЦП КБ.

Балансовий портфель ЦП КБ поділяється на портфель ЦП на продаж та портфель ЦП на інвестиції. Основні класифікаційні ознаки для віднесення ЦП до того чи іншого портфеля подані на рис. 7.3.

При здійсненні портфельних інвестицій ЦП обліковують за групами. **Група цінних паперів** – це ЦП однієї емісії одного емітента в одному портфелі банку (портфелі на продаж, або портфелі на інвестиції). Група може складатись з одного чи більшої кількості ЦП.

Ознаки поділу портфеля ЦП КБ

При класифікації груп ЦП здатність банку повинна виступати основним фактором, тобто при наявності в банківській установі наміру щодо ЦП, але відсутності реальної здатності до здійснення такого наміру, цінний папір повинен класифікуватись виходячи із здатності банку.

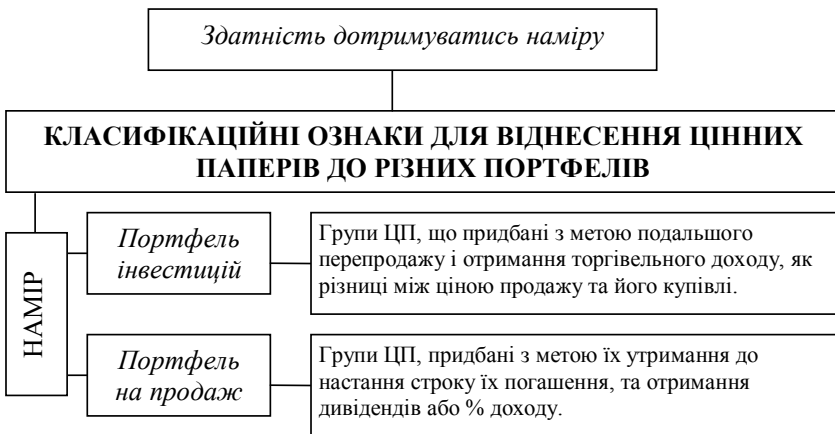

Рис. 7.3. Логічна схема поділу портфелю цінних паперів

При зміні внутрішніх чи зовнішніх умов господарювання банк може змінити свій намір щодо групи цінних паперів та перевести їх із портфеля на інвестиції до портфеля на продаж. До переліку таких умов відносяться:

- наявність факторів значного погіршення стану кредитоспроможності емітента;
- зміна режиму оподаткування, торговельного, процентного або дивідендного доходу;
- значна структурна реорганізація банку (придбання іншого банку, злиття з іншим банком чи виділення самостійного банку);
- застосування або зміна вимог нормативних актів щодо заборони або обмеження максимальної суми інвестицій комерційних банків у певні види цінних паперів;
- значне збільшення нормативних значень коефіцієнтів платоспроможності і достатності капіталу, що спричиняє необхідність скорочення суми активів банку;
- значне збільшення значень коефіцієнтів ризику, що використовуються щодо видів цінних паперів при розрахунку суми активів, зважених на ризик.

При первісному віднесенні цінних паперів до портфельів банку за категоріями банки не повинні відносити папери до портфеля на інвестиції, якщо вони передбачають продати їх унаслідок:

- зміни рівня ринкових ставок;
- зміни рівня ліквідності банку (наприклад: відтоку депозитів, збільшення попиту на кредитному ринку, скорочення суми високоліквідних активів тощо);
- зміни наявності й ступеня дохідності альтернативних інвестиційних проектів;
- зміни строків і джерел фінансування активних операцій;
- зміни валютного ризику.

КБ не повинні проводити навмисну недостовірну класифікацію балансового портфеля ЦП, тобто відносити ті чи інші групи цінних паперів до невідповідних портфельів, оскільки це робить недостовірною звітність банку. КБ зобов'язані у момент придбання групи ЦП, а після цього — принаймні раз у квартал проводити вивчення та переоцінку своєї здатності продавати чи утримувати групи ЦП (портфель ЦП на продаж підлягає щомісячній перекваліфікації).

Розрізняють два види переведення ЦП:

вільне переведення — це переведення групи ЦП з одного портфеля до іншого, що не вимагається від банку нормативними актами банківської діяльності, а здійснюється на підставі добровільного рішення керівництва комерційного банку. Існує тільки один варіант вільного переведення — з портфеля на продаж до портфеля на інвестиції до того, як мине календарний рік із моменту придбання цінного папера. При прийнятті рішення

про продаж групи цінних паперів, що знаходяться в портфелі на інвестиції, цінні папери продаються безпосередньо з такого портфеля впродовж місяця, а після закінчення цього строку виступають об'єктами примусового переведення;

примусове переведення — це переведення групи ЦП з одного портфеля до іншого, що вимагається від банку нормативними актами банківської діяльності. Існує два можливі варіанти примусового переведення — з портфеля на продаж до портфеля на інвестиції, якщо впродовж одного календарного року цінний папір не було продано, та переведення з портфеля, на інвестиції до портфеля на продаж, якщо впродовж одного календарного місяця з моменту прийняття рішення про продаж цінного папера його не було продано безпосередньо з портфеля на інвестиції.

Допускаються лише такі варіанти переведення цінних паперів:

Із портфеля на продаж до портфеля на інвестиції:

◇ якщо керівництво банку змінило своє ставлення щодо напрямку використання цінного папера і документально підтвердило це рішенням відповідного органу (вільне переведення);

◇ якщо банк не зміг реалізувати цінний папір упродовж одного календарного року з моменту його віднесення до портфеля на продаж, крім тих цінних паперів, що повинні бути реалізовані банком як застава списаного безнадійного кредиту (примусове переведення).

Із портфеля на інвестиції до портфеля на продаж:

◇ якщо керівництво банку змінило своє рішення щодо напрямку використання цінного папера і документально підтвердило це рішенням відповідного органу, при умові, що впродовж календарного місяця з моменту прийняття зазначеного вище рішення банк не зміг реалізувати цінний папір безпосередньо з портфеля на інвестиції (примусове переведення). Ця вимога поширюється також на вкладання капіталу в асоційовані та дочірні підприємства.

При вільному та примусовому переведенні група цінних паперів може розбиватись на дві окремі групи на власний розсуд комерційного банку.

Групи цінних паперів у портфелі банку обліковуються за ринковою ціною, що:

а) склалась на активному ринку (його котирування),

б) визначена розрахунковим шляхом на основі використання вимог Положення «Про порядок розрахунку резерву та відшкодування збитків комерційних банків від операцій з цінними паперами».

Під **активним ринком цінних паперів** розуміють ринок, на якому існує можливість у будь-який час продати визначений цінний папір за ціною, що переважає на ньому під час виставлення цього цінного папера на про-

даж. Активність ринку щодо цінних паперів визначається виходячи з таких факторів:

◇ на ринку діють банки, брокерські контори або інші установи, що забезпечують постійне котирування цін на продаж та на купівлю цього цінного папера;

◇ різниця між цінами на купівлю та продаж, що пропонуються цими банками, брокерськими конторами або іншими установами, збігається із звичайною ціною на місцевому ринку цінних паперів;

◇ випущено значний обсяг цінних паперів, тому виставлені на ринок партії цінних паперів значно не вплинуть на його ціну;

◇ частина випуску, що знаходиться у банку-продавця цінного папера, досить обмежена, тому його виставлення повністю на продаж не зможе істотно вплинути на поточну ринкову вартість цінного папера.

Під **посередницькими операціями з цінними паперами** розуміють виконання доручень клієнтів у процесі емісії, або обігу ЦП шляхом вираження КБ інтересів перших, за їх рахунок та з правом контролю за здійсненням операцій клієнтами.

Усі **посередницькі операції КБ з ЦП** можна поділити на дві основні групи: *емісійно-посередницькі* та *торгово-посередницькі*. Комплекс **емісійно-посередницьких операцій** комерційного банку включає надання клієнтам таких послуг:

◇ розробка техніко-економічного обґрунтування інвестиційних проєктів, що включає оцінку потенційної ефективності й реалізованості проєкту; розробка інвестиційних програм та підготовка проєктної документації відповідно до міжнародних стандартів;

◇ формування оптимальних емісійних портфелів, тобто розробка програм залучення інвестицій клієнтами, підбір інструментів залучення грошових ресурсів, складання планів-графіків емісії боргових та пайових цінних паперів із обґрунтуванням оптимального співвідношення між ними, оцінки можливостей залучення грошових коштів у різних регіонах, обґрунтування раціонального рівня доходності за цінними паперами, що емітуються.

◇ **андерайтинг** (розміщення цінних паперів емітентів на ринку) здійснюється шляхом управління випуском цінних паперів за їх номінальною вартістю, тобто через визначення кількості цінних паперів, що реалізуються, з урахуванням інтересів та можливостей дилерів, структури капіталу і надійності партнерів. Операція андерайтингу як правило доповнюється гарантією емісії, що означає зобов'язання придбати нерезалізовану частину випуску цінних паперів за фіксованою ціною, таким чином певною мірою звільняючи емітента від ризику нерезалізації емісії.

При таких умовах проходить короткострокове поєднання дилерських та емісійно-посередницьких операцій банку.

Андерайтинг передбачає два варіанти діяльності банку: в якості покупця, або в якості агента. Діяльність у якості агента урізноманітнюється трьома основними способами:

◇ прийняття зобов'язання реалізувати якомога більше ЦП з випуску, проте без повної фінансової відповідальності;

◇ прийняття зобов'язань реалізувати якомога більше ЦП з випуску, проте у межах певного терміну;

◇ прийняття зобов'язання виступити у ролі резервного каналу реалізації емісії при настанні певних умов (умовна гарантія).

Андерайтинг може здійснюватись у таких формах (рис. 7.4).

Торгово-посередницькі операції комерційних банків із цінними паперами включають:

◇ формування оптимальних індивідуальних портфелів цінних паперів для великих інвесторів на основі аналізу поточного стану фінансового ринку та побудову цільових функцій інвестування на заданий період або дату;

◇ брокерські послуги (здійснення цивільно-правових угод із цінними паперами в якості повіреного або комісіонера), а також дилерські послуги (укладання угод із цінними паперами від свого імені та за свій рахунок шляхом здійснення котирувань цінних паперів із подальшим їх терміновим перепродажем клієнтам);

◇ надання коротко-, середньо- й довгострокових позик у процесі здійснення посередницької діяльності.

Рис. 7.4. *Форми здійснення андерайтингу*

Таким чином, при виконанні дилерських послуг проходить короткострокове поєднання інвестиційних і торгово-посередницьких операцій банків,

а при наданні кредитів для купівлі цінних паперів – кредитних і торгово-посередницьких операцій. Дані особливості відкривають перед банками значні можливості для розвитку торгово-посередницьких операцій.

Під **трастовими (довірчими) операціями з цінними паперами** розуміють діяльність КБ у ролі довіреної особи своїх клієнтів з управління ЦП від свого імені на власний розсуд із зобов'язанням збереження та примноження капіталу клієнта за визначену, як правило, процентну винагороду від приросту активів клієнта.

Виконання класичних трастових операцій, що засновані на конструкції «розщепленої» власності, англосаксонської моделі права в Україні неможливе, через функціонування римсько-континентальної моделі права, яка є суворо нормативною. У таких умовах виконання трастових операцій КБ України здійснюється у ролі агента клієнтів.

У трастовій угоді беруть участь три особи:

- засновник трасту,
- **довірительний власник** (йому належить право вилучення доходу);
- **бенефіціар або вигодоотримувач** (йому належить право отримання доходу).

Створення трасту відбувається двома шляхами: або на основі письмової угоди, або на основі заповіту. Загальна класифікація трастових операцій відображена на рис. 7.5.

Рис. 7.5. Трастові операції комерційних банків

За терміновою ознакою трасти поділяються на строкові та безстрокові. Для здійснення трастових операцій при комерційному банку організується окремий траст-відділ, який, як правило, є відокремленим підрозділом, зі своїми власними коштами та балансом. Така організація траст-відділів покликана не допустити безпосереднього розпорядження активами клієнтів комерційного банку, окрім винагороди, що передбачена трастовим договором.

7.3. Випуск цінних паперів комерційними банками

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондову біржу» комерційні банки України можуть емітувати такі види цінних паперів:

- привілейовані та прості акції,
- облігації;
- ошадні сертифікати;
- банківські векселі.

При здійсненні емісії цінних паперів комерційні банки, окрім вище названого закону, керуються також Законами України «Про банки та банківську діяльність», «Про господарські товариства», положенням НБУ «Про реєстрацію та ліцензування комерційних банків» і «Правилами випуску та реєстрації цінних паперів на території України».

Емісія цінних паперів банками здійснюється для формування власного та залученого капіталу у таких випадках:

- ◇ при реєстрації або перетворенні пайового банку в акціонерний (привілейовані та прості акції);
- ◇ при повторній емісії для збільшення розмірів статутного фонду (привілейовані та прості акції);
- ◇ при залученні ресурсів для здійснення активних операцій (облігації, ошадні сертифікати, векселі).

Процедура емісії ЦП комерційними банками складається з таких етапів:

1. Прийняття банком-емітентом рішення про емісію.
2. Підготовка проспекту емісії.
3. Реєстрація випуску ЦП та проспекту емісії.
4. Видання проспекту емісії та опублікування повідомлення у засобах масової інформації про випуск ЦП.
5. Реалізація ЦП.
6. Реєстрація підсумків емісії.
7. Опублікування підсумків емісії.

7.4. Депозитарії комерційних банків

Під депозитарною діяльністю розуміють надання послуг зі зберігання (депонування) цінних паперів та виконання доручень з реалізації прав, що засвідчені цінними паперами. Для цього при банках створюються спеціалізовані підрозділи — депозитарії цінних паперів.

Основними функціями депозитаріїв комерційних банків є:

- ◇ знерухомлення або дематеріалізація цінних паперів при прийнятті їх на збереження;
- ◇ виконання за допомогою ЕОМ бухгалтерських проводок з переказу та вилучення з обігу цінних паперів, що знаходяться на збереженні;
- ◇ створення комп'ютерної бухгалтерської заставної системи цінних паперів, що знаходяться на зберіганні;
- ◇ вилучення цінних паперів на звичайній і терміновій основі;
- ◇ надання комплексних послуг зі зберігання цінних паперів: ведення реєстру акціонерів, нарахування, виплата процентів і дивідендів та ін.

Клієнтами депозитарію комерційних банків є емітенти, індивідуальні та інституціональні інвестори. Депозитарний облік цінних паперів може організовуватись банками у двох основних формах:

- ◇ знерухомлення — заміна емітованих цінних паперів єдиним глобальним сертифікатом, що зберігається у депозитарії, з відкриттям кожному з власників даного сертифіката окремих ДЕПО-рахунків;
- ◇ повна дематеріалізація цінних паперів — емісія цінних паперів у вигляді електронних записів за допомогою комп'ютерної системи.

Зберігання цінних паперів у депозитаріях організовується за двома видами:

- ◇ відокремленим (закритим) — сертифікати цінних паперів, довірені депозитарію власниками даних цінних паперів, зберігаються окремо від цінних паперів інших клієнтів та цінних паперів, що належать самому депозитарію (тобто банку);

- ◇ колективним (відкритим) — цінні папери, передані на зберігання до депозитарію, є частковою власністю всіх клієнтів депозитарію, що здали йому на зберігання цінні папери того ж випуску. Належність цінних паперів конкретним клієнтам не ідентифікується за номерами та серіями. Клієнти депозитарію є власниками певної кількості цінних паперів, рівної кількості внесених ними на зберігання паперів.

Зберігання цінних паперів у депозитарії комерційного банку здійснюється на основі їх поділу на класи залежно від їх якісного стану.

Основним завданням депозитарію, поряд із знерухомленням та дематеріалізацією цінних паперів, є організація їх обліку на основі ведення рахунків ДЕПО та забезпечення їх переказу по рахунках ДЕПО згідно з укладеними угодами. Виходячи з життєвого циклу кожного випуску цінних паперів, операції переказу, що здійснюються депозитарієм, поділяються на три класи:

- ◇ перекази в процесі емісії випуску;
- ◇ перекази на стадії вторинного обігу ЦП;
- ◇ перекази в процесі погашення (вилучення з обігу) ЦП.

Кожен клас операцій поєднує, в свою чергу, операції в межах депозитарію одного комерційного банку і операції переказу цінних паперів по рахунках депозитаріїв різних комерційних банків (міждепозитарні операції).

Таким чином, депозитарії комерційних банків дозволяють максимально наблизити у часі момент платежу та переходу прав власності за операціями з цінними паперами, прискорити їх фізичне надходження до нового власника, що значно пришвидшує завершення угод із цінними паперами та сприяє розвитку фондового ринку в цілому.

7.5. Формування резервів для покриття збитків від операцій з цінними паперами

Комерційні банки зобов'язані створювати резерв на відшкодування збитків від операцій із цінними паперами. Банки можуть зазнати збитків від операцій із ЦП унаслідок:

- ◇ погіршення фінансового стану емітента ЦП;
- ◇ зниження ринкової ціни цінних паперів внаслідок зміни поточної ринкової норми дохідності.

Резерв на відшкодування збитків комерційного банку від операцій із ЦП складається із загального та спеціального резерву.

Загальний резерв під ЦП у портфелі банку може формуватися на власний розсуд кожного комерційного банку. Методика визначення розміру такого резерву нормативними актами НБУ не регламентується.

Спеціальний резерв під цінні папери в портфелі банку формується у разі падіння ринкової ціни групи цінних паперів (для ЦП на інвестиції всього портфеля ЦП) нижче рівня балансової вартості цієї групи (портфеля) ЦП без урахування попередньо сформованого спеціального резерву.

Резервуванню підлягають усі групи цінних паперів, що знаходяться в портфелі банку на продаж понад 15 робочих днів, або в портфелі на інвестиції понад 30 робочих днів. Резервуванню не підлягають:

- ♦ цінні папери власної емісії;
- ♦ векселі суб'єктів господарської діяльності, що придбанні у першого векселетримача і мають тільки один передавальний напис (індосамент). Такі векселі вважаються товарними та виступають об'єктами резервування як складова частина кредитного портфеля;
- ♦ вкладення в дочірні та асоційовані установи на інвестиції. Проте у разі примусового переведення таких ЦП із портфеля на інвестиції до портфеля на продаж ці групи цінних паперів підлягають резервуванню, як і звичайні капітальні цінні папери.

У портфелі ЦП комерційні банки для розрахунку резерву повинні виділяти такі категорії:

Категорія 1 - ЦП у портфелі на продаж, що мають активний ринок.

Категорія 2 - ЦП у портфелі на продаж, що не мають активного ринку.

Категорія 3 - ЦП у портфелі на інвестиції, що мають активний ринок.

Категорія 4 - ЦП у портфелі на інвестиції, що не мають активного ринку.

У фінансовому обліку та звітності КБ повинні розрізняти спеціальний резерв під цінні папери в портфелі банку на продаж та спеціальний резерв під ЦП в портфелі банку на інвестиції. Виходячи з цього, КБ зобов'язані:

- ♦ проводити планову переоцінку портфеля ЦП на продаж не пізніше 15-го числа місяця, що іде за звітами, та вносити відповідні коригування до суми сформованого резерву (скорочувати чи збільшувати її) впродовж 2-ох місяців після завершення переоцінки;
- ♦ проводити повну позапланову переоцінку портфеля ЦП на інвестиції у разі примусового переведення частини портфеля на інвестиції до портфеля на продаж упродовж 15-ти робочих днів, вважаючи день примусового переведення першим, та вносити відповідні коригування до суми сформованого резерву (скорочувати чи збільшувати її) впродовж 10-ти робочих днів, вважаючи день завершення переоцінки першим.

Для цінних паперів категорії 1 ринковою ціною вважається:

1) середнє котирування ЦП упродовж місяця на тій біржі, де такий папір було придбано (при умові, що було проведено не менше 4-ох торгів), або

2) середнє котирування кількох бірж (не менше трьох) у день переоцінки (в день останніх торгів місяця при умові, що вони відбулись на різних біржах із розривом не більше 5-ти робочих днів), або

3) середнє котирування купівлі цього ЦП на ПФТС за останній тиждень місяця.

Для цінних паперів категорії 2 ринковою ціною вважається розрахункова ринкова вартість, що визначається відповідно до методики визначення розрахункової ринкової вартості ЦП у портфелі банку на продаж.

Для цінних паперів категорії 3 ринковою ціною вважається:

- 1) середнє котирування ЦП упродовж місяця на тій біржі, де такий папір було придбано (при умові, що було проведено не менше 4-ох торгів), або
- 2) середнє котирування кількох бірж (не менше трьох) у день переоцінки (в день останніх торгів року при умові, що вони відбулись на різних біржах із розривом не більше 15-ти робочих днів), або
- 3) середнє котирування купівлі цього ЦП на ПФТС за останній календарний місяць року.

Для цінних паперів категорії 4 ринковою вважається ціна, що визначена відповідно до методики визначення розрахункової ринкової вартості для ЦП у портфелі банку на інвестиції.

Після визначення ринкової ціни ЦП портфелі банку спеціальний резерв формується, як різниця між балансовою та ринковою ціною групи ЦП у разі, якщо ринкова ціна менша за балансову. Використовується резерв для покриття збитків при реалізації ЦП, або при їх примусовому переведенні. Сума загального резерву формується банком із прибутку, а спеціального — відноситься до витрат банку.

Тести

1. Що таке банківські інвестиції:

- а) це вкладення коштів у придбання машин і обладнання для подальшої їх здачі в оренду;
- б) це вкладення коштів в акції і векселі для отримання доходу;
- в) це вкладення коштів в спільну діяльність з іншими господарськими структурами.

2. Які види ризиків властиві банківським інвестиціям:

- а) процентний та валютний;
- б) кредитний, ринковий, процентний;
- в) фінансовий, процентний, кредитний.

3. Від яких показників залежить курс облігацій:

- а) від купонного доходу та номіналу;
- б) від купонного доходу, номіналу та процентної ставки;
- в) від норми доходу і процентної ставки.

4. Який рівень розвитку інвестиційних операцій КБ України:
  - а) високий;
  - б) задовільний;
  - в) слабкий.

5. Які цілі інвестиційних операцій КБ:
  - а) отримати додатковий дохід;
  - б) забезпечити дохід і ліквідність;
  - в) забезпечити диверсифікацію коштів, дохід та ліквідність.

6. Яка залежність між ціною облігації та доходом від неї ?
  - а) пряма;
  - б) зворотна;
  - в) ніякої.

7. В якому випадку ринкова ціна облігації чи акції буде нижчою номіналу:
  - а) коли дохід від цінного паперу менший за процентну ставку;
  - б) коли дохід від акції вищий за процентну ставку;
  - в) такого не може бути.

Запитання для самоконтролю

1. За якими ознаками можна класифікувати банківські інвестиції?
2. Якими критеріями керуються банки, що здійснюють інвестиційну діяльність?
3. Приведіть класифікацію операцій комерційних банків з цінними паперами?
4. Яка логічна схема поділу портфелю цінних паперів?
5. Які види переведення цінних паперів з портфеля цінних паперів на інвестиції до портфелю на продаж?
6. Що таке активний ринок цінних паперів?
7. На які групи можна поділити посередницькі операції КБ з цінними паперами?
8. Охарактеризуйте торгово-посередницькі операції комерційних банків з цінними паперами.
9. Як відбувається створення трасту?
10. Дайте характеристику тиску трастовим операціям комерційних банків та приведіть їх класифікацію.
11. Які функції депозитаріїв комерційних банків?
12. В якому випадку комерційні банки формують резерви для відшкодування збитків від операцій з цінними паперами?
13. Назвіть і охарактеризуйте категорії резервів під обезцінення цінних паперів.

Література:

1. Алексеев М.Ю. Рынок ценных бумаг и организация работы на нем. – М.: Перспектива, 1992. – 204 с.
2. Закон України “Про цінні папери та фондову біржу” від 18.06.1991 № 1302-12.
3. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами установ комерційних банків України, затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2003 №355.
4. Правила організації фінансової та статистичної звітності банків України, затверджені постановою Правління НБУ від 12.12.1997 № 436.зі змінами та доповненнями.
5. Трастовые, инвестиционные и электронные услуги банков. – М.: ТОО “Дека”, 1995. – 112 с.
6. Уайтинг Д.П. Осваиваем банковское дело. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1996. –240 с.
7. Шевченко Р.І. Банківські операції. – К.: КНЕУ, 2000. – 160 с.
8. Шумкова ОМ. Управління портфелем цінних паперів комерційного банку. – К., 1998. – 163 с.

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

8.1. Кореспондентські відносини з іноземними банками та їх організація

Для проведення міжбанківських розрахунків в іноземній валюті банки України встановлюють з іноземними банками кореспондентські відносини (рис. 8.1; 8.2).

Рис. 8.1. Кореспондентські відносини з іноземними банками

Для відкриття кореспондентського рахунка банки подають такі документи:

- заяву на відкриття рахунка;
- картку зі зразками підписів та відбитком печатки;
- ліцензію на проведення операцій в іноземній валюті;
- статут банку;
- договір про встановлення кореспондентських відносин, порядок ведення і режим рахунка;
- повідомлення про те, які посадові особи мають право представляти банк юридично;

➤ тарифи на ведення кореспондентського рахунка, які банк в односторонньому порядку може доповнювати і змінювати у будь-який час.

Рис. 8.2. Кореспондентські рахунки з іноземними банками

Міжнародні розрахунки здійснюють безготівковим способом через уповноважені банки, які організують ці розрахунки, кредитують відповідних клієнтів і надають їм гарантії. Державне регулювання операцій із міжнародних розрахунків за експортні та імпорتنі товари і послуги організовується згідно з валютним законодавством України. До **способів державного регулювання міжнародних розрахунків** відносять:

- ліцензування операцій із зовнішньоекономічної сфери;
- реєстрацію та декларування товарів через заповнення декларацій;
- використання тільки безготівкових форм розрахунків;
- здійснення розрахунків тільки через уповноважені банки.

Оплата зовнішньоторговельних контрактів відбувається в одній із таких форм розрахунків (рис. 8.3).

8.2. Основні форми міжнародних розрахунків та їх характеристика

8.2.1. Документарні форми розрахунків

Документарний акредитив – це угода, згідно з якою банк зобов’язується на прохання клієнта здійснити оплату документів третій особі (бенефіціяру), на користь якої відкрито акредитив (Додаток Б).

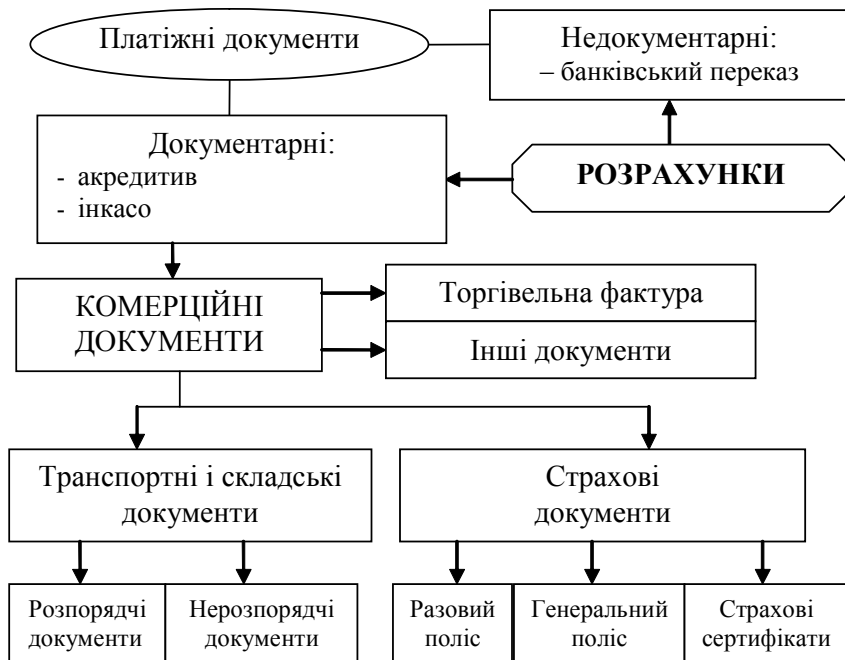

Рис. 8.3. Форми розрахунків при оплаті зовнішніх контрактів

Специфічність акредитивної форми розрахунків обумовлена цілою низкою умов та вимог, які мають бути виконані торговельними партнерами, а також банками. Комерційні банки з простого переказника грошових коштів, якими вони є при використанні відкритого рахунку та авансових платежів, перетворюються у заінтересованих учасників розрахункової операції поряд із зовнішньоторговельними контрагентами.

До 80% платежів у світовій торгівлі здійснюється за допомогою акредитива. Це пов'язано з тим, що з усіх форм міжнародних розрахунків документарний акредитив є найменш ризикованим та найбільш дійовим інструментом забезпечення платежів. У ділових зв'язках з партнерами з тих країн, де держави контролюють зовнішню торгівлю, застосування акредитива в багатьох випадках є необхідною умовою для здійснення експортно-імпортних операцій.

Розрахунки у формі документарного акредитива більш характерні для угод, які передбачають платіж проти надання експортером документів (готівковий платіж) або надання покупцю короткотермінового (до одного року) комерційного кредиту. Використання акредитива для оплати товару на умовах довгострокового кредитування в практиці міжнародних розрахунків трапляється дуже рідко. Якщо кредит надається покупцю на тривалий термін, акредитив використовується в поєднанні з іншими формами розрахунків і покриває ту частину вартості товару, котра оплачується проти подання банку комерційних документів, тобто готівкою.

При розрахунках за комерційним кредитом також можуть відкриватися акредитиви для акцепту й оплати строкових тратт (переказних векселів) бенефіціара (експортера), виставлених на банк або виконує акредитив, або на імпортера. У цьому разі виконуючий банк здійснює акцепт (акцепт та оплату) тратт. За допомогою акцепту банк дає згоду на виконання своїх зобов'язань за акредитивом. Надалі сторони вступають у правові відносини, які регулюються нормами вексельного права.

Розглядаючи, взаємозв'язки між договорами купівлі-продажу та акредитивами, зазначимо, що акредитив являє собою угоду, відокремлену від договору купівлі-продажу (контракту) або іншого договору, на якому він може базуватися, і банки ніяким чином не зобов'язані займатися такими договорами, навіть якщо в акредитиві є посилання на такий договір. Аналогічно клієнт за результатами своїх взаємовідносин між банком-емітентом або бенефіціаром не може виставити претензію щодо зобов'язань банку здійснити платіж, оплатити чи акцептувати тратту або неогоціювати і/чи виконати будь-які інші зобов'язання за акредитивом. Бенефіціар за акредитивом у жодному разі не може скористатися на свою користь договірними відносинами, що існують між банками або між стороною, яка дала наказ відкрити акредитив, і банком-емітентом. Під час операцій з акредитивом заінтересовані сторони мають справу тільки з документами, а не з товарами, послугами і/або іншими видами виконання зобов'язань, до яких можуть належати документи. Акредитиви виставляються банками на підставі доручення або заяви клієнта (імпортера), які

фактично повторюють усі умови розділу контракту, що стосується платежів.

Процес узгодження умов надання акредитива і термінів його виконання має три фази. На першій фазі розглядається пропозиція щодо умов поставки товару. Експортер надає потенційному покупцеві свою пропозицію і під час переговорів з покупцем обговорює умови акредитива.

Друга фаза пов'язана з підписанням умов поставки товару та його оплати. Імпортер дає експортеру замовлення на поставку товару, відповідно підписавши договір з купівлі-продажу (контракт). Водночас він дає своєму банкові доручення на відкриття акредитива.

Третя фаза є завершальною — товар поставляється і виконуються за умови акредитива. Експортер відвантажує замовлений товар і надає банку документи на оплату.

У розрахунках за документарним акредитивом беруть участь такі сторони:

- * акредитиводавець (той, хто віддає наказ на відкриття акредитива) — покупець-імпортер;
- * акредитивний банк — банк-емітент (банк покупця-імпортера);
- * авізуючий банк — банк, якому доручається повідомити експортера про відкриття на його користь акредитива і передати його текст;
- * бенефіціар за акредитивом — продавець-експортер. Схематично розрахунки у формі документарного акредитива зображені на рис. 8.4.

Після укладання контракту експортер готує товар до відвантаження, про що повідомляє імпортера. Отримавши таке повідомлення, покупець подає своєму банкові доручення (заяву) на відкриття акредитива. У цій заяві банку доручається відкрити товарний акредитив на умовах, які перелічені в ньому і відповідають укладеному контракту. У заяві вказуються:

- наказодавець і бенефіціар;
- дата та місце закінчення акредитива;
- вид акредитива;
- авізуючий банк і банк, який підтверджує акредитив, спосіб відвантаження товару та виконання акредитива, опис товару та умов поставки;
- перелік документів, проти яких виконується акредитив;
- дата першого відвантаження;
- термін, протягом якого повинні бути надані документи;
- номер рахунку, з якого банк повинен списати кошти на оплату товару і комісійні банків.

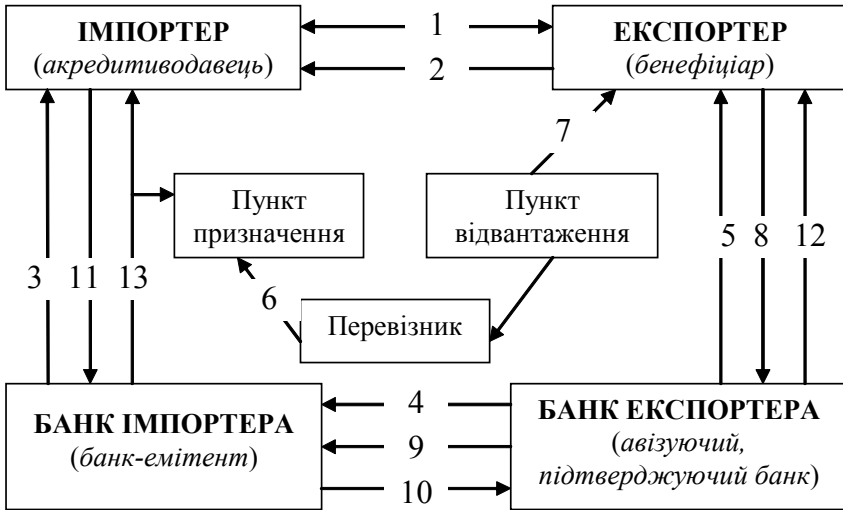

Рис. 8.4. Розрахунки за документарним акредитивом

Відкритий банком акредитив направляється експортеру, який указаний у цьому акредитиві. Як правило, акредитив направляється через авізуючий банк, що знаходиться в країні експортера.

Отриманий від емітента акредитив може бути авізований банком без зобов'язань з його боку. У цьому разі авізуючий банк тільки перевіряє наявність документів за зовнішніми ознаками. Він не бере на себе жодних зобов'язань щодо гарантії платежу експортеру.

Якщо банк-емітент звертається до авізуючого банку дати підтвердження відкритому акредитиву, тобто додати власну гарантію платежу, то такий банк уже виступає в ролі банку, що підтверджує цей акредитив. Тоді відкритий акредитив має гарантії двох банків, один з яких перебуває в країні експортера, а другий – у країні покупця.

Далі відкритий акредитив підлягає переданню його бенефіціару. Отримавши акредитив, бенефіціар перевіряє відповідність його умовам контракту. У разі невідповідності бенефіціар може сповістити свій банк про умовне прийняття акредитива і вимагати у покупця внесення необхідних змін до його умов. Якщо бенефіціар згоден з умовами відкритого на його користь акредитива, він у встановлені терміни відвантажує товар і, отримавши транспортні документи від перевізника, надає їх разом з іншими документами у свій банк. Банк експортера перевіряє всі документи щодо

їх відповідності умовам акредитива і надсилає їх банку-емітенту для оплати, акцепту або неогоціації. У супроводжувальному листі обов'язково вказується, яким чином має бути зарахована виручка.

Отримавши документи, банк-емітент перевіряє їх, після чого переказує суму платежу банку експортера, дебетуючи рахунок імпортера. Банк експортера зараховує виручку бенефіціару. Імпортер же, одержавши від банку-емітента документи, одержує за ними у власність товари від перевізника.

Банк-емітент може сам виконати акредитив чи уповноважити банк експортера (або інший банк) на виконання акредитива, здійснивши платіж бенефіціару, неогоціацію або акцепт його тратт.

Витрати, пов'язані з відкриттям акредитива, як правило, бере на себе покупець, хоча він може вимагати в експортера, щоб той взяв на себе всі витрати і комісії або їх частину.

При виконанні акредитива не банком-емітентом, а іншим банком (це може бути не банк експортера, а третій банк, що дав підтвердження) останній отримує за акредитивом право на вимогу від емітента платежу на відшкодування своїх виплат бенефіціару максимально швидким способом. Вимога платежу за акредитивом, яка називається *рамбурсом*, може направлятися не тільки банку-емітенту, а й третьому банку, якщо емітент надав йому право здійснити платіж за даним акредитивом. У будь-якому разі банк, на який виставлений рамбурс за акредитивом, є *рамбурсуючим банком*.

Якщо акредитив відкривається як забезпечення платежу за контрактом, що передбачає надання покупцю короткотермінового комерційного кредиту, документи видаються банком-емітентом імпортеру без списання з нього суми платежу. Для експортера це не означає зменшення гарантії платежу, оскільки суму документів, поданих за акредитивом з відстроченим платежем, банк оплатить після настання відповідних строків. Важливо, щоб документи були подані експортером у банк до закінчення строку дії акредитива і підтверджували виконання всіх його умов; у цьому разі зобов'язання банку щодо оплати цього комплекту документів діє до моменту настання строку платежу.

У практиці міжнародних розрахунків розрізняють такі основні форми акредитива:

- *відкличний;*
- *безвідкличний;*
- *непідтверджений та підтверджений;*
- *непокритий та покритий.*

Відкличний акредитив у будь-який час може бути змінений або анульований банком-емітентом за вказівкою сторони, яка дала наказ на відкриття акредитива навіть без попереднього повідомлення бенефіціара. Відкличний акредитив не утворює ніякого правового платіжного зобов'язання банку. Тільки тоді, коли банк-емітент або його банк-кореспондент здійснив платіж за документами, відкличання акредитива залишається без юридичної сили. Отже, відкличний акредитив не надає бенефіціару достатньої гарантії. Він ніколи не підтверджується банком-кореспондентом і може використовуватись лише у ділових відносинах між партнерами, які відомі одне одному як такі, що заслуговують на взаємну довіру.

На сучасному етапі відкличний акредитив використовується дуже рідко. Тому необхідно звертати увагу на те, щоб у дорученні на відкриття акредитива була чітко вказана його форма, бо якщо вона відсутня, то такий акредитив завжди вважається відкличним.

Безвідкличний акредитив дає бенефіціару високий ступінь гарантії того, що його поставки і послуги будуть оплачені, як тільки він виконає умови акредитива. Іншими словами, безвідкличний акредитив, якщо надані документи й додержані всі його умови, є твердим зобов'язанням платежу банку-емітента. Для змінення та анулювання умов безвідкличного акредитива обов'язково необхідна згода як бенефіціара, так і відповідальних банків. Якщо продавець бажає змінити або анулювати окремі умови акредитива, то він повинен вимагати від покупця видачі відповідного доручення банку-емітентові. Без такого доручення прийняття змін, навіть часткових, не дозволяється.

Про відкриття безвідкличного акредитива бенефіціару повідомляється через банк-кореспондент. Останньому банк-емітент, який виконує акредитив, може лише доручити авізувати акредитив бенефіціару або підтвердити його. З точки зору додаткових зобов'язань безвідкличні акредитиви поділяються на підтвержені та непідтвержені.

При *безвідкличному непідтверженому акредитиві* банк-кореспондент лише авізує бенефіціару відкриття акредитива. У цьому разі він не бере ніякого власного зобов'язання щодо платежу і, таким чином, не зобов'язаний його проводити по документах, які надані бенефіціаром, за свій рахунок.

Оскільки бенефіціар може розраховувати виключно на банк-емітент за кордоном, то він погодиться на безвідкличний непідтверджений акредитив лише в тому разі, якщо політичний ризик і ризик переказування коштів незначні. Якщо банк-кореспондент може покладатися на добрі

стосунки з банком, що відкрив акредитив, а також стабільну політичну й економічну ситуацію, то він, як правило, здійснює платіж за документами без підтвердження з метою швидкого проведення операції в інтересах клієнта.

При *безвідкличному підтвердженому акредитиві* банк-кореспондент підтверджує бенефіціару акредитив. Тим самим він зобов'язується здійснити платіж за документами, відповідними акредитиву і поданими в строк. Отже, у цьому разі бенефіціар поряд з зобов'язанням банку, що відкрив акредитив, має юридично рівноцінне і самостійне зобов'язання банку-кореспондента здійснити платіж. Тому ступінь забезпечення платежу для нього істотно збільшується. Оскільки здебільшого такий акредитив підтверджується банком у країні експортера, політичний ризик і ризик переказування коштів виключаються. У разі виникнення суперечностей між контрагентами місцезнаходження підтверджуючого банку вважається місцем судовиробництва, де використовується місцеве право. При непідтвердженому акредитиві визначальним моментом для вибору місця судовиробництва є місцезнаходження банку, що відкрив акредитив.

Банк-кореспондент завжди може знайти багато причин щодо відхилення доручення на підтвердження акредитива. Тому українським експортерам слід рекомендувати перед укладенням угоди й остаточним підписанням контракту консультуватися в банку з приводу, чи буде останній підтверджувати акредитив тієї або іншої країни, що відкривається тим або іншим банком, і на яких умовах. У такий спосіб можна запобігти неприємним ситуаціям для всіх сторін.

У міжнародній практиці розрахунків безвідкличний, підтверджений власним банком акредитив надає найбільші гарантії експортеру. Валютний ризик, що залишається і після гарантій, може бути застрахований форвардними, ф'ючерсними й опціонними контрактами тоді, коли відомий строк надходження платежу. Якщо дату платежу не визначено з самого початку, то банки, які проводять валютні операції клієнта, можуть запропонувати інші можливості страхування валютних ризиків, наприклад, конвертувати відповідну суму у валюту платежу та зарахувати її на депозит.

Документарні акредитиви можуть бути покритими і непокритими.

Непокритими вважаються такі акредитиви, які підтверджуються банками без попередньо зарезервованих ними коштів клієнтів на своїх рахунках для оплати товару (послуги) за акредитивом. Такі акредитиви вико-

ривуються тоді, коли банки довіряють один одному та своїм клієнтам, а ризики, пов'язані з переказуванням коштів, мінімальні.

Покритими вважаються акредитиви, при відкритті яких банк-емітент попередньо надає в розпорядження виконуючого банку валютні кошти (покриття), що належать імпортеру, на суму акредитива на термін дії зобов'язань банку-емітента з умовою можливості їх використання для платежів за акредитивом. Покриття може надаватися кількома способами:

- кредитуванням на суму акредитива кореспондентського рахунку виконуючого банку в банку-емітенті або іншому банку;
- наданням виконуючому банку права списати всю суму акредитива з рахунку банку-емітента, що ведеться в ньому;
- відкриттям банком-емітентом страхових депозитів або депозитів покриття у виконуючому банку.

Використання покриття призводить до фактичного замороження коштів імпортера на період від відкриття акредитива до виплати коштів за ним. Але такий акредитив має найвищий ступінь гарантії оплати укладеного контракту. В акредитиві, що відкривається банком, має бути чітко вказано, яким способом (з покриттям чи без нього) він виконується.

Якщо форми акредитива розрізняються за ступенем забезпечення бенефіціара, то види і конструкції акредитива розрізняються залежно від його використання. Позитивним є той факт, що акредитивна форма розрахунків у зовнішній торгівлі дає достатньо великий спектр можливостей і для експортера, і для імпортера щодо здійснення платежів. У зв'язку з цим у всіх акредитивах має бути чітко вказано, як вони виконуються: чи за допомогою негайного платежу, чи платежу за рахунок кредиту, чи через акцепт або неогоціацію тратт. Тому залежно від передбачуваного способу платежу використовуються такі види і конструкції акредитива (табл. 8.1):

Таблиця 8.1

Види та способи використання акредитива

Вид акредитива	Спосіб використання
Акредитив з оплатою на пред'явлення (проти документів)	Негайне отримання суми, яка вказується в документах при їх наданні. Платіж готівкою був узгоджений
Акредитив, що передбачає акцепт тратт бенефіціара	Отримання суми, що вказана в документах, при настанні строку платежу. Строк платежу за векселем був узгоджений. Можливе отримання суми облікового процента (дисконта) за векселем після надання документів

Акредитив з розстрочкою платежу	Отримання суми, що вказана в документах, по настанні строку платежу. Строк платежу (без векселя) був узгоджений. Можливе отримання суми облікового процента після надання документів
Акредитив з «червоним застереженням»	Отримання авансу
Револьверний кредитив	Використання в межах установлених часток, що поновлюються. Відвантаження окремими партіями
Акредитив, який передбачає неогоціацію тратт бенефіціара	Отримання суми в будь-якому банку, тобто не тільки в авізуючому
Акредитив «стенд бай» (резервний кредитив)	Використання як інструмента, за всіма ознаками подібного до банківської гарантії
Переказний кредитив	Забезпечення власних постачальників

Окрім зазначених видів, у практиці міжнародних розрахунків також використовуються специфічні конструкції кредитива (табл. 8.2).

Таблиця 8.2

Специфічні види кредитива та способи їх використання

Конструкція кредитива	Спосіб використання
Акредитив «бек ту бек»	Комерсант-посередник дає повноваження своєму банку відкрити кредитив на користь постачальника. Цей кредитив базується на непереказному кредитиві, який був відкритий на користь комерсанта-посередника.
Перевідступлення виручки за кредитивом (цесія)	Повне або часткове перевідступлення виручки за кредитивом комерсантом-посередником на користь свого постачальника

Перевідступлення виручки за кредитивом (цесія) Повне або часткове перевідступлення виручки за кредитивом комерсантом-посередником на користь свого постачальника

Акредитив з оплатою після пред'явлення (платіжний) найчастіше застосовується в міжнародних розрахунках. Розрахунки з бенефіціаром здійснюються банком-платником безпосередньо після подання документів, які відповідають умовам кредитива. Послідовність проведення операції за кредитивом з оплатою після пред'явлення див. на рис. 8.5.

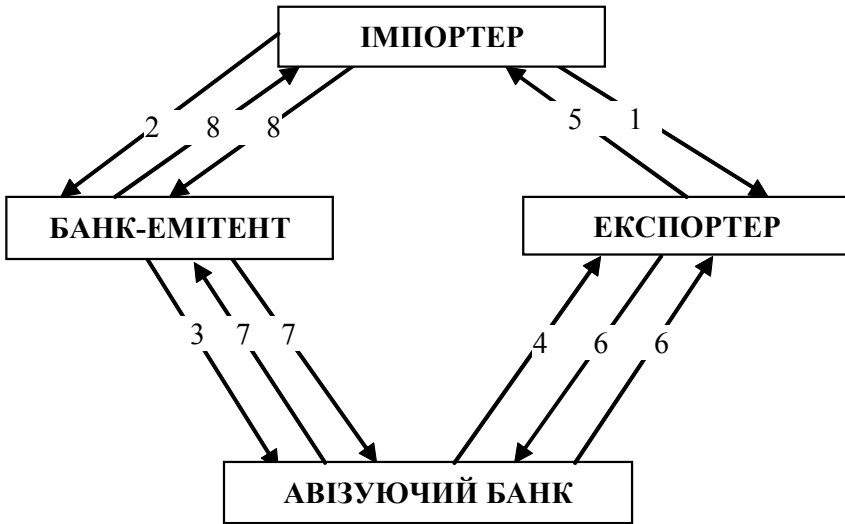

Рис. 8.5. Розрахунки за платіжним акредитивом

Позначення:

- 1 – укладення договору;
- 2 – доручення на відкриття акредитива;
- 3 – повідомлення про відкриття акредитива;
- 4 – підтвердження акредитива;
- 5 – поставка товару;
- 6, 7, 8 – передання документів, платіж.

Банки мають право на певний час для перевірки документів, який не може перевищувати семи банківських робочих днів після дати отримання документів. Оперативна перевірка документів дає змогу бенефіціару отримати платіж або повідомлення про причини відмови в оплаті документів у прийнятні терміни. Тривала перевірка документів затримує платежі і впливає на ставлення клієнтів, у тому числі і банків-кореспондентів, до роботи банку в цілому.

Якщо виконуючий банк виявляє, що документи не відповідають умовам акредитива, він зобов'язаний повідомити про це бенефіціара не пізніше сьомого банківського робочого дня після дати отримання документів. У цьому разі, якщо бенефіціар є клієнтом виконуючого банку, він має можливість виправити деякі розбіжності в документах і подати їх знову.

Якщо ж внесення поправок з будь-яких причин неможливе, у міжнародній банківській практиці використовуються такі варіанти дій:

1. Виконуючий банк повідомляє банк-емітент про виявлені розбіжності і просить його, незважаючи на це, уповноважити на виплату.

2. Виконуючий банк пропонує бенефіціару відправити документи в банк-емітент на ухвалення тому, хто віддав наказ відкрити акредитив, що за своєю економічною сутністю ідентично інкасовій формі розрахунків, оскільки саме покупець після ознайомлення з документами приймає остаточне рішення про їх оплату.

3. Виконуючий банк може (однак це не є його обов'язком) оплатити документи «умовно» («під резерв»). При цьому якщо покупець або банк-емітент повідомляє про відмову оплатити документи з розбіжностями, бенефіціар зобов'язаний відшкодувати банку суму платежу, а також комісійні витрати і нараховані відсотки.

У платіжному акредитиві має бути вказівка стосовно тратти: чи потрібне її використання, чи ні. Якщо тратта потрібна, то вона має бути виставлена після пред'явлення бенефіціаром на виконуючий банк і подана до сплати разом з іншими документами. Тратта в платіжних акредитивах виконує допоміжну роль, що підтверджується відкриттям значної кількості подібних акредитивів, які не вимагають виставлення тратт.

Акредитив, що передбачає акцепт тратт бенефіціара (акцептний акредитив). Назва цього виду акредитива говорить сама за себе. При акредитиві з акцептом тратт бенефіціар може вимагати, щоб після виконання умов за акредитивом переказний вексель, який він виставив на покупця, був йому повернений банком-емітентом, що відкрив акредитив, або банком-кореспондентом, що його акцептував. Замість платежу відбувається акцепт тратти.

Акцептовану тратту бенефіціар може передати своєму банку або для оплати в день настання строку, або, якщо він хоче одразу мати гроші, для дисконтування. Як правило, тратта зберігається в банку до настання відповідного строку платежу.

Тратта за акредитивом, що передбачає її акцепт, має строк дії від 60 до 180 днів. За зберігання тратти в банку та за її облік стягуються відповідні комісійні. Вони нараховуються в день акцепту тратти, однак за погодженням сторін в акредитиві може бути вказано, що комісійні сплачує імпортер. У цьому разі після обліку векселя продавець отримує суму векселя у повному обсязі, а сума комісійних буде дебетована з банку-емітента і покупця відповідно. Якщо ж в акредитиві немає вказівок на сплату комісійних, то витрати відносять за рахунок бенефіціара, який отримує тільки чисту суму виручки за мінусом комісійних.

Утримувач акцептованої тратти при настанні терміну погашення буде її пред'явником, якщо вона йому повернена акцептованим банком. Пред'явником може бути й інший банк, якщо він зробив облік тратти або зберігав її у своєму «портфелі». При настанні терміну погашення утримувач тратти пред'явить її в банк, який зробив акцепт для розрахунків, при цьому кінцевий рамбурс проводиться банком-емітентом.

З самого початку появи цього виду акредитива його метою було гарантування імпортеру термінів платежу: поки настане час сплати, він уже зможе продати товар і за рахунок виручки сплатити акцепт. Таким чином, імпортер позбавляв себе необхідності шукати гроші (кредит) на відповідну угоду.

Акредитив з розстрочкою платежу. Використовуючи цей вид акредитива, бенефіціар отримує платіж не проти наданих документів, а в дещо пізніший термін, який визначений в акредитиві і при цьому, якщо подані документи відповідають умовам акредитива, бенефіціар отримує письмову згоду банку-емітента здійснити платіж у визначений час. Так само, як і акцептний акредитив, акредитив з розстрочкою платежу дає змогу імпортеру вступати у володіння документами значно раніше, ніж буде проведений платіж.

Однак між цими видами акредитива є відмінності. Акредитив з розстрочкою платежу не може бути дисконтований подібно до векселя, оскільки тут є тільки бухгалтерська вимога. Вимогу з розстрочкою платежу банк може, однак, за відповідних умов авансувати. Це, як правило, можливо тільки для банку-емітента або банку, що підтвердив акредитив. Разом з тим акредитив з розстрочкою платежу з погляду комісійної винагороди може бути вигіднішим для бенефіціара, ніж акредитив з акцептом тратт.

Акредитив з «червоним застереженням» являє собою акредитив зі спеціальною умовою (вона спочатку виділялася червоним чорнилом), яка дозволяє авізуючому або підтверджуючому банку авансувати бенефіціара до подання обумовлених в акредитиві документів. Іншими словами, цей акредитив застосовується як метод фінансування до відвантаження товару. Він передбачає виплату відповідної суми авансу. Аванс може знадобитися бенефіціару для закупівлі та оплати призначеного для експорту товару (перед його відвантаженням покупцеві).

Авізуючий (підтверджуючий) банк може надати бенефіціару аванс (кредит) на двох основних типах «червоної» умови:

1) на незабезпеченій, або чистій, умові. У цьому разі авансування здійснюється проти простої заяви бенефіціара щодо необхідності авансу для оплати за попереднє відвантаження товару;

2) на забезпеченій умові, яка ще називається «зеленою». Авансування здійснюється проти зобов'язання бенефіціара закупити товар і подати в банк відповідні документи (складські квитанції і розписки, акти про приймання і здавання, розписки в отриманні авансового платежу тощо) разом зі страховим полісом, що покриває ризик пожежі, а також зобов'язанням бенефіціара подати в строк коносамент або інші документи, які свідчать про відвантаження товару.

Виплата авансу хоч і проводиться з коштів банку-кореспондента, але під відповідальність банку-емітента. Якщо продавець не подасть у строк документи про відвантаження товару або не погасить аванс, банк-кореспондент має право дебетувати банк-емітент на суму авансу (разом із нарахованими відсотками), тобто набуває чинності право регресу. Банк-емітент утримує цю суму з наказодавця акредитива.

Револьверний акредитив застосовується тоді, коли покупець віддає розпорядження поставляти замовлений товар частинами через відповідні проміжки часу (договір про поставки партіями). Револьверний акредитив покриває вартість часткових поставок і може мати, наприклад, таке застереження:

«Сума акредитива 100 000 дол., десять разів автоматично поновлюється до суми в 1 100 000 дол.»

Після використання перших 100 000 дол. автоматично набуває чинності наступний частковий платіж і так далі до загальної суми 1,1 млн дол.

У револьверному застереженні, як правило, фіксуються конкретні терміни використання окремих траншів. Найчастіше револьверні акредитиви передбачають автоматичний порядок відновлення сум акредитива (квоти) через відповідний проміжок часу у міру використання акредитива або поновлення його до початкової суми (квоти) після кожного використання.

Розрахунки за револьверним акредитивом можуть здійснюватися на кумулятивній або некумулятивній основі:

- *кумулятивний варіант* означає, що суми невикористаних або частково невикористаних часток можуть додаватися до наступних сум;
- при *некумулятивному варіанті*, навпаки, подальше використання своєчасно невикористаних часткових сум не дозволяється і до наступних сум не додається.

Визначальною перевагою револьверних акредитивів є те, що не потрібно на кожен партію товару відкривати (поновлювати) новий акредитив, крім того, отримується економія на канцелярських та інших витратах.

Акредитив, який передбачає неогоціацію тратт (комерційний акредитив). Неогоціація являє собою купівлю-продаж векселів та інших цінних

паперів, які користуються попитом на ринку. Негоціуючим акредитивом називають комерційний (товарний) акредитив, який виставляється банком-емітентом у його національній валюті та адресований безпосередньо бенефіціару акредитива. Доставляння адресату відбувається в основному через посередництво банку-кореспондента. У кредитному листі, який банк-емітент відправляє бенефіціару з повідомленням, він дає повноваження останньому виставити вексель на нього, на іншого трасата, вказаного в акредитиві. Цей вексель може бути пред'явлений бенефіціаром разом з оригіналом кредитного листа, де вказується також перелік документів, для неогоціації банку.

За умови подання банком правильно оформлених документів банк-емітент гарантує оплату за векселем. Практично кожний комерційний акредитив припускає неогоціацію тратт у будь-якому банку, за винятком випадків, коли неогоціація конкретним банком заборонена умовами акредитива. У рідкісних випадках вибір обмежується якимись конкретними банками. Таким чином, неогоціуючий акредитив відрізняється від платіжного та акцептного тим, що тратти виставляються не на банк-посередник (авізуючий або підтверджуючий), а на банк-емітент (причому останнє переважає).

Акредитиви з неогоціацією тратт можуть оплачуватись як негайно, так і при настанні відповідного терміну. При цьому банк-емітент оплачує документи й акцептує тратти. Трапляються випадки, коли виконуючий банк може при проходженні документів здійснити їх неогоціацію (купівлю), надаючи грошові кошти бенефіціару достроково. Банк, що здійснює неогоціацію, бере з бенефіціара відсотки, які нараховуються за період між датою неогоціації і датою фактичного платежу від банку-емітента.

Неогоціація може бути здійснена:

1) з правом регресу, тобто бенефіціар кредитується «під резерв». Бенефіціар отримує гроші ще до того, як банк-емітент перевірить відповідність документів умовам акредитива і дасть своє підтвердження на оплату. У цьому разі, перед тим, як здійснити проплату коштів бенефіціару, неогоціуючий банк оцінює його кредитоспроможність;

2) без права регресу, тобто суму, яку сплачують на користь бенефіціара, неогоціуючий банк може пізніше вимагати від нього для повернення. Якщо неогоціацію здійснює підтверджуючий банк, то купівля документів завжди здійснюється без права регресу на бенефіціара. При цьому тип векселя, що використовується, не відіграє суттєвої ролі.

Акредитив з неогоціацією тратт аналогічно акредитиву з розстрочкою платежу та акцептному акредитиву надає широкі можливості для негайного фінансування бенефіціара як з правом регресу, так і без нього.

На відміну від існуючої практики для інших акредитивів, оплата комісій за комерційним акредитивом з неогоцією тратт, які виставляються за кордоном і оплачуються у валюті країни банку-емітента, здійснюється за рахунок бенефіціара.

Акредитив «стенд-бай», або його ще називають *резервним акредитивом*, за своєю сутністю схожий з умовною гарантією, яка надається банком-емітентом. Він застосовується, насамперед, у США, оскільки за законодавством цієї країни більшість банків штатів не можуть надавати гарантії, у зв'язку з чим вони виписують акредитиви «стенд-бай». Разом з цим, в Європі цей вид акредитива стає досить поширеним.

Акредитиви «стенд-бай» через свій документарний характер підпадають під Уніфіковані правила документарних гарантій (УПДГ ст. 1,2).

За допомогою резервних акредитивів можуть бути гарантовані такі платежі та послуги:

- виплата за векселями, які підлягають оплаті після пред'явлення;
- погашення банківських кредитів;
- оплата товарних поставок;
- виконання договорів підряду на проведення робіт або на дання послуг.

Резервний акредитив заснований на концепції відмови наказодавця від виконання своїх зобов'язань за контрактом. Бенефіціар резервного акредитива має право на проведення розрахунків тільки у разі небажання або неспроможності покупця оплатити товар або надані послуги. Так, якщо наказодавець не виконає гарантованого платіжного зобов'язання, бенефіціар може спонукати банк-емітент зробити це, подавши у комплекті документів заяву про невиконання наказодавцем своїх зобов'язань.

На відміну від документарних акредитивів, які забезпечують, насамперед, інтереси експортера, резервний акредитив як інструмент забезпечення платежу є більш гнучким та універсальним. Зокрема, резервний акредитив може використовуватись аналогічно документарному акредитиву для додаткового забезпечення платежів на користь експортера, скажімо при розрахунках у формі інкасо або банківського переказу. Але такий акредитив може бути забезпеченням повернення раніше сплаченого імпортером авансу або сплати штрафів на користь імпортера при неналежному виконанні експортером умов контракту, тобто захищати інтереси імпортера, виступаючи аналогом авансової гарантії або гарантії виконання.

Резервний акредитив застосовується практично до будь-якої угоди. Його можна використати замість гарантій виконання контрактів, виконання договорів підряду на роботи і послуги, оплати товарних поставок. Його випускають також для гарантування банківських кредитів або як

гарантії однієї фірми іншою за міжфірмовим кредитуванням. У широкому розумінні резервний акредитив слугує для покриття ризиків невиконання, пов'язаних з традиційними документарними акредитивами.

Переказний (трансферабельний) акредитив орієнтований на потреби міжнародної торгівлі. Він дозволяє торговельному посереднику передати своє право на отримання коштів з акредитива клієнту-постачальнику і тим самим дає змогу йому оформлювати угоди з обмеженим використанням власних коштів. При цьому торговельному посереднику його покупець виставляє безвідкличний акредитив, який має бути чітко визначений як трансферабельний (рис. 8.6).

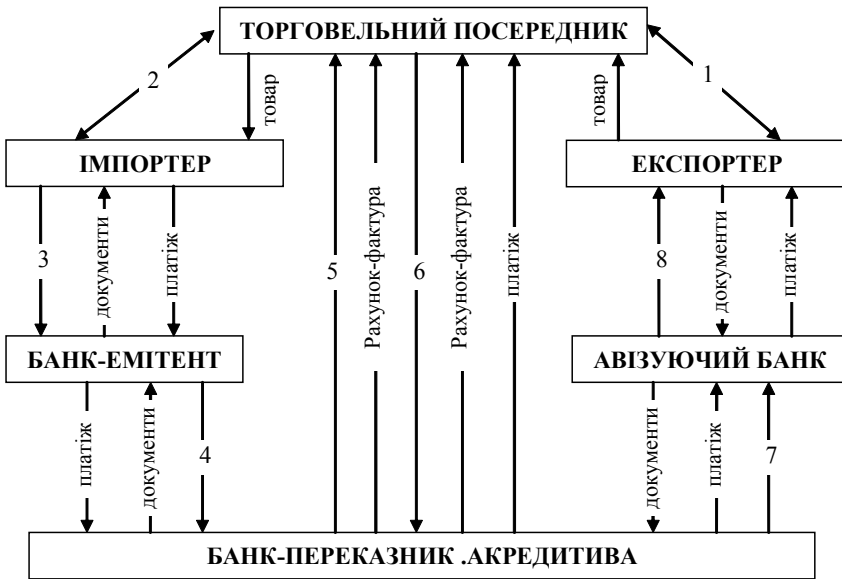

Рис. 8.6. Розрахунки за переказним акредитивом

Позначення: 1 – договір; 2 – договір; 3 – доручення на відкриття основного акредитива; 4 – повідомлення на відкриття основного акредитива; 5 – підтвердження основного акредитива; 6 – доручення на переказування акредитива; 7 – повідомлення про відкриття переказного акредитива; 8 – підтвердження переказного акредитива.

За своєю сутністю трансферабельний акредитив являє собою зобов'язання банку, за яким бенефіціар (перший бенефіціар) може уповноважи-

ти обслуговуючий його банк передати своє право на отримання коштів повністю або частково одному або кільком постачальникам (другому бенефіціару).

Після отримання від банку повідомлення про відкриття такого акредитива торговельний посередник може доручити банку переказати акредитив на свого постачальника або другого бенефіціара. При цьому переказування має відповідати умовам першого акредитива, за деякими винятками.

1. Назва й адреса наказодавця акредитива може бути замінена на назву й адресу першого бенефіціара (посередника). Це дає змогу приховати особу первинного покупця від другого бенефіціара.

2. Сума акредитива (і ціна за одиницю товару) може бути зменшена, що дасть змогу першому бенефіціару отримати свій прибуток.

3. Термін дії акредитива і період відвантаження можуть бути скорочені, що дає змогу першому бенефіціару мати час для подання документів за акредитивом після того, як їх подав другий бенефіціар.

4. Перший бенефіціар може замінити рахунки-фактури, а також тратти другого бенефіціара на свої власні. Однак, обмінюючи ці документи, банк має розраховувати на оперативне співробітництво торговельного посередника: якщо він не надасть зазначених документів на першу вимогу, на адресу банку-емітента можуть бути відправлені рахунки-фактури другого бенефіціара. Для запобігання подібних ситуацій банк часто вимагає від торговельного посередника надання рахунків-фактур одночасно з дорученням на переказування акредитива.

Трансферабельний акредитив може бути переказаний лише один раз, тобто другий бенефіціар не може переказати його третьому бенефіціару. Однак «зворотний переказ» другим бенефіціаром першому бенефіціару не є другим переказом акредитива. Обмеженні можливості переказування акредитива спрямовані на те, щоб зменшити зловживання і помилки при переоформленні документів.

Трансферабельний акредитив має низку переваг для посередників. По-перше, він дає змогу посередникові не використовувати своїх власних грошових коштів і кредитних можливостей банку. Це особливо важливо, коли банк посередника неохоче надає кредити на його користь. По-друге, переказні акредитиви можуть бути використані в такий спосіб, що покупцеві залишається невідомою особа першого постачальника. Це важливо, якщо посередник сподівається на укладення подібних угод у майбутньому. Для цього він повинен звернути увагу на те, щоб основний акредитив не передбачав ніяких документів, котрі могли б мати ім'я першого постачальника.

У розрахунках між контрагентами трапляється, що торговельний посередник хотів би переказати свою вимогу за акредитивом якому-небудь постачальникові, хоча умови акредитива не допускають переказування або можливе переказування акредитива порушує положення ст. 54д Уніфікованих правил для документарних акредитивів. Тоді він може скористатися двома конструкціями переказного акредитива, які щодо надійності не рівноцінні останньому і які використовуються банками лише за відповідних умов. До них належать:

- акредитив «бек ту бек» (компенсаційний);
- перевідступлення виручки з акредитива (цесія).

Акредитив «бек ту бек» називається ще компенсаційним акредитивом і являє собою другий акредитив, який гарантується першим, що називається основним. Бенефіціар за першим акредитивом, як правило, є посередником, який, у свою чергу, відкриває акредитив на користь постачальника товару. Компенсаційний акредитив незалежний від першого відкритого акредитива, хоча останній і є його першоосною.

Акредитив «бек ту бек» використовується тоді, коли бенефіціар бажає надати банківське зобов'язання своєму постачальникові, коли переказування акредитива неможливе або коли перший акредитив невідкритий як «переказний». Можливі також і обмеження, що впливають з контракту, в якому містяться статті, відмінні від статей контракту перепродажу. Конструкція компенсаційного акредитива містить у собі власний ризик, і це потребує особливого вивчення ділової репутації контрагента.

Даний акредитив використовується здебільшого при реекспортних операціях і за компенсаційними угодами. Практика застосування таких акредитивів обмежується в основному зустрічним виставленням акредитивів контрагентами одне одному в тому ж самому банку. При цьому умови обох акредитивів повинні збігатися до дрібниць, за винятком цін і рахунків-фактур. При переданні виручки за акредитивом бенефіціар асигнує всю виручку або частину її за акредитивом постачальнику.

Процедура відкриття акредитива «бек ту бек» досить проста. Спираючись тільки на наявність існуючого на його користь акредитива, банк комерсанта-посередника відкриває зустрічний акредитив на користь постачальника. При цьому банк обов'язково залишає за собою право бути місцем платежу за новим акредитивом. Інакше він може втратити суму акредитива, якщо документи загубляться на шляху між банком-кореспондентом та ним самим.

Банк також наполягатиме на гарантованому безперешкодному обміні рахунками-фактурами, оскільки основний акредитив, відкритий на ко-

ристь комерсанта, використати за виставленим постачальником рахунком із зустрічного акредитива неможливо. Дотримання термінів і відповідність документів відіграють вирішальну роль для контролю за угодою й одночасного отримання виручки. Тому багато банків не відкривають компенсаційних акредитивів, якщо перший акредитив не був відкритий або підтверджений ними.

Наказодавець компенсаційного (і бенефіціар першого) акредитива після заміни отримує різницю між вартістю рахунків-фактур та тарифами. Це його дохід.

Різновидом акредитива «бек тубек» є «зворотний» акредитив. Процедура виконання цього акредитива аналогічна згаданій вище, за одним винятком: посередник просить свій банк відкрити другий акредитив для свого контрагента як зворотний. Усі документи за двома акредитивами (за винятком рахунків і тратт) повинні повністю збігатися. Однак необхідно враховувати, що не всі банки мають бажання відкривати подібні акредитиви. Таке бажання виникає тільки тоді, коли посередник вважається надійним і спроможним виконати свою частину операції і коли вона не перевищує ліміту за документарними операціями або за кредитною лінією, відкритою на установу посередника. Відповідно банк, оскільки він при цьому додатково ризикує, заінтересований у виконанні обох акредитивів у себе.

Якщо з самого початку посередник вважає за потрібне не оголошувати імена виробника і кінцевого покупця кожному з них, то перший акредитив не повинен мати документів, що розкривають адресу постачальника, а другий — адресу кінцевого покупця. А оскільки зворотний акредитив є самостійною операцією і не пов'язаний з переказуванням акредитива, то його виконання здійснюється так само, як і у випадку простого акредитива. Усі обов'язкові документи виробник надає у свій банк, який після їх перевірки відправляє комплект документів у банк-емітент цього акредитива. Останній відносить відповідну суму в дебет рахунку посередника. На цій же стадії здійснюється обмін рахунками і траттами, оскільки перший акредитив, відкритий на користь посередника, не може бути виконаний з простим використанням рахунків і тратт постачальника. Далі документи використовуються для виконання першого акредитива і виручка кредитується посереднику. Як і за трансферабельними акредитивами, дохід посередника складається з різниці між сумами рахунків.

Перевідступлення виручки за акредитивом (цесія) являє собою другу конструкцію переказного акредитива. Бенефіціар за акредитивом може перевідступити виручку за акредитивом повністю або частково на користь

субпостачальника (зробити цесію). Той факт, що в акредитиві не вказано, що він є переказним, не стосується права *цесії*: за дорученням бенефіціара за акредитивом цесіонер (субпостачальник) отримує від банку заяву, в якій останній обіцяє йому сплатити відповідну суму з тих коштів, що надійшли в розпорядження за акредитивом. Іншими словами — цесія, це перевідступлення виручки або способ, за допомогою якого цедент (бенефіціар за акредитивом) може дати безумовне зобов'язання за акредитивом цесіонеру (безпосередньому постачальнику товару, якщо бенефіціар за акредитивом виступає в ролі посередника або субпостачальника) в тому, що його частина виручки з акредитива буде перерахована йому за допомогою авізуючого або підтверджуючого банку.

Цю можливість використовують промислові підприємства, які перевідступають частину виручки за акредитивом субпостачальникам напівфабрикатів, матеріалів, деталей тощо. Вказівка в акредитиві на те, що він є переказним, не повинна зачіпати права бенефіціара перевідступити частину виручки, на яку він має або може мати право за акредитивом.

Подання документів у разі цесії на відміну від переказного акредитива залишається справою бенефіціара. Звідси цесія — лише умовне забезпечення: сплата відбувається тільки після здійснення платежу за акредитивом, а цесіонер не має ніякої гарантії, що бенефіціар за акредитивом у строк надасть документи, які відповідають умовам акредитива. Отже, перевідступлення виручки за акредитивом передбачає довірчі відносини між цесіонером і бенефіціаром акредитива. Необхідно також враховувати, що цесія виручки не означає перевідступлення права працювати за самим акредитивом.

Для передання права вимоги згода боржника не потрібна, цілком достатньо згоди між цедентом і цесіонером, у відносинах між якими цесія вважається такою, що відбулася в момент укладення угоди про неї. Для третіх осіб і самого боржника вона стає дійсною з моменту повідомлення останнього про те, що вона відбулася, після чого боржник стає зобов'язаним щодо нового кредитора.

Банки не мають права ігнорувати повідомлення про перевідступлення виручки. Вони підтверджують отримання повідомлення без відповідальності зі свого боку, посилаючись на те, що після пред'явлення документів заявка бенефіціара на перевідступлення буде прийнята до розгляду або (якщо вона вже надійшла) передають безумовне зобов'язання з їхнього боку. Як правило, виконуючий банк видає гарантійний лист з умовним зобов'язанням. Така форма досить зручна, якщо в майбутньому передбачається зміна валюти платежу.

Передаючи право вимоги, цедент відповідає тільки за здійснення цього права за умови, що така додаткова гарантія не передбачена угодою про цесію. Обов'язки боржника щодо нового кредитора існують у тих самих межах, що й до першого, тому боржник може пред'явити цесіонеру заперечення, які він мав до першого кредитора (цедента).

Після укладення угоди і підписання контракту сторонами імпортер дає доручення банку про відкриття акредитива на користь продавця (експортера). У дорученні імпортер просить банк дати постачальнику товару зобов'язання здійснити платіж. Банк виконує це доручення лише тоді, коли акредитиводавець має відповідні активи або кредитну лінію, відкрити в ньому.

Імпортер повинен дуже ретельно сформулювати умови акредитива. Якщо йому бракує досвіду в складанні акредитивних доручень або самих акредитивів, які мають певні нюанси, він мусить звернутися за консультацією до банківського спеціаліста. Мова йде не тільки про те, щоб умови платежу постачальника були відображені у формі і виді акредитива; не менш важливо, щоб були враховані власні потреби імпортера. Повні й чіткі умови акредитива сприяють своєчасному відвантаженню замовленого товару в належному стані і за договірною ціною або наданню послуги відповідно до домовленостей.

Необхідність ретельного формулювання умов акредитива обумовлюється ще принципом його незалежності від основної угоди: акредитив за своєю природою — це угода між сторонами, яка юридично відокремлена від договору купівлі-продажу. Для банку це означає, що він перевіряє документи незалежно від товарної угоди, яка лежить в основі акредитива, тобто банки мають справи тільки з документами, а не з товарами, послугами і/або іншими видами виконання зобов'язань, яких стосуються документи.

Якщо банк відкрив акредитив, то єдиною умовою для початку виконання його платіжного зобов'язання є подання у строк документів, що відповідають умовам акредитива. Акредитиводавець не може перешкоджати оплаті документів через те, що поставки товару або інші дії бенефіціара, як йому здається, не виконуються відповідно до контракту.

Для полегшення складання акредитивного доручення банки дають імпортеріві спеціальний бланк заяви на відкриття акредитива.

Бланк заяви на відкриття акредитива заповнюється наказодавцем акредитива щонайменше у трьох примірниках. У заяві вказуються всі необхідні реквізити:

- 1) номер рахунку клієнта — наказодавця акредитива, з якого списується сума іноземної валюти для відкриття акредитива;

- 2) номер поточного рахунку, з якого оплачуються комісійні та інші накладні витрати банку (поштово-телеграфні витрати);
  - 3) форма акредитива (відкличний чи безвідкличний);
  - 4) спосіб передання бенефіціару повідомлення про відкриття акредитива (залежно від термінів виконання — поштою або телеграфом);
  - 5) назва і сума іноземної валюти цифрами та прописом;
  - 6) назва авізуючого банку;
  - 7) назва банку, який виконує акредитив (точна і повна назва виконуючого банку іноземною мовою, адреса);
  - 8) назва й адреса бенефіціара (іноземною мовою);
  - 9) термін дії акредитива (дата закінчення терміну завжди вважається останнім днем, коли бенефіціар може використати акредитив, тобто надати документи);
  - 10) часткова поставка/перевантаження (якщо часткова поставка або перевантаження не передбачається, то це має бути чітко вказано в акредитиві);
  - 11) термін відвантаження, термін платежу;
  - 12) назва товару (банки не повинні приймати дуже детальний опис товару в акредитиві; щоб запобігти помилкам і непорозумінню, вказуються тільки головні ознаки товару, його маса і ціна);
  - 13) умови поставки товару (використовуються тлумачення правил ІНКОТЕРМС);
  - 14) перелік необхідних для оплати документів (рахунок-фактура, страхові документи, транспортні документи тощо);
  - 15) підпис замовника;
  - 16) інші реквізити, які строго відповідають умовам контракту.
- Усі вказані реквізити перевіряє співробітник відділу імпорتنих акредитивів банку-емітента, отримавши від наказодавця акредитива заяву на його відкриття. Якщо перелік документів не вміщується на бланку заяви на відкриття акредитива, наказодавець використовує додаток до умов акредитива, який складається на окремому аркуші в такій самій кількості примірників, як і сама заява. Оригінал цього додатку підписується уповноваженими особами наказодавця і скріплюється печаткою так само, як і при оформленні акредитива.

ЗАЯВА НА ВІДКРИТТЯ АКРЕДИТИВА № _____

(Назва організації)		Бенефіціар
(Назва банку)		(назва та адреса)
Дата		Дата та місце закінчення терміну акредитива
Просимо Вас відкрити по телеграфу повітряною поштою		
безвідкличний трансферабельний документарний підтверджений		Сума (цифрами та прописом)
Авізуючий банк		Акредитив виконується (ким)
Підтверджуючий банк		через платіж акцепту неогоціацію проти подання документів, які вказуються нижче і тратт(и) бенефіціара терміном виставлених (ої) на
Часткові відвантаження дозволені		
Перевантаження дозволені		
не дозволені		не дозволені
Відвантаження (відправлення) прийняття до _____ з/у _____ для транспортування у _____		
Опис товару й умови постачання _____		
Перелік документів _____		
Переказ валютних коштів за кордон відповідає основній діяльності підприємства, не суперечить його Статуту.		
Спеціальні інструкції _____		
Документи мають бути надані в термін _____ днів після виписки відвантажувальних документів, але у межах терміну дії акредитива.		
Просимо списати покриття за акредитивом з нашого рахунку № _____		
Комісія кореспондента та інші витрати з нашого рахунка № _____		
М.П.		Генеральний директор Головний бухгалтер

Якщо існує необхідне покриття угоди або ліміти кредитування до доручення на відкриття немає ніяких зауважень, то акредитив відкривається. Банк, що відкрив акредитив, у більшості випадків направляє його для

авізування у банк-кореспондент, котрий, як правило, перебуває в країні бенефіціара. Лише в особливих випадках повідомлення надсилається безпосередньо на адресу бенефіціара. Покупець отримує повідомлення про виконання як підтвердження відкриття акредитива.

На першому етапі роботи з заявою на відкриття імпортного акредитива після подання її в банк наказодавцем і перевірки правильності її оформлення визначається спосіб виконання цього акредитива і встановлюються авізуючий і виконуючий банки. Акредитив залежно від фінансових інтересів уповноваженого банку може бути відкритий на інший іноземний банк, а не на той, що вказаний наказодавцем у заяві на відкриття. Така зміна можлива тільки після отримання згоди наказодавця акредитива за умови, що останній узгодив це питання з бенефіціаром і отримав його згоду на зміну авізуючого і виконуючого банків. На бланку заяви на відкриття акредитива робиться відповідний напис, у якому вказуються прізвище і посада співробітника установи — наказодавця акредитива, з яким погоджене це питання.

Співробітник банку наказодавця на основі поданої заяви заповнює акредитив і після узгодження авізуючого і виконуючого банків повертає цей акредитив разом із заявою співробітникові відділу імпортних акредитивів банку-емітента. Отримавши заяву і перевібивши правильність заповнення акредитива, співробітник відділу імпортних акредитивів спочатку перевіряє візу відповідальної особи валютного відділу про наявність коштів на валютному рахунку наказодавця акредитива в банку. Після цього він формує акредитивне досьє (заява і сам акредитив), реєструє його в спеціальному журналі за встановленою формою, яка передбачає присвоєння порядкового номера, а також указується термін його дії, назва наказодавця, сума в іноземній валюті.

Спосіб виконання акредитива, так само, як і визначення авізуючого і виконуючого банків, встановлюється відповідно до інструкцій наказодавця акредитива і наявності у банку-емітенті кореспондентських рахунків за кордоном. Термін дії акредитива визначається, як правило, місцезнаходженням виконуючого банку.

Для експортера та імпортера процедура використання акредитива являє собою багатоетапний процес, який складається з цілої низки перевірок та дій. Після того як експортер у строк відправив товар або надав відповідні послуги, він ретельно перевіряє відповідність документів умовам акредитива.

Продавець, а потім і банк експортера повинні дійти висновку, що всі необхідні документи є в наявності, не порушують умов акредитива і не

суперечать один одному. Це пов'язано з тим, що банк, приймаючи рішення про прийняття або неприйняття документів, дотримується принципів строгої відповідності цих документів умовам акредитива і дотримання термінів виконання.

Принцип строгої відповідності документів означає, що банк мусить ретельно перевіряти відповідність тексту поданих документів тексту умов акредитива і може робити платіж тільки проти документів, відповідних акредитиву. Навіть якщо основна угода виконана згідно з договором, банк повинен прийняти лише ті документи, які абсолютно відповідають акредитиву. Документи, які за зовнішніми ознаками суперечать один одному, розглядаються як такі, що не відповідають за зовнішніми ознаками умовам акредитива. Якщо будуть подані для перевірки документи, які не вказані в акредитиві, вони не перевіряються банком. Банк у цьому разі або повертає їх відправнику або передає імпортеру без відповідальності за правильність їх оформлення.

Принцип суворого дотримання термінів вимагає, щоб указана в акредитиві дата закінчення терміну для подання документів і останній термін відвантаження товарів суворо дотримувались. За документами, які надійшли пізніше вказаного терміну, банк має право не платити. Якщо в акредитиві не вказана остання дата подання документів, тоді вона збігається з датою закінчення терміну акредитива. Термін між датами видачі відвантажувальних документів та їх подання в банк повинен становити максимум 21 день, якщо акредитивом не передбачено більший проміжок часу.

Якщо дата закінчення терміну акредитива припадає на вихідні або святкові дні, то термін подання документів подовжується до наступного робочого дня. Разом з тим банки не приймають транспортних документів, у яких вказується більш пізня дата їх видачі, ніж дата закінчення терміну акредитива. Останньої дати відвантаження, зафіксованої в акредитиві, таке подовження не стосується, і термін 21 день за акредитивом, який не має кінцевої дати відвантаження, не подовжується.

Під час перевірки поданих бенефіціаром документів співробітниками виконуючого банку можуть бути виявлені розбіжності з:

- ✎ умовами акредитива або в їх оформленні. До таких розбіжностей належать:
  - ✎ неправильно оформлені транспортні документи;
  - ✎ відсутність у транспортному документі вказівок про оплату фрахту або інших транспортних витрат;
  - ✎ неправильний розмір суми оплати за акредитивом;
  - ✎ страхування пізніше дати відвантаження товару;

- ✎ характеристика товару в рахунку не відповідає умовам акредитива;
- ✎ вага і ціна товару, що вказані в документах, не відповідають умовам акредитива;
- ✎ у рахунку вказані витрати, не передбачені умовами акредитива;
- ✎ не подані оригінали деяких документів або необхідна кількість їх копій.

Виконуючий банк не може взяти такі документи до виконання. Документи повертаються бенефіціару на доопрацювання для переоформлення у супроводі спеціального листа, в якому вказуються всі виявлені розбіжності. Також повертаються на доопрацювання бенефіціару і документи, подані до оплати після закінчення терміну дії акредитива.

Разом з тим у більшості випадків шукають альтернативні рішення, оскільки загальне повернення документів суперечить економічним інтересам як бенефіціара, так і покупця. На практиці використовуються три основні варіанти рішення:

- 1) банк-кореспондент повідомляє банку-емітенту по телексу про невідповідність і просить його все ж дозволити здійснити оплату;
- 2) банк-кореспондент пропонує бенефіціару відправити документи в банк-емітент на інкасо. У цьому разі покупець, сплативши вартість товару, стає володарем документів;
- 3) банк-кореспондент може оплатити документи «умовно». Якщо покупець або банк-емітент не заявить про свою готовність оплатити документи, які мають недоліки, бенефіціар зобов'язаний повернути суму акредитива банку (включаючи комісійні витрати і відсотки). Застереження знімається, тобто платіж вважається закінченим, якщо покупець або банк-емітент приймає документи з повною згодою (не робить зауважень).

Однією з можливих розбіжностей є перевитрата суми акредитива. Якщо акредитивом дозволяється оплата товару з 10-відсотковим відхиленням від його вартості, сума перевитрати може бути сплачена в цих розмірах з рахунку наказодавця акредитива автоматично, але тільки тоді, якщо документи перебувають у повній відповідності з умовами акредитива. Інакше при дотриманні всіх інших умов акредитива працівник виконуючого банку здійснює оплату документів у межах залишків коштів на акредитиві, а стосовно оплати перевитрат запитує наказодавця акредитива. Останній у цій ситуації може дати згоду на оплату перевитрат зі свого рахунку в банку-емітенті, з якого був відкритий акредитив, чи збільшити суму акредитива на оплату перевитрат, або дати інструкції банку-емітенту повідомити авізуючий банк стосовно передання документів, які покривають суму перевитрат, для оплати на базі інкасо, або відмовитись від опла-

ти перевитрат і за допомогою банку-емітента і авізуючого банку повернути бенефіціару без оплати документи, що покривають суму перевитрат.

У випадку, коли переоформлення документів з розбіжностями з певних причин неможливе з боку бенефіціара, останній може використати декілька способів урегулювання розбіжностей, які мають місце в документах.

1. Бенефіціар негайно зв'язується з наказодавцем акредитива і просить його уповноважити банк-емітент внести в умови акредитива ті чи інші зміни, що дасть змогу привести документи у повну відповідність з умовами акредитива (подовжити термін дії акредитива, подовжити термін відвантаження товару, змінити інші умови); можливе також прохання про акцепт документів з розбіжностями.

2. Бенефіціар просить виконуючий банк самостійно і за рахунок бенефіціара по телексу або каналами SWIFT звернутися до банку-емітента з проханням внести необхідні зміни в умови акредитива або дати згоду наказодавця акредитива на оплату таких документів, не зважаючи на розбіжності.

3. Бенефіціар під свою гарантію просить виконуючий банк здійснити умовний платіж, про що виконуючий банк повідомляє банк-емітент із зобов'язанням на першу вимогу з боку наказодавця акредитива задовольнити за рахунок бенефіціара всі претензії, що виникають.

4. Бенефіціар може дати інструкції виконуючому банку направити документи з розбіжностями на адресу банку-емітента без оплати — на схвалення, щоб банк-емітент при переданні таких документів наказодавцю акредитива уповноважив його самостійно вирішити питання щодо їх оплати.

Зауважимо, що банк-емітент має право виставити претензію виконуючому банку щодо розбіжностей у документах і вимагати повернення сплаченої бенефіціару суми. Виконуючий банк зобов'язаний тримати документи і надавати їх у розпорядження банку-емітента до повної оплати поданих документів або до зняття застережень щодо виплати. Банк-емітент втрачає право виставляти будь-які претензії з боку наказодавця акредитива, які виникають через розбіжності в документах.

Таким чином, зовнішньоторговельні банки — учасники зовнішньоекономічної діяльності несуть повну відповідальність за своєчасну оплату поданих бенефіціаром документів, якщо ці документи повністю відповідають умовам акредитива, а також за своєчасне врегулювання й усунення виявлених у документах розбіжностей шляхом проведення необхідної роботи зі своїми клієнтами — бенефіціаром для авізуючого банку і нака-

здавцем акредитива для банку-емітента.

Акредитивна форма розрахунків при здійсненні міжнародних операцій є найскладнішою і дорогою. За кожну операцію за акредитивом, а також за підвищені кредитні ризики банки беруть комісію вищу, ніж при інших формах розрахунків. Банки використовують спеціально встановлені тарифні ставки комісійних зборів та поштово-телеграфних витрат, а також витрат за користування системою SWIFT.

Українські та російські банки використовують такі види комісійних, як:

- 1) попереднє авізування акредитива;
- 2) авізування документарного акредитива;
- 3) відкриття і підтвердження акредитива;
- 4) переказ трансферабельного акредитива;
- 5) платежі, угода, перевірка, прийняття і відправлення документів;
- 6) зміна умов акредитива;
- 7) акцепт тратт;
- 8) поштово-телеграфні витрати;
- 9) витрати за відправлення повідомлень по системі SWIFT.

Клієнтам банків необхідно знати, що коли акредитив не використовується, або використовується частково, то отримана банком комісія не повертається. Комісію з клієнта банк стягує поквартально, що означає: якщо акредитив відкривається з 10 травня з терміном дії до 15 серпня, то банківська комісія за відкриття стягується за два квартали, хоча в другому кварталі акредитив діятиме тільки п'ять днів (перший період – квартал, тобто 90 днів, закінчується 10 серпня). Комісійні повинні стягуватися за весь період дії акредитива.

Кожне збільшення суми акредитива розглядається для розрахунку комісії як самостійне відкриття акредитива; комісія стягується в еквіваленті іноземної валюти.

**ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ ТАРИФІВ НА АКРЕДИТИВНІ
ПОСЛУГИ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ, дол. США
(за експортними операціями)**

Операції з документарними акредитивами	НБУ	АППБ «Аваль»	Укрінбанк	Ощадбанк
Попереднє авізування	20	50	Н/д*	50
Авізування акредитива	20	0,1% min – 40, max – 500	0,15% min – 50	0,1% min – 50
Підтвердження акредитива без покриття	0,2% min – 50	За домовленістю	Н/д	0,2% min – 50 за квартал
Підтвердження акредитива з покриттям	Н/д	За домовленістю	0,15% min – 50	Н/д
Перевірка документів і зарахування покриття бенефіціару	0,1% min – 30	0,3% min – 50 max – 1000	0,2% min – 50	0,2% min – 50
Зміна в умовах акредитива	30	40	20	50
Отримання документів, які відрізняються від умов акредитива	Н/д	30	100	50 за один пакет
Анулювання акредитива	0,1% min – 30	40	40	50
Перевірка документів на відповідність умовам акредитива і відправлення у виконуючий банк	0,1% min – 30	0,1% min – 40 max – 250	0,2% min – 50	0,2% min – 50
Комісійні за акредитивом за платіж в розстрочку	Н/д	0,1% max – 50	Н/д	0,15% min – 50
Переказ трансферабельного акредитива на користь іншого бенефіціара	Н/д	0,25% min – 50 max – 1000	Н/д	0,2% min – 50
Негоціація акредитива	0,1% min – 30	За домовленістю	Н/д	0,15% min – 50

* Н/д – нема даних.

Продовження таблиці
(за імпортними операціями)

Операції з документарними акредитивами	НБУ	АППБ «Аваль»	Укрінбанк	Ощадбанк
Попереднє авізування	Н/д	50	Н/д	50
Відкриття й обслуговування акредитива	0,1% min – 30	0,3% Min – 100	0,3% min – 50	0,2% min – 50 за квартал
Підтвердження акредитива (в тому числі й іншим банком) з використанням кредитної лінії	Н/д	За домовленістю	0,15% min – 50	Н/д
Пролонгація відкритого акредитива	0,1% min – 30	0,15% min – 50 max – 500	0,15% min – 50	Н/д
Збільшення суми акредитива	0,1% min – 30	0,15% min – 50 max – 500	0,15% min – 50	0,2% min – 50
Зміна в умовах акредитива	30	40	20	50
Інші зміни	Н/д	50	50	50
Перевірка отриманих документів	Н/д	0,3% min – 50 max – 1000	0,2% min – 50	Н/д
Платіж на користь бенефіціара	Н/д	0,2% min – 20 max – 500	0,5% від суми акредитива	0,2% min – 50
Акцепт тратт	Н/д	0,1% max – 50 max – 500	Н/д	0,15% min – 50
Консультації спеціалістів банку	Н/д	Н/д	Н/д	Н/д

При нарахуванні комісійних за здійснення тих чи інших операцій співробітник відділу імпортних акредитивів користується відповідною ставкою, яка вказана в збірнику комісійних тарифів. Такі збірники надсилаються на адреси всіх іноземних банків, які є кореспондентами домашніх банків, щоб працівники іноземних банків могли перевірити правильність нарахованих комісійних. Іноземні банки-кореспонденти надсилають на адресу домашніх банків збірники тарифів комісійних зборів, які вони застосовують у себе.

Нараховуючи комісійні за операції, спеціалісти банків повинні звертати особливу увагу, за чий рахунок сплачуються витрати — за рахунок

бенефіціара чи за рахунок наказодавця акредитива. У випадку, коли згідно з умовами контракту й акредитива передбачається оплата всіх витрат за рахунок наказодавця акредитива, витрати обох банків (банку-емітента і банку-ремітента) відносять на рахунок наказодавця акредитива.

Якщо оплата всіх витрат за акредитивом передбачається за рахунок бенефіціара, вони оплачуються бенефіціаром. Стягуючи комісійні витрати з наказодавця акредитива, працівник банку-емітента дебетує рахунок наказодавця акредитива і кредитує кореспондентські рахунки, а при віднесенні витрат за рахунок бенефіціара їх суму відраховують з платежу і зараховують на рахунок доходів банку-емітента.

Використання акредитивів у міжнародних розрахунках регулюється спеціальним документом — «Уніфікованими правилами і звичаями для документарних акредитивів», який розроблено Міжнародною торговельною палатою (МТП) у Парижі. Ці правила періодично (один раз у вісім—десять років) переглядаються, доповнюються і змінюються виходячи з тенденцій розвитку міжнародної торгівлі і розрахунків, упровадження нових способів передання інформації, прискорення перевезення вантажів тощо. Сьогодні діє редакція Правил від 1993 р. (публікація МТП № 500).

Уніфіковані правила визначають поняття і види акредитивів, способи і порядок їх виконання та передання, зобов'язання і відповідальність банків, вимоги до поданих за акредитивами документів та порядок їх надання, інші питання, що виникають у практиці розрахунків за акредитивами, дають тлумачення різних термінів.

Правила є обов'язковими для банків, які приєдналися до них, та їхніх клієнтів, що здійснюють розрахунки за акредитивами. До документарного акредитива включається застереження про те, що Правила є складовою кожного виду акредитива, який застосовується при розрахунках між контрагентами.

8.2.2. Інкасо, види та фази, узгодження умов застосування

Інкасо — це банківська операція, за допомогою якої банк за дорученням свого клієнта (експортера) отримує на основі розрахункових документів суму коштів, що йому належить, від платника (імпортера) за відвантажені йому товари чи надані послуги і зараховує ці кошти на рахунок клієнта-експортера у себе в банку. При цьому інкасо являє собою тільки інкасування паперів і банк не гарантує оплату коштів експортеру за відвантажений товар чи надані послуги.

Для зменшення ризику несплати при інкасовій формі розрахунків експортер повинен наполягати на наданні покупцем гарантії платежу, яку окремо видає банк. Гарантія в цьому разі повинна бути надана на термін, що перевищує термін сплати документів, і на суму, яка відповідає сумі наданих на інкасо документів.

Розрізняють два види інкасо — чисте і документарне. *Чисте інкасо* означає інкасо фінансових документів, які не супроводжуються комерційними документами. *Документарне інкасо* — це інкасо фінансових документів, які супроводжуються комерційними документами, або інкасо тільки комерційних документів.

У практиці міжнародних розрахунків частіше використовують документарне інкасо, яке призначається для здійснення платежів насамперед тоді, коли експортер не хоче відвантажувати товар за відкритим рахунком, але водночас не має страхування ризику через акредитив. Порівняно з поставкою за відкритим рахунком документарне інкасо гарантує більшу безпеку, оскільки перешкоджає покупцеві отримувати у свою власність товари, не сплативши чи не акцептувавши вексель.

На відміну від акредитивної форми банки при документарному інкасо не беруть на себе зобов'язань здійснити платіж. Їх відповідальність зводиться здебільшого до переказування і вручення документів проти сплати чи акцепту, але без власного зобов'язання здійснити платіж, якщо покупець не виконає або не зможе виконати своїх зобов'язань за інкасо. Завдяки меншій формальній строгості ця послуга пов'язана з меншими витратами і є більш гнучкою. Оскільки при документарному інкасо продавець до моменту відвантаження товару ще не може бути впевнений у тому що покупець дійсно зробить платіж, документарне інкасо підходить для здійснення платежів у таких випадках:

- продавець повністю довіряє покупцеві і впевнений, що останній оплатить відвантажені товари і надані послуги;
- політичні, економічні та правові умови в країні покупця вважаються стабільними;
- країна-отримувач не має імпортних обмежень (наприклад, валютний контроль), або вона надала всі необхідні дозволи.

Від першого контакту між продавцем і покупцем до повної реалізації угоди обидві сторони виконують певну роботу, яка умовно поділяється на три великі фази.

До першої фази належить досягнення домовленості про умови інкасо. Експортер визначає у своїй пропозиції умови платежу, обговорює їх з покупцем і включає у договір про купівлю-продаж.

У другій фазі видається інкасове доручення і подаються документи. Після отримання замовлення або після укладення договору про купівлю-продаж продавець відвантажує замовлений товар або безпосередньо на адресу покупця або на адресу посередника. Водночас він складає всі необхідні документи (рахунок-фактура, коносамент, страховий сертифікат, свідоцтво про походження товару тощо) і відправляє їх разом з інкасовим дорученням своєму банку (банк-ремітент). Банк-ремітент передає документи з необхідними інструкціями інкасууючому банку.

У третій фазі платнику подаються документи. Инкасууючий банк інформує покупця про надходження документів, а також про умовні викупу. Він приймає платіж або акцептований вексель і передає покупцеві документи. Сплатена сума за інкасо переводиться банку-ремітенту, який потім зараховує її на рахунок експортера.

При інкасовій формі розрахунків, як правило, беруть участь чотири сторони:

- експортер (продавець, довіритель) – сторона, що виставляє документи на інкасо;
- банк-ремітент – банк, якому довіритель доручає операцію щодо інкасування;
- інкасууючий банк, яким може бути будь-який банк, що бере участь у виконанні інкасового доручення, за винятком банку-ремітента. Цей банк подає документи платнику;
- імпортер (покупець, платник) – сторона, що здійснює платіж або акцепт за отриманий товар.

Розрахунки у формі інкасо здійснюються за схемою, яка показана на рис. 8.7. Після укладення контракту, в якому сторони, як правило, обумовлюють, через які банки проводитимуть розрахунки, експортер відвантажує товар відповідно до умов його поставки. Отримавши від перевізника транспортні документи, експортер готує комплект документів (рахунки, коносаменти, сертифікати якості тощо, а також, за необхідності, фінансові документи – тратти і чеки) і подає їх при інкасовому дорученні своєму банку-ремітенту. Банк-ремітент перевіряє за зовнішніми ознаками відповідність поданих документів переліченим в інкасовому дорученні і відправляє їх разом з дорученням банку-кореспонденту країни імпортера. В інкасовому дорученні банк експортера, як правило, дає інструкції щодо переказування коштів, отриманих від імпортера, або (у разі необхідності) щодо векселів, акцептованих імпортером (якщо такі направляються при інкасовому дорученні). Отримавши інкасове доручення і документи, банк країни імпортера (інкасууючий банк, або банк, який подає

документи) передає їх покупцеві (імпортеру) для перевірки з метою отримання від нього платежу (акцепту тратти). При цьому інкасуєчий банк може зробити подання платнику безпосередньо або через інший банк. Документи видаються платнику тільки проти платежу (акцепту тратти). Після отримання платежу від імпортера інкасуєчий банк переказує виручку банку-ремітенту поштою, телеграфом, каналами СВІФТ (залежно від інструкцій). Отримавши переказ, банк-ремітент зараховує виручку експортеру.

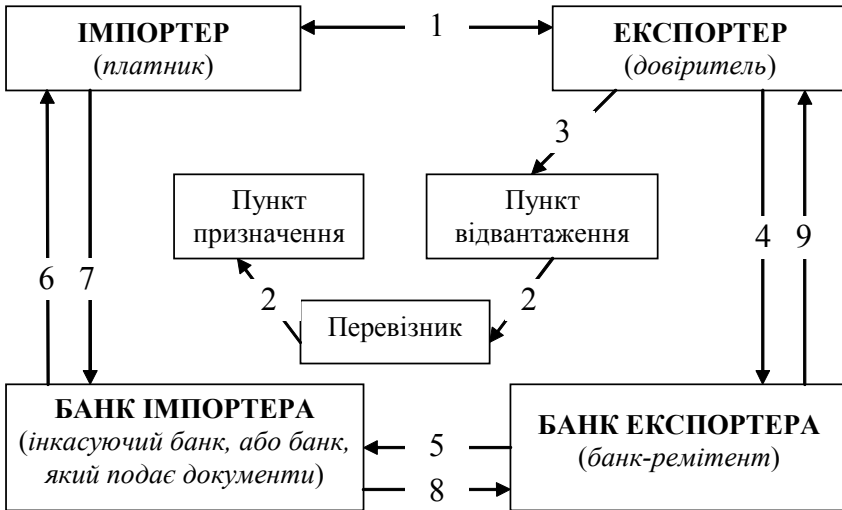

Рис. 8.7. Розрахунки у формі інкасо

Позначення: 1 – укладення контракту; 2 – відвантаження товару експортером; 3 – отримання від перевізника транспортних документів; 4 – подання документів експортером своєму банку; 5 – відправлення документів банку-кореспонденту країни імпортера; 6 – подання банком отриманих документів імпортеру; 7 – отримання платежу від імпортера; 8 – перебування отриманих коштів від імпортера банку-ремітента; 9 – зарахування банком-ремітентом виручки на рахунок експортера.

Інкасове доручення може мати кілька видів інструкцій щодо видачі документів: а) платнику проти платежу; б) платнику проти акцепту; в) документи без оплати; г) акцепт із врученням документів проти платежу.

Вручення документів проти платежу. Банк, який подає документи, може вручати їх платнику тільки проти негайної оплати. «Негайно» в

міжнародній практиці означає «найпізніше, коли прийде товар». Якщо продавець (довіритель) не хоче довго чекати отримання своїх коштів, він в інкасовому дорученні повинен вимагати «платіж за першим поданням документів». При цьому в договір з купівлі-продажу і в рахунок необхідно включити пункт, згідно з яким документи повинні бути пред'явлені платнику негайно після їх надходження в інкасуєчий банк.

Вручення документів проти акцепту. Банк, який подає документи, вручає їх платнику проти акцепту тратти, яка підлягає; сплаті протягом 30—180 днів після пред'явлення, чи тратти, що підлягає платежу в обумовлений сторонами термін.

Цей вид інструкцій використовується при розрахунках за комерційним кредитом. Трасат до здійснення платежу вже вступає у володіння товаром. Він може продати його дуже швидко і тим самим отримати необхідні кошти для сплати векселя. Для продавця після відвантаження товару забезпеченням може бути тільки; акцепт трасата. Таким чином, у період до строку платежу за векселем він ризикує, що може не одержати платежу. З метою зменшення свого ризику продавець може вимагати, щоб акцепт був доповнений авалем інкасуєчого банку або іншого першокласного банку. При цьому аваліст за векселем солідарно відповідає разом з трасатом: він може відповідати за векселем, якщо трасат при настанні терміну платежу векселя не виконає своїх платіжних зобов'язань.

Зменшити свої ризики експортер може також шляхом отримання від банку імпортера банківської гарантії щодо забезпечення платежів за контрактом.

Документи без оплати. Документи можуть бути видані без оплати під письмове зобов'язання платника здійснити платіж у визначений термін. Це письмове зобов'язання підписується покупцем і банком покупця. Текст листа складається, як правило, банком-ремітентом або продавцем, що виставляє інкасове доручення.

Акцепт із врученням документів проти платежу. Цей вид інструкцій використовується дуже рідко. У таких інкасових дорученнях продавець вимагає, щоб трасат після пред'явлення документів акцептував вексель строком закінчення його дії в зазначений час (наприклад, через 60 днів після пред'явлення). При цьому він може отримати документи тільки після платежу за векселем. До цього часу товар повинен перебувати на зберіганні.

Після отримання замовлення на поставку або при укладенні договору з купівлі-продажу продавець відвантажує товар. При цьому виписуються рахунки, оформляються транспортні, страхові та інші види документів.

Для продавця (експортера) ця процедура є основою для видачі банку інкасового доручення, яке має містити такі дані:

1. Номер і дату виписки доручення.
2. Повну і точну адресу платника (імпортера).
3. Довірену особу платника, якій інкасуєчий банк повинен зробити подання згідно з інкасовим дорученням.
4. Назву і місцезнаходження експортера.
5. Назву і місцезнаходження банку-ремітента.

В інтересах чіткого виконання інкасового доручення ця інформація має бути повною і точною. Помилки в зазначених пунктах можуть викликати значні проблеми при виконанні інкасового доручення.

Інкасове доручення повинно мати також дані про:

6. Назву валюти платежу і суму, що підлягає інкасуванню. Якщо документи, прийняті на інкасо, виражені у валюті, яка відрізняється від валюти платежу, то експортер повинен вказати курс перерахунку валют і спосіб чи джерело його визначення.

7. Номер рахунку експортера в банку-ремітенті, на який потрібно перераховувати виручку.

8. Перелік доданих до інкасового доручення документів, що будуть видані платнику проти платежу і/або акцепту. Як правило, До них належать комерційні і фінансові документи.

У переліку доданих до інкасового доручення документів окремо вказується кількість оригіналів коносаментів та їхніх копій. Коносамент рекомендується виписувати на ім'я експортера (довірителя). Якщо товар поставлений на умовах СІФ, то у переліку документів вказується страховий поліс, виписаний, як мінімум, на суму рахунку. Крім цього, в інкасовому дорученні повинні міститися чіткі інструкції щодо:

9. Умов і строків оплати виставлених на інкасо документів (чи підлягають документи видачі платнику проти акцепту або проти платежу, або на інших умовах).

10. Необхідності учинення протесту чи інших юридичних дій у разі неакцепту і несплати векселів. У разі відсутності таких інструкцій банки, що беруть участь в інкасуванні, не зобов'язані учинити протест замість експортера.

11. Можливості прийняття часткових платежів за інкасо і передання проти часткових платежів документів платнику. У разі відсутності таких інструкцій банки видаватимуть документи платнику тільки після отримання повного платежу.

12. Порядку й умов сплати комісійних і витрат, пов'язаних з інкасуванням, а також інструкцій на випадок відмови платника від сплати комісійних згідно з положеннями статті 21 УПП.

13. Умов інкасування відсотків за фінансовими документами* згідно з положеннями статті 21 УПП.

Банк-ремітент перевіряє правильність оформлення інкасового доручення експортера і доданих до нього документів. Після цього складається інкасове доручення інкасуєчому банку, і на всіх оборотних документах (тратти, коносаменти, страхові поліси) робиться передавальний напис на користь інкасуєчого банку, який, якщо він є і таким, що подає документи, передає документи покупцеві під їх оплату. Акцептовані фінансові документи залишаються в інкасуєчому банку до настання строків платежу або відправляються банку-ремітенту, а потім до моменту платежу банк-ремітент відправляє їх назад за кордон для оплати.

Розрахунки у формі інкасо досить поширені в міжнародній торгівлі. При цьому інкасо використовується як при розрахунках за умов негайної оплати, так і при розрахунках за комерційним кредитом.

Інкасова форма розрахунків є однією з найстаріших банківських операцій і регулюється спеціальним документом – Уніфікованими правилами для інкасо, які розробила Міжнародна торговельна палата, створена на початку ХХ ст. у Парижі.

УПП регулюють основні права й обов'язки учасників інкасо. Зараз діє редакція Правил 1978 р., що була введена 01.01.1979 р. Правила визначають види інкасо, порядок подання документів до оплати і здійснення оплати, акцепту, повідомлення про проведення платежу, акцепту або про неплатіж (акцепт) та інші питання. До Правил приєдналися банки більшості країн світу, в тому числі й Україна.

Інкасова форма розрахунків має певні недоліки. Основним з них є тривалість проходження документів через банки і, відповідно, періоду їх оплати (акцепту), який може забирати від декількох тижнів до місяця і більше. Крім того, імпортер має право відмовитись від оплати поданих документів або не мати дозволу на переказування валюти за кордон. У цих випадках експортер понесе витрати, пов'язані зі зберіганням вантажу, продажем його третій особі або транспортуванням назад у свою країну. У цьому зв'язку при розрахунках за інкасо можуть використовуватись різні способи прискорення і додаткового забезпечення платежів.

8.3. Кредитування експортно-імпортних операцій. Робота банків з іноземними інвесторами

Кредити за експортно-імпортними операціями видаються за такими напрямками:

- оплату платіжних документів, виписаних експортером;
- кредити під контракти за експортом;
- кредити іноземних операцій у формі купівлі в експортера векселів, які акцептовані експортером;
- кредити за документарними акредитивами, валютні кредити імпортера і під контракти за імпортом.

При кредитуванні іноземними партнерами резидентів України дотримуються лімітів, які щорічно затверджуються ВРУ і впливають на обсяг боргу України.

Кредити в іноземній валюті для резидентів України видаються уповноваженими банками відповідно до Положення НБУ «Про кредитування».

Для цього резиденти подають в обслуговуючий банк такі документи:

- заяву;
- техніко-економічне обґрунтування кредитованого заходу;
- підтвердження забезпечення кредиту;
- поквартальний графік надходження валютного виторгу;
- поквартальний розрахунок термінів використання і погашення кредиту й виплати процентів;
- установчі документи та їх копії;
- фінансову звітність, завірену аудитором або ДПА;
- проекти контрактів з іноземними фірмами на предмет перевірки використання кредитів.

Етапи кредитування, порядок укладення кредитного договору обслуговування кредиту – такі ж, як і при кредитуванні у національній валюті. Кредит видається та погашається тільки у безготівковій формі.

Іноземні інвестиції – господарські операції, які здійснюються підприємства-резиденти України, вкладаючи кошти в основні фонди зарубіжних компаній шляхом купівлі цінних паперів.

Інвестиції бувають трьох видів:

1. Капітальні – придбання об'єктів нерухомості, які підлягають ліквідації.

2. **Фінансові** – придбання корпоративних прав, цінних паперів.

3. **Реінвестиції** – здійснення вкладів за рахунок прибутку, отриманого від попередніх інвестицій.

Для здійснення іноземних інвестицій всі підприємства-резиденти України повинні отримати ліцензію НБУ. Для цього в обласні управління НБУ подаються такі документи:

- лист-звернення на ім'я голови НБУ із зазначенням мети, строків, суми інвестицій;
- нотаріально засвідчене свідоцтво про державну реєстрацію;
- згоду відповідного міністерства на здійснення даних закордонних інвестицій;
- нотаріально засвідчені копії угод підприємств-резидентів України з іноземними партнерами про умови проведення інвестиційних операцій;
- копію документа про реєстрацію іноземного партнера в його країні;
- відомості про банк, який обслуговує партнера.

Ліцензія може бути анульована у таких випадках:

- власник ліцензії порушив її умови;
- власник ліцензії письмово відмовився від здійснення іноземних інвестицій;
- встановлено факти зловживань або недостатності представлених документів.

Про здійснення іноземних інвестицій власник ліцензії повідомляв департамент валютного регулювання, обслуговуючий банк, обласні управління НБУ, ДПА за місцем реєстрації власника ліцензії.

Одержання резидентами кредитів в іноземній валюті від іноземних кредиторів здійснюється в межах ліміту зовнішнього боргу України, який щорічно затверджується Верховною Радою України. Для отримання таких кредитів необхідно мати ліцензію НБУ, яка може бути індивідуальною. Всі питання, пов'язані з кредитною угодою, вирішуються через уповноважений банк. Комерційні банки надають кредити в іноземній валюті юридичним особам на такі цілі:

- Підприємствам-експортерам товарів, робіт, послуг за кордоном або на затрати, які необхідні для забезпечення виробництва.
- Для придбання товарів критичного призначення, перелік яких щорічно затверджується; на придбання енергоносіїв.
- Чисті валютні позики.

8.4. Ризики у зовнішньоекономічній діяльності, способи їх усунення

У процесі укладання зовнішньоторговельних угод експортери та імпортери враховують багато чинників і показників, починаючи з фінансового стану ділового партнера, його позиції на ринку і закінчуючи політичними, економічними та законодавчими умовами його країни. Пильне вивчення контрагента особливо важливе в сучасних умовах, коли стрімкий розвиток світового ринку, постійне удосконалення продукції, що виробляється, спонукають покупців до пошуку нових ділових партнерів, нових постачальників, найбільш привабливих з погляду ціни та якості товару. При оформленні нового торговельного партнерства фірми (підприємства) і банки, які беруть участь у розрахунках, оцінюють насамперед ризики, що можуть виникати у ході такого співробітництва.

З погляду міжнародної торгівлі, *ризик* — небезпека втрат з вини іншої сторони або через зміну політичної, економічної чи іншої ситуації в країні партнера. Можливих втрат у зовнішньоекономічній діяльності може зазнати будь-хто з її учасників — експортер, імпортер або обслуговуючий банк. Тому дуже важливо знати всі типи ризиків, які виникають у процесі міжнародного товарообміну, а також заходи, що дають змогу ці ризики мінімізувати або усунути зовсім.

У зовнішньоекономічній діяльності розрізняють чотири основні групи ризиків:

- ризик країни;
- банківський;
- валютний;
- ризик контрагента.

Ризик країни перебуває за межами банківської системи або конкретного ділового партнера. З позицій міжнародної торгівлі до цього ризику належать політичні та економічні події в конкретній країні, які можуть призвести до втрат під час зовнішньоторговельних операцій. Такі події перебувають, до певної межі, під контролем уряду цієї країни.

Одним з глобальних чинників у галузі міжнародних економічних відносин є політична стабільність у країнах та регіонах, загальний політичний клімат у світі. Політична нестійкість, несприятливі події (війни, революції, націоналізація, ембарго тощо) ставлять під сумнів можливість виконання сторонами своїх зобов'язань за контрактом. Наприклад, експортер не може відвантажити товари через те, що вони можуть бути зни-

щені чи пошкоджені під час воєнних дій або при транзиті. У зв'язку з політичними подіями імпортер не матиме можливості оплатити отриманий товар. З тих самих причин банк експортера не матиме можливості раμβурсувати кошти на банк імпортера, або банк імпортера не зможе здійснити покриття. При оцінці політичних ризиків важливо вивчити політичну ситуацію в країні партнера і країнах транзиту. Мінімізації політичних ризиків може сприяти використання акредитивів, підтверджених банком стабільної країни, форфейтингових угод, експортного страхування і гарантій.

Разом із політичною ситуацією важливу роль у зовнішньоторговельній діяльності відіграють економічні умови країни контрагента, такі як наявність у неї валютних резервів, ступінь конвертованості валюти, інфляція, платіжний баланс тощо. Несприятливі економічні умови, наприклад дія мораторію, зміни у зовнішньоекономічному законодавстві, політика протекціонізму і т. п., можуть завадити імпортеру виконати свої зобов'язання. Експортер, у свою чергу, може не виконати своєї частини контракту через обмеження або заборону експорту. Банки в такій ситуації можуть також бути не в змозі виконати свої функції. До засобів банківського страхування економічних ризиків можна віднести:

- постійне спостереження за рейтингом країн, який публікується в спеціалізованих виданнях;

- установлення для окремих країн лімітів та їх регулярний перегляд;

- відкриття філій (представництв) у країнах партнерів і розміщення там своїх представників для вивчення поточної ситуації на місцях.

При торгівлі з економічно несприятливими країнами у світовій практиці використовується більш короткий термін виконання протилежною стороною зобов'язань за контрактом, ніж при угодах з економічно розвинутими державами.

Додаткові проблеми можуть виникати у зв'язку з істотними відмінностями в економічних структурах, юрисдикціях, діловій та банківській практиці в різних країнах. Стосовно України слід зауважити, що досі ще не розроблена концепція захисту українського ринку, вітчизняного підприємництва. Український ринок виявився відкритим для недоброякісної імпоротної продукції, яка має низькі екологічні характеристики.

У країнах, економіка яких базується на ринкових засадах, продовжується процес пошуку найбільш раціональних і економічних форм здійснення зовнішньоекономічних зв'язків, захисту матеріальних інтересів суб'єктів цього виду діяльності. Будь-яка форма товарообміну, яка супроводжується рухом грошових коштів, знаходить своє відображення

в національному законодавстві, традиціях або загально визнаній практиці. Тим не менше навіть у цих країнах компаніям і установам важко визначити фінансовий стан, порядність і технічні можливості свого партнера, особливо за умови нового ділового партнерства, нестабільності країни контрагента, браку необхідної інформації щодо партнера (його країни). **Ризик непереказу** грошових коштів як елемент ризику країни, пов'язаний з відмовою або нездатністю з економічних причин країни імпортера здійснити платіж відповідно до домовленості чи з нездатністю країни експортера повернути авансові платежі. Держава може встановлювати обмеження як на переказ коштів, так і на їх конвертацію в інші валюти. З погляду банків подібні розпорядження й обмеження можуть призвести до того, що банк експортера не отримає рамбурсу у відповідній валюті, а банк імпортера не здійснить переказу грошей на покриття або авансовий платіж у цій валюті. При цьому самі контрагенти здатні виконувати свої зобов'язання за контрактом. З метою страхування ризику непереказу грошових коштів необхідно вивчити рейтинг країни, врахувати існуючі валютні обмеження і правила валютного регулювання в країні контрагента.

Ризик банку пов'язаний з втратами, які можуть виникати через його недостатню фінансову надійність, неналежну організацію управління банком. На діяльність банку як фінансової структури впливає ціла низка чинників: навколишнє політичне та економічне середовище, конкуренція, акціонери, якість персоналу, технічне обладнання тощо. Окрім стійкого фінансового стану, професійність персоналу є однією з головних умов ефективної роботи банку.

З метою контролю за банківськими ризиками банки встановлюють нормативи та ліміти, які час від часу переглядаються, відстежують інформацію про фінансовий стан банків, постійно підвищують кваліфікацію співробітників.

Таким чином, оцінюючи ризикованість банківських операцій з обслуговування зовнішньої торгівлі, насамперед необхідно визначити ризик країни і ризик банку. У міжнародній практиці відомі випадки, коли надійність банку оцінюється вище, ніж надійність країни в цілому. Прикладом може бути Південна Африка на початку 80-х років, де з політичних причин репутація банків була вищою, ніж країни в цілому. В інших випадках банківський ризик і ризик країни оцінюються приблизно однаково.

Незважаючи на те, що банківський ризик перебуває в тісному зв'язку з ризиком країни, банківським спеціалістам його набагато легше оцінити, ніж ризик конкретної країни. Аналіз банківських балансів дає змогу

оцінити ліквідність і платоспроможність банку і, як наслідок, передбачити можливе погіршення його позицій. При оцінюванні ризику країни подібний аналіз зробити набагато важче через непередбаченість дій окремих політичних діячів.

Валютний ризик є одним з найважливіших чинників міжнародної торгівлі. На валютні ризики наражаються не тільки торговельні контрагенти, а й банки, державні установи, приватні особи, які мають валютні рахунки. Непередбачені коливання валютних курсів ведуть до прямих втрат одних фірм та банків і прибутків – інших.

Валютні ризики – загроза втрат у результаті зміни курсів валют під час виконання контракту. Такі втрати виникають, зокрема, при змінах курсу валюти ціни відносно валюти платежу в період між підписанням зовнішньоторговельного або кредитного контракту і здійсненням платежу за ним. У разі збігу валюти ціни і валюти платежу валютний ризик спричинюється зміною курсу валюти контракту порівняно з національною валютою контрагентів або з падінням купівельної спроможності валют.

Якщо валюта ціни і валюта платежу не збігається, експортер зазнає збитків при зниженні курсу валюти ціни відносно валюти платежу, оскільки він отримує менший грошовий еквівалент зафіксованої в контракті вартісної величини. Аналогічним буде валютний ризик для кредитора. Навпаки, для імпортера і боржника валютні ризики виникають при підвищенні курсу валюти ціни відносно валюти платежу, оскільки для її купівлі необхідно заплатити більше національної валюти. У разі збігу валюти ціни і валюти платежу валютний ризик експортера виникає при девальвації валюти контракту відносно його національної валюти. І навпаки, імпортер зазнає збитків, якщо відбувалася ревальвація валюти договору відносно своєї національної валюти.

Найбільшою мірою на валютні ризики наражаються експортери та імпортери готових виробів, особливо машин та обладнання, оскільки подібні контракти, як правило, укладаються за умови відстрочки платежу. Таким чином, чим більший період між підписанням контракту і проведенням платежу за ним, тим вища вірогідність валютних коливань і гостріша необхідність проведення захисних заходів, спрямованих на запобігання валютним ризикам.

У міжнародній практиці застосовуються три основні підходи і до страхування валютних ризиків:

- однобічні дії одного з контрагентів;
- взаємна домовленість учасників угоди;
- операції страхових компаній або банків.

Підприємства (фірми) можуть знизити свій валютний ризик за умови правильного вибору валюти ціни контракту, а також валюти платежу у разі їх незбігу. Для експортера вигідно встановлювати ціну контракту в «міцній» валюті, курс якої стабільний або має тенденцію до зростання. Для імпортера вигідна «слабка» валюта, курс якої постійно девальвує.

Другий спосіб страхування валютних ризиків, який використовується у світовій практиці, полягає в зміні термінів платежів. Він називається в перекладі з англійської «випередження і відставання» (leads & lags). Сутність цієї тактики полягає в маніпулюванні термінами розрахунків: дострокова оплати товарів і послуг при очікуваному підвищенні курсу валюти платежу або, навпаки, затримка платежу при прогнозованому падінні її курсу. Можливість дострокової оплати, а також розмір пені за несвоєчасну оплату фіксується у контрактах.

Широкого використання серед підприємств і банків набув ще один метод валютного страхування — збалансованість грошових вимог і зобов'язань, або приведення у відповідність валютних доходів та витрат. Цей метод часто використовується підприємствами, які укладають велику кількість міжнародних угод. Укладаючи угоди, банки повинні вибирати ту валюту, яка допоможе повністю або частково закрити відкриті валютні позиції, які вже має клієнт. Це можливо при одночасному підписанні контрактів на експорт та імпорт у тій самій валюті з приблизно рівними строками виконання. Якщо ж підприємство займається одним видом діяльності, то більш доцільно укладати контракти з використанням різних валют, курси яких змінюються в протилежних напрямках.

Крім цього, страхування валютних ризиків здійснюється за допомогою валютних застережень. Валютні застереження — спеціальні умови, що включаються до контракту і передбачають перегляд суми платежу в тій самій пропорції, в якій передбачається зміна курсу валюти платежу відносно валюти застереження. При цьому методі валюта платежу ставиться в залежність від стійкішої валюти застереження.

У міжнародній торгівлі розрізняють прямі, непрямі та багато-валютні застереження. Так, якщо ціна товару зафіксована в одній з найбільш поширених у міжнародних розрахунках валют, а платіж передбачений в іншій грошовій одиниці (наприклад, у національній валюті), то застосовується непряме валютне застереження, тобто в контракті вказується курс перерахунку однієї валюти до іншої на день проплати.

У разі, коли валюта ціни і валюта платежу збігаються, а розмір суми платежу залежить від зміни курсу валюти розрахунків відносно іншої стабільної валюти (валюти застереження), застосовується пряме валютне застереження (воно також має назву одновалютного).

Багатовалютні застереження коригують суму грошових зобов'язань залежно від зміни середньоарифметичного курсу кількох валют (кошика валют). При цьому щодо валютного ризику обидва контрагенти перебувають у рівних умовах. З технічної точки зору, застереження полягає в тому, що при підписанні контракту фіксується співвідношення валюти ціни до валютного кошика, а на дату платежу передбачається зміна суми платежу пропорційно до зміни цього співвідношення. Таким чином, при застосуванні багатовалютного застереження використовується принцип порівняння курсу валюти ціни до валютного кошика на дату підписання контракту і на дату платежу.

Кількість валют у наборі валютного кошика коливається від двох і більше. Однак захисні якості багатовалютного застереження залежать не від кількості, а від якості набору валют. Валютні кошики розрізняються за складом валют: кожна валюта має однакову питому вагу (симетричні кошики); кожна валюта має різну питому вагу (асиметричні кошики); валюти зафіксовані на відповідний період застосування розрахункової одиниці як валюта застереження (стандартний кошик); валюти змінюються залежно від ринкових чинників (кошик, що регулюється).

Багатовалютні застереження мають деякі переваги порівняно з одновалютними. По-перше, валютний кошик як метод вимірювання середньозваженого курсу валюти платежу щодо набору інших валют знижує вірогідність різкої зміни суми платежу. По-друге, вони в найбільшому ступені забезпечують інтереси обох контрагентів угоди з погляду валютного ризику, оскільки включають валюти, що мають різний ступінь стабільності.

Для регулювання суми платежу залежно від зміни як товарних цін, так і валютних курсів застосовуються комбіновані валютно-цінові застереження. При цьому якщо ціни і курси змінюються в одному напрямку, то сума зобов'язання перераховується на найбільший відсоток відхилення; якщо напрямки їх динаміки не збігаються, то сума платежу змінюється на різницю між такими відхиленнями.

Банки, страхові та фінансові компанії також активно займаються страхуванням валютних ризиків. У банківській практиці використовують різні методи. Один з них — хеджування, або створення зустрічних вимог і зобов'язань в іноземній валюті. Найбільш поширені методи хеджування — укладення форвардних і опціонних угод.

З метою страхування валютних ризиків часто використовуються обліково-дисконтні операції, при яких банк бере на себе не тільки ризик валютних коливань, а й ризик неплатоспроможності боржника. Ці опе-

рації здійснюються як у формі документарного акредитива з відстрочкою платежу, так і на базі простого або переказного векселя, авальованого банком. Набули поширення операції з дисконтування векселів, або форфейтинг, сутність яких полягає в перевідступленні банку права вимоги заборгованості в іноземній валюті в обмін на негайну виплату банком відповідної суми у національній або іноземній валюті. При цьому банк зараховує підприємству суму вимоги за відрахуванням відсотка (дисконту). Дисконтування векселів здійснюється без права регресу на попереднього власника і використовується в угодах з довгостроковим відстроченням платежу (від півроку до п'яти-семи років).

При оцінюванні доцільності та ризикованості кожної торговельної операції контрагенти, крім ризику країни, валютного і банківського ризиків, оцінюють *ризик свого партнера*. У міжнародній торгівлі існують два види ризику контрагентів:

- ризик неплатежу;
- ризик невиконання контракту.

Ризик неплатежу виникає для експортера, якщо імпортер неспроможний або не бажає здійснити платіж за контрактом. З іншого боку, якщо імпортер зробив авансовий платіж, то він ризикує, бо у разі невиконання контракту експортер може не повернути аванс. Як ефективні заходи зі страхування ризику неплатежу контрагентам доцільно вживати таких заходів:

- перевіряти інформацію про ділового партнера: про його репутацію, кредитоспроможність, рівень менеджменту, загальний стан галузі промисловості, конкурентоспроможність товару;
- наполягати на виставленні на користь себе платіжної гарантії, авансової гарантії, перевіряючи при цьому надійність і міжнародний авторитет гаранта;
- включати до контракту умови, які передбачають застосування до платника штрафів у разі затримання оплати.

Ризик невиконання контракту полягає в невиконанні сторонами умов контракту. Зокрема, імпортер може відмінити або в односторонньому порядку змінити замовлення. Експортер з технічних або фінансових причин може не виконати замовлення або виконати його з порушенням терміну і умов поставки, кількості товару, його якості, асортименту, упакування, умов транспортування тощо. Для страхування ризику невиконання контракту підприємствам необхідно включати до контракту умови, що передбачають фінансову відповідальність сторін за його невиконання, а також активно застосовувати банківські гарантії виконання зобов'язань.

У міжнародній торгівлі трапляються й інші види ризиків, наприклад ризик втрати або ушкодження товару в дорозі (ризик доставляння), ризик затримки або втрати документів за акредитивом при їх переказі поштою (поштовий ризик), проблеми з митницею (митний ризик) тощо. Для страхування подібних ризиків удаються до послуг приватних страхових компаній, відправляють документи кількома комплектами кур'єрської пошти та ін. Вибір найефективніших заходів мінімізації ризиків у кожному конкретному випадку залежить від досвіду роботи фірми з кожною країною.

Тести

1. Для проведення міжбанківських розрахунків в іноземній валюті банки України встановлюють з іноземними банками:

- а) ділові відносини;
- б) партнерські стосунки;
- в) кореспондентські відносини.

2. Як називаються кореспондентські рахунки з іноземними банками:

- а) лоро;
- б) клірингові;
- в) валютні;
- г) ностро.

3. Які документи подають банки для відкриття кореспондентського рахунку?

4. До способів державного регулювання відносять:

- а) ліцензування операцій із зовнішньоекономічної сфери;
- б) реєстрацію та декларування товарів через заповнення декларацій;
- в) використання тільки безготівкових форм розрахунків;
- г) здійснення розрахунків тільки через уповноважені банки;
- д) все вищесказане вірно;
- ж) всі пункти не вірні.

5. Дайте визначення документарним розрахункам.

6. До форми розрахунків при оплаті зовнішніх контрактів відносять розрахунки:

- а) документарні;
- б) недокumentарні;
- в) комерційні.

7. Назвіть види інкасо:

- а) інкасо фінансових документів _____;
- б) банк вимагає платіж у особи, яка знаходиться за межами кордону _____;
- в) банк допомагає зарубіжному банку в отриманні платежу _____;
- г) інкасо комерційних документів, які супроводжують фінансові _____.

8. Дайте визначення акредитивам:

- а) відзивні;
- б) безвідзивні;
- в) покриті;
- г) непокриті;
- д) підтвержені;
- е) непідтвержені;
- ж) трансферабельний;
- з) компенсаційний.

9. Назвіть види акредитивів:

- а) _____ – постійне постачання товарів, можливість поповнення;
- б) _____ – повна гарантія оплати банком-емітентом;
- в) _____ – видача авансів експортеру для відправлення товарів.

10. На які цілі видаються кредити за експортно-імпортними операціями?

Запитання для самоконтролю

1. Які необхідно подати документи комерційному банку для відкриття кореспондентського рахунку?
2. Які існують форми розрахунків при оплаті зовнішніх контрактів?
3. Назвіть і охарактеризуйте документарні форми міжнародних розрахунків.
4. Приведіть схему розрахунків за документарним акредитивом.
5. Дайте характеристику основних форм акредитива.
6. Які види та способи використання акредитивів?
7. Які специфічні види акредитивів використовують у практиці міжнародних розрахунків?
8. Які існують відмінності між різними видами акредитивів?
9. Що таке переказний акредитив і як проводяться за ними розрахунки?
10. Які реквізити вказуються у заяві на відкриття акредитиву?

11. Який порядок оформлення заяви на відкриття акредитиву?
12. Які існують способи виконання акредитиву?
13. Які види комісійних за акредитивами використовують комерційні банки?
14. За якими Правилами здійснюється порядок використання, передання та інші операції з акредитивами?
15. Сутність інкасо, види та фази її застосування.
16. Які сторони беруть участь при інкасовій формі розрахунків?
17. На які напрямки видають кредити за експортно-імпортними операціями?
18. Які документи необхідно подати резидентам в обслуговуючий банк?
19. Які існують ризики у ЗЕД?
20. Методи мінімізації в зовнішньоекономічній діяльності.

Література:

1. Агарков М.М. Основы банковского дела: Курс лекций. – М.: БЕК, 1994. – 350 с.
2. Адекенов Т.М. Банки и фондовый рынок. – М.: Ось-89, 1997. – 160 с.
3. Банківські операції: Курс лекцій: У 8 ч. – Ч.1: Економічні основи банківської справи / Уклад. Н.Г. Слав'янська. – Суми: Ініціатива, 1999. – 60 с.; Ч.2: Операції комерційних банків з організації розрахунків і обслуговування платіжного обороту підприємств і організацій / Уклад. Н.Г. Слав'янська. – Суми: Ініціатива, 2000. – 90 с.; Ч.3: Пасивні операції комерційних банків / Уклад. Н.Г. Слав'янська. – Суми: Ініціатива, 2000. – 60 с.
4. Вступ до банківської справи: Навч. посіб. / Відп. ред. МЛ. Савлук. – К.: Лібра, 1998. – 344 с.
5. Гагарин С.В., Никольский Ю.Б., Шамаев Г.А. Межбанковский кредит: дилинговые операции на рынке “коротких денег”. – М.: Принтлайн, 1995. – , 208 с.
6. Депозитарій: порядок обслуговування емітентів та зберігачів (Міжрегіональний фондовий союз). – К.: ООО “Вісник фондового ринку”, 1999. – 92 с.
7. Енциклопедія банківської справи України / Ред. кол.: В.С. Стельмах (голова) та ін. – К.: Молодь: Ін Юре, 2001. – 680 с.
8. Інструкція про міжбанківські розрахунки в Україні, затверджена постановою Правління НБУ від 27.12.1999 № 621.
9. Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджене постановою Правління НБУ від 24.09.1999 №479.
10. Правила бухгалтерського обліку операцій із використанням платіжних карток, затверджені постановою Правління НБУ від 17.12.2001 № 524.
11. Шевченко Р.І. Банківські операції. – К.: КНЕУ, 2000. – 160 с.

НЕТРАДИЦІЙНІ БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ ТА ПОСЛУГИ

9.1. Характеристика й види нетрадиційних банківських операцій та послуг

Виникнення та подальший розвиток нетрадиційних банківських операцій та послуг зумовлені багатьма причинами:

— зниження рівня доходності традиційних банківських операцій та послуг;

— заострення конкуренції між банківськими та небанківськими фінансово-кредитними установами, а також між самими комерційними банками. Конкуренція вплинула на залучення банків до певних видів діяльності, які можуть здійснювати також небанківські фінансово-кредитні установи;

— необхідність підвищення якості обслуговування своїх клієнтів. Це виявляється в тому, що відбувається закріплення за кожним солідним клієнтом окремого менеджера, котрий надає йому весь комплекс послуг та здійснює необхідні операції;

— диверсифікація банківських доходів, зокрема шляхи збільшення в них частки непроцентних доходів, включаючи комісійні доходи;

— необхідність підвищення ліквідності та платоспроможної комерційного банку;

— необхідність зменшення ризиків, пов'язаних при здійсненні традиційних операцій і наданням традиційних послуг;

— залучення нових клієнтів з метою розширення та вдосконалення структури ресурсної бази комерційного банку.

До нетрадиційних для банків України операцій та послуг можна віднести: лізинг; факторинг; довірчі (трастові) послуги; операції з дорогоцін-

ними металами; гарантійні, посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги; фінансовий інжиніринг.

У своїй діяльності комерційні банки все більше уваги приділяють наданню клієнтам послуг. В економічній літературі розрізняють поняття «банківські операції» та «банківські послуги». Окремі банківські операції та послуги взаємопов'язані, надаються клієнтам одночасно, в одному «пакеті». Банківським послугам притаманні такі ознаки:

- для надання банківських послуг банкам не потрібні додаткові ресурси;
- доходи від надання послуг банки одержують у вигляді комісії.

Комісійні доходи обчислюються банками пропорційно сумі активу чи зобов'язання незалежно від часу або є завчасно фіксованими;

— при наданні послуг діяльність банків спрямована на вчинення юридичних і фактичних дій, які безпосередньо не породжують, або зовсім не повинні завершуватися матеріальними наслідками у традиційному розумінні.

Банки надають клієнтам різноманітні послуги. Для з'ясування їх суті слід розглянути критерії, за якими можна класифікувати банківські послуги. Так, залежно від суб'єктів — одержувачів банківських послуг розрізняють послуги, які надаються юридичним та фізичним особам.

З погляду зв'язку банківських послуг з рухом матеріального продукту розрізняють послуги, пов'язані з рухом матеріального продукту, та «чисті» послуги, тобто послуги, безпосередньо не пов'язані з рухом матеріального продукту.

Залежно від обліку послуг у балансі банку їх поділяють на: — послуги, що обліковуються на балансових рахунках. Ці послуги можуть бути активними та пасивними; — послуги, що обліковуються на позабалансових рахунках. За критерієм стягнення банками плати за надання послуг розрізняють платні та безоплатні послуги. Наявність останніх пов'язана з тим, що в окремих випадках комерційні банки самі зацікавлені в наданні клієнтам безоплатних послуг. Це дає їм змогу, зокрема, залучати нових клієнтів, збільшувати банківські ресурси, розширювати асортимент суміжних послуг та операцій, підвищувати рівень обслуговування клієнтів.

Здійснюючи нетрадиційні банківські операції та надаючи послуги, слід особливу увагу звертати на їх правове оформлення. Найпоширенішою підставою виникнення зобов'язань є договір. За ознаками, які характеризують юридичні наслідки укладення окремих договорів, можна виокремити такі групи цивільно-правових договорів, якими оформляються нетрадиційні банківські операції та послуги:

— договори про передання майна у власність, повне господарське відання або оперативне управління (договори купівлі-продажу іноземної валюти, акцій; біржові та позабіржові угоди тощо);

— договори про передання майна у тимчасове користування (договір оренди, договір лізингу тощо);

— договори про надання послуг (договір доручення, договір комісії, кредитний договір, договір схову, договір про посередницькі послуги тощо).

З погляду змісту та суб'єктного складу зобов'язання про надання банком послуг поділяють на:

— послуги юридичного характеру, що оформляються, договором доручення і договором комісії;

— послуги фактичного характеру, що оформляються, договором схову;

— послуги, в яких поєднуються юридичні та фактичні дії (договір на інкасацію готівки тощо).

В Україні значна частка нетрадиційних операцій та послуг, що набула широкого застосування в практичній діяльності комерційних банків. Передусім це пов'язано з повною відсутністю чи недосконалістю існуючої законодавчої бази, яка регулює здійснення таких операцій або надання послуг, а також із сучасним станом економіки країни.

9.2. Лізингові операції

У світовій практиці поняття «лізинг» використовується для позначення різного роду угод, заснованих на оренді товарів тривалого користування. У Законі України «Про лізинг» зазначено: «Лізинг — це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця, або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів». **Лізинг** розглядається як вид підприємницької діяльності, спрямований на інвестування коштів і надання лізингодавцем лізингоодержувачу на певний строк і за певну плату майна. При цьому право власності на об'єкт лізингу залишається у лізингодавця на строк дії договору.

З економічного погляду лізинг схожий з кредитом, що надається під основні засоби. В останньому випадку кредитоодержувач за рахунок періодичних грошових внесків погашає борг, при цьому комерційний банк з метою забезпечення повернення кредиту зберігає за собою право власності на об'єкт, що кредитується до повного погашення кредиту. Лізинг

гоодержувач стає власником об'єкта лізингу лише після закінчення строку договору. У лізингу елементи оренди взаємозв'язані з елементами кредитних правовідносин, а грошовий та матеріальний потік злиті в єдиний взаємозв'язаний комплекс грошово-майнових відносин. Тому лізинг ще називають кредит-орендою.

Поряд з терміном «лізинг» широко вживаються терміни «оренда», «прокат», якими позначаються однотипні за своєю юридичною природою договори, кожен з яких має певні особливості, обумовлені предметом найму. Предметом прокату можуть бути речі, що використовуються для задоволення побутових невиробничих потреб приватних осіб, надаються у тимчасове користування громадянам на строк не більше кількох місяців з обов'язковим поверненням після закінчення терміну прокату.

Незважаючи на спільні риси, які властиві оренді та лізингу, між ними існують суттєві відмінності:

1. Суб'єктами лізингових відносин є не лише лізингодавець та лізингоодержувач, а й продавець лізингового майна, який відсутній при орендних відносинах.

2. При лізингу лізингоодержувач не просто бере майно в лізинг, а й виконує деякі обов'язки, притаманні власнику — вибір та одержання від постачальника об'єкта лізингу, прийняття його в експлуатацію тощо. При оренді продавець майна не має самостійної ролі або він просто відсутній.

3. Якщо орендодавець, як правило, несе відповідальність за недоліки наданого в оренду майна, то лізингодавець лише здійснює оплату майна. Це пов'язано з тим, що лізингоодержувач сам вибирає постачальника та приймає майно (за винятком, коли лізингодавець сам здійснює вибір постачальника та об'єкта лізингу).

4. Незважаючи на те, що лізингодавець протягом усього строку договору залишається власником об'єкта лізингу, лізингоодержувач бере на себе ризик раптової загибелі та пошкодження цього об'єкта. При звичайній оренді ризикує орендодавець, якщо інше не передбачено договором оренди.

5. Характерною ознакою лізингу є прискорена амортизація об'єкта лізингу.

6. Договір лізингу на відміну від договору оренди укладається на строк, за який вартість об'єкта лізингу амортизується повністю або в більшій частині.

Об'єктом лізингу може бути будь-яке майно, що належить до основних фондів, не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передавання його в лізинг. Розрізняють лізинг рухомого і нерухомого майна.

Суб'єктами лізингу є сторони, які мають безпосереднє відношення до об'єкта лізингу. При цьому їх можна умовно поділити на прямих і непрямих учасників.

Безпосередніми учасниками лізингової угоди можуть бути:

– лізингодавець, тобто суб'єкт підприємницької діяльності, у тому числі банківська або небанківська фінансова установа, який передає в користування об'єкти лізингу;

– лізингоодержувач, тобто суб'єкт підприємницької діяльності, котрий одержує в користування об'єкти лізингу за договором лізингу;

– продавець лізингового майна (постачальник) – суб'єкт підприємницької діяльності, що виготовляє майно та/або продає власне майно, яке є об'єктом лізингу.

Непрямими учасниками лізингової угоди можуть бути, наприклад, страхові компанії, брокерські та інші посередницькі фірми, банки, які кредитують лізингодавця і є гарантами угод.

Строки договору лізингу визначаються за домовленістю сторін і мають враховувати, зокрема, таке:

– стан і тенденції ринку капіталу, оскільки лізингодавці широко користуються залученими коштами. Це пов'язано з тим, що рівень процентних ставок безпосередньо впливає на розмір лізингових платежів, а отже, на умови договору лізингу, включаючи і строк, на який він укладається;

– строк служби об'єкта лізингу, причому строк договору лізингу не повинен його перевищувати, враховуючи при цьому умови експлуатації об'єкта лізингоодержувачем;

– вірогідність морального старіння об'єкта лізингу та появи на ринку нового, продуктивнішого та/або дешевшого аналога об'єкта лізингу;

– період амортизації об'єкта лізингу. Згідно із Законом України «Про лізинг» договір фінансового лізингу укладається на строк, не менший від строку, за який амортизується 60% вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору. Договір оперативного лізингу укладається на строк, менший від строку, за який амортизується 90% вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору.

Існують різні ознаки класифікації видів лізингу. Залежно від типу майна, яке може бути об'єктом лізингу, розрізняють лізинг рухомого майна (машини, транспортні засоби, устаткування тощо) та лізинг нерухомого майна (споруди, будівлі, їхні структурні компоненти тощо). Відповідно до того, чи було майно раніше в користуванні, розрізняють лізинг нового майна, що не використовувалося, та лізинг майна, яке вже було в користуванні.

Залежно від складу суб'єктів лізингу розрізняють:

— прямий лізинг, за якого власник майна самостійно здає його в лізинг. Фактично має місце двостороння угода, за якою лізингодавець безпосередньо, без третьої сторони, передає майно лізингоодержувачу. Різновидом прямого лізингу є зворотний лізинг, що передбачає набуття лізингодавцем майна у власника і передання цього майна йому у лізинг. У цьому разі лізингодавець практично надає кредит під заставу майна, що перебуває у розпорядженні продавця-лізингоодержувача;

— непрямий лізинг, коли передавання майна відбувається через посередників. У цьому випадку має місце класична трестороння угода або багатостороння угода з більшою кількістю учасників. При цьому можуть застосовуватися різні схеми із залученням банку. За однією з них банк надає лізинговій компанії кредит на придбання об'єкта лізингу під його заставу, а лізингова компанія, здавши майно в лізинг, погашає банку кредит і сплачує проценти за користування ним за рахунок отримуваних від лізингоодержувача лізингових платежів. За другою схемою банк сам купує майно (стає його власником), за допомогою лізингової компанії здає його в лізинг і отримує лізингові платежі. Роль лізингової компанії зводиться до обслуговування цієї операції.

Відповідно до сектора ринку, де здійснюється лізинг, розрізняють:

— внутрішній (національний) лізинг, коли всі суб'єкти угоди перебувають під юрисдикцією однієї країни;

— зовнішній (міжнародний) лізинг, коли суб'єкти лізингу перебувають під юрисдикцією різних держав або якщо майно чи платежі перетинають державні кордони. Зовнішній лізинг, у свою чергу, поділяють на експортний та імпорнтний. При експортному лізингу зарубіжною країною є лізингоодержувач, а при імпорнтному — лізингодавець.

За характером лізингових платежів виокремлюють:

— лізинг з грошовими платежами, коли всі платежі здійснюються в грошовій формі;

— лізинг з компенсаційними платежами, коли платежі здійснюються у вигляді поставки товарів, вироблених на лізинговому обладнанні або у вигляді надання зустрічних послуг;

— лізинг зі змішаними платежами, коли поєднуються перелічені вище дві форми платежів.

За цільовим призначенням лізинг може бути:

— дійсний, якщо лізингодавець має право на податкові та амортизаційні пільги, а лізингоодержувач може зменшувати на суму лізингових платежів доходи, які оподатковуються податком;

— фіктивний лізинг, якщо угода має за мету виключно одержання високого прибутку за рахунок отримання необґрунтованих податкових і амортизаційних пільг.

Відповідно від умов амортизації майна розрізняють:

— лізинг з повною амортизацією, а відтак і з повною виплатою вартості об'єкта лізингу;

— лізинг з неповною амортизацією, а отже, з неповною, частковою виплатою вартості об'єкта лізингу.

Залежно від намірів учасників продовжувати термін договору лізинг може бути строковий (одноразовий, на один строк) і поновлювальний (револьверний), коли після закінчення строку договору він поновлюється за домовленістю сторін на новий строк.

Залежно від набору послуг з обслуговування майна, що передається в лізинг, розрізняють:

— чистий лізинг, коли зобов'язання з обслуговування майни бере на себе лізингодержувач;

— лізинг з частковим набором послуг, коли на лізингодавця покладаються лише окремі обов'язки з обслуговування майна;

— лізинг з повним набором послуг (повний або «мокрый» лізинг), коли повне обслуговування майна покладене на лізингодавця. У цьому разі можуть пропонуватися не лише технічні послуги, а й послуги з підготовки кадрів, консультаційні послуги.

За способом фінансування об'єкта лізингу виокремлюють такі його види:

— лізинг за рахунок власних коштів передбачає використання власного капіталу для фінансування придбання об'єкта лізингу, який будуть здавати в лізинг;

— лізинг за рахунок залучених коштів означає, що лізингодавець для фінансування придбання об'єкта лізингу одержує кредити від одного або кількох кредиторів;

— роздільний, або пайовий, лізинг передбачає укладення за участі суб'єктів лізингу багатостороннього договору та залучення одного або кількох кредиторів, які беруть участь у здійсненні лізингу, інвестуючи свої кошти. При цьому сума інвестованих кредиторами коштів не може перевищувати 80% вартості набутого для лізингу майна. Решта суми виплачується у міру отримання лізингових платежів протягом усього строку лізингу. В цьому випадку лізингодавець несе відповідальність перед постачальником за повне і своєчасне погашення раніше не оплаченої ним частини вартості об'єкта лізингу.

Залежно від рівня окупності об'єкта лізингу розрізняють оперативний та фінансовий лізинг.

Оперативний лізинг передбачає передання лізингоодержувачу права користування об'єктом лізингу, який належить лізингодавцю, на строк, що не перевищує строку його повної амортизації, з обов'язковим поверненням об'єкта лізингу його власнику після закінчення строку дії лізингового договору. Закон України «Про лізинг» передбачає, що сума відшкодування вартості об'єкта лізингу в складі лізингових платежів за період дії договору оперативного лізингу не може перевищувати 10% вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору.

Оперативному лізингу властиві такі характерні ознаки:

- лізингодавець не розраховує на відшкодування всіх своїх витрат за рахунок надходження лізингових платежів від одного лізингоодержувача;
- термін дії договору лізингу не охоплює строку повної амортизації об'єкта лізингу;

- ризик випадкового знищення чи пошкодження об'єкта оперативного лізингу несе лізингодавець, якщо інше не передбачено договором лізингу;

- при оперативному лізингу, якщо інше не передбачено договором, усі витрати на утримання об'єкта лізингу, крім витрат, пов'язаних з його експлуатацією та поновленням використаних матеріалів, несе лізингодавець;

- об'єкт оперативного лізингу обліковується на балансі лізингодавця;

- розмір лізингових платежів при оперативному лізингу, як правило, вищий, ніж при фінансовому, що пов'язано з видами ризиків, які має враховувати лізингодавець;

- після закінчення строку договору оперативного лізингу він може бути продовжений іноді на вигідніших для лізингоодержувача умовах або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю і може бути повторно переданий у користування іншому лізингоодержувачу.

Оперативний лізинг застосовується тоді, коли лізингоодержувач готовий скоріше платити вищі розміри лізингових платежів, ніж брати на себе в повному обсязі ризики, пов'язані з володінням майном. Цей вид лізингу застосовується також у випадках:

- коли термін використання об'єкта лізингу менший терміну його фізичного зносу;

- коли використовуються машини, обладнання, які потребують спеціального технічного обслуговування або мають властивість швидкого морального старіння;

- коли береться в лізинг нове, не перевірене на практиці майно.

До інших чинників застосування оперативного лізингу можна віднести: лізингоодержувач не впевнений у тому, що зможе протягом тривалого проміжку часу виплачувати лізингові платежі; доходи, які передбачається одержати від використання об'єкта лізингу, не настільки значні, щоб покрити його первісну вартість.

Фінансовий лізинг передбачає протягом дії договору лізингу виплату лізингоодержувачем платежів, які покривають повну або більшу частку вартості амортизації об'єкта лізингу, додаткові витрати і прибуток лізингодавця. Законом України «Про лізинг» передбачено, що сума відшкодування вартості об'єкта лізингу в складі лізингових платежів за період дії договору фінансового лізингу має дорівнювати не менше 60% вартості об'єкта лізингу визначеної в день укладення договору.

Фінансовому лізингу притаманні такі ознаки:

- вибір об'єкта лізингу та постачальника здійснює лізингоодержувач;
- лізингоодержувач має виключне право використовувати об'єкт лізингу протягом всього договірної строку;

- термін фінансового лізингу має наблизитися за тривалістю до строку повної амортизації об'єкта лізингу, тобто термін такого лізингу охоплює строк фізичного зносу об'єкта лізингу повністю або більшу його частину;

- у межах лізингового терміну існує період, протягом якого сторони лізингового договору не можуть його розірвати. Цей термін визначається із розрахунку, що лізингодавець мусить компенсувати свої первісні вкладення та інші витрати повністю або більшу їх частину, а також одержати певний прибуток;

- при фінансовому лізингу всі витрати на утримання об'єкта лізингу, пов'язані з його страхуванням, експлуатацією, технічним обслуговуванням та ремонтом, несе лізингоодержувач, якщо інше не передбачено договором;

- ризик випадкового знищення або пошкодження об'єкта фінансового лізингу несе, якщо інше не передбачено договором, лізингоодержувач;

- наявність права придбати об'єкт лізингу після закінчення строку договору за ціною, зафіксованою на дату укладення договору лізингу;

- майно, передане за договором фінансового лізингу, обліковується на балансі лізингоодержувача;

- після закінчення строку договору фінансового лізингу об'єкт лізингу переходить у власність лізингоодержувача або викуповується ним за залишковою вартістю. Лізингоодержувач може також скласти новий договір на коротший строк і на пільгових умовах або повернути об'єкт лізингу лізингодавцю.

Відносини між суб'єктами лізингу регулюються договором, який укладається у письмовій формі або як багатостороння угода за участі лізингодавця, лізингоодержувача та продавця майна або як двостороння угода між лізингодавцем і лізингоодержувачем. До істотних умов договору лізингу, зокрема, належать:

- найменування сторін;
- об'єкт лізингу (склад і вартість майна), умови та строки його поставки;
- строк, на який укладається договір лізингу;
- розмір, склад та графік сплати лізингових платежів, умови їх перегляду;
- умови переоцінки вартості об'єкта лізингу згідно з законодавством;
- умови повернення об'єкта лізингу в разі банкрутства лізингоодержувача;
- умови страхування об'єкта лізингу;
- умови експлуатації та технічного обслуговування, модернізації об'єкта лізингу та надання інформації щодо його технічного стану;
- умови реєстрації об'єкта лізингу. Реєстрації підлягають договори лізингу у разі, коли об'єктом лізингу є державне майно або коли договір пайового лізингу передбачає залучення державних коштів чи для забезпечення виконання договору лізингу надаються державні гарантії. Реєстрацію договору лізингу проводять міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, в управлінні яких перебуває державне майно, що є об'єктом лізингу, або які є розпорядниками державних коштів, що залучаються за договором пайового лізингу, чи надають державні гарантії для забезпечення виконання договору лізингу;
- права та обов'язки лізингодавця;
- права та обов'язки лізингоодержувача;
- умови повернення об'єкта лізингу чи його викупу після закінчення дії договору;
- умови дострокового розірвання договору лізингу;
- умови надання відомостей про фінансовий стан лізингоодержувача;
- відповідальність сторін;
- дата і місце укладення договору;
- інші, за згодою сторін, умови.

Організація і техніка реалізації умов лізингового договору визначаються складністю економічних, організаційних та правових відносин, що виникають при здійсненні лізингу. Необхідно враховувати особливості чинного законодавства країни, зокрема з питань регулювання оподаткування. У загальному вигляді схема організації багатосторонньої лізингової угоди має такий вигляд (рис. 9.1).

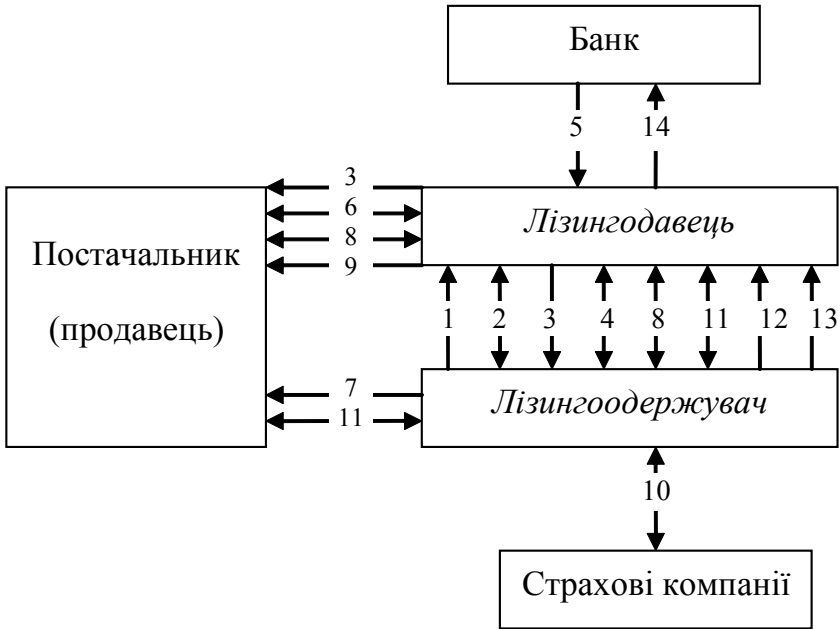

Рис. 9.1. Організація лізингового процесу при багатосторонній лізинговій угоді

Лізинговим операціям притаманні різні види ризику. Тому до виконання лізингових операцій лізингодавець повинен здійснити підготовчу роботу. Значна увага приділяється вивченню стану економіки країни, зокрема тих її галузей, в яких може реалізовуватися лізинг. Особлива увага приділяється вивченню лізингового ринку, його основних тенденцій, з'ясуванню попиту та пропозиції на певні види майна тощо. Отже, основною метою попередньої організаційної роботи є пошук лізингодавцем потенційних лізингоодержувачів. Водночас ініціатива в укладенні лізингового договору належить, як правило, лізингоодержувачу. Він знає, яке майно йому потрібне і хто його виробляє. Зауважимо, що лізингоодержувач може звернутися до лізингодавця з проханням підібрати постачальника майна, причому прийняття остаточного рішення залишається за лізингоодержувачем.

Майбутній лізингоодержувач складає заявку, в якій зазначається об'єкт лізингу, його технічні характеристики, назва постачальника (виробника), строк лізингу та його вид, дані про господарсько-фінансовий

стан лізингоодержувача тощо, та надає її лізингодавцю (1). Після одержання заявки та інших необхідних документів лізингодавець перевіряє їх та всебічно аналізує лізинговий проект, одночасно з'ясовуючи кредитоспроможність потенційного лізингоодержувача (2). Приймавши позитивне рішення про участь у лізинговому договорі, а також про кредитоспроможність потенційного лізингоодержувача, лізингодавець сповіщає про це останнього та направляє постачальникові замовлення-наряд та інші документи, що визначають умови виконання лізингової угоди (3). Між лізингодавцем і лізингоодержувачем укладається договір лізингу (4). При використанні кредиту як джерела фінансування лізингової угоди лізингодавець одержує в банку кредит (5). Між постачальником і лізингодавцем укладається договір купівлі-продажу об'єкта лізингу, яким, зокрема, регулюються їхні взаємовідносини в процесі виготовлення, доставлення й оплати об'єкта лізингу (6). Постачальник вивантажує об'єкт лізингу лізингоодержувачу, який бере на себе обов'язки щодо його прийняття. Постачальник, як правило, здійснює монтаж і введення в експлуатацію об'єкта лізингу (7). Після закінчення роботи складається акт прийняття в експлуатацію об'єкта лізингу, який підписується всіма сторонами лізингової угоди (8). Підписання акта дає право постачальнику на одержання грошових коштів від лізингодавця (9). Лізингова угода підлягає страхуванню за домовленістю сторін договору лізингу відповідно до чинного законодавства (10). Право лізингоодержувача на ремонт і технічне обслуговування об'єкта лізингу визначається договором лізингу або окремим договором, укладеним з продавцем (11). Лізингоодержувач за користування об'єктом лізингу вносить періодичні лізингові платежі (12). Після закінчення строку дії договору відбувається повернення об'єкта лізингу лізингодавцю, якщо інше не передбачено договором лізингу (13). Періодично лізингодавець здійснює погашення кредити та виплату процентів банку (14).

Важливою умовою договору лізингу є склад і спосіб сплати лізингових платежів. Лізингові платежі включають:

- суму, яка відшкодовує при кожному платежі частину вартості об'єкта лізингу, що амортизується за строк, за який вноситься лізинговий платіж;
- суму, що сплачується лізингодавцю як процент за залучений ним кредит для придбання об'єкта лізингу;
- винагороду лізингодавцю за отримане у лізинг майно;
- відшкодування страхових платежів за договором страхування об'єкта лізингу, якщо об'єкт застрахований лізингодавцем;

— ризикову премію, розмір якої залежить від рівня ризиків, які несе лізингодавець;

— інші витрати лізингодавця, передбачені договором лізингу.

Величина періоду, за який вноситься лізинговий платіж, установлюється договором і може бути як рівномірною, так і нерівномірною. Враховуючи фінансовий стан і платіжні можливості лізингоодержувача, лізингові платежі можуть здійснюватися: рівними частками; збільшуваними розмірами; зменшуваними розмірами.

Залежно від методів нарахування лізингових платежів розрізняють: платежі з фіксованою загальною сумою; платежі з авансом (депозитом); платежі з відстрочкою; невизначені платежі, розрахунок яких базується на певній основі, визначеній у договорі лізингу.

Кожен із суб'єктів лізингу має у ньому свої переваги.

Якщо лізингодавцем виступає банк, він має такі вигоди:

— розширюється коло банківських операцій, зростає число клієнтів, підвищується імідж банку;

— знижується ризик втрат від неплатоспроможності лізингоодержувача, оскільки банк залишається власником майна, переданого в лізинг;

— зростають доходи банку, оскільки розмір лізингових платежів вищий, ніж процентна ставка за кредит;

— здійснюється прискорена амортизація об'єкта лізингу.

Для продавця майна лізинг, зокрема, дає можливість:

— розширити номенклатуру товарів, які він постачає на ринок;

— забезпечити продаж майна, реалізація якого на інших умовах недоцільна або взагалі неможлива;

— створити і розширити коло своїх контрагентів;

— прискорити обертання оборотного капіталу та поліпшити його використання;

— зменшити потребу в залучених коштах, у тому числі в банківському кредиті, а відповідно і собівартість продукції.

З погляду лізингоодержувача переваги лізингу такі:

— лізинг припускає 100% фінансування придбання основних фондів на відміну від банківського кредитування, де грошовими ресурсами забезпечується тільки частина їхньої вартості;

— він дає можливість використовувати нове обладнання та інше майно, що може бути об'єктом лізингу, без значних одноразових витрат власного капіталу;

— зменшується ризик морального старіння об'єкта лізингу, тому що лізингоодержувач бере його не у власність, а в лізинг;

— підприємству простіше отримати майно в лізинг, ніж кредит на його придбання, тому що об'єкт лізингу є заставою і право власності на нього належить лізингодавцю;

— лізинг створює лізингоодержувачу більше можливостей для маневрування під час виплати лізингових платежів, оскільки останні здійснюються, як правило, після отримання виручки від реалізації продукції, виробленої на взятому в лізинг обладнанні;

— лізингові платежі входять до складу валових витрат, що зменшує оподатковуваний прибуток лізингоодержувача;

— лізингове майно не зараховується на баланс підприємства, що підвищує його ліквідність;

— надається право придбання лізингоодержувачем майна за залишковою вартістю після закінчення строку договору;

— лізингоодержувач, укладаючи договір лізингу, може розраховувати на отримання від лізингодавця додаткових послуг, зокрема інформаційних, консультативних та юридичних.

9.3. Банківські гарантії та поручительства, механізм їх застосування

Гарантії та поручительства — це спосіб забезпечення виконання зобов'язань, що застосовуються між будь-якими суб'єктами правовідносин.

За договором поруки поручитель зобов'язується перед кредитором іншої особи відповідати за виконання нею свого зобов'язання в повному обсязі або в певній частині. Порукою може бути забезпечена лише дійсна вимога. Договір поруки має бути укладений у письмовій формі, недодержання цієї вимоги тягне недійсність договору поруки.

У разі невиконання зобов'язання боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники. Це означає, що кредитор може вимагати виконання договору як від боржника, так і від поручителя, якщо інше не передбачено договором поруки. Поручитель відповідає в тому самому обсязі, що й боржник. Тобто він відповідає за основний борг, сплату процентів та неустойки, а також за відшкодування заподіяних збитків, якщо інші умови не передбачені договором поруки.

За боржника можуть одночасно поручитися кілька осіб-поручителів. У цьому разі такі поручителі між собою є солідарними боржниками перед кредитором.

Поручитель, який виконав зобов'язання за боржника, набуває всіх прав кредитора за цим зобов'язанням. Це означає передусім, що поручитель як новий кредитор у зобов'язанні зберігає право вимоги до боржника (регресні вимоги). Якщо кілька поручителів, виконали зобов'язання перед кредитором, то кожен з них має право зворотної вимоги до боржника в розмірі виплаченої цим поручителем суми.

На практиці гарантію часто ототожнюють з порукою. Це пов'язано з тим, що норми чинного Цивільного кодексу України не дають визначення поняття гарантії, в них говориться лише про те, що правила статей про поруку поширюються на гарантії, що видаються одними організаціями для забезпечення погашення заборгованості інших, якщо інше не встановлено законодавством.

Відмінності гарантії від поруки полягають у такому:

1. На відміну від поруки гарантія може бути односторонньою цивільно-правовою угодою, заснованою на волевиявленні однієї особи – гаранта.

2. Гарант несе субсидіарну (додаткову) відповідальність, тобто він повністю виконує зобов'язання, але лише за умови відсутності в основного боржника коштів, необхідних для належного виконання зобов'язання. Поручитель, якщо іншого не встановлено договором поруки, у разі невиконання зобов'язання боржником відповідає разом з ним перед кредитором солідарно.

3. Оформлення гарантії договором не є обов'язковим, тоді як для поруки закон цього вимагає. Якби гарантія ґрунтувалася лише на договорі, при цьому закон поширював на неї правила поруки, то в ній як у самостійному виді забезпечення зобов'язань не було б потреби. Тому, характеризуючи гарантію, законодавець акцентує увагу на тому, що вона видається, а не укладається в договірному порядку.

4. Якщо поручитель відповідає в тих самих межах, що й боржник, то гарант у договорі може обмежити свою відповідальність частиною зобов'язань боржника. Тобто передбачене гарантією зобов'язання обмежується сплатою суми, на яку видано гарантію.

Отже, під гарантією слід розуміти зобов'язання гаранта, що видається на прохання іншої особи (принципала), за яким гарант зобов'язується сплатити кредиторіві принципала відповідно до умов гарантійного зобов'язання певну грошову суму. Виплачуючи кредиторіві принципала відповідну грошову суму, зазначену у гарантії, гарант має право зажадати від принципала в порядку регресу відшкодування сплачених за гарантією сум, якщо інше не передбачено договором гаранта з принципалом.

У ролі гаранта та поручителя може бути банк. У цьому разі говорять про банківську гарантію або поруку. Видаючи гарантію (поруку), банки

повинні переконатися у кредитоспроможності клієнта, оскільки видача гарантій (поруки), по суті, має кредитний характер. Фактично банки беруть на себе зобов'язання при несплаті клієнтом у строк належних платежів здійснити їх за рахунок власних ресурсів. Якщо кредитоспроможність клієнта банку невідома або викликає сумнів, то банківська гарантія видається під відповідне забезпечення, тобто супроводжується відповідною заставою майна. Розмір гарантій, що їх надає комерційний банк, регулюється у відповідний спосіб Національним банком України.

Банківські гарантії (поруки) можуть бути спрямовані на виконання клієнтом своїх зобов'язань за торговельними та фінансовими угодами: тендерна гарантія; гарантія виконання контракту; гарантія надання кредиту і виставлення акредитива; гарантія платежу; акцептування й авальювання векселів тощо. Зазначені гарантії (поручительства) можуть надаватись як у вигляді спеціального документа (гарантійного листа, укладення договору поруки) так і шляхом напису на векселі (акцепт, аваль).

Акцептування векселя полягає в тому, що банк акцептує виставлений на нього клієнтом вексель за умови, що клієнт надасть банку грошове покриття до настання строку платежу за векселем У зовнішньоекономічних операціях акцептний кредит набуває вигляду акцептно-рамбурсного кредиту. Він базується на поєднанні акцепту та відшкодування (рамбурсування) імпортером коштів банку-акцептанта. Як правило, акцептний кредит надається банком експортера банку імпортера для забезпечення платежів імпортера за зовнішньоекономічним контрактом. При акцептно-рамбурсному кредитуванні використовуються акредитиви й переказні векселі. Клієнт-покупець компенсує здійснені платежі та витрати своєму банкові, а також сплачує проценти.

При авальюванні банк бере на себе відповідальність за використання зобов'язання будь-якою зобов'язаною за векселем особою – акцептантом, векселедавцем, індосантом.

Аваль нерідко називають «вексельним поручительством», оскільки аваль та поручительство мають багато спільного. Оплачуючи вексель, аваліст набуває права регресної вимоги проти особи, за яку він надав аваль, а також проти усіх зобов'язаних за векселем осіб. Аваліст набуває права вимоги, аналогічного праву регресної вимоги у звичайному поручительстві. Кількість авалей на векселі, як і кількість поручителів за договором, не обмежується. Водночас існують суттєві відмінності авалія від поручительства: поручительство може забезпечувати лише дійсну вимогу, а аваль не втрачає своєї сили у разі недійсності зобов'язання, за яке він був наданий. Договір поруки може передбачати окремі умови, при дотри-

манні яких настає відповідальність поручителя, тоді як зобов'язання аваліста є аналогічним зобов'язанням векселедавця (платника), тобто безумовним.

Дія гарантії або поруки закінчується із закінченням забезпеченого ними зобов'язання, зокрема у разі виконання зобов'язання позичальником. Гарантія чи порука припиняється також, якщо кредитор протягом трьох місяців з дня настання строку зобов'язання не подав позову до гаранта (поручителя). Якщо строк виконання зобов'язання не зазначений або визначений моментом вимоги, то за відсутності іншої угоди відповідальність гаранта (поручителя) припиняється після закінчення одного року з дня укладення договору гарантії (поруки).

9.4. Посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги

Серед нетрадиційних банківських послуг дедалі важливішу роль відіграють посередницькі послуги. На практиці надання таких послуг оформляється двома видами цивільно-правових договорів: договором доручення та договором комісії. За своєю суттю ці договори є договорами на продаж послуг. Законодавець під продажем послуг розуміє будь-які операції цивільно-правового характеру з надання послуг, надання права на користування або розпорядження товарами, у тому числі нематеріальними активами, а також з надання будь-яких інших, ніж товари, об'єктів власності за компенсацію, а також операції з безоплатного надання послуг.

За договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується виконати від імені і за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії — підписання документів, укладення угод. Але, виконуючи юридичні дії, повірена особа виконує і фактичні дії — пошук контрагентів, наведення довідок, огляд майна тощо. Повірений є представником свого довірителя перед третіми особами. Вказівки довірителя на вчинення повіреним конкретних юридичних дій містяться у договорі або у виданій на його підставі довіреності. Повірений зобов'язаний терміново передати довірителеві все отримане у зв'язку з виконанням доручення (цінні папери, майно, грошові кошти, документи). Довіритель, оскільки повірений діє за його рахунок, повинен забезпечити повіреного коштами, необхідними для виконання доручення, а також відшкодувати йому фактичні витрати при виконанні ним доручення.

За договором комісії одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за винагороду укласти одну або кілька угод від свого імені за рахунок комітента. За цим договором укладаються угоди не безпосередньо особою, заінтересованою в їх кінцевому результаті, а за її дорученням і за її рахунок іншою особою. За угодами, які укладає комісіонер з третіми особами, набуває права і стає зобов'язаним не комітент, а комісіонер, бо він укладає угоди хоч і за рахунок комітента, але від свого імені.

Повіреним і довірителем, а також комісіонером і комітентом можуть бути громадяни та юридичні особи, зокрема банки.

Договір доручення має багато спільного з договором комісії. Схожість полягає в тому, що в них є третя особа, а також у тому, що на підставі цих договорів одна сторона (повірений чи комісіонер) укладає угоди в інтересах другої сторони (довірителя чи комітента).

Але між ними існують істотні відмінності:

1. За договором комісії комісіонер укладає угоди від свого імені, а за договором доручення повірений діє від імені довірителя. У комісіонера виникають права та обов'язки щодо третьої особи, а повірений жодних прав та обов'язків за укладеними договорами не набуває.

2. Договір доручення може бути оплатним і безоплатним. Договір комісії є оплатним, причому ознака платності настільки характерна, що право на винагороду виникає у комітента незалежно від того, чи було воно спеціально передбачене договором.

Комерційні банки надають різноманітні види посередницьких послуг. Найпоширенішими серед них є посередництво в одержанні клієнтом кредиту, в операціях з майном, зокрема цінними паперами, валютою. Перший вид посередницьких послуг надається банком тоді, коли він сам з тієї чи іншої причини не може задовольнити кредитну заявку клієнта. У цьому разі обслуговуючий банк може бути посередником у пошуку клієнтові іншого банку-кредитора або на його прохання одержати міжбанківський кредит і за рахунок його надати кредит клієнту. Якщо клієнтові потрібен великий кредит, то банк може вдатися до консорціумного або паралельного кредитування клієнта.

Помітно збільшилося надання посередницьких послуг в операціях з цінними паперами. При первинному розміщенні цінних паперів комерційні банки можуть за дорученням, від імені і за рахунок емітента виконувати обов'язки щодо організації передплати на цінні папери або їх реалізації іншим способом. При цьому можливі два варіанти. При першому комерційний банк надає послуги з первинного розміщення цінних

паперів без зобов'язань щодо викупу нерозміщеної частини емісії. Головний: обов'язок банку в цьому випадку — докласти максимальних зусиль для розміщення цінних паперів, проте фінансової відповідальності за кінцевий результат банк не несе.

Другий варіант передбачає, що комерційний банк зобов'язується у разі неповного розміщення цінних паперів викупити в емітента їх нереалізовану частину, тобто бере на себе ризики розміщення цінних паперів.

Комерційні банки можуть займатися і брокерською діяльністю, тобто здійснювати цивільно-правові угоди щодо цінних паперів, які передбачають оплату цінних паперів проти їх поставки новому власнику на підставі договорів доручення чи комісії за рахунок своїх клієнтів.

Посередництво комерційних банків у валютних операціях передбачає, зокрема, купівлю-продаж іноземної валюти або платіжних документів у ній, конверсію однієї іноземної валюти в іншу, конверсію протягом визначеного строку національної валюти в іноземну, і навпаки; переказування за дорученням громадян іноземної валюти за кордон та виплату громадянам отриманих на їх ім'я з-за кордону переказів; інкасування іноземної валюти та платіжних документів у ній тощо.

Комерційні банки надають своїм клієнтам *консультаційні послуги*. Вони консультують клієнтів з питань бухгалтерського обліку, звітності, оподаткування, аналізу фінансово-господарської діяльності, зовнішньоекономічної діяльності та інших видів економіко-правового забезпечення підприємницької діяльності фізичних та юридичних осіб. Значну кількість видів консультаційних послуг, яку надають комерційні банки, становлять послуги, пов'язані з виконанням ними активних і пасивних операцій та наданням інших послуг: залученням ресурсів, кредитуванням, фінансуванням капітальних вкладень, розрахунково-касовим обслуговуванням, зовнішньоекономічною діяльністю, операціями з цінними паперами тощо.

Консультаційні послуги можуть надаватись усно або письмово, а плата за їх надання у деяких випадках включається у плату за основний вид операції (послуги), який супроводжується консультуванням.

Наданням консультаційних послуг можуть займатися як менеджери підрозділів банку, так і працівники спеціально створених підрозділів. В окремих випадках консультантами можуть бути сторонні спеціалісти та організації, які залучаються банками для надання консультацій своїм клієнтам. Консультативні послуги передбачають наявність у працівників, що їх надають, певних знань у галузі економіки, банківської справи, інших видів економіко-правового забезпечення підприємницької діяльності, а також досвіду практичної роботи у відповідних галузях знань.

Інформаційні послуги. Банки, завдяки своїм місцю і ролі в економіці, наявності сучасних засобів телекомунікацій і електронно-обчислювальної техніки завжди мають значну кількість різноманітної інформації, тобто документованих або публічно оголошених відомостей про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі, економіці. Це дає змогу комерційним банкам надавати інформаційні послуги, тобто займатися діяльністю, пов'язаною з доведенням інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їхніх інформаційних потреб.

Основними видами інформаційної діяльності є:

1. Одержання інформації, тобто набуття, придбання, накопичення відповідно до чинного законодавства документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою.

2. Використання інформації – це задоволення інформаційних потреб юридичних та фізичних осіб.

3. Поширення інформації – це розповсюдження, оприлюднення, реалізація у встановленому законом порядку інформації.

4. Зберігання інформації – це забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв.

Інформаційні послуги та інформаційна продукція, тобто матеріалізований результат інформаційної діяльності, можуть бути об'єктом товарних відносин. Ціни і ціноутворення на інформаційну продукцію та інформаційні послуги встановлюються договорами.

За режимом доступу інформація поділяється на:

– відкриту інформацію, доступ до якої забезпечується через публікацію її в офіційних друкованих виданнях, поширення засобами масової комунікації, безпосереднє надання заінтересованим клієнтам;

– інформацію з обмеженим доступом, котра, у свою чергу, за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну і таємну. Конфіденційна інформація – це відомості, які перебувають у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних або юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов. Володіння інформацією ділового, комерційного, банківського та іншого характеру, одержаною на власні кошти юридичної або фізичної особи, або такою, яка є предметом їх банківського, комерційного, ділового та іншого інтересу і не порушує передбаченої законом таємниці, дає змогу юридичній або фізичній особі самостійно визначати режим доступу до інформації, включаючи належність її до категорії конфіденційної. Виняток становить інформація комерційного та банківського характеру, правовий режим якої встановлений чинним законодавством. Так, Закон Ук-

раїни «Про банки і банківську діяльність» передбачає, що інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, ; яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту, є банківською таємницею. Перелік інформації, що підлягає обов'язковому опублікуванню, установлюється Національним банком України та додатково самим банком на його розсуд.

Інформація щодо юридичних та фізичних осіб, яка містить банківську таємницю, розкривається банками:

- на письмовий запит або з письмового дозволу власника такої інформації;
- на письмову вимогу суду або за рішенням суду;
- органам прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України – на їх письмову вимогу стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу;
- органам Державної податкової служби України на їх письмову вимогу з питань оподаткування або валютного контролю стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу.

До таємної інформації належить інформація, що містить відомості, які становлять державну та іншу, передбачену законом, таємницю.

До найпоширеніших видів інформаційних послуг, що надають комерційні банки, можна віднести:

- інформування про чинне законодавство зарубіжних країн у галузі банківської справи, фінансів, валютного регулювання, оподаткування;
- надання копій грошово-розрахункових документів;
- допомога у розшуку перерахованих сум;
- надання інформації про прийняття Національним банком України та іншими органами рішень, які впливають на господарську діяльність клієнта;
- доведення інформації про курси іноземних валют, котирування цінних паперів та їх дохідність;
- сприяння в підборі партнерів (покупців або постачальників), засновників, учасників обмінних операцій.

9.5. Трастові послуги та їх надання комерційними банками

Під *трастовими* розуміють послуги, засновані на довірчих правовідносинах, коли одна особа — засновник, передає своє майно у розпорядження іншій особі — довірительному власнику, для управління в інтересах третьої особи — бенефіціара. Отже, в зазначених правовідносинах беруть участь три сторони:

— довіритель майна (засновник) — юридична або фізична особа, яка заснувала траст та/або передала довірительному власнику повноваження власника належного їм майна відповідно до умов укладеного між ними договору;

— довірительний власник (траст) — сторона, яка здійснює управління майном. Ним можуть бути спеціалізовані трастові компанії (довірчі товариства) або трастові відділи банків;

— бенефіціар — особа, на користь та в інтересах якої надаються довірчі послуги. Ним може бути сам довіритель майна або третя особа.

Виникнення та розвиток довірчих послуг пов'язані з цілою низкою факторів, зокрема:

— відсутністю або недостатнім рівнем знань та вміння у власників майна, щоб розпоряджатися ним, особливо великим та різних видів;

— вірогідністю втрати власником свого майна у разі самостійного здійснення ним операцій, які потребують відповідних професійних знань;

— зростаючою заінтересованістю клієнтів в одержанні все більшого набору банківських послуг;

— зростаючою конкуренцією між банківськими та небанківськими фінансово-кредитними установами, між самими комерційними банками на ринку грошей і ринку капіталів та щодо залучення нових клієнтів;

— проблемами ліквідності банків та зниженням рівня прибутковості традиційних банківських операцій і послуг;

— порівняно невеликими витратами на здійснення зазначених послуг;

— трастові послуги дають можливість залучити значні кошти, які можуть використовуватися банком і приносити йому доходи.

Залежно від характеру розпорядження майном трастові послуги поділяються на:

— активні, коли майно, що перебуває у розпорядженні трастової компанії чи банку, може видозмінюватися, зокрема, шляхом його продажу, надання в позику або заставу без додаткової згоди довірителя;

— пасивні, коли майно не може бути використане довіреними особами без відповідної згоди довірителя.

За характером дій, які може здійснювати довірительний власник, розрізняють довірчі послуги, пов'язані з управлінням майна довірителя і не пов'язані з таким. Правовою основою трастових послуг, не пов'язаних з управлінням майна, є те, що комерційний банк або трастова компанія у цьому разі є повіреною особою, яка бере на себе здійснення юридичних дій за рахунок і від імені клієнта.

Залежно від категорії довірителя майна розрізняють трастові послуги:

- 1) для фізичних осіб;
- 2) для юридичних осіб.

Інколи в окремих виділяють трастові послуги, що надаються, наприклад, пенсійним, благодійним, інвестиційним фондам. Останні здійснюють нагромадження коштів своїх акціонерів чи засновників, які бажають отримати високі доходи по них за рахунок вкладення об'єднаних грошових коштів у надійні та високоприбуткові активи.

Довірча власність може виникнути у трьох випадках:

- у результаті волевиявлення довірителя майна;
- у результаті укладення угоди;
- згідно з законом або рішенням суду.

Законодавство України не передбачає довірчого управління як одного з видів зобов'язань. За правовою природою довірче управління подібне і перебуває ближче до таких видів зобов'язань, як доручення та комісія. Тому відносини, адекватні довірчій власності, можуть бути надто різними залежно від того, хто, з якою метою і кому передає своє майно на правах довірчої власності. У Законі України «Про банки і банківську діяльність» зазначено, що банки можуть здійснювати лише довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами.

Трастові послуги на користь фізичних осіб, як правило, включають такі послуги:

1. Розпорядження спадщиною, або заповідальний траст, тобто розпорядження майном клієнта після його смерті може здійснюватися відповідно до письмового заповіту залишеного померлим, в якому зазначений виконавець заповіту, або за рішенням суду, коли заповіт не був складений. В обох випадках розпорядником спадщиною може бути трастова компанія чи траст-відділ комерційного банку. Розпорядження майном включає: одержання рішення суду; збір та інвентаризація майна; забезпечення схоронності спадщини; сплату адміністративних витрат та податків;

здійснення розрахунків з кредиторами; реалізацію майна, яке не підлягає тривалому зберіганню; контроль за здійсненням комерційних операцій; розподіл майна між спадкоємцями тощо.

2. Управління майном згідно з договором або прижиттєвий траст. Сутність полягає в тому, що Довіритель передає банку в управління майно, який зберігає його, інвестує, розпоряджається доходом, одержаним від майна, у визначеному договором порядку. У визначених договором випадках довіритель зберігає право втручатися в процес управління майном. Право управління майном може переходити до банку не лише за заповітом, а й шляхом укладення прижиттєвих угод. Це пов'язано з тим, що довіритель майна не хоче передавати його спадкоємцям відразу, не в змозі чи не бажає самостійно займатися своїм бізнесом тощо.

Управління майном передбачає прийняття рішень щодо його розміщення, оформлення страхування і внесення страхових платежів, депозитні операції з готівкою, облікові операції, виплату доходів бенефіціару, аналіз ефективності використання майна тощо.

3. Опікунство та забезпечення зберігання майна передбачає набір операцій, аналогічний управлінню майном. Зазначений вид трастових послуг поширюється переважно на неповнолітніх, які вважаються недієздатними для управління та володіння майном. Якщо неповнолітній дістав у спадщину майно, то в цьому разі призначається опікун, який розпоряджається ним в інтересах спадкоємця.

Опікунство та забезпечення зберігання майна існує в двох формах: опікунства індивіда (неповнолітнього, недієздатного) та опікунства майна — у випадку, якщо власник майна фізично неспроможний самостійно здійснювати управління ним.

4. Агентські послуги характеризуються тим, що одна особа (агент) учиняє як юридичні, так і фактичні дії за дорученням і за рахунок іншої особи (принципала). Кінцевою метою агентських послуг є встановлення договірних зобов'язань між принципалом і третьою особою. Агент, а ним може бути траст-відділ банку, діє, як правило, від імені принципала, і відповідно укладені ним або за його сприяння договори створюють права та обов'язки безпосередньо для принципала. У деяких випадках, вступаючи у відносини з третіми особами за дорученням принципала, агент має право діяти від свого імені, не розкриваючи перед третьою особою існування принципала, або може вказати на те, що він діє за дорученням і за рахунок принципала, не розкриваючи його імені. Незалежно від того, як діє агент у відносинах з третіми особами, результат укладених ним угод лягає на принципала.

Агентські послуги включають, зокрема: збереження активів, наприклад цінних паперів; одержання доходів за ними та повідомлення клієнта; купівлю-продаж цінних паперів та доставку їх до клієнта; обмін цінних паперів; погашення облігацій; сплату податків; оформлення страхових полісів; оплату рахунків; укладання від імені клієнта договорів; отримання кредитів; купівлю-продаж іноземної валюти і дорогоцінних металів.

Трастові послуги, що надаються юридичним особам, як правило, включають:

- обслуговування облігаційної позики, що супроводжується переданням довіреній особі права розпорядження майном, яке слугує забезпеченням позики;

- агентські послуги;

- створення фондів погашення заборгованості, з яких, відповідно до умов договору, може здійснюватись погашення боргів, сплата відсотків, викуп облігацій; виплата дивідендів акціонерам тощо;

- тимчасове управління справами компанії у випадку її реорганізації чи ліквідації;

- послуги депозитарію (зберігання акцій, за якими акціонери передали право голосу уповноваженим представникам);

- розпорядження активами, включаючи управління нерухомістю як всередині країни, так і за кордоном;

- обслуговування працівників компанії. У цьому разі траст-відділи надають послуги в інтересах працівників, здійснюючи управління фондами компаній, призначеними для виплати пенсій, різних винагород та допомог;

- інвестування коштів клієнта у визначені ним види активів;

- управління коштами благодійних фондів.

Однією з довірчих послуг, яку надають комерційні банки фізичним і юридичним особам, є послуги щодо зберігання цінностей. Основною рисою надання таких послуг є те, що комерційні банки мають відповідні спеціальні приміщення чи спеціальне обладнання, які виключають випадкову втрату або пошкодження цінностей, прийнятих на зберігання. З процесу зберігання цінності повинні вийти такими, якими вони були прийняті на зберігання банком. Відносини між особою, яка передає цінності на зберігання, та комерційним банком регулюються договором, який може бути укладений на визначений строк, без зазначення строку або до витребування. Після закінчення строку зберігання, передбаченого договором, та невитребуванням клієнтом цінностей комерційний банк

продовжує їх зберігати до того моменту, поки вони не будуть взяті іншою стороною. В такому разі банк має право вимагати відшкодування йому додаткових витрат зі зберігання цінностей.

Послуги щодо зберігання цінностей надаються комерційними банками у трьох формах: зберігання цінностей клієнтів у сховищі; надання клієнтам сейфів у приміщенні банку; надання нічних сейфів клієнтам.

При першій формі послуг банк приймає цінності згідно з умовами укладеного між банком і клієнтом договору, причому складаються описи, в яких указуються найменування цінностей і сума оцінки кожного виду цінностей. Цінності мають бути вкладені у пакети або іншу упаковку і відповідно опечатані. Прийняті банком від клієнтів цінності поміщають до сховища, усередині якого вони зберігаються на металевих стелажах (полицях) тощо за умови, що вони мають ґрати і замикаються на замок. За схоронність цінностей, прийнятих на зберігання, установи банків несуть перед їхніми власниками відповідальність у сумі реальної шкоди, але не вище суми оцінки.

Надання клієнту сейфа у приміщенні банку здійснюється шляхом здавання йому в оренду сейфа для самостійного використання. Клієнт не сповіщає банк про вміст сейфа, отримує ключ від сейфа і самостійно вміщує або вилучає з нього цінності протягом робочого дня банку. Комерційний банк зобов'язується забезпечити зберігання сейфа та доступ до нього виключно клієнта або уповноважених ним осіб.

Надання нічних сейфів клієнтам відбувається тоді, коли у них виникає потреба здійснювати регулярні внески грошових коштів до банку, після закінчення робочого дня в останнього. Цією послугою користуються клієнти, які мають бізнес, пов'язаний з одержанням готівки, наприклад власники магазинів, кафе, ресторанів тощо. Вони надають перевагу здачі готівки до банку, ніж залишати її в сейфах на роботі чи носити з собою. Між банком і клієнтом укладається відповідна угода. Клієнт вкладає готівку у спеціальну сумку, одержану в банку, та опускає її у спеціальний отвір, розміщений на зовнішньому боці будівлі банку. Вранці службовець банку забирає всі сумки з нічних сейфів і заносить інформацію про них у відповідні реєстри бухгалтерського обліку. Договором може бути передбачена умова, згідно з якою банк здійснює розкриття сумок, перерахування вкладеної готівки та зарахування її на відповідний рахунок клієнта.

За надання довірчих послуг банк стягує плату, розмір якої встановлюється в договорі між банком та клієнтом.

9.6. Факторингові та форфейтингові послуги

Факторинг — це операція, яка поєднує у собі низку посередницько-комісійних послуг з кредитуванням оборотного капіталу суб'єкта господарювання. Основою факторингу є перевідступлення першим кредитором прав вимоги боргу третьої особи другому кредитору з попередньою або наступною компенсацією вартості такого боргу першому кредитору. Фактично банк (факторингова компанія) купує рахунки-фактури постачальника за відвантажену продукцію, виконані роботи чи надані послуги.

Факторингові операції, крім купівлі права на вимогу боргу, включають:

- кредитування у вигляді попередньої оплати боргових вимог;
- ведення бухгалтерського обліку постачальника, зокрема реалізації продукції (роботи, послуг);
- інкасування дебіторської заборгованості постачальника;
- страхування постачальника від кредитного ризику.

Учасниками факторингової операції можуть бути:

- посередник (фактор), тобто комерційний банк або факторингова компанія;
- постачальник товарів (робіт, послуг);
- покупець.

Відносний між суб'єктами факторингу регулюються договором, який укладається у письмовій формі між фактором і постачальником. У ньому дається перелік істотних умов, до яких, зокрема, належать ті, що захищають інтереси сторін — взаємні зобов'язання і відповідальність сторін, розмір кредиту і плати за факторингове обслуговування, вид факторингу. Оскільки факторингові операції мають ризикований характер, то перед укладенням договору фактор ґрунтовно вивчає фінансово-господарську діяльність клієнта-постачальника. Оцінка фінансового стану підприємства впливає на прийняття фактором позитивного рішення про укладення факторингової угоди та її зміст.

Факторингові операції можна класифікувати за багатьма ознаками. За сектором ринку, де здійснюються факторингові операції, розрізняють внутрішній та зовнішній (міжнародний) факторинг. Внутрішній факторинг передбачає, що постачальник, покупець і фактор перебувають під юрисдикцією однієї країни. При зовнішньому факторингу суб'єкти факторингової угоди перебувають під юрисдикцією різних країн.

Залежно від того, чи повідомляються дебітори клієнта про перевідступлення ним прав вимоги боргу, факторинг може бути конвенційним (відкритим) та конфіденційним (закритим). При відкритому факторингу

дебіторам клієнта повідомляється про укладення договору факторингу і пропонується здійснювати платежі безпосередньо фактору. Закритий факторинг не передбачає повідомлення дебіторів, ніхто з них не знає про перевідступлення постачальником прав вимоги боргу, і тому кошти переказуються постачальнику, який розраховується з фактором самостійно.

Залежно від характеру взаємовідносин між фактором і постачальником, що складаються у разі відмови покупця від оплати боргових вимог, розрізняють факторинг з правом регресу та факторинг без права регресу. У першому випадку постачальник несе ризики за борговими вимогами, які придбав у нього фактор. Мова йде про те, що факторинг з правом регресу дозволяє фактору повернути постачальникові неоплачені покупцем боргові вимоги і вимагати від нього повернення грошових коштів фактору. Факторинг без права регресу означає, що фактор бере на себе ризик щодо одержання грошових коштів від покупців.

За набором послуг, що включає факторинг, він може бути з повним набором послуг та з частковим набором послуг. Повне факторингове обслуговування передбачає надання постачальнику, крім суто факторингових послуг, також низки інших: аудиторських, юридичних, управління заборгованістю за наданими кредитами тощо. Факторинг з частковим набором послуг передбачає оплату фактором лише рахунків-фактур постачальника.

Залежно від охоплення факторингом перевідступлення постачальником боргових вимог розрізняють факторинг з перевідступленням усіх боргів або лише визначеної їх частки. Перевідступлення фактора постачальником боргів усіх своїх дебіторів дає змогу йому уникнути ведення подвійного обліку й управління кредитом за окремими борговими вимогами, що не були перевідступлені.

Залежно від порядку оплати боргових вимог розрізняють:

— факторинг з попередньою оплатою, що передбачає негайну оплату розрахункових документів постачальника, як тільки їх буде надано фактору. Фактично фактор здійснює кредитування постачальника;

— факторинг без попередньої оплати означає, що фактор зобов'язується оплатити передані йому постачальником розрахункові документи на визначену, зафіксовану у договорі дату, як правило, в день оплати документів боржниками. Оскільки зафіксований у договорі строк — це середня величина, то цілком нормально, що окремі покупці здійснять платіж раніше обумовленого терміну, а інші — пізніше. Перевага для постачальника полягає в тому, що він знає точну дату одержання коштів і тому може відповідно планувати свою діяльність.

Зміст та послідовність здійснення факторингової операції зображено на рис. 9.2.

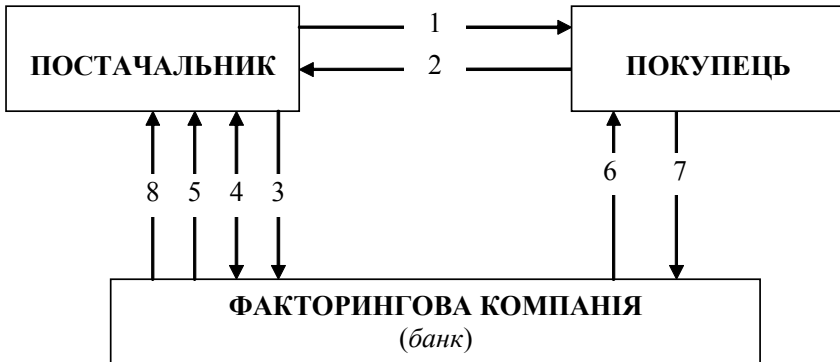

Рис. 9.2. Зміст і послідовність здійснення факторингової операції

1. Відвантаження постачальником покупцеві товарів (робіт, послуг).
2. Акцепт покупцем боргових вимог за товари (роботи, послуги).
3. Пред'явлення постачальником боргових вимог фактору з метою їх перевідступлення.
4. Вивчення фактором кредитоспроможності постачальника і, у разі позитивного результату, укладення з ним договору факторингу.
5. Перерахування постачальникові коштів у розмірі 70-90% суми боргових вимог, придбаних фактором.
6. Виставлення фактором боргових вимог для оплати їх покупцем.
7. Оплата покупцем виставлених на нього фактором боргових вимог.
8. Після отримання платежу від покупця фактор перераховує постачальнику залишок коштів (30-10%) за мінусом плати за факторингове обслуговування.

За здійснення факторингових операцій фактор стягує з постачальника відповідну плату. Розмір плати, зокрема, залежить від виду факторингу, кредитоспроможності постачальника, розміру процентної ставки за кредит, рівня ризиків, які несе фактор, а також від строку перебування ресурсів фактора в розрахунках з покупцем. Плата за факторингове обслуговування включає:

- комісію за послуги у розмірі визначеного договором процента від загальної суми придбаних фактором боргових вимог;
- процент за кредит, наданий фактором постачальнику.

Факторингові операції вигідні як постачальнику, так і фактору.

Використання факторингу постачальником дає йому змогу, зокрема:

- прискорити одержання грошових коштів за відвантажені товари (роботи, послуги);

- зменшити ризик появи сумнівних боргів;
- поліпшити процес інкасування боргів;
- оперативно одержати від фактора кредит;
- зменшити витрати, пов'язані з обліком та інкасацією боргів.

Недоліком факторингу для постачальника є вища вартість цієї операції порівняно зі звичайним кредитом.

Здійснення факторингових операцій дає змогу фактору, зокрема, поліпшити обслуговування клієнтів та залучити нових, збільшити і диверсифікувати джерела доходів. Основним недоліком факторингу для фактора є високий ризик цієї операції. Для мінімізації ризику фактор здійснює лімітування кредитної заборгованості постачальника, встановлює ліміти відвантаження товарів конкретному платникові, страхує окремі угоди тощо.

Форфейтинг – це придбання у кредитора боргу, вираженого в оборотному документі, на безповоротній основі. Це означає, що покупець боргу (форфейтер) бере на себе зобов'язання відмовитися – форфейтинге – від свого права регресної вимоги до кредитора у разі неможливості одержання грошових коштів від боржника. Фактично форфейтер (комерційний банк або спеціалізована компанія) бере на себе такі ризики, як ризик неплатежу, ризик переказування коштів, валютний, процентний ризик та ін.

Основними документами, які застосовуються при форфейтингу, є векселі. Однак об'єктом форфейтингу можуть бути інші види цінних паперів (але вони обов'язково повинні містити абстрактне зобов'язання) або рахунки дебіторів та розстрочки платежів, що є наслідком використання акредитивної форми розрахунків. Пріоритетне використання векселів пов'язане з простотою їх оформлення, а також із давнім використанням як інструментів фінансування міжнародної торгівлі.

Ініціатором форфейтингової операції є, як правило, експортер чи його банк. Це пов'язано з тим, що для дисконтування подаються або переказні векселі, виписані експортером, або прості векселі, одержувачем коштів за якими він є.

Удаючись до форфейтингу, експортер отримує можливість додатково мобілізувати кошти та скоротити дебіторську заборгованість. Звернення експортера до форфейтера відбувається, зокрема, в таких випадках:

- власне фінансове становище експортера не дає йому змоги надовго вилучати власні кошти зі свого обороту;
- імпортер, тобто зовнішньоторговельний контрагент експортера, недостатньо кредитоспроможний;

— експортеру не вдається отримати першокласну гарантію.

Здійснюючи придбання боргових вимог, форфейтер може зберігати їх у себе, в цьому разі витрачені ним грошові кошти можна вважати інвестиціями. Якщо форфейтер не бажає тримати свої кошти в такій формі, він може продати ці інвестиції іншій особі, котра також стає форфейтером. Унаслідок такого наступного перепродажу боргів виникає вторинний форфейтинговий ринок.

Форфейтингу властиві такі характерні ознаки:

- взаємозв'язок із зовнішньоторговельними операціями;
- договори форфейтингу укладаються переважно у вільно конвертованих валютах;
- основними документами, що застосовуються при здійсненні форфейтингових операцій, є векселі — прості та переказні;
- кредитування експортера здійснюється шляхом купівлі векселів або інших боргових вимог на дисконтній основі;
- кредитування здійснюється на середньостроковій основі, як правило, на строк від шести місяців до п'яти років, а в деяких випадках — до семи років;
- дисконтування відбувається на основі фіксованої процентної ставки;
- здебільшого форфейтинг пов'язаний з реалізацією машин, обладнання та інших товарів інвестиційного призначення.

Форфейтингові операції здійснюються у такий спосіб. Експортер, банк експортера або імпортер виступають ініціаторами договору. Експортер, який хоче скористатися форфейтингом, знаходить зарубіжного покупця (імпортера), котрий, у свою чергу, хоче отримати середньостроковий кредит для фінансування угоди з експортером. При цьому імпортер може виявити бажання оплатити частку вартості товарів відразу, а залишок регулярно оплачувати протягом узгодженого строку (наприклад, п'яти років). Імпортер повинен оформити серію простих векселів або акцептувати серію переказних векселів. Якщо імпортер має добру кредитоспроможність, то експортер може не вимагати, щоб переказні векселі були гарантовані. Однак у більшості випадків, особливо коли імпортер не є першокласним позичальником, від нього вимагають знайти банк, котрий гарантував би або авалував зазначені векселі.

Експортер, у свою чергу, мусить знайти форфейтера. Як правило, експортер може звернутись до кількох форфейтерів, намагаючись виявити найвигідніші пропозиції. Для форфейтера важливо знати: загальну суму операції; строк; валюту; назву експортера та імпортера, країну, яку вони представляють; чим оформлена заборгованість (прості чи переказні век-

селі); форму забезпечення (аваль, гарантія); суму та строк погашення; процентну ставку; предмет та ціну товару; строк та кількість поставок; місце платежу.

Після того, як форфейтер отримує відповіді на зазначені вище питання, він здійснює кредитний аналіз. Форфейтер може відмовитись від укладення угоди з експортером або дати згоду на її укладення. Якщо експортер уклав угоду про форфейтинг до підписання контракту з покупцем, він матиме можливість зробити точний розрахунок ціни товару з урахуванням реальних витрат щодо залучення коштів.

Експортер відвантажує товари, отримує векселі, які потім продає форфейтеру зі скидкою та на безповоротній основі.

Загальна схема організації форфейтингу має такий вигляд (див. рис. 9.3).

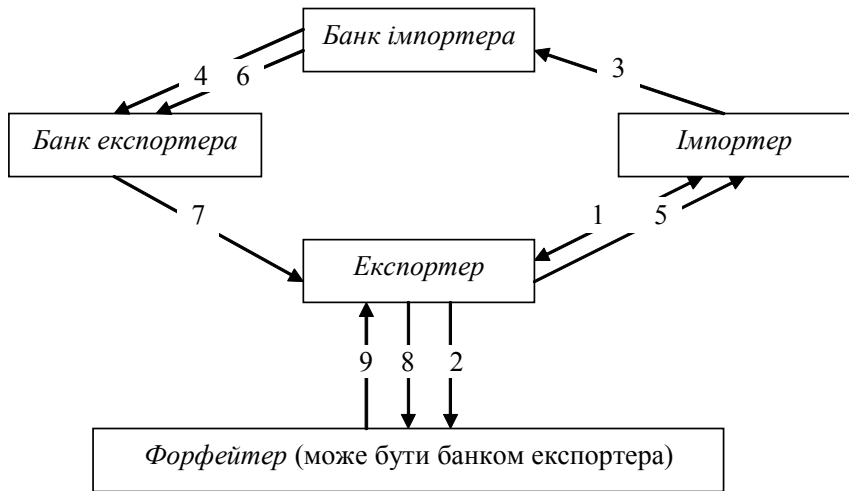

Рис. 9.3. Зміст і послідовність здійснення форфейтингової операції

1. Експортер та імпортер домовляються про поставку товарів та порядок їх оплати.
2. Експортер шукає форфейтера.
3. Імпортер оформляє серію векселів та знаходить банк, який гарантує або авальює зазначені векселі.
4. Направлення в банк експортера гарантованих або авальованих векселів.
5. Поставка товарів.
6. Дозвіл на передання векселів експортеру.
7. Надання векселів експортеру.

8. Продаж векселів експортером форфейтеру.

9. Надходження коштів від проданих векселів.

Удаючись до форфейтингу, експортер має такі переваги:

— можливість одержання грошових коштів відразу після відвантаження продукції або надання послуг, що поліпшує ліквідність експортера;

— при купівлі векселів застосовується фіксована облікова ставка, тобто дисконт є визначеною сумою і протягом усього строку кредитування не змінюється, незважаючи на зміну ставок на ринку капіталів;

— відсутність ризиків, оскільки експортер продає боргові вимоги форфейтеру на безповоротній основі, тобто без права регресу;

— відсутність витрат часу та коштів на управління боргом або на організацію його погашення;

— простота документації та оперативність її оформлення;

— робить зайвим експортне страхування.

До недоліків форфейтингу, з погляду експортера, можна віднести:

— його високу вартість;

— вірогідність того, що експортер може не знайти гаранта або аваліста, який би задовольняв форфейтера;

— необхідність підготувати документи у такий спосіб, щоб на експортера не було регресу у разі банкрутства гаранта або аваліста, а також необхідність знати законодавство країни імпортера.

Здійснення форфейтингових операцій дає форфейтеру такі переваги:

— простота та оперативність в оформленні документації;

— вища маржа, ніж при кредитуванні;

— можливість реалізації куплених активів на вторинному ринку.

До недоліків форфейтингу для форфейтера належать:

— відсутність права регресу у разі несплати боргу;

— необхідність знання законодавства країни імпортера;

— необхідність нести ризики до погашення векселів;

— відповідальність за перевірку кредитоспроможності гаранта або аваліста.

9.7. Операції з дорогоцінними металами

До дорогоцінних металів в банківській діяльності відносять: золото, срібло, платину і метали платинової групи у будь-якому вигляді та стані. Операції з дорогоцінними металами включають дії, пов'язані з: виникненням та припиненням права власності та інших прав на дорогоцінні метали; надходженням дорогоцінних металів до місць їх зберігання, а та-

кож зберіганням і відпуском у встановленому порядку дорогоцінних металів; зміною вмісту або фізичного стану дорогоцінних металів у будь-яких речовинах і матеріалах під час їх видобутку виробництва та використання; ввезенням дорогоцінних металів у країну з-за кордону та вивезенням їх з неї.

Банки здійснюють на ринку дорогоцінних металів операції з банківськими металами. До останніх належать золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів. Найвищими пробами банківських металів визнаються проби не нижче ніж: для золота — 995,0; для срібла — 999,0; для платини та паладію — 999,5.

Залежно від обсягу здійснюваних операцій та їх різновидів розрізняють такі види ринків дорогоцінних металів:

1. Міжнародний, або світовий, ринок. Він є всеохоплюючим, на ньому реалізуються угоди з великими партіями металів. Правила здійснення операцій не контролюються державними органами або правила регулювання дуже ліберальні. На міжнародних ринках здійснюються: первісна пропозиція дорогоцінних металів найбільшими їх видобувачами; встановлення базової ціни дорогоцінних металів для операцій на регіональних і внутрішніх ринках; інтервенції центральних банків для підтримання ціни металу.

2. Регіональні ринки примикають до світових і також мають міжнародний характер. У своїй основі вони орієнтовані на місцевих клієнтів, більш дрібних.

3. Внутрішні або місцеві ринки — це, як правило, ринки однієї або декількох держав. На них здійснюється державний контроль. Вони, у свою чергу, поділяються на:

— вільні ринки, на яких держава не обмежує ввіз та вивіз металу і не дуже суворо здійснюється регулювання;

— контрольовані ринки, на яких для резидентів встановлюються досить суворі правила, а права нерезидентів можуть обмежуватися, аж до заборони здійснення операцій з дорогоцінними металами.

Залежно від наявності металів у кожній операції ринок дорогоцінних металів умовно поділяють на ринок фізичного наявного металу та безготівкового («паперового») металу.

Ринок дорогоцінних металів поділяють також на:

1) оптовий, який включає просування металів від постачальників до споживачів на внутрішньому ринку, а також міжбанківський ринок та

поставки з нього посередникам (торговцям), які займаються перепродажем металів кінцевим споживачам;

2) роздрібний ринок включає постачання металами безпосередніх споживачів та дрібних інвесторів, які знаходяться на внутрішньому ринку.

В Україні до оптової торгівлі належать операції купівлі-продажу за однією угодою або з одним контрагентом протягом робочого дня більше ніж 100 грамів золота, платини чи металів платинової групи або 1000 грамів срібла у зливках чи монетах у кількості понад 10 золотих, платинових або срібних монет. Якщо торгівля відбувається у розмірах, менших ніж указано вище, то вона називається роздрібною.

До складу учасників ринку входять постачальники металу (видобувні компанії, афінажні підприємства, асоціації виробників тощо), професійні посередники (банки, спеціалізовані компанії) та фінансові і промислові споживачі (центральні банки, інвестори, ювелірні підприємства тощо).

Торгівля металами на ринку здійснюється тільки в регламентованій стандартній формі, тобто стандартних і мірних зливок, а також монет вітчизняного та іноземного виробництва, якість металу яких відповідає вимогам до проби відповідного металу. Стандартні зливки повинні відповідати світовим стандартам якості, насамперед прийнятим Лондонською асоціацією ринку дорогоцінних металів. Мірні зливки (міні-зливки) — це зливки масою до 1 кг і менше та відповідним вмістом у них чистого дорогоцінного металу.

До операцій з банківськими металами, які можуть виконувати банки, відносять такі.

1. Депозитні операції здійснюються у тому разі, коли необхідно залучити метал на рахунок або, навпаки, розмістити на визначений строк. Для цього використовуються металеві рахунки. Якщо у клієнта беруться метали у фізичній формі для тимчасового зберігання, то йому відкриваються металеві рахунки відповідального зберігання типу «Allocated», тобто «З розміщенням». Характерним для цих рахунків є те, що на них обліковується метал, який зберігається в даному банку, причому останній не має права використовувати цей метал і повертає власнику саме ті зливки, які отримав на зберігання.

Для здійснення операцій з «безготівковим» металом використовуються рахунки типу «Unallocated», тобто «Без розміщення». На таких рахунках облік ведеться у грамах чи унціях, а не в конкретних зливках. Фактично такі металеві рахунки знеособлені, метали на них мають лише кількісну характеристику маси (для монет — кількість у штуках) і вартісну балансову оцінку. Підставою для зарахування дорогоцінних металів на

знеособлені металеві рахунки може бути їх поставка у фізичній формі, перерахунок з інших знеособлених рахунків, продаж металів клієнтові чи їх придбання банком. Отримати метал клієнт може в даному банку, банках-кореспондентах або у світових центрах торгівлі дорогоцінним металом, зокрема Лондон (Loco London), Цюрих (Loco Zurich), Нью-Йорк (Loco New York).

Банки можуть випускати золоті сертифікати, які свідчать про депонування золота в банку. Вони підлягають вільному обміну на зазначену в них кількість золота або грошовий еквівалент золота за ринковою ціною. Золоті сертифікати переважно іменні, однак передбачається право їх передавання шляхом відповідного напису. Вони можуть випускатися замість депонованих монет, а також золота, яке зберігається в інших країнах з метою фактичного гарантування на випадок його блокування чи націоналізації. Операції із золотими сертифікатами вигідні банкам-емітентам, тому що дають комісійний дохід, розширюють клієнтуру, підвищують репутацію банку. Різновидом золотих сертифікатів є ошадна книжка, яка видається власникові депонованого золота, що дає змогу здійснювати багаторазові операції з ним.

2. Операції з надання кредитів у дорогоцінних металах здійснюються шляхом поставок їх у фізичній формі або зарахування на знеособлені рахунки в обмін на зобов'язання зворотної поставки відповідного металу в термін, зазначений у договорі. Погашення кредитів у дорогоцінних металах може здійснюватися у формі фізичної поставки, шляхом перерахування дорогоцінних металів із металевих рахунків позичальника чи придбання банком за грошові кошти позичальника; металу в іншого учасника міжбанківського ринку для погашення раніше одержаного кредиту.

Банки можуть кредитувати позичальника і під заставу золотого депозиту. Видача та погашення кредиту здійснюється в грошовій формі, а золото є формою забезпечення виконання зобов'язань у кредитних право-відносинах.

3. Операції з монетами з дорогоцінних металів. Банки здійснюють продаж клієнтам монет з дорогоцінних металів, а також викуповують у них такі монети, звісно, за нижчою ціною. Центральні банки, як правило, є оптовими постачальниками монет для уповноважених дистриб'юторів, роль яких виконують, насамперед, комерційні банки.

Ринок монет із дорогоцінних металів включає монети нумізматичні, напівнумізматичні, обігові та зливкові. Останні три види монет ще називають інвестиційними або тезавраційними, оскільки вони використовуються практично для нагромадження абстрактної вартості шляхом інвестування грошових коштів у монети з дорогоцінних металів, особливо золота.

Продаж монет здійснюється з премією, розмір якої залежить від багатьох факторів, зокрема якості монет. Так, американська система класифікації якості монет «Червона книга» включає три типи рейтингів: базові, додаткові та нумізматичні. Найвища якість за базовим рейтингом — «proof», тобто монети із дзеркальною поверхнею, виразним зображенням малюнка. Додатковий рейтинг може бути «proof like» (подібна до високопробної), тобто монети поза обігом, але так якісно викарбувані, що нагадують високопробні. Згідно з нумізматичними рейтингами монета може бути «extremely rare» (екстремально рідкісною), тобто майже унікальною, існує лише кілька екземплярів.

4. Операції спот (spot) — це операції з купівлі-продажу дорогоцінних металів, що здійснюються контрагентами на умовах зарахування/списання металу та валюти з рахунків на рахунки не пізніше другого робочого дня після укладення угоди. Умови розрахунків спот є зручними для контрагентів: протягом поточного та наступного дня обробляється необхідна документація, оформлюються платіжні та інші доручення для виконання умов угоди. Всі інші угоди купівлі-продажу металу, датою валютування за якими не є другий робочий день після дати укладення, є угодами аут-райт (outright).

5. Операції типу своп (swap) — це одночасна купівля і продаж дорогоцінного металу. Такі операції поділяються на три види:

— своп у часі або фінансовий своп — це купівля (продаж) однієї і тієї самої кількості металу на умовах спот проти продажу (купівлі) на умовах форвард;

— своп за якістю металу передбачає одночасну купівлю (продаж) металу однієї якості, наприклад золота проби 999,9 проти продажу (купівлі) золота іншої якості, наприклад проби 999,5. Сторона, яка продає золото вищої якості, отримуватиме премію;

— своп за місцезнаходженням металу передбачає купівлю-продаж золота в одному місці, наприклад, Локо-Лондон, проти продажу (купівлі) золота в іншому, наприклад, Локо-Цюріх, за існування різниці цін на метал однакової якості у двох зазначених пунктах.

6. Опціони — право (але не обов'язок) продати чи придбати певну кількість золота за певною ціною на певну дату (європейський опціон) чи протягом усього обумовленого строку (американський опціон). Продавець опціону продає контрагентові права на виконання угоди чи відмови від неї, за що отримує від покупця премію.

Розрізняють два види опціонів:

– опціон пут (put), тобто опціон на продаж, дає покупцеві опціону право на продаж металу за ціною виконання чи право відмовитися від його продажу. Він захищає власника від зниження цін на метали;

– опціон кол (call), тобто опціон на купівлю, дає покупцеві опціону право придбати метал за ціною виконання чи відмовитися від його купівлі. Цей опціон захищає власника від підвищення цін на метали.

Хеджування за допомогою опціонів полягає у такому. Якщо банк хеджує себе від підвищення в майбутньому ціни металу, він або купує опціон кол, або продає опціон пут. Якщо ж банк хеджує себе від зниження ціни металу, він повинен або купити опціон пут або продати опціон кол.

7. Форвардні угоди передбачають продаж (купівлю) металу на строк, що перевищує другий робочий день після укладення угоди. Укладення форвардної угоди означає, що одна зі сторін бере на себе зобов'язання здійснити поставку визначеної кількості металу на дату, яка обумовлена в угоді, але віддалена проміжком часу від дати укладення угоди, а інша сторона зобов'язується прийняти поставку за обумовленою в угоді ціною. Метою укладення форвардної угоди покупцем металу є страхування від підвищення в майбутньому ціни на метал на спотовому ринку, а продавцем металу – страхування від падіння в майбутньому ціни металу на ринку спот.

Різновидом форвардних угод є форвардні контракти за процентними ставками (FRA), тобто це двостороння угода, за якою контрагенти беруть на себе зобов'язання обмінятися на певну дату у майбутньому платежами на підставі короткострокових процентних ставок, одна з яких є твердою, а інша – плаваючою. Сума цих платежів розраховується відносно контрактного номіналу, а в умови контракту закладено певний форвардний період, тобто період, який починається з обумовленої дати в майбутньому. Основна мета таких угод полягає в хеджуванні процентної ставки, що пов'язано з тим, що на ринку дорогоцінних металів відбуваються коливання процентних ставок за золотими кредитами та депозитами.

9.8. Фінансовий інжиніринг

Фінансовий інжиніринг – це цілеспрямоване розроблення та реалізація нових фінансових інструментів та/або нових фінансових технологій, а також творчий пошук нових підходів до вирішення фінансових проблем за допомогою уже відомих фінансових інструментів та технологій».

Фінансовий інжиніринг, використовуючи результати фінансового аналізу, відповідний власний інструментарій та операційні схеми, а також

власне розуміння проблеми, займається розробленням, конструюванням та реалізацією нових фінансових інструментів та/або технологій з метою розв'язання відповідних фінансових проблем.

З погляду практики фінансовий інжиніринг охоплює різні сфери економіки та напрями діяльності. Зокрема, відчутна роль фінансового інжинірингу в торгівлі цінними паперами та похідними цінними паперами, особливо при здійсненні арбітражу у часі. Як правило, основою для існування похідних цінних паперів є невизначеність у майбутньому. Тому механізм випуску та обігу похідних цінних паперів пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом терміну, визначеного договором (контрактом), цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів.

У галузі корпоративних фінансів часто виникає потреба у фінансовому інжинірингу для створення нових інструментів або технологій захисту капіталів при здійсненні значних за обсягом комерційних операцій.

До проблем фінансового інжинірингу належать питання, що виникають при злитті або поглинанні підприємств. Прикладом такого фінансового інжинірингу можна назвати появу «проміжного» фінансування. При «проміжному» фінансуванні інвестиційний банк надає кредит групі викупу на строк, доки не буде організовано фінансування на стабільнішій основі. Надаючи такий кредит, інвестиційний банк отримує не лише проценти, а й комісійні доходи за надання консультаційних та інших послуг. Водночас банк заінтересований у найскорішому поверненні кредиту, оскільки такий кредит є досить ризикованим.

Фінансовий інжиніринг відіграє значну роль в управлінні короткостроковими та довгостроковими інвестиціями. Зокрема, були розроблені та впроваджені в практику такі інструменти, як взаємні фонди грошового ринку, взаємні фонди та ринок репо.

Взаємні фонди грошового ринку продають свої паї дрібним інвесторам, а потім об'єднують кошти для наступного інвестування — так само, як і традиційні взаємні фонди. Різниця полягає в тому, що взаємні фонди грошового ринку інвестують кошти виключно в низькоризиковані короткострокові інструменти грошового ринку. Дохід від цих інструментів потім розподіляється між пайовиками за відрахуванням невеликих комісійних. У більшості випадків вартість паю була постійною, дивіденди сплачувалися часто, як правило щоденно, і переглядалися щомісяця. Потім взаємні фонди грошового ринку отримали можливість виписувати чеки, що ще більше підвищило їхню привабливість.

Репо — це операції з продажу та купівлі цінних паперів з різними датами розрахунку. Зворотне репо, або угода про купівлю цінних паперів із

зворотним продажем, є дзеркальним відображенням репо. Тобто, репо та зворотне репо — це фактично короткострокові кредити, забезпечені базисними цінними паперами, наприклад державними цінними паперами. Вони використовуються для одержання короткострокового фінансування, інвестування короткострокових залишків готівки або одержання цінних паперів для використання при «коротких» продажах.

Значна роль фінансового інжинірингу пов'язана з обслуговуванням населення. Тут можна назвати, зокрема, «нау»-рахунки, індивідуальні пенсійні рахунки.

Відчутну роль відіграє фінансовий інжиніринг у фінансуванні зовнішньої торгівлі, залученні грошових ресурсів для інвестицій; покритті бюджетного дефіциту, зниженні бази оподаткування у клієнта, включаючи самі банки; сек'юритизації активів; управлінні ризиками тощо.

Застосування фінансового інжинірингу передбачає наявність у банків висококваліфікованих спеціалістів. Останні повинні мати відповідний рівень знань у галузях економічної та фінансової теорії, бухгалтерської та банківської справи, юриспруденції, математики, статистики та оподаткування, володіти мистецтвом моделювання. Крім того, необхідно знати комп'ютерну та телекомунікаційну техніку, бути поінформованим про наявні, розроблені фінансові інструменти та схеми, розуміти, в який спосіб їх можна використати при вирішенні поставлених фінансових проблем.

Розроблення нових інструментів або схем фінансового інжинірингу починається, як правило, з пошуку нових концептуальних ідей. Можливі два шляхи. При першому ідею нових інструментів та схем фінансового інжинірингу можуть висувати працівники банку. При другому — аналізується та узагальнюється ситуація в економіці, на ринку грошей, дії конкурентів, досліджуються потреби клієнтів та зміни в законодавстві тощо.

Одержані в результаті пошуку дані, ідеї, проекти схем та інструменти банку необхідно оцінити, зокрема, з погляду:

- відповідності стратегії і тактиці банку;
- впливу ідеї на потенційну конкурентоспроможність банку і його клієнта;
- відповідності ідеї потребам, які існують у клієнтів банку, та можливостям самого банку;
- впливу, який може справити реалізація схеми фінансового інжинірингу, на активи та пасиви банку, його ліквідність та платоспроможність;
- економічної ефективності схеми фінансового інжинірингу як для банку, так і для інших учасників цієї схеми;

- перспективності використання схеми фінансового інжинірингу у майбутньому для інших клієнтів;
- впливу реалізації схеми фінансового інжинірингу на роботу окремих підрозділів банку;
- доцільності взяття банком на себе відповідних видів ризику, способам їх зменшення.

Розвиток фінансового інжинірингу зумовлений низкою факторів, які умовно можна поділити на дві групи: екзогенні, що діють ззовні відносно фірми, та ендогенні, що є внутрішніми відносно неї і які вона частково може контролювати.

До екзогенних факторів відносять зокрема: мінливість ціни; загальну глобалізацію ринків; податкові асиметрії; досягнення науки і технології; досягнення економічної та фінансової теорії; зміни в регулюючому законодавстві; посилення конкуренції; зниження операційних витрат тощо.

Ендогенні фактори включають у себе такі, як потреби в ліквідності, неохочість акціонерів і менеджерів до ризику, розбіжності в інтересах власників і менеджерів, розрив між високим рівнем професіоналізму керуючих інвестиціями та поверхневим рівнем підготовки старшого персоналу.

Тести

1. Для надання банківських послуг банкам:

- а) не потрібна додаткові ресурси;
- б) потрібні додаткові ресурси;
- в) потрібні кредити.

2. Назвіть договори, якими оформлюються нетрадиційній банківські операції та послуги.

3. Продовжити визначення:

- а) об'єктом лізингу може бути.....
- б) суб'єктами лізингу є сторони .....
- в) безпосередніми учасниками лізингової угоди можуть бути.....

4. Строки договору лізингу визнаються за домовленістю сторін і мають враховувати (продовжити ствердження).

- 5. Залежно від складу суб'єктів лізингу розрізняють:
- а) прямий лізинг;
- б) непрямий лізинг;
- в) зворотній лізинг;
- г) відзивний лізинг.

6. Відповідно до сектора ринку, де здійснюється лізинг, розрізняють:

- а) сукупний лізинг;
- б) внутрішній лізинг;
- в) зовнішній лізинг.

7. За характером лізингових платежів виокремлюють:

- а) лізинг з грошовими платежами;
- б) лізинг без грошових платежів;
- в) лізинг з компенсаційними платежами;
- г) лізинг зі змішаними платежами;
- д) лізинг без змішаних платежів.

8. Назвіть відмінності гарантії від поруки.

9. Посередницькі послуги оформлюються такими видами цивільно-правових договорів:

- а) договором купівлі-продажу;
- б) договором доручення;
- в) депозитним договором;
- г) договором комісії.

10. Наданням консультаційних послуг можуть займатися:

- а) кредитні фахівці відділу банку;
- б) менеджери підрозділів банку;
- в) працівники спеціально створених підрозділів;
- г) всі фахівці банку, незалежно від підрозділу.

11. Продовжити ствердження. Основними видами інформаційної діяльності є:

- а) одержання інформації, тобто ...
- б) використання інформації —
- в) поширення інформації —
- г) зберігання інформації —

12. В трастових операціях беруть участь така кількість сторін:

- а) дві — засновник і траст;
- б) три — засновник, траст, бенефіціар;
- в) чотири — засновник, траст та два бенефіціари.

13. Факторингові операції включають:

14. Учасниками факторингової операції можуть бути:

- а) посередник;
- б) постачальник;
- в) покупець;
- г) страхувальник;
- д) кредитор.

15. Продовжити визначення: форфейтинг — це придбання у кредитора боргу...

16. Ринок дорогоцінних металів поділяють на:

- а) оптовий;
- б) вільний;
- в) роздрібний;
- г) контрольований.

17. До операцій з банківськими металами, які можуть виконувати банки відносять:

- а) депозитні операції;
- б) операції з надання кредитів;
- в) операції з монетами;
- г) операції спот;
- д) операції своп;
- є) опціони;
- ж) форвардні угоди .

Охарактеризувати коротко кожну операцію.

18. Назвіть різновид довгострокового кредиту, що надається у майновій формі і погашення якого здійснюється в розстрочку:

- 1) лізинг;
- 2) факторинг;
- 3) форфейтинг.

19. Назвіть види лізингу за засобами придбання майна:

- 1) чистий лізинг;
- 2) прямий лізинг;
- 3) зворотний лізинг;

- 4) лізинг виробника;
- 5) повний лізинг;
- 6) строковий лізинг.

20. Чи вірне твердження: «Розмір процента, що сплачується за лізингові послуги, нижчий за процент, що сплачується за кредитом»?

Так   Ні   Не завжди

116. Кредитування експортера шляхом придбання векселів або інших боргових вимог називають:

- 1) лізинг;
- 2) факторинг;
- 3) форфейтинг.

21. Чи вірне твердження: «У форфейтерних операціях форфейтер бере на себе фактично всі види ризику»?

Так   Ні

118. Чи вірне твердження: «У форфейтерних операціях експортер відповідає лише за правові аспекти вимог»?

Так   Ні

22. Придбання банком у клієнта права на стягнення боргів без права зворотної вимоги до клієнта називають:

- 1) лізинг;
- 2) факторинг;
- 3) форфейтинг.

Запитання для самоконтролю

1. Які причини виникнення нетрадиційних банківських операцій та послуг.
2. Назвіть види нетрадиційних операцій та послуг.
3. Охарактеризуйте лізингові операції.
4. За якими ознаками можна класифікувати лізингові операції?
5. Приведіть схему організації лізингового процесу.
6. З яких елементів складається лізинговий платіж?
7. Розкрийте переваги і недоліки лізингових операцій.
8. В чому полягають відмінності гарантії від поруки?
9. Які відмінності між договором доручення з договором комісії?
10. Які консультативні послуги надають комерційні банки?

11. Які види інформаційних послуг надають комерційні банки?
12. В якому випадку інформація, яка містить банківську таємницю, розривається банками?
13. Дайте характери тиску трасовим послугам.
14. Які фактори впливають на розвиток довірчих послуг?
15. В яких випадках може виникнути довірча власність?
16. Які послуги включають трасові послуги на користь фізичних осіб?
17. Які послуги включають трасові послуги на користь юридичних осіб?
18. Хто виступає учасниками факторингових операцій?
19. Яка послідовність здійснення факторингових операцій?
20. Переваги та недоліки факторингових операцій.
21. Сутність та послідовність здійснення форфейтингових операцій.
22. В чому полягають переваги та недоліки форфейтенгових операцій?
23. Які дії включають операції з дорогоцінними металами?
24. Приведіть різновиди операцій з дорогоцінними металами.
25. Які операції з банківськими металами можуть виконувати банки?
26. Які сфери економіки та напрями діяльності оформлює фінансовий інжиніринг?
27. Проблеми застосування фінансового інжинірингу.

Література:

1. Внукова Н.Н. Основи факторингу. — К.: Знання, 1998. — 173 с.
2. Внукова Н.Н., Ольховиков О.В. Мир лізинга. — Х.: Основа, 1994. — 220 с.
3. Порядок ведення аналітичного обліку установами банків України, затверджений постановою Правління НБУ від 31.12.97 № 466.
4. Правила організації фінансової та статистичної звітності банків України, затверджені постановою Правління НБУ від 12.12.1997 № 436. зі змінами та доповненнями.
5. Уайтінг Д.П. Осваиваем банковское дело. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1996. — 240 с.
6. Шевченко Р.І. Банківські операції. — К.: КНЕУ, 2000. — 160 с.

ДОДАТОК А

Коди валют

Цифровий код валюти	Літерний код валюти	Назва валюти
36	AUD	австралійські долари
826	GBP	англійські фунти стерлінги
31	AZM	азербайджанські манаті
974	BYR	білоруські рублі
208	DKK	датські крони
840	USD	долар США
233	E EK	естонські крони
352	ISK	ісландські крони
124	CAD	канадські долари
398	KZT	казахстанська тенґа
428	LVL	латвійські лати
440	LTL	литовські літи
498	MDL	молдовські леї
578	NOK	норвезькі крони
985	PLN	польські злоти
643	RUB	російські рублі
702	SGD	сінгапурські долари
703	SKK	словацькі крони
792	TRL	турецькі ліри
795	TMM	туркменські манати
348	HUF	угорські форинти
860	UZS	узбецькі суми
980	UAH	українська гривня
203	CZK	чеські крони
752	SEK	шведські крони
756	CHF	швейцарські франки
156	CNY	юані женьміньбі (Китай)
392	JPY	японські єни
978	EUR	ЄВРО
960	XDR	СПЗ
959	XAU	Золото
961	XAG	Срібло
962	XPT	Платина
964	XPD	Паладій

ДОДАТОК Б

Наш реф.: **LC034ZAPX06V**

Бенефіціар: **26.09.06**

**SOUTHERN FACTORY OF
HYDRAULIC MACHINES,
LIMITED 77,
MELITOPOLSKOYE SHOSSE,
BERDYANSK, UKRAINE, 71101**

Наступним авізуємо Вам безвідкличний непідтверджений документарний акредитив, відкритий на Вашу користь банком BANK FOR FOREIGN TRADE (OPEN JOINT-STOCK COMPANY) MOSCOW RU.

40A:	Форма акредитива	Безвідкличний
20:	Номер акредитива	ILC06/MSHD/5546
31C:	Дата відкриття	23.06.06
31D:	Дата і місце закінчення	22.08.06, Москва, Росія
50:	Аплікант	JSC "VO "TECHNOPROMEXPORT" 18/1 OVCHINNIKOVSKAYA NAB., MOSCOW 115324, RUSSIA
59:	Бенефіціар	SOUTHERN FACTORY OF HYDRAULIC MACHINES, LIMITED 77, MELITOPOLSKOYE SHOSSE, BERDYANSK, UKRAINE, 71101
32B:	Сума	USD 6,615.00
39B:	Максимальна сума	NOT EXCEEDING
41A:	Виконуючий банк	BANK FOR FOREIGN TRADE (OPEN JOINT-STOCK COMPANY) MOSCOW RU
	Засіб оплати	Шляхом платежу
43P:	Часткові відвантаження	Заборонені
43T:	Перевантаження	Заборонені
44A:	Відвантаження з	Україна, (Ukraine)
44B:	Для транспортування в	ILICHEVSK, UKRAINE
45A:	Опис товарів	SPARE PARTS FOR FEED WATER PUMP 270-150-3 UNDER CONTRACT AGREEMENT NO. 5305161100 DD 14.06.2006. Запасні частини для водяного насосу 270-150-3 згідно контракту NO. 5305161100 від 14.06.2006.
	Умови постачання	CPT PORT ILICHEVSK, UKRAINE (INCOTERMS 2000)
46A:	Необхідні документи	Російською мовою: 1. Инвойс на 100 відсотків вартості товару, що постачається – 1 оригінал; 2. Автодорожня накладна з оригінальною відміткою від перевізника зі сторони апліканта „BLACK SEA SHIPPING SERVICE LTD” про прийомку товару – 1 оригінал; 3. Пакувальний лист – 1 оригінал; 4. Сертифікат якості – 1 оригінал; Українською мовою: 5. 5-та копія митної декларації – 1 копія. Англійською мовою: 6. Сертифікат походження від Бердянського відділення Запорізької Торгової палати - 1 оригінал;
47A:	Додаткові умови	Даний акредитив підпорядковується «Уніфікованим правилам та звичаям для документарних акредитивів» редакції 1993 року, публікації МТП 500 (УПДА).

71В:	Комісії	Всі банківські витрати та комісії банку „Внешторгбанк”, Москва за рахунок бенефіціара, інші комісії сплачуються за рахунок бенефіціара.
48:	Термін надання документів	Документи повинні бути надані протягом 21 дня, але в межах строку дії даного акредитиву.
49:	Інструкцій з підтвердження	Непідтверджений

1. Рекомендуємо Вам перевірити, чи відповідають умови акредитива умовам контракту:

- апліканти - покупцеві в контракті;
- бенефіціар - продавцеві в контракті;
- умови платежу;
- опис товару і базис постачання;
- дата відвантаження і термін дії акредитива;
- перелік документів і термін їхнього надання;
- умови оплати комісії.

2. У випадку якщо перераховані в п.2 умови не виконані, рекомендуємо Вам зв'язатися зі своїм партнером щодо внесення в акредитив змін, про що інформуйте нас негайно.

Звертаємо Вашу увагу на наступні умови акредитива:

1. Даний акредитив підпорядковується «Уніфікованим правилам та звичаям для документарних акредитивів» редакції 1993 року, публікації МТП 500 (УПДА)

2. Звертаємо Вашу увагу на той факт, що згідно умов акредитиву, мовами документів, які надаються, є англійська, російська та українська. Радимо Вам з'ясувати можливість випуску всіх необхідних документів цими мовами та в разі неможливості зв'язатися з вашим партнером для внесення відповідних змін до умов акредитиву.

3. За умовами акредитиву документи можуть бути представлені у виконуючий банк протягом строку його дії. Рекомендуємо завчасно надати документи до АППБ “Аваль” враховуючи час необхідний для відправки документів до виконуючого банку кур'єрською поштою (приблизно 10 днів). Документи, що надійдуть до виконуючого банку після закінчення терміну дії акредитиву, будуть вважатися документами з розбіжностями.

4. *Звертаємо Вашу увагу на той факт, що за умовами акредитиву всі комісії окрім комісій банку „Внешторгбанк”, Москва сплачуються за Ваш рахунок.*

5. В умовах акредитиву не вказано через яку кількість днів після отримання документів, що повністю відповідають умовам акредитиву, виконуючим банком буде зарахована виручка за даним акредитивом.

6. Просимо повідомити про прийняття чи неприйняття умов акредитива

Інформація для клієнта:

1. Документарний акредитив — одна з форм оплати, що становить собою зобов'язання банку, який відкрив акредитив (банк-емітент), діючі на прохання і відповідно до інструкцій клієнта (приказодавця акредитива), здійснити платіж третій особі (сторона, на чю користь був відкритий акредитив — бенефіціар) або акцептувати й оплатити перевідні векселі (трати), що виставлені бенефіціаром, або надати повноваження іншому банкові здійснити платіж за акредитивом, або дати повноваження іншому банкові неогоціювати проти документів (виплатити вартість трат(и) і/або документа(ів)).

2. Безвідкличний акредитив не може бути відкликаний (анульований) без згоди бенефіціара.

3. Підтверджений акредитив — акредитив, за яким крім банку-емітента додає своє зобов'язання здійснити платіж за акредитивом третій банк або авізуючий банк.

4. Виконуючий банк — банк, у який бенефіціару необхідно надати для перевірки документи протягом терміну, що встановлений в акредитиві. Варто звернути увагу на те, що згідно «Уніфікованих правил та звичаїв для документарних акредитивів» редакції 1993 року, публікації МТП 500 (УПДА) виконуючий банк має максимум 7 робочих днів на перевірку документів і повідомлення апліканта через його банк про згоду/незгоду здійснити автоматичну оплату суми документів за акредитивом. У випадку якщо АППБ “Аваль” не є виконуючим банком, рекомендуємо Вам надати в/з документи заздалегідь у зв'язку з тим, що пересилка документів у Виконуючий банк займає деякий час.

5. Назви апліканта, бенефіціара, опис товару й умови постачання в інвойсі повинні точно відповідати умовам акредитива. Документи повинні відповідати умовам акредитива, а також не суперечити один одному.

6. Згідно УПДА, ст.20, а також існуючій практиці роботи, необхідно надавати як оригінали документи, позначені словом “ORIGINAL”.

7. Надання документів у терміни, що не відповідають умовам акредитива, буде розцінюватися як розбіжність з умовами акредитива. У зв'язку з цим, якщо у Вас виникнуть побоювання відносно Вашої здатності здійснити відвантаження і надати документи у встановлений термін, рекомендуємо Вам заздалегідь повідомити про це свого партнера та попросити внести відповідні зміни до тексту акредитива. При цьому Вам слід домовитись, хто буде сплачувати комісії банків за внесення та обробку даних змін.

8. У випадку здійснення відвантаження пізніше останньої припустимої дати відвантаження, банк буде розцінювати це як розбіжність з умовами акредитива і запросить згоду/незгоду апліканта на оплату документів з розбіжностями, що затримає для Вас одержання виручки.

Відповідно до Тарифів АППБ «Аваль» за акредитивами, гарантіями, інкасо та послугами з міжнародного форфейтингу (Рішення Тарифного Комітету № ТК-14/1 від 08.06.2005 р.) комісії АППБ «Аваль» становлять:

- авізування акредитива
(0,15% мін. USD 75.00, макс. USD 1 000.00) – 75.00 USD

ВСЬОГО	75.00 USD
--------	-----------

Просимо перерахувати суму комісій АППБ “Аваль” (75.00 USD) за курсом НБУ на дату оплати протягом 5 банківських днів з дати даного повідомлення із зазначенням в деталях платежу “Комісія за авізування акредитива LC034ZAPX06V, без ПДВ” на рахунок Запорізької ОДАППБ “Аваль” № _____, МФО _____, код ЄДРПОУ _____.

З повагою,

ДОДАТОК В

НА ПОГОДЖЕННЯ:

Technokilns Fioranes s.r.l.,
Via Ciroconvallazione N/E 110,
41049 Sassuolo (MO), Italia
(hereinafter called as the 'Supplier')

Payment guarantee No _____

Kyiv city

“ ___ ” December 2005

We have been informed that our customer **Днепро DK Keramika LTD**, K. Marks Str. 519, Pologi, 60705 Ukraine (hereinafter called as the 'Customer') and you as the Supplier have entered into Contract No. 641105 dd. 09.11.2005 (hereinafter called as the 'Contract') for the supply of the equipment for cars prefabricated tunnel dryer, consulting, engineering, drawings design, assembly and start up warrant service (hereinafter called as the 'Goods').

Furthermore, we understand that, according to the conditions of the Contract, a payment guarantee is required. The guarantee shall cover the payments, which have to be arranged by the Customer in your favour as per article 4.1. of the Contract.

In consideration of the aforesaid we, **Joint-stock post pension bank 'Aval'**, located at the legal address: Ukraine, 01011, Kyiv, Leskova str., 9, hereby irrevocably undertake to pay to you any amount(s) up to a total sum of **EUR 100,000.00 (say: Euro one hundred thousand, 00)** within 7 (seven) bank working days after receipt of your first written demand in the original (hereinafter called as the 'Demand') together with a copy of the respective unpaid invoice(s) and CMR(s). The Demand must state that you have delivered the Goods and provided the Customer with related services in accordance to Contract and have not received proper payment from the Customer, in the amount claimed under this guarantee.

Your Demand (in case of its presentation) should contain reference to this guarantee, signatures of your authorized persons, your seal and for the purpose of identification should be mailed together with your notarized specimen signature

card at our address: 01011, Kyiv, Leskova str., 9, JSPB “Aval”, attn Trade Finance Division or send by authenticated SWIFT through the intermediary of your bank confirming that signatures hereon are legally binding upon your company.

This guarantee will be reduced by all amount(s) paid to you by the Customer (this reduction will be done automatically by us after presentation to us by the Customer relative payment order(s) with the bank stamp under reference to the Contract) and/or by all amounts paid by us, JSPP Bank ‘Aval’, in your favor under this guarantee against your Demand.

Our guarantee will expire automatically as soon as we have received back the present instrument, however, on _____, at the latest, even if the present guarantee is not returned to us, unless your Demand, if any, have reached us on or before that date.

Rights from this guarantee may only be assigned with our prior written consent.

This Guarantee is subject to the Uniform Rules for Demand Guarantees ICC Publication No. 458

ДОДАТОК Д

АКЦІОНЕРНИЙ ПОШТОВО-ПЕНСІЙНИЙ БАНК “АВАЛЬ”

ДОГОВІР ІПОТЕКИ

Двадцять четвертого листопада дві тисячі п'ятого року у м. Запоріжжі (Україна)

СТОРОНА 1: Юридична особа за законодавством України **Акціонерно поштово-пенсійний банк “АВАЛЬ”**, юридична адреса: м. Київ, вул. Лескова, 9, код ЄДРПОУ 14305909, надалі за текстом - *“Іпотекодержатель”*, в особі заступника директора Запорізької обласної дирекції АППБ **“АВАЛЬ” ЛУТА ІВАНА ВАСИЛЬОВИЧА**, що проживає в Запорізькій області, м. Бердянськ, вул. Пушкіна, 8, кв. 11 та діє на підставі Статуту, зареєстрованого Національним банком України 27.03.1992 р. за № 94 та Довіреності, посвідченої приватним нотаріусом Запорізького міського нотаріального округу Шаповаловою О.Г., 14.04.2005 року за реєстром № 1936, та

СТОРОНА 2: Громадянин України – _____, що проживає _____ (паспорт № _____, виданий _____ України в Запорізькій області _____ року, ідентифікаційний номер _____), надалі за текстом - *“Іпотекодавець”*, надалі за текстом *“Позичальник”*, надалі за текстом разом - *“Сторони”*, а окремо *“Сторона”*, уклали цей Договір про наступне:

СТАТТЯ 1.

ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ

1.1. За цим Договором Іпотекодавець, передає в заставу Іпотекодержателю у якості забезпечення виконання зобов'язань за Договором **кредиту** № _____ від _____ року, укладеного між Іпотекодержателем та Іпотекодавцем, надалі за текстом - *“Договір кредиту”*, нерухомість: квартиру, загальною площею — кв. м., житловою площею кв.м., що знаходиться за адресою: _____;

Право Іпотекодавця на набуття у власність вищевказаного нерухомого майна підтверджується договором купівлі-продажу, посвідченим нотаріусом Запорізького міського нотаріального округу _____,

zareestrovanim v reestrі dlya reestracії notariальних дій за № та в Державному реестрі правочинів за № , надалі за текстом - “ **Предмет іпотеки** “.

1.2. Загальна вартість Предмету іпотеки згідно Витягу з реєстру прав власності на нерухоме майно Орендного підприємства Запорізького міжміського бюро технічної інвентаризації № 8846757 від 04.11.2005 року, складає **17 778,00 (сімнадцять тисяч сімсот сімдесят вісім) гривень, та іпотечна вартість Предмету застави за домовленістю сторін становить 140 000,00 (сто сорок тисяч) гривень**

1.3. **Суть та розмір забезпечених заставою зобов'язань:** виконання Іпотекодавцем перед Іпотекодержателем зобов'язань, зокрема:

1.3.1. повернення кредиту в розмірі _____ (_____ тисяч) доларів США.

з кінцевим терміном повернення основної заборгованості до **23.11.2025** (двадцятото листопада дві тисячі двадцять п'ятого) року, а також дострокового погашення у випадках передбачених Договором кредиту;

1.3.2. сплата винагороди за використання кредиту, у розмірі **12,5 %** відсотків річних ;

1.3.3. сплата можливих штрафних санкцій, визначених Договором кредиту;

1.3.4. інші витрати на здійснення забезпеченої іпотекою вимоги.

1.4. Іпотекодавець свідчить та гарантує, що:

1.4.1. вся інформація, надана Іпотекодавцем щодо Предмету іпотеки на момент укладання цього Договору є достовірною

1.4.2. Предмет іпотеки є його власністю;

1.4.3. на Предмет іпотеки не звернуто стягнення згідно з чинним законодавством України;

1.4.4. Предмет іпотеки не підлягає вилученню і вільний від будь-яких зобов'язань, крім тих, що передбачені цим Договором;

1.4.5. до Іпотекодавця не пред'явлені майнові позови, пов'язані з вилученням Предмету іпотеки;

1.4.6. Предмет іпотеки не є часткою, паєм, право власності, або користування яким, внесено до статутних фондів підприємств, а також не передано будь-яким іншим чином;

1.4.7. до укладення цього Договору Предмет іпотеки під заборону відчуження та в податковій заставі не перебуває;

1.4.8. на момент підписання цього Договору не існує подій, що створюють загрозу належному виконанню цього Договору (судові спори, майнові вимоги третіх осіб тощо), про які він не повідомив Іпотекодержателя.

1.5. У разі невиконання Іпотекодавцем зобов'язань за Договором кредиту, Іпотекодержатель має право одержати задоволення своїх вимог за рахунок Предмету іпотеки переважно перед іншими кредиторами.

1.6. Заміна Предмету іпотеки здійснюється іпотекодавцем тільки за письмовою згодою Іпотекодержателя.

1.7. Наступні застави Предмету іпотеки забороняються.

1.8. Предмет застави залишається в користуванні і володінні Іпотекодавця відповідно до його

функціонального призначення та технічних можливостей.

1.9. Невід'ємною частиною предмету застави вважати всі наступні покращення, переобладнання заставленої квартири, що будуть проведені за термін обслуговування боргу по договору кредиту.

1.10 Заставна за цим договором не випускається

СТАТТЯ 2.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

2.1. Іпотекодавець зобов'язаний:

2.1.1. надавати Іпотекодержателю можливість перевірки стану і правильності використання Предмету застави, надавати йому відповідні документи за першою вимогою;

2.1.2. вживати всіх необхідних заходів щодо захисту Предмету застави від зазіхань будь-яких третіх осіб;

2.1.3. не здійснювати дій, що викликають погіршення (пошкодження) Предмету іпотеки;

2.1.4. без письмової згоди Іпотекодержателя не здійснювати дій, пов'язаних із зміною прав власності на Предмет іпотеки, обтяження його будь-якими зобов'язаннями, в тому числі: передача в оренду, лізинг спільну діяльність тощо;

2.1.5. Сторони домовилися, що для забезпечення виконання зобов'язань Іпотекодавця, що зазначені в п.2.1.4. цього договору, накладається заборона відчуження предмету іпотеки.

2.1.6. не пізніше наступного дня після настання змін надавати Іпотекодержателю відомості про будь-які зміни, що відбулися чи відбуваються з Предметом іпотеки, в тому числі про зазіхання на нього з боку третіх осіб;

2.1.7. застрахувати Предмет іпотеки протягом двох робочих днів від дати укладення цього Договору на користь Іпотекодержателя з попереднім погодженням останнім, умов такого страхування та надати Іпотекодержателю відповідний договір страхування, при цьому вибір страхової компанії та види ризиків погоджуються з Іпотекодержателем;

2.1.8. не здійснювати перебудов без встановленого дозволу відповідних державних органів, та завчасного повідомлення Іпотекодержателю, при цьому здійснювати поточний, а у разі необхідності капітальний ремонт Предмета іпотеки;

2.1.9. сплачувати всі передбачені чинним законодавством України податки та збори, а також нести інші витрати, пов'язані з Предметом іпотеки;

2.2. Іпотекодавець має право:

2.2.1. володіти та користуватися Предметом іпотеки відповідно до його функціонального призначення та технічних можливостей.

2.3. Обов'язки Іпотекодержателя:

2.3.1. якщо Іпотекодавець не виконав забезпечених іпотекою зобов'язань за Договором кредиту, і Предмет іпотеки був реалізований, повернути Іпотекодавцю грошові кошти, отримані в результаті реалізації Предмету іпотеки, що залишилися після погашення всієї заборгованості Іпотекодавця перед Іпотекодержателем відповідно до приписів Договору кредиту.

2.4. Права Іпотекодержателя:

2.4.1. вимагати від будь-яких третіх осіб припинення зазіхань на Предмет іпотеки;

2.4.2. вимагати від Іпотекодавця вжиття заходів, необхідних для захисту Предмету іпотеки від зазіхань з боку третіх осіб;

2.4.3. звернути стягнення на Предмет іпотеки відповідно до чинного законодавства України у разі, коли в момент настання терміну виконання Іпотекодавцем зобов'язань, забезпечених іпотекою за цим Договором, вони не будуть виконані;

2.4.4. якщо аукціон (публічні торги) по реалізації Предмету іпотеки оголошено таким, що не відбувся, залишити Предмет іпотеки за собою без згоди Іпотекодавця за початковою ціною, що була виставлена на аукціоні (публічних торгах);

2.4.5. за погодженням із Іпотекодавцем здійснювати переоцінку Предмету застави у зв'язку зі змінами кон'юнктури ринку, інших факторів, а також у разі пролонгації дії Договору кредиту;

2.4.6. за рахунок коштів, отриманих від реалізації Предмету іпотеки, відповідно до чинного законодавства України погасити наявну заборгованість Іпотекодавця за Договором кредиту, а також витрати на здійснення вимог, забезпечених іпотекою;

2.4.7. у разі виникнення права звернення стягнення на Предмет іпотеки реалізувати його відповідно до приписів чинного законодавства України;

2.4.8. достроково звернути стягнення на Предмет іпотеки, у разі невиконання Іпотекодавцем зобов'язань, передбачених Договором кредиту, пунктами 2.1.2., 2.1.3., 2.1.4., 2.1.6., 2.1.7. та 2.1.9. цього Договору;

2.4.9. у разі, якщо суми грошових коштів, виручених від реалізації Предмету іпотеки, недостатньо для повного задоволення вимог Іпотекодержателя, отримати повне задоволення вимог відповідно до приписів норм Закону України “Про іпотеку”;

2.4.10. задовольнити свої вимоги за рахунок сум страхового відшкодування у разі знищення, пошкодження, або зіпсування Предмету іпотеки та не надання Іпотекодавцем належної заміни;

2.4.11. вимагати заміни Предмету іпотеки у разі зниження вартості засобу забезпечення виконання зобов'язання за цим Договором та Договором кредиту, в тому числі у разі знищення, пошкодження, або зіпсування Предмету іпотеки;

СТАТТЯ 3.

ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ІПОТЕКИ

3.1. Право іпотеки виникає з моменту підписання цього Договору Сторонами та його нотаріального посвідчення.

3.2. Право іпотеки припиняється виконанням Іпотекодавцем забезпечених іпотекою зобов'язань за Договором кредиту.

3.3. У разі часткового виконання Іпотекодавцем забезпечених заставою зобов'язань за Договором кредиту іпотека зберігається у первісному обсязі.

СТАТТЯ 4.

ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА ПРЕДМЕТ ІПОТЕКИ

4.1. Право звернення стягнення на Предмет іпотеки для задоволення своїх вимог, відповідно до Договору кредиту, виникає у Іпотекодержателя у випадках, обумовлених положеннями Договору кредиту, цього Договору та норм чинного законодавства України.

4.2. Звернення стягнення на Предмет іпотеки чи на відповідну його частину здійснюється відповідно до приписів чинного законодавства України та умов цього Договору.

4.3. Іпотекодавець в будь-який час до моменту реалізації Предмету іпотеки має право зупинити звернення на нього стягнення шляхом повного виконання Іпотекодавцем забезпечених іпотекою зобов'язань.

4.4. Сторони за обоюсторонньою домовленістю мають право встановити інший порядок звернення стягнення на Предмет іпотеки.

СТАТТЯ 5.

ВРЕГУЛЮВАННЯ МОЖЛИВИХ СПОРІВ

5.1. У разі виникнення між Сторонами цього Договору спорів чи розбіжностей щодо виконання умов цього Договору чи у зв'язку із його виконанням, Сторони зроблять все необхідне для врегулювання зазначених розбіжностей шляхом переговорів та взаємних консультацій.

5.2. Споры та розбіжності в рамках цього Договору, врегулювання яких не буде досягнуто між Сторонами шляхом переговорів чи взаємних консультацій, передаються на розгляд суду, згідно з чинним законодавством України.

СТАТТЯ 6.

ПОВНА УГОДА

6.1. Цей Договір відображає повне розуміння Сторонами предмета цього Договору та інших питань, зазначених в цьому Договорі. Всі попередні заяви, домовленості чи угоди між Сторонами з предмету цього Договору анулюються з моменту набрання чинності цим Договором.

СТАТТЯ 7.

ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

7.1. Цей Договір набуває чинності з моменту його підписання Сторонами та нотаріального посвідчення.

7.2. Всі витрати, пов'язані з оформленням та виконанням цього Договору, несе Іпотекодавець.

7.3. Всі зміни та доповнення до цього Договору мають юридичну силу тільки за умови їх здійснення в письмовій формі з наступним нотаріальним посвідченням та є невід'ємною складовою частиною цього Договору.

7.4. Всі повідомлення Сторін цього Договору здійснюються в письмовій формі шляхом направлення листів, телеграм чи по факсу з подальшим направленням оригіналів таких повідомлень поштою.

7.5. З усіх питань, що не врегульовані цим Договором, Сторони керуються чинним законодавством України.

7.6. Цей Договір складено в **трьох** оригінальних примірниках українською мовою, один з яких зберігається в справах приватного нотаріуса, а решта видається його Сторонам, причому всі примірники цього Договору мають однакову юридичну силу.

СТАТТЯ 8.

РЕКВІЗИТИ ТА ПІДПИСИ СТОРІН

СТОРОНА 1.

ІПОТЕКОДЕРЖАТЕЛЬ

Акціонерний поштово-пенсійний
банк "АВАЛЬ"

Філія у м. Запоріжжі Україна,
м. Київ, вул. Лескова, 9.

Запорізька обласна дирекція
КОД ЄДРПОУ 23794014

м. Запоріжжя, вул. Тургенєва, 29
МФО313827

Кор..рахунок в ОПЕРУ НБУ

СТОРОНА 2.

48: Документи повинні бути надані протягом 20 днів після відвантаження, але в межах строку дії акредитива	
47A: Додаткові інструкції (мова документів; сторона, яка сплачує комісії за підтвердження та інше) All documents should be issued in English. All confirmation charges are for the applicant's account.	71B: Комісії сплачує: інобанку ☐ аплікант ☒ бенефіціар АППБ "Аваль" ☒ аплікат ☐ бенефіціар
☒ Ми уповноважуємо Вас списати комісії інобанку, які ми повинні сплатити за умовами акредитива з нашого рахунку №260022475 ☒ Ми уповноважуємо Вас списати комісії інобанку в разі відмови бенефіціара від їх сплати (згідно ст. 18 С (ii) УПДА) з нашого рахунку №260022475 ☒ Ми уповноважуємо Вас списувати комісії АППБ "Аваль" за акредитивом з нашого рахунку № 260022475 ☒ Ми уповноважуємо Вас списувати покриття по акредитиву з нашого рахунку покриття № 26026252	
Зобов'язуємося надати в банк оригінал та копію ввізної митної декларації	
Акредитив підпорядковується "Уніфікованим правилам та звичаям для документарних акредитивів" (УПДА), публікація МТП №500, Париж, 1993 року	

М.П. Керівник _____ Гол. бухгалтер _____

Акцептовано банком _____ (дата) _____ (підпис) _____ (штамп)

Проведено банком _____ (дата) _____ (референс)

ДОДАТОК Є

СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ з забезпеченням

АКЦІОНЕРНИЙ ПОШТОВО-ПЕНСІЙНИЙ БАНК АВАЛЬ

КРЕДИТНИЙ ДОГОВІР № _____

М. _____ “ _____
” _____ 200__ р.

Акціонерний поштово-пенсійний банк “Аваль”, що надалі іменується “Кредитор”, в особі _____, який діє на підставі _____, з однієї сторони, та _____ паспорт: _____ № _____ виданий “ _____ ” _____ р.

що надалі іменується “Позичальник”, з другої сторони, і які разом надалі іменуються “Сторони”, уклали цей Договір про наступне:

1. Предмет договору.

1.1. Кредитор, на положеннях та умовах цього Договору, надає Позичальнику кредит у вигляді невідновлювальної кредитної лінії (надалі кредит) з лімітом _____ (_____).

Під терміном “невідновлювальна кредитна лінія” розуміється кредитна лінія, при якій при отриманні Позичальником повної суми кредитних коштів і досягненні ліміту кредитування подальша видача кредитних коштів Позичальнику припиняється незалежно від фактичної суми заборгованості за кредитом на протязі дії кредитного договору.

1.2. Кредит надається на _____ місяців з “ _____ ” _____ 200__ року по “ _____ ” _____ 200__ року.

1.3. Погашення кредиту, в залежності від обраної програми кредитування, може здійснюватись наступним чином:

- Згідно Графіку погашення кредиту (додаток до Договору) в розмірі 1/ _____ від суми ліміту отриманого кредиту згідно п. 1.1. цього Договору; погашення відсотків за користування кредитом здійснюється щомісячно;

• Згідно Графіку погашення кредиту (додаток до Договору) ануїтетними платежами.

Під терміном „ануїтетний платіж” розуміється платіж, що включає повний платіж за відсотками, які нараховуються на залишок поточної заборгованості за кредитом, та частину основного боргу, який розраховується таким чином, щоб всі щомісячні ануїтетні платежі при фіксованій процентній ставці були рівними на весь період дії кредитного договору.

1.4. Процентна ставка за користування кредитом складає _____ відсотки річних.

1.5. Додатково, при наданні кредиту Позичальник сплачує на користь Кредитора одноразово комісію в розмірі ____ % від суми кредиту.

1.6. У разі внесення змін до умов цього Договору та/або Договору застави/Іпотечного договору Позичальник сплачує Кредитору комісію у розмірі згідно чинних тарифів Кредитора на момент внесення змін, про що укладається додаткова угода.

1.7. Зобов'язання кредитора за цим Договором є відкличним.

2. Об'єкти кредитування по договору

2.1. Кредитні кошти призначені для використання на споживчі цілі.

3. Умови надання та забезпечення кредиту.

3.1. Кредитор надає Позичальнику кредит на умовах його забезпечення, строковості, повернення та плати за користування.

3.2. Надання кредиту, в залежності від обраної програми кредитування, може здійснюватись на розсуд Кредитора наступним чином:

- на поточний рахунок Позичальника;
- готівкою через касу Кредитора;
- шляхом оплати за письмовою заявою Позичальника наданих останнім платіжних документів (лише для кредитів, що надаються в національній валюті України).

3.3. Сторони встановлюють, що обчислення строку надання кредиту, нарахування відсотків по договору здійснюється за фактичне число календарних днів користування кредитом.

При цьому, відсотки за користування кредитом нараховуються на залишок заборгованості за кредитом починаючи з дня надання кредиту (часткового надання кредиту) до дня повного погашення заборгованості за кредитом включно.

3.4. З підписанням цього Договору, у відповідності з чинним законодавством, Позичальник доручає кредитору самостійно визначати порядок погашення кредитної заборгованості (кредиту, відсотків за користування кредитом, штрафів та пені).

3.5. У відповідності з діючим законодавством України забезпеченням даного договору може бути:

- (i) Договір застави/Іпотечний договір;
- (ii) Договір про надання гарантії /письмова Гарантія/, або Договір поруки;
- (iii) інші документи/види забезпечення.

При наданні кредиту Кредитор може вимагати від Позичальника надання одного або декількох видів забезпечення. Договір застави/Іпотечний договір Позичальник повинен нотаріально посвідчити та внести у відповідні державні реєстри за власний рахунок, у відповідності з діючим законодавством України.

3.6. Кредит, наданий Кредитором, забезпечується також всім належним Позичальнику майном, коштами та активами, що належать йому на праві власності, незважаючи на терміни, коли і як вони були придбані, і на які може бути звернено стягнення в порядку, встановленому законодавством України.

3.7. Обов'язковою умовою надання кредиту є страхування життя Позичальника та/або страхування від нещасних випадків, залежно від умов програм кредитування.

3.8. Страхові компанії в яких Позичальник страхує заставу, згідно вимог діючого законодавства України, життя та/або нещасний випадок, попередньо погоджуються з Кредитором.

4. Кредитор зобов'язується.

4.1. На умовах цього Договору відкрити Позичальнику позичковий рахунок № _____ та надати Позичальнику кредитні кошти, за умови надання Позичальником забезпечення повернення кредиту, зазначеного в п.3.5. даного Договору.

5. Позичальник зобов'язується.

5.1. Здійснювати безготівковим платежем або готівкою, в касу Кредитора:

- Щомісячно, до 15 (п'ятнадцятого) числа кожного місяця, починаючи з місяця, наступного за місяцем отримання кредиту, часткове погашення кредиту згідно п.1.3. цього Договору та остаточне погашення отриманого кредиту до “__” _____ 200__р. на рахунок, зазначений в п.4.1. цього договору.

- Щомісячно, до 15 (п'ятнадцятого) числа кожного місяця, починаючи з місяця, наступного за місяцем отримання кредиту, та при остаточному погашенні кредиту сплату відсотків за фактичне використання кредитних коштів на рахунок № _____, в АППБ “Аваль”, МФО _____.

5.2. Щорічно, при проведенні Кредитором перевірок фінансового стану Позичальника надавати Кредитору всі необхідні документи та не чинити йому ніяких перешкод при здійсненні цих перевірок.

5.3. Щорічно, при проведенні кредитором перевірки наявності та стану заставного майна Позичальника, не чинити йому ніяких перешкод при здійсненні цих перевірок.

5.4. Письмово повідомити Кредитора про:

- зміни складу сім'ї, фактичної адреси, номера контактного телефону не пізніше 5 днів з часу настання таких змін;
- виникнення будь-якої події, що будь-яким чином може негативно вплинути на виконання ним цього Договору, або на його фінансовий стан - негайно.

5.5. Достроково здійснити повернення кредиту, відсотків та інших платежів, що визначені цим кредитним договором у разі:

- невиконання або неналежного виконання Позичальником умов цього Договору та/або догорів застави, інших договорів, що забезпечують погашення кредиту;
- відмови від зміни умов даного договору в порядку, передбаченому п.п. 6.2., 6.4. цього Договору.

Кошти мають бути повернені протягом 30 календарних днів з моменту надіслання Банком на адресу Позичальника відповідного листа-повідомлення.

5.6. До отримання коштів здійснити страхування свого життя та/або страхування від нещасних випадків на користь Кредитора, в сумі не меншій за суму кредиту, та сплатити страховий платіж. Щорічно, до дати закінчення періоду, за який сплачено попередній страховий платіж, протягом всього строку дії кредитного договору поновлювати дію договорів страхування в сумі, не меншій за залишок заборгованості на момент страхування, та надавати Кредитору копії платіжних документів про сплату страхових внесків.

6. Кредитор має право.

6.1. У разі несвоечасного погашення кредиту або відсотків за його використання видавати наказ про примусову оплату боргового зобов'язання у відповідності до ст.49 закону України "Про банки і банківську діяльність".

6.2. У разі зміни кредитної політики внаслідок рішень законодавчої або виконавчої влади, Національного банку України, а також Кредитора - змінити відсоткову ставку за користування кредитом. Про зміну відсоткової ставки Кредитор письмово повідомляє Позичальника протягом 7

календарних днів з дати її зміни. У разі відмови Позичальника від зміни ставки за користування кредитом, він зобов'язується повернути кредитні кошти не пізніше 30 календарних днів з дня отримання повідомлення про такі зміни та сплатити Кредитору відсотки відповідно до ставки, раніше обумовленої Договором, за час фактичного користування кредитом.

6.3. Перевіряти цільове використання кредиту, забезпеченість кредитних коштів і фінансовий стан Позичальника.

6.4. У випадку погіршення фінансового стану Позичальника, викликаного змінами місця роботи, посади, сімейного стану та іншими причинами, вимагати надання Позичальником протягом 30 календарних днів додаткового забезпечення погашення кредиту.

6.5. Достроково стягувати заборгованість за кредитом, нараховані відсотки за користування кредитом та штрафні санкції, у випадках невиконання Позичальником умов цього Договору та/або догорів застави, інших договорів, що забезпечують погашення кредиту.

Таке стягнення здійснюється за рахунок коштів, майна та майнових прав Позичальника, включаючи забезпечення за цим Договором, за умови попереднього (за 30 днів) повідомлення Позичальника рекомендованим листом.

6.6. У разі нездійснення Позичальником страхового платежу оплатити страхування життя та/або від нещасних випадків за власний рахунок з наступним відшкодуванням Позичальником витрат на страхування.

7. Позичальник має право.

7.1. Порушувати перед Кредитором питання про перенесення строків платежів за цим Договором (строків повернення кредиту, здійснення чергових платежів або сплати відсотків) у разі виникнення тимчасових фінансових або інших ускладнень з незалежних від нього причин.

Таке звернення повинно бути направлене Кредитору в письмовій формі - рекомендованим листом за 15 (п'ятнадцять) днів до настання строку платежу з наданням документів, що об'єктивно підтверджують неможливість своєчасної сплати заборгованості.

7.2. Здійснювати дострокове погашення кредиту і сплату відсотків за кредит.

8. Строк дії Договору.

8.1. Договір набуває чинності з часу надання Позичальнику кредитних коштів (частини коштів) та діє до повного погашення кредитної заборгованості (суми кредиту, відсотків за користування, штрафів та пені).

9. Відповідальність сторін.

9.1. За порушення строків повернення кредитної заборгованості та відсотків за користування кредитом, передбачених положеннями цього

Договору, Позичальник сплачує Кредитору пеню в розмірі 0,5% від суми простроченого платежу, за кожний день прострочення починаючи з першого дня закінчення строку виконання зобов'язань, зазначеного в цьому Договорі.

9.2. За кожне порушення умов п.5.6. даного Договору Позичальник додатково до компенсації витрат Кредитора на страхування сплачує останньому штраф в розмірі несплаченого страхового платежу.

10. Інші умови Договору.

10.1. Спірні питання за цим Договором розглядаються згідно з чинним законодавством України.

10.2. Зміни в Договорі оформлюються додатковими угодами, які стають невід'ємною частиною Договору.

10.3. Всі витрати, пов'язані з укладанням та виконанням даного Договору несе Позичальник.

10.4. До правовідносин, пов'язаних з укладанням та виконанням цього договору застосовується загальний строк позовної давності тривалістю у три роки (ст.257, 259 ЦК України).

10.5. Даний договір складено у двох примірниках - по одному для кожної із сторін, які мають однакову юридичну силу.

11. Юридична адреса та реквізити:

“Кредитор”

АППБ “Аваль”,
01011, м. Київ, вул. Лєскова, 9
тел. для довідок _____
Відділення _____
_____

Підпис

На підставі _____
№ ____ від “__” ____ 200__ р.
_____ (П.І.Б.)
м.п. _____

“Позичальник”

Паспорт (або документ, що замінює його):
Серія ____ № _____
виданий “__” _____ 20__ р.
_____

(вказати орган, що видав паспорт)

Адреса за місцем
реєстрації _____
Ідентифікаційний номер
фізичної особи-платника податку:
_____

Підпис

Другий примірник цього Договору отримав,
_____ 200__ р.
ПІБ _____ підпис _____ дата

ДОДАТОК Ж

Договір РЕПО №

м. Запоріжжя

“30” червня 2006 р.

Товариство з додатковою відповідальністю страхова компанія _____ за договором “КЛІЄНТ”, в особі директора, що діє на підставі Статуту, з однієї Сторони та _____, в особі _____ діє на підставі Положення про дирекцію і довіренності _____ в подальшому БАНК, з другої сторони, уклали даний договір про наступне:

1. Предмет договору.

1.1. КЛІЄНТ зобов’язується передати “30” червня 2006 р у власність БАНКА, а БАНК зобов’язується прийняти та оплатити векселі, з наступними реквізитами:

Вид векселя	простий
Номер векселя	
Дата складання	30.11.05
Дата платежу по векселю	
Номінальна вартість	1 000 000,00
Назва векселедавця	
Векселедержатель перший	
Векселедержатель	
Індосамент	

1.2. Загальна сума оплати становить:

1.3. БАНК зобов’язується передати “03” липня 2006 р у власність КЛІЄНТА, а КЛІЄНТ зобов’язується прийняти та оплатити векселі, з реквізитами, вказаними у п.1.1. Договору.

1.4. Загальна сума оплати становить: грн .

2. Права та обов’язки сторін.

2.1. БАНК зобов’язується:

2.1.1. Прийняти векселі, які є предметом даного договору, за бланковим індосаментом від КЛІЄНТА по акту прийому –передачі .

2.1.2. На протязі 1-го банківського дня з моменту передачі векселів, сплатити суму, вказану в п.1.2.

2.2. КЛІЄНТ зобов’язується:

2.2.1. Передати векселі, який є предметом даного договору, БАНКУ по акту прийому- передачі за бланковим індосаментом на протязі одного робочого дня від дати надходження коштів від БАНКУ .

2.2.2. Викупити “03” квітня 2006 року векселі, які є предметом даного договору.

2.2.3. Прийняти векселі, який є предметом даного договору, від БАНКА по акту прийому – передачі за бланковим індосаментом .

3. Порядок розрахунків

3.1. БАНК сплачує суму договору, що становить _____ шляхом перерахування на рахунок КЛІЄНТА № _____ в порядку, визначеному п. 2.1.2. даного договору.

3.2 КЛІЄНТ сплачує суму договору, що становить _____ перерахування на рахунок № МФО____, в порядку, визначеному п.2.2.2 даного договору.

4. Відповідальність сторін

4.1. У випадку несвоєчасного виконання своїх зобов’язань, викладених в пп.2.1. та 2.4, БАНК сплачує КЛІЄНТУ пеню в розмірі подвійної облікової ставки НБУ від суми невиконаних зобов’язань за кожний день прострочки.

4.2. У випадку невиконання КЛІЄНТОМ своїх зобов’язань, викладених в п.п.2.2 КЛІЄНТ сплачує БАНКУ пеню в розмірі подвійної облікової ставки НБУ від суми невиконаних зобов’язань за кожний день прострочки.

4.3. Сплата пені чи неустойки не звільняє сторони від виконання своїх зобов’язань по даному договору.

5. Порядок вирішення суперечок.

5.1. Всі суперечки, що виникають при виконанні даного договору, сторони вирішують шляхом переговорів.

5.2. У разі недосягнення згоди, спір вирішується в господарському суді, згідно з чинним законодавством України.

6. Банківська таємниця

6.1 Банк зобов’язаний забезпечити збереження інформації щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту (банківська таємниця).

6.2. Банківська таємниця розкривається банком виключно у випадках , зазначених в ст. 62 Закону України “Про банки і банківську діяльність”

7. Інші положення.

7.1. Зміни та доповнення до даного договору оформлюються в письмовій формі і підписуються Сторонами. Підписані Сторонами зміни та доповнення додаються до договору і є його невід’ємною частиною.

7.2. Питання, не врегульовані даним договором, вирішуються згідно з чинним законодавством України.

7.3. Даний договір складено в 2-х примірниках, які мають однакову юридичну силу, по одному примірнику для кожної Сторони .

7.4. Даний договір вступає в силу з моменту його підписання і діє до виконання Сторонами своїх зобов'язань.

7.5 До обміну оригіналами юридичну силу мають факсокопії.

7.Юридичні адреси, банківські реквізити та підписи Сторін

БАНК

КЛІЄНТ

ДОДАТОК 3

Акціонерний поштово-пенсійний банк „Аваль”

Додаток № 3
до постанови
Правління АППБ “Аваль”
№ П- _____
від « ____ » _____ 2005 р.

Договір № _____
на вклад “Заощадження” (з пролонгацією / без пролонгації)
“ ____ ” _____ 200__ р.

Акціонерний поштово-пенсійний банк “Аваль”, в подальшому “Банк”, з однієї сторони, та _____, надалі “Вкладник”, з іншої сторони, надалі “Сторони”, уклали цей Договір про наступне:

1. Вкладник передає, а Банк приймає на вклад “Заощадження”, грошові кошти в _____ (вид валюти) строком на _____ (_____) місяців/днів зі сплатою відсотків по вкладу в залежності від суми, зарахованої на вклад, на умовах тарифів Банку (надалі – “Тарифи Банку”).

Мінімальний розмір початкового внеску на вкладний рахунок визначається Тарифами Банку.

2. Днем закінчення строку вкладу є “ ____ ” _____ 200.... р.

3. Для обліку суми вкладу Банк відкриває Вкладнику рахунок № ____.

4. У кінці дії Договору сума вкладу з нарахованими відсотками, виплачується на рахунок Вкладника за реквізитами:

Банк _____ Код Банку _____ № рахунку _____.

5. Тарифи відсоткової ставки за вкладом:

_____ (Валюта)

_____ %
_____ %

Сторони домовилися, що вказані в цьому пункті тарифи діють до закінчення строку вкладу, що визначений п.2 цього Договору.

6. Нараховані відсотки щомісячно (період капіталізації), в дату в яку було укладено Договір вкладу (або в останній день місяця, якщо кален-

дарний місяць не включає дату укладання Договору), сплачуються на вкладний рахунок (вказаний у п.3. Договору) та збільшують розмір суми на вкладному рахунку.

7. У випадку дострокового (до дати закінчення строку вкладу, що визначений у п.2 Договору) зняття Вкладником суми вкладу (повністю або частково) цей Договір вважається розірваним. Банк проводить перерахунок відсотків за вкладом у такому порядку:

— в строк до закінчення першого місяця з дати укладення цього Договору відсотки нараховуються за ставкою, що діє по поточному рахунку для фізичних осіб (у відповідній валюті) згідно з Тарифами Банку;

— за повні місяці відсотки нараховуються за ставкою згідно з Договором, а за період з дати останньої виплати відсотків (капіталізації) до дати, що передує даті розірвання Договору — за ставкою, яка на дату розриву Договору, діє по поточному рахунку для фізичних осіб (у відповідній валюті) згідно з Тарифами Банку.

За видачу суми вкладу (повністю або частково) протягом першого календарного місяця з дати укладення Договору Вкладник додатково сплачує Банку комісію за розрахунково-касове обслуговування у розмірі 1 (одного) % від суми вкладу.

8. Вкладник має право здійснювати поповнення вкладного рахунку. Мінімальна та максимальна сума одноразового поповнення вкладу визначається Тарифами Банку.

9. Окрім цього Договору Сторони керуються умовами, викладеними в „Правилах здійснення депозитних операцій фізичних осіб в АППБ „Аваль” від _____ (надалі — Правила).

При цьому Вкладник, підписуючи Договір свідчить про те, що він повністю ознайомлений та згоден із змістом Правил.

Адреса та реквізити Сторін

“Банк”
АППБ “Аваль”,
01011, м. Київ, вул. Лескова, 9
тел. для довідок _____
Відділення _____

Підпис
На підставі _____
№ _____ від “__” _____ 200__ р.
_____ (П.І.Б.)
м.п. _____

“Вкладник”
Паспорт (або документ,
що замінює його):
Серія _____ № _____
виданий “_____” _____ 20__ р.

_____ (вказати орган, що видав паспорт)
Адреса за місцем реєстрації _____
Ідентифікаційний номер фізичної
особи-платника податку: _____ -
Підпис

Довідково: реєстраційний номер Вкладника в Банку _____

ДОДАТОК К

Акціонерний поштово-пенсійний банк „Аваль”

Додаток №1
до постанови
Правління АППБ “Аваль”
№ П- _____
від « ____ » _____ 2004 р.

Договір № _____
на вклад „Вільні кошти” (з пролонгацією / без пролонгації)
„_____” _____ 200__ р.

Акціонерний поштово-пенсійний банк „Аваль”, в подальшому „Банк”, з однієї сторони, та _____, надалі „Вкладник”, з іншої сторони, надалі „Сторони”, уклали цей Договір про наступне:

1. Вкладник передає, а Банк приймає на вклад „Вільні кошти”, на умовах цього Договору, грошові кошти в _____ (вид валюти) на суму _____, яка буде внесена Вкладником готівковим або безготівковим платежем строком на _____ (.....) місяців згідно з тарифами Банку (надалі – „Тарифи Банку”), що діють на момент підписання Договору.

2. Днем закінчення строку вкладу є „_____” _____ 200.. р.

3. Для обліку суми вкладу Банк відкриває Вкладнику рахунок № ____.

4. Нараховані відсотки по вкладу сплачуються у кінці строку вкладу, шляхом зарахування на рахунок Вкладника, відкритий у Банку, за реквізитами:

Банк _____ Код Банку _____ № рахунку _____.

В кінці дії Договору сума вкладу виплачується на рахунок, вказаний в цьому пункті.

5. Тарифи відсоткової ставки за вкладом.

1. Сума внесена на вклад	До _____	_____ та більше
2. Відсоткова ставка, % річних	_____	_____

Сторони домовилися, що вказані в цьому пункті тарифи діють до закінчення строку вкладу, що визначений п.2 цього Договору.

6. У випадку дострокового (до дати закінчення строку вкладу, що визначена у п. 2. Договору) зняття Вкладником суми вкладу, цей Договір вважається розірваним. Банк здійснює перерахунок відсотків за вкладом за ставкою, яка на дату розриву Договору, діє по поточному рахунку для фізичних осіб (у відповідній валюті). Перерахування відсотків за вкладом відбувається починаючи з наступної дати після дати укладення Договору до дати, яка передує даті розірвання Договору.

За видачу суми вкладу протягом першого календарного місяця з дати укладення Договору Вкладник додатково сплачує Банку комісію за розрахунково-касове обслуговування у розмірі 1 (одного) % від суми вкладу.

7. Додаткове поповнення вкладного рахунку не передбачається.

8. Часткове зняття коштів з вкладного рахунку не передбачається.

9. Окрім цього Договору Сторони керуються умовами, викладеними в „Правилах здійснення депозитних операцій фізичних осіб в АППБ „Аваль” від _____ . _____ . _____ (надалі – Правила).

При цьому Вкладник, підписуючи Договір свідчить про те, що він повністю ознайомлений та згоден зі змістом Правил.

Адреса та реквізити Сторін

„Банк”
АППБ „Аваль”,
01011, м. Київ, вул. Лескова, 9
тел. для довідок _____
Відділення _____

Підпис
На підставі _____
№ _____ від „_____” _____ 200_р.
_____
(П.І.Б.)
м.п. _____

„Вкладник”
Паспорт (або документ,
що замінює його):
Серія _____ № _____
виданий „_____” _____ 20__р.

(вказати орган, що видав паспорт)
Адреса за місцем реєстрації _____

Ідентифікаційний номер фізичної
особи-платника податку: _____

Підпис

Довідково: реєстраційний номер Вкладника в Банку _____

ДОДАТОК Л

COLLECTION ORDER

To:	CIB Bank Rt, H-1027, Budapest, Hungary, Medve utca 4-14, Collection Department, SWIFT: CIBHHUHB A/C №10700024-02598505-51100005
-----	--

Date	05.09.05
------	----------

Our ref.	CL88ZAPX05K
----------	-------------

Under contract №PP-1323/68-04-015-348 dd. 03.09.2004
--

<u>Name and address of drawer:</u> SE «Kremniypolimer» Teplichnaya street 7, Zaporozhye, Ukraine	<u>Name and address of drawee:</u> Budapest Chemical Works Company Limited by Shares» H-1097 Budapest Illatos UT 19-23, Hungary
--	---

Collection amount	EUR 36,924.00			
We enclose the following documents for collection:				
Commercial invoice	3 Originals	Safety data sheet	1 Originals	original
	- Copies		- Copies	copies
Certificate of quality	2 Originals		Originals	originals
	- Copies		Copies	copy
Railroad waybill	1 Original		Originals	originals
	- Copies		Copies	copies
Certificate of origin	1 Originals		Originals	originals
	- Copies		Copies	copies
The documents are to be released to the drawee: AGAINST PAYMENT				
Please observe the instructions mentioned below:				
<ul style="list-style-type: none"> • Kindly acknowledge receipt of documents • All your charges are for the drawee's account. • Please advise non payment by telex/SWIFT. • Please remit proceeds for EUR 36,924.00 to our account 947032910 with Deutsche bank AG, Frankfurt, (DEUTDEFF) quoting our ref. CL88ZAPX05K • This documentary collection is subject to the Uniform Rules for Collections presently in force. • Documents are sent to you by UPS. 				

Yours faithfully,
JSPPB "AVAL"

Alexander Bilousenko
Director of Zaporozhye Branch

Навчальне видання

Череп Алла Василівна
Андросова Оєаі à Ôäâîð³аі à

БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ

Навчальний посібник

Редактор *Білокурський Сергій Петрович*
Коректор *Наслєдова Тетяна Анатоліївна*
Комп'ютерна верстка *Полончук Микола Андрійович*
Дизайн обкладинки *Сидоренко Марія Олексіївна*

Підписано до друку 30.11.2005 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Times. Умовн. друк. аркушів —
Обл.-вид. аркушів —
Наклад 1000 примір. Замовлення № _____

Видавництво «Кондор»
Свідоцтво ДК № 1157 від 17.12.2002 р.
03057, м. Київ, пров. Польовий, 6,
тел./факс (044) 456-60-82, 241-83-47